Colecţia EGO

Această lucrare a fost publicată cu sprijinul organizaţiei Freedom House, printr-un program al APADOR-CH

Gabriel Andreescu (n. 8 aprilie 1952, Buzău). Director de programe la Asociaţia pentru Apărarea Drepturilor Omului din România – Comitetul Helsinki (APADOR-CH). Cunoscut militant pentru drepturile omului şi ale minorităţilor etnice şi sociale, publicist şi editor, Gabriel Andreescu este unul dintre reprezentanţii marcanţi ai societăţii civile româneşti ; membru fondator (împreună cu Renate Weber) al Centrului de Studii Internaţionale. Lucrări publicate : *Spre o filozofie a dizidenţei*, Editura Litera, 1992 ; *Cel mai iubit dintre ambasadori. Cohen Stork în dialog cu Gabriel Andreescu*, Editura All, 1993 ; *Patru ani de revoluţie*, Editura Litera, 1996 ; *România versus România*, Editura Clavis, 1996 ; *Solidaritatea alergătorilor de cursă lungă*, Editura Polirom, 1998 ; *Locurile unde se construieşte Europa. Adrian Severin în dialog cu Gabriel Andreescu*, Editura Polirom, 2001 ş.a. Lucrări în colaborare : *Concepţia UDMR privind drepturile minorităţilor naţionale*, Centrul pentru Drepturile Omului, Bucureşti, 1994 ; *Evoluţia concepţiei UDMR privind drepturile minorităţii maghiare*, Centrul pentru Drepturile Omului, Bucureşti, 1995 ; *Accesul la informaţie în România*, Centrul pentru Drepturile Omului, Bucureşti, 1996. Este coordonator al volumelor : *Naţionalişti, antinaţionalişti. O polemică în publicistica românească*, Editura Polirom, 1996 ; *Problema transilvană*, Editura Polirom, 1999.

http : //www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Copou nr. 4, P.O. BOX 266, 6600
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 7, P.O. BOX 1-728, 70700

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României :

ANDREESCU, GABRIEL

Ruleta : români şi maghiari : 1990-2000 : jurnal tematic / Gabriel Andreescu. – Iaşi : Polirom, 2001.
360 p. ; 18 cm – (Ego. Jurnal)

ISBN : 973-683-786-6

323.1(=511.141)(498)

Printed in ROMANIA

Gabriel Andreescu

Ruleta

Români şi maghiari, 1990-2000

•

JURNAL TEMATIC

POLIROM
2001

Smarandei Enache, Renatei Weber şi lui Elek Szokoly,
actori într-un deceniu pe care l-au onorat.

În loc de prefaţă. Ruleta

2 octombrie 1998 : eram la Budapesta, la un seminar internaţional ţinut în cadrul procesului Royaumont[1], sub dubla egidă a Fundaţiei Lambrakis şi a Consiliului Europei. Seminarul avea să fie locul unor polemici dure între noi, cei câţiva care vedeam promovarea stabilităţii din Balcani prin asumarea deschisă, de către statele din regiune, a erorilor lor în privinţa politicii faţă de minorităţile naţionale şi religioase şi, respectiv, reprezentanţii organizaţiilor internaţionale, ocupând posturi călduţe, susţinuţi de o armată de oportunişti ce-şi făcuseră loc (până şi) în organizaţiile neguvernamentale. Elaborarea rezoluţiilor, bătălia pentru adoptarea lor, declaraţiile ori tiradele susţinute de o parte sau de alta rămân totuşi în amintire ca o experienţă pasionantă : a înfruntării într-o lume înzestrată cu reguli, nu numai cu interese.

În ziua despre care amintesc, 2 octombrie 1998, umblam pe străzile capitalei ungare, împreună cu Anna Nagy, asistenta ministrului Departamentului pentru Protecţia Minorităţilor Naţionale. Direcţia ? Un fax. Cu o zi înainte ne venise ştirea privind şedinţa dramatică a Guvernului din noaptea de 30 septembrie spre 1 octombrie. Cu o salvatoare inspiraţie, ministrul Tokay György propusese, pe la două noaptea, crearea unei universităţi bilingve, cunoscută apoi sub numele „Universitatea multiculturală Petőfi-Schiller". Dotat cu imaginaţie şi cu un indiscutabil

1. Procesul Royaumont este o iniţiativă a Uniunii Europene, care s-a hotărât să promoveze stabilitatea în Sud-Estul Europei, prin finanţarea unor proiecte comune ale unor organizaţii neguvernamentale din regiune. O dată cu lansarea acestui proces s-a recunoscut, în sfârşit, rolul de factor de stabilitate al societăţii civile din aceste ţări, potenţialul lor pentru creşterea siguranţei interne şi internaţionale.

simţ al evitării crizelor, Tokay găsise soluţia de compromis. Guvernul dorea să iasă cu faţa curată înaintea corului naţionalist – care cânta : nu vrem segregare etnică prin crearea unei universităţi independente maghiare, noi iubim multiculturalitatea –, dar să răspundă şi cererilor Consiliului Reprezentanţilor Unionali. CRU dăduse, la 4 septembrie, ultimatumul : dacă până la 30 septembrie nu se adoptă Ordonanţa de urgenţă, care stabilea şi dreptul înfiinţării unor universităţi de stat în limba maternă, atunci UDMR va ieşi de la guvernare. Prin obţinerea hotărârii de înfiinţare a Universităţii Petőfi-Schiller, conducerea UDMR a considerat rezoluţia CRU măcar parţial satisfăcută.

Eram la Budapesta din 24 septembrie. Am aşteptat cu sufletul la gură venirea Annei, pentru a afla veşti proaspete. Pe 29, când apăruse, lucrurile erau în *suspense*. După 29 septembrie fuseserăm continuu pe telefon cu Bucureştiul. Şi iată, acum, ideea scoasă din turban de către Tokay ! Cred că era unicul din conducerea UDMR capabil să joace cartea compromisului politic aşa cum a jucat-o.

Dimineaţa zilei de 1 octombrie se lumina fericită. Ce idee ! Să susţii şi multiculturalitatea, dar să şi asiguri controlul instituţional de către minorităţi ! Pe 4 octombrie se anunţase însă o nouă şedinţă a Consiliului Reprezentanţilor Unionali. În aceasta trebuia să se decidă dacă cererea CRU din 4 septembrie fusese (într-adevăr ! ?) îndeplinită. Din nou, CRU discuta ieşirea sau rămânerea maghiarilor la guvernare. Infernal ! Din nou *suspense*. Din nou lucrurile se ţineau de un vârf de ac. Şi pentru mine, şi pentru Anna, urmările erau evidente. Dacă UDMR ieşea de la guvernare, zilele coaliţiei erau numărate. Alegeri anticipate, stoparea reformei şi, mai mult ca sigur, revenirea lui Ion Iliescu şi a echipei sale în fruntea României. Poftei teribile de revanşă îi va cădea victimă, întâi şi întâi, chiar comunitatea maghiară. Apoi va urma o criză generalizată. Ce perspectivă ! Cum se puteau juca unii cu asta ?

Trebuia neapărat împiedicată o hotărâre de părăsire a coaliţiei. Ce puteam face mai mult decât am făcut şi altă dată : o scrisoare-apel către liderii CRU, ca să

nu îşi asume o astfel de decizie ? Pe 2 octombrie, seara, sosea la Budapesta şi Smaranda Enache. Atât de respectată de către maghiari, semnătura ei pe scrisoare era indispensabilă. Cum între noi doi încrederea devenise de mult absolută, ştiam că va consimţi fără doar şi poate la ideea şi textul scrisorii. Epistola a fost făcută exclusiv cu gândul la sensibilităţile membrilor maghiari ai CRU. Nimic nu conta atunci mai mult decât ca aceştia să spună : „Rămânem ! ”.

Mergeam cu Anna Nagy pe Margaret utca şi ironizam împreună făcătorii de politică de la Bucureşti. Dar şi pe cei de la Cluj[2]. Ce întindere de nervi ! De câte ori pe marginea gropii ! De câte ori n-au semnat liderii coaliţiei protocoale de înţelegere şi de câte ori nu le-au încălcat ei chiar a doua zi ! De câte ori UDMR nu a fost cât pe ce să trântească uşa ! De câte ori apelurile la compromis erau contrazise tocmai de politicienii care le făceau jucându-se cu viitorul !

Din nou, criza fusese evitată printr-o minune. În ultima secundă. Într-o situaţie ce părea imposibilă. „Ca într-o ruletă rusească”, râdea Anna, numărând de câte ori coaliţia fusese pe punctul de a se rupe. Pui glonţul în butoiaş – şase găuri – şi tragi. O dată, de două ori… „Tragi a patra oară şi tragi şi a cincea oară, iar glonţul tot nu a ieşit”, se amuza ea. „Deci glonţul este pe ţeavă. Jocul s-a terminat. Trebuie să renunţi. Altfel, este un suicid.”

În dimineaţa aceea am găsit şi faxul, am trimis şi scrisoarea. Printr-o revenire spectaculoasă de atitudine a aripei radicale a UDMR – după preocuparea exprimată şi de Guvernul de la Budapesta –, CRU a hotărât continuarea cooperării UDMR cu celelalte partide aflate la putere. Criza fusese din nou evitată. La limită. Paginile care urmează sunt povestea acestui joc de tip ruletă rusească ce a dominat relaţiile româno-maghiare între 1990 şi 1999. Anul 2000 a trecut fără ca glonţul care ar fi străpuns ambele comunităţi să fi ieşit pe ţeavă. Pentru asta există o explicaţie. Nu doar aceea că am fi fost urmăriţi de noroc.

---

2. La Cluj aveau loc şedinţele CRU.

PARTEA I – ACTORII

1. Masă rotundă la GDS : ce înţelegeau intelectualii români ?

„În ultimele săptămâni, Uniunea Democrată a Maghiarilor din România a iniţiat o serie de documente şi luări de poziţie care au sensibilizat opinia publică. Declaraţia de la Cluj, dar şi mai puţin cunoscutele interpretări din Simpozionul de la Târgu-Mureş (30 octombrie – 1 noiembrie) folosesc concepte, idei privitoare la minorităţi şi la problema naţională, care par neclare ori insuficient argumentate...”

Aşa începea şapoul Mesei rotunde de la GDS, din paginile revistei *22* – nr. 45, 12-18 noiembrie 1992 –, ca sumar al dezbaterii, ţinută cu câteva zile înaintea publicării. Gânduri puţin arogante (chestia cu argumentarea insuficientă), desigur, şi binevoitoare. Era prima întâlnire între români şi maghiari, la Bucureşti, ce încerca să exploreze conceptele cu care partidul maghiarilor provoca societatea românească. În 1992, GDS avea încă o mare autoritate în raporturile cu comunitatea maghiară, iar UDMR avea încă nevoie de ajutorul acestei grupări de intelectuali 100% ne-maghiari. Aşa că UDMR trimisese la întâlnire doi dintre specialiştii săi, pe deputatul Attila Varga şi pe Zsolt Szilágyi. GDS participa şi el cu o întreagă echipă : Andrei Cornea, Sorin Vieru, Sorin Antohi, Mariana Celac, Mihai Şora, Thomas Kleininger, Radu Popa, Mircea Diaconu, Ana Şincai, toţi chemaţi să îşi spună părerea despre chestiuni care, pe atunci, păreau noi : drepturile colective, autodeterminarea sau autonomia minorităţilor.

Întâlnirea de la GDS a fost considerată de unii un adevărat eveniment, până acolo încât ea a fost preluată de către revista *Uncaptive Minds*, care a publicat o traducere

în engleză a principalelor susţineri apărute în revista *22*[3]. Ce gândeam, ce ştiam noi să spunem, în 1992, despre aceste teme pe care le propusesem, ca amfitrioni, celor adunaţi în sala de dezbateri de la GDS ? Ce jumătate-întrebări/jumătate-opinii aveam noi pentru avocaţii programelor maghiare ?

Mariana Celac se întreba dacă nu cumva autonomia comunităţilor locale ar putea fi şi purtătoarea autonomiei rezultate din etnie. Sorin Vieru voia să ştie dacă minorităţile sunt persoane juridice în dreptul internaţional. Andrei Cornea avea la rândul lui o curiozitate : de ce autonomia cerută de maghiari nu a fost legitimată prin alte tipuri de autonomie pe care le propune Constituţia ? Sorin Antohi arăta mai ofensiv : nu sunt cumva opţiunile maghiare pastişe sau anacronice ale sistemului de drept de tipul *ancien régime* ? Nu sunt chestiunile de autonomie rezolvabile prin aplicarea mai riguroasă a principiului subsidiarităţii ? Pentru Mihai Şora, drepturile comunitare se bazează pe coduri implicite, şi nu pe coduri juridice explicite. Thomas Kleininger a fost cel care a enunţat direct două lucruri la care orice teoretician al minorităţilor are datoria să mediteze şi are responsabilitatea să traducă în limbajul public : o minoritate trebuie să aibă mai multe drepturi decât majoritatea ; gândirea în termeni de stat unitar naţional suveran este anacronică. Idee îmbrăţişată de altfel şi de regretatul istoric Radu Popa. Mircea Diaconu se împotrivea Declaraţiei de la Cluj[4] : nu cumva valorile maghiare sunt mijloace politice prin care obţineţi (voi, cei de la UDMR), nişte avantaje ? „Moment politic nepotrivit” era şi verdictul Anei Şincai.

Aş citi cu un zâmbet, acum, intervenţiile colegilor mei. Ca şi pe a mea proprie, preocupată, la întâlnire, să

3. „Minority Rights in Romania : A Roundtable Discussion”, in *Uncaptive Minds*, vol. 6, nr. 1, 1993, pp. 23-41.
4. Este vorba despre o declaraţie prin care UDMR îşi comunica opţiunile doctrinare. Nu trebuie confundată, în acest sens, cu declaraţia din 1999, despre care vom vorbi pe larg spre sfârşitul volumului.

observe dacă nu cumva drepturile individuale împreună cu dreptul de asociere nu reconstruiesc, la nivel comunitar, drepturile colective, autonomia şi autodeterminarea asupra cărora insista comunitatea maghiară. Orice curs de drepturile minorităţilor, cât de cât mai elaborat, dădea răspunsuri – sau dădea tipuri de argumente pentru tipuri de răspunsuri – asupra temelor pe care noi doream să le descifrăm prin inteligenţa presupusă a membrilor GDS, în după-amiaza acelei zile de noiembrie, în sala de pe Calea Victoriei 120.

Sfârşitul anului 1992… Atunci, după masa rotundă, fusesem foarte mândru de ce ieşise din lecturile membrilor GDS. Fusesem, *un timp*. Peste câteva luni, m-am intersectat cu Sándor Szilágyi[5] la o altă întâlnire, la Cluj, dedicată tot minorităţilor. A făcut un comentariu ironic, vizând nivelul la care faimoşii intelectuali de la GDS discutau drepturile minorităţilor. Şi pe mine, căci venisem cu ideea confruntării. Am evitat un comentariu direct. Mi se părea că plusează. (De ce oare ? – tocmai faţă de gazdele atât de amabile ale maghiarilor ?) Mi-a rămas ca un cui al îndoielii intervenţia lui Sándor Szilágyi, a cărei motivaţie aveam să o percep mult mai târziu.

Tot mai târziu aveam să realizez lipsa, generală şi acută, pe care o avea intelectualitatea română (noi !) în materia democraţiei multiculturale şi chiar – aceasta este realitatea – a elementelor de bază ale democraţiei moderne[6]. A fost oare afectată prin asta importanţa GDS pentru

---

5. Sándor Szilágyi este o personalitate a vieţii culturale maghiare, profesor de lingvistică la Universitatea Babeş-Bolyai, membru al UDMR şi autorul unui proiect privind drepturile minorităţilor naţionale.
6. O cunoaştere aveau, desigur, câţiva profesionişti. Istoricii, antropologii, sociologii aflaţi mai ales în Cluj şi Timişoara au produs în ultimul deceniu studii relevante, fără a ajunge să fie numiţi aici. Din păcate, ei nu au jucat un rol în „marea" dezbatere publică, nu au contat în spaţiul simbolic – cucerit, s-ar putea spune pe nedrept, de intelectualii de suprafaţă – şi nu au contat deci din punct de vedere etnopolitic.

relaţiile româno-maghiare ? Exemplul, sintetizat în lumini şi umbre de masa rotundă din noiembrie 1992, motivează, o dată în plus, vorbele lui Richard Rorty : „Drepturile omului cer pasiune şi curaj, nu raţiune şi teorie”[7]. Nu de teoria liberală a drepturilor minoritare, nici de distingerea acţiunii afirmative între măsurile speciale, nici de distincţia dintre interetnic şi multicultural avusese nevoie Grupul pentru Dialog Social în anii 1990, 1991 sau 1992, pentru a adopta atitudini esenţiale în ceea ce priveşte relaţiile româno-maghiare.

Valoarea atitudinii, la locul potrivit şi la momentul potrivit, rămâne totuşi doar o faţetă a lucrurilor. Intelectualitatea atitudinii binevoitoare nu ar mai fi putut juca vreun rol atunci când dezbaterile tehnice, urmând provocările proiectelor de lege ale UDMR, au descins în Parlamentul României sau în sălile marilor organisme internaţionale.

---

7. Richard Rorty, „Human Rights, Rationality and Sentimentallity”, in Stephen Shute & Susan Hurley (coord.), *On Human Rights*, Basic Books, 1993. Pentru el, „încercarea de a asigura fundamente filosofice pentru practica drepturilor omului este filosofic condamnată la eşec, iar din punct de vedere practic, inutilă”.

2. România : profil etnopolitic

Pentru români şi pentru România nu era însă vorba numai despre discuţia oarecum specializată pe care o deschidea intelectualitatea la sfârşitul anului 1989 – începutul anului 1990. Ci şi despre cunoaşterea de fond care formează mentalitatea unei societăţi şi defineşte raporturile acesteia cu ea însăşi. Oare câţi dintre români cunosc datele de bază ale lumii în care trăiesc ? Câţi au o imagine asupra devenirii statului român, în timp ? În chestiunile ce ating aspectele naţionale, rolul mitologiilor şi al stereotipiilor în mentalitatea românească este supradimensionat. Câţi dintre români îşi asumă acest adevăr relevant, că România este un stat relativ tânăr ? Creat între 1859 şi 1862, prin unirea celor două principate cu majoritate etnică românească (Moldova şi Ţara Românească), România nu a avut la dispoziţie decât aproximativ cinci decenii, într-un timp al lentorii, pentru a construi instituţiile modernităţii – cât s-a putut. În 1918, statul şi-a modificat frontierele, încorporând alte două provincii cu populaţie preponderent românească. Transilvania (parte a regatului ungar până la 1526, principat autonom până la 1711, provincie autonomă în cadrul imperiului habsburgic până în 1867 şi parte a statului ungar din cadrul imperiului austro-ungar până la 1918) şi Basarabia, componentă a Moldovei istorice, până în anul 1812 când a fost ocupată de Rusia[8], erau esenţial diferite de lumea concepută la Bucureşti.

Frontierele României au fost din nou modificate la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, când Basarabia a fost ocupată de URSS. Aceste evoluţii istorice au dus la

8. Rusia a obţinut Basarabia de la Turcia, în urma războiului ruso-turc.

o schimbare continuă a componenţei etnice a statului român. După 1918, între frontierele României Mari existau aproximativ 10% maghiari, 4,4% germani, 3,2% evrei, 1,7% romi şi 2,9% ruşi. Deci minorităţile însemnau 22% din întreaga populaţie. Iar Bucureştiul trata această realitate multiculturală din perspectiva unui „stat naţional unitar".

Basarabia a fost cedată din nou Uniunii Sovietice, în urma celui de-al doilea război mondial. Împreună cu mişcările de populaţii din timpul războiului, schimbarea frontierelor a dus de data aceasta la o reducere a diversităţii multietnice din România. Între 1947 şi anii '90, importantele comunităţi ale germanilor şi evreilor au părăsit în cea mai mare parte ţara, alungaţi practic de regimul comunist. Harta etnică a României de astăzi diferă semnificativ de harta etnică a României dintre 1918 şi 1940.

Astăzi România cuprinde (luând ca referinţă recensământul din 1992) 20.350.980 români la o populaţie totală de 22.760.449. Cele 16 minorităţi naţionale recunoscute oficial sunt : maghiarii – 1.620.199 (7,1%) ; romii (ţiganii) – 409.723 (1,8%)[9] ; germanii – 119.436 (0,5%) ; ucrainenii – 66.833 (0,3%) ; ruşii-lipoveni – 36.688 (0,2%) ; turcii – 29.533 (0,1%) ; sârbii – 29.080 (0,1%) ; tătarii – 24.649 (0,1) ; slovacii – 20.672 (0,1%) ; bulgarii – 9.953 ; evreii – 9.107 ; cehii – 5.800 ; polonezii – 4.247 ; croaţii – 4.180 ; grecii – 3.897 ; armenii – 2.023. Circa 8.420 de persoane şi-au declarat o altă identitate, între care caraşoveni – 2.775 şi ceangăi – 2.165[10].

---

9. Rezultatul recensământului este în mod sigur diferit de cel real. Lăsând la o parte complicaţiile de genul „cine este" şi „cine se consideră" rom, estimarea cea mai asigurată metodologic aparţine Institutului pentru Calitatea Vieţii, care, într-un studiu din 1997, avansează cifra de 1,5 milioane romi.
10. O analiză a diversităţii etnice din România poate fi găsită în Renate Weber, „The Protection of National Minorities in Romania : A Matter of Political Will and Wisdom", in Jerzy Kranz (coord.) în colaborare cu Herber Kupper, *Law and*

Care este mentalitatea generală a majorităţii cu privire la istoria şi la actualitatea relaţiilor etnice din România? Nu o să mă refer – este şi mai greu – la cunoştinţele cetăţeanului de rând. Aş cita mai curând un istoric, care este respectat ca unul dintre cei deschişi şi democraţi. Dinu C. Giurescu enunţa foarte net, într-un text apărut în revista *22*, cu privire la evoluţia relaţiilor etnopolitice din România: „statul român nu a practicat, între 1919-1939 (...) o politică de asimilare a minorităţilor"[11].

Enunţ simplu şi ferm, nu? Este incredibil cum până şi Giurescu a putut falsifica istoria omogenizantă a României. (Asupra intervenţiei sale voi mai reveni.) În relaţiile cu diferite etnii, statul român a avut, cel puţin parţial, obiective asimilaţioniste, iar acestea nu sunt şi nu vor fi fost uitate nici mai târziu de minorităţi.

Populaţia maghiară a scăzut după alipirea Transilvaniei la România şi din cauza emigrării. (În 1910, 39,3% [156.340] din populaţia judeţului Cluj era maghiară, azi numai 19,9% [146.186]; în judeţul Arad, 25,7% [130.564] în 1910, faţă de 12,5% azi). Dar o cauză a acestei scăderi a fost şi politica ostilă premeditată de guvernele de la Bucureşti. Între cele două războaie mondiale a avut loc o colonizare a populaţiei româneşti – program îndrumat de Guvern – în zona de graniţă cu Ungaria. La fel, colonizarea din perioada naţional-comunistă, având ca scop obţinerea majorităţii de către români în zonele locuite compact de maghiari. Imediat după decembrie 1989, emigrarea s-a oprit pentru aproximativ trei luni. Urmare a evenimentelor de la Târgu-Mureş şi, apoi, a discursului

---

Practice of Central European Countries in the Field of National Minorities Protection After 1989, Centre for International Relations, Varşovia, 1998, pp. 199-269.

11. În linie, Giurescu puncta politica sistematică de asimilare practicată în Ungaria, între 1867 şi 1919. Ceea ce era cât se poate de adevărat, dar contrapunerea nu făcea decât să eludeze subiectul. Apoi, Ungaria a plătit pentru acest comportament. (Dinu C. Giurescu, „Imperii şi pseudoimperii, între teorie şi realităţi", in *22*, 10-16 noiembrie 1998).

antimaghiar de o violenţă extremă, zilnic circa 50-60 de persoane au făcut cerere de stabilire în Ungaria. Anual înseamnă peste 15.000 de persoane[12]. Unele estimări indică plecarea din România, începând cu 1919, a circa 650.000 de maghiari.

În ceea ce îi priveşte pe saşi, aceştia şi-au exprimat destul de repede – la 8 ianuarie 1919 – loialitatea faţă de România Mare. Partidele politice şi liderii români au ignorat însă rând pe rând drepturile colective ale saşilor şi secuilor, acceptate de România prin semnarea Tratatului de Pace de la Versailles.

Urmare a campaniei de românizare începută în anii '30, Guvernul român a închis sau desfiinţat şcolile, ziarele şi instituţiile culturale ale ucrainenilor. S-a interzis utilizarea limbii ucrainene în domeniul public. Încălcarea acestor reguli a adus cu sine intervenţia brutală a poliţiei. Oficial, ucrainenii au fost consideraţi „români care şi-au uitat limba maternă". În 1948 s-a desfiinţat Biserica Catolică Ucraineană, iar cea ortodoxă a fost absorbită de Biserica Ortodoxă Română. (În privinţa ucrainenilor, lucrurile s-au schimbat după 1947[13].) Bulgarii au suferit un tratament asemănător. Le-au fost închise sau demolate şcoli, biserici, lăcaşe de cultură şi de artă.

Încheierea celui de-al doilea război mondial a marcat restrângerea comunităţilor greceşti, pline de viaţă până atunci. Li s-au confiscat în mod abuziv bunurile, iar membrii lor au fost supuşi unui regim umilitor, încercându-se o asimilare forţată. O degradare a vieţii comunitare după război este valabilă şi în cazul albanezilor. În 1953, s-a desfiinţat ultima lor organizaţie.

---

12. Date de la Ambasada Ungariei la Bucureşti.
13. În toate localităţile unde trăiau ucraineni (peste 100), au fost înfiinţate şcoli elementare în care învăţământul se desfăşura în limba ucraineană, iar în Suceava, Siret, Sighetul Marmaţiei au fost deschise licee şi şcoli normale cu predare în limba ucraineană. În 1949, la Universitatea din Bucureşti s-a înfiinţat o secţie de limbă ucraineană la catedra de limbi slave.

În ceea ce priveşte istoria evreilor, în acest caz există o dezbatere, o istoriografie şi deci o bibliografie mult mai evoluate[14]. Sub regimul Ceauşescu au fost vânduţi, asemenea germanilor, către statele care îi cumpărau.

Desigur, în această înşiruire nu pun în discuţie frustrarea inerentă pentru statutul de naţiune inferioară a românilor din Transilvania pre-României Mari, nici preocupările faţă de iredentismul maghiar, nici atenţia faţă la echilibrul Dobrogei.

Acţiunile asimilaţioniste din România interbelică nu au avut eficacitatea asimilării practicate de Ungaria antebelică. Drepturile minorităţilor au fost, la noi, după 1945, net superioare celor pe care le aveau – ca să dăm un exemplu – germanii din Polonia. Confruntarea interetnică nu a atins niciodată cotele teribile din statele balcanice. Desigur, nu trebuie evaluate evenimentele de acum 80-60 de ani din perspectiva prezentului etc.

A pune în faţă astfel de amendamente edulcorante nu foloseşte însă la nimic. Este contraproductiv. Avem de înţeles şi avem de acceptat că statul român – la el ne referim, nu la altul – a dus o politică obtuză, dăunătoare faţă de minorităţile aflate sub jurisdicţia sa, timp de peste o sută de ani. Iar când au avut loc progrese, ca în 1887, 1923, ca şi astăzi, ele au fost rezultatul presiunilor externe. În cazul societăţilor este la fel de valabilă regula care funcţionează în cazul persoanelor individuale : recunoaşterea greşelii emancipează, practic şi etic.

---

14. Vezi Carol Iancu, *Emanciparea evreilor din România (1913-1919). De la inegalitatea civică la drepturile de minoritate. Originalitatea unei lupte începând cu războaiele balcanice şi până la Conferinţa de Pace de la Paris*, Editura Hesler, Bucureşti, 1998 şi *Evreii din România de la emancipare la marginalizare*, Editura Hesler, Bucureşti, 2000. Sunt discutate pe larg Legea Mârzescu, care a scos circa 80-100.000 de evrei de pe lista celor care se bucurau de drepturi cetăţeneşti, primele decrete-legi rasiale în domeniul economic ale Guvernului Tătărăscu, legile antisemite ale Guvernului Goga-Cuza etc.

Ce să facem cu o evaluare precum cea oferită de Dinu C. Giurescu ? Mentalitatea omogenizantă a lovit diversitatea etnică şi a adus prejudicii gândirii, lucidităţii şi atitudinii populaţiei româneşti. Toată perioada interbelică, invocată ca model al democraţiei româneşti, a constituit un afront la adresa multietnicităţii. Fie că era vorba despre politicile administrative, fie că era vorba despre opera vedetelor intelectuale – de genul lui Nae Ionescu, pe care-l numesc întrucât reprezintă paradigma genului –, acestea au încercat mai curând să renege spiritul multicultural. Naţional-comunismul crescut de prin anii ’60 nu a făcut decât să adauge, timp de trei decenii, vulgaritatea şi agresivitatea unei gândiri definite pe ideea de control şi unicitate.

Acesta este fundalul istoriei etnopolitice a României şi acesta este fondul de mentalitate pe care au evoluat evenimentele din anii ’90. Acesta este cadrul şi substanţa pe care le-au avut la îndemână actorii ce au scris capitole mai mici sau mai mari din istoria postdecembristă.

3. Miza politică a anilor ’90

Dacă tot am rostit formula „istoria postdecembristă”, să ne întoarcem la primele zile de după revoluţie. La 22 decembrie, când CFSN a anunţat politica faţă de membrii „fostei”, atunci, Securităţi – o perioadă de trei luni se asigura plata salariilor, apoi urma lăsarea la vatră –, Sándor Szilágyi s-a gândit : „Nu pot să văd securiştii întorcându-se la strung, nici luând sapa în mână”. După apariţia UDMR, s-a dus la Uniune şi le-a spus : „Atenţie, trebuie să aveţi grijă la ce se întâmplă în jur de 20 martie. Probabil, vor încerca o provocare”[14].

Că „se pregăteşte ceva” şi-au dat seama şi alţii, dar mult prea târziu. Géza Domokos primise în seara de 26 decembrie 1989 un telefon de la cineva, care îi spunea că în judeţul Covasna au fost omorâţi sute de români şi că trebuie să oprească lucrurile. „Cine sunteţi dumneavoastră ? ”, a întrebat mirat liderul UDMR. „Virgil Măgureanu”, a venit răspunsul[15]. Acest nume „oarecare” avea să devină, la câteva luni, numele unuia dintre cele mai disputate personaje.

La 5 ianuarie, CFSN a lansat o declaraţie generoasă, privitoare la minorităţi. Promitea recunoaşterea drepturilor individuale ale maghiarilor şi, atenţie, a drepturilor lor colective. Géza Domokos, preşedintele Uniunii, a citit varianta maghiară. Iată o schimbare de fond pentru realităţile interetnice din România. Apare însă un detaliu pe care foarte puţini, atunci, puteau să-l sesizeze. Declaraţia a fost citită în româneşte de… Virgil Măgureanu. Iarăşi, Virgil Măgureanu ! Când am aflat-o am rămas, cum se spune, *bouche bée*. De vreme ce aşa au stat lucrurile,

15. Asta o povesteşte Géza Domokos în cartea sa de memorii.

întrebarea dacă Declaraţia nu fusese cumva premeditată şi scenariul conflictului interetnic nu fusese livrat cu mult timp înainte ca el să intre în scenă devine cât se poate de firească[16].

Să lăsăm însă exemplele şi istorisirile cu sugestii. Ceea ce se poate spune limpede este că prima structură de putere de după 1989 era condusă de un birou restrâns, format din patru lideri comunişti : Ion Iliescu, Silviu Brucan, Alexandru Bârlădeanu, Dumitru Mazilu. Cel dintâi prim-ministru al României era fiul lui Valter Roman (fost lider al Cominternului, el însuşi prieten al celebrei Zoe Ceauşescu, fiica lui Nicolae Ceauşescu) şi avea stagii de studiu la Paris. Toţi au făcut, înaintea campaniei electorale, apel la un discurs antimaghiar.

Coaliţia care a condus ţara după următoarele alegeri, între 1992 şi 1996, era formată din partide naţionaliste sau extrem-naţionaliste. Toate guvernele şi comisiile parlamentare au fost dominate de foşti lideri PCR, din Securitate, din Ministerul de Externe sau din Ministerul Comerţului Exterior. Toţi au invocat patriotismul, toţi au cerut – deşi în feluri diferite – ca ţara să fie apărată de evrei, maghiari, ţigani.

Astăzi, la unsprezece ani de la schimbare, preşedintele României este tot fostul lider PCR, Ion Iliescu, premierul – fiul unui fost diplomat al regimului Ceauşescu, preşedintele Senatului[17] (al doilea om în stat) – un fost înalt funcţionar în Ministerul Finanţelor lui Ceauşescu,

---

16. Pentru Sándor Szilágyi, semnele spre această interpretare curgeau din mai multe părţi şi de mai mult timp. În 1987, un prieten al său, inginer electronist aflat în Bucureşti, a hotărât să revină în Târgu-Mureş. A reuşit, în ciuda faptului că oraşul era închis pentru cine nu venea din Moldova sau din Oltenia. Lucrul acesta l-a povestit şi vecinului de scară, un securist cu care avea relaţii foarte apropiate, pe măsura faptului că îi repara aparatura electronică din apartament. Când securistul a aflat destinaţia, i-a zis : „Nu vă duceţi ! O să regretaţi ! ". Prietenul său a înţeles îndemnul de abia în martie 1990.

preşedintele Comisiei de politică externă a Senatului[18] – fostul şef de Cabinet-relaţii externe al lui Constantin Dăscălescu şi aşa mai departe.

Cu asemenea date, cum să ratezi interpretarea a ceea ce s-a întâmplat? Să invocăm, pentru a explica impactul naţionalismului după decembrie 1989, istoria de pe aceste meleaguri şi mentalitatea societăţii româneşti din vechi timpuri până astăzi? Explicaţia cea mai lipsită de imaginaţie ar fi aceea care vede în actualitate expresia deterministă a istoriei şi a mentalităţii – ultimul concept privit de altfel cu firească suspiciune de teoreticienii ştiinţelor sociale. Ce s-a întâmplat după 1990 reflectă, într-o proporţie covârşitoare, bătălia politică declanşată la căderea comunismului, care în România a arătat ca o revoluţie sângeroasă, cu peste o mie de victime şi deci cu potenţiali criminali hotărâţi să-şi apere pielea. În privinţa aceasta, România a fost mai curând asemănătoare cu, decât diferită de ţările balcanice. Simplificând radical realitatea, dar nu trădând-o, înţelegerea curentă a ceea ce s-a întâmplat în România a fost descrisă în termeni de genul: „Naţionalismul este faza a doua a comunismului". Asta, bineînţeles, nu era deloc o specificitate românească. Privind spre Balcani, dar şi dincolo de aceştia, Adam Michnik anunţa impresionat revenirea, peste tot, la limbajul, la simbolurile şi la ideologiile care păruseră să dispară acum 50 de ani: „În Ucraina se ridică monumente lui Bandera; în Slovacia, Tata Tiso este reabilitat; în România, foaia *România Mare*, care-l glorifică pe Antonescu, tipăreşte un milion de exemplare; în Ungaria, Horthy a fost exhumat. Ce să însemne această renaştere a foştilor demoni?[19]".

Răspunsul se găseşte în nenumărate note, articole şi studii. Îl voi aminti, citându-l pe George Carpat-Foche,

17. Nicolae Văcăroiu.
18. Gheorghe Prisăcaru.
19. Adam Michnik, *Letters from Freedom*, editat de Irena Grudzinska Gross, University of California Press, 1998, p. 234 (trad. rom. *Restauraţia de catifea*, Polirom, 2001).

întrucât analiza lui a apărut în revista *22,* datează din 1990 şi îl invocă şi pe Fukuyama : „Conştiinţa naţională (...) este chemată să consolideze puterea ameninţată în substanţa ei. Elitele comuniste se folosesc deliberat de naţionalism, pentru a păşi pe o a treia cale, fără să efectueze reforme politice şi economice decisive, ci pentru a încropi cu metode în aparenţă democratice un sistem autoritar. Istoricul american Francis Fukuyama sintetiza fenomenul printr-o imagine : «Foştii comunişti sar pe trenul anticomunismului care pleacă şi se retranşează pe poziţii noi, ca ultranaţionalişti»"[20].

Pe această linie, Stephen Van Evera nota invers proporţionalitatea dintre legitimitatea politică şi tentaţia elitelor de a produce o mitologie naţionalistă agresivă[21]. Pentru liderii compromişi prin rolul avut sub regimul comunist, propaganda naţionalist-extremistă devenise o problemă de supravieţuire politică[22].

Un pasaj dintre miile de acelaşi tip : naţionalismul a fost refugiul politic al comuniştilor. Ar fi inutil să vin eu şi să argumentez, cu propriile mele cuvinte, ceea ce au argumentat atâţia alţii înaintea mea[23].

Numai că aceste judecăţi generale, de a căror repetare ajungi să te plictiseşti, sunt reflectate, în viaţa de zi cu zi,

---

20. Citat din „De la comunism la naţionalism. Paradigma românească", text prezentat la simpozionul „România în Europa anilor '90", Universitatea Liberă, Berlin, 28-30 noiembrie 1990, şi publicat în revista *22*, nr. 3, 1992.
21. Stephen Van Evera, „Hypotheses on Nationalism and War", in *International Security*, vol. 18, nr. 4, primăvara 1994, pp. 5-37.
22. Comentariul lui Evera este perfect exemplificat de personaje precum Adrian Păunescu şi Corneliu Vadim Tudor, care au trăit, în primele zile după revoluţie, dispreţul şi chiar ameninţarea opiniei publice pentru rolul lor în cultul deşănţat al familiei Ceauşescu.
23. Desigur însă, lucrul acesta l-am repetat până la saţietate, de la începutul lui 1990, şi colegii mei, şi eu, în articolele publicate în revista *22* (vezi colecţia de articole anti-extremiste : Gabriel Andreescu (coord.), *România versus România*, Editura Clavis, Bucureşti, 1995).

de acţiuni cât se poate de concrete, în stare să crească în tine emoţii, să-ţi producă revelaţii, să te respingă sau să te ademenească. Lupta pentru supravieţuire a comuniştilor – sau, mai corect, a oamenilor prinşi în sistem[24] – în acea tulbure vânzoleală din zilele revoluţiei a fost un spectacol unic şi doar blocajul simbolic ne-a împiedicat să privim cu suficientă curiozitate – şi deci, admiraţie – broderia acestui fenomen.

Fiind membru în CFSN – prima structură de putere de după revoluţie – şi, apoi, în CPUN, ocupându-mă în acea primă perioadă şi de investigarea cazului Gheorghe Ursu, am avut ocazia să nimeresc peste fapte altfel cât mai ascunse opiniei publice. Aşa am aflat de pregătirea pentru intrarea în scenă a Serviciului Român de Informaţii, la sfârşitul lui martie 1990. Operaţie păzită chiar faţă de CPUN, singura autoritate care putea să aprobe crearea unei astfel de instituţii[25]. Într-una dintre şedinţe am urcat la microfon cu o foaie de hârtie şi am început s-o citesc „în faţa naţiunii", referindu-mă şi la ceea ce ni se pregătea fără să ştim. M-am trezit, atunci, apucat de mâini de câteva persoane care ajunseseră pe neaşteptate lângă mine. Doar lupta fizică mi-a permis să rămân în faţa microfonului. La un semnal pe care nu l-am înregistrat, oamenii lui Ion Iliescu s-au pornit să bătă din picioare şi să huiduie, creând un vacarm pe care vocea nu mai putea să-l străpungă până în sală[26].

Unul dintre personajele care îndrăzniseră să pună mâna pe mine, trăgându-mă de pe podium, era... Virgil Măgureanu. Din nou, prezent, Virgil Măgureanu ! Tocmai

---

24. Un număr considerabil de informatori ai Securităţii, disperaţi să nu iasă la iveală ruşinosul lor comportament, nu aveau apartenenţă la PCR.
25. Ceea ce înseamnă pur şi simplu că SRI a funcţionat ilegal.
26. Partea amuzantă este că vocea, intrând direct în microfon, se auzea foarte bine la Televiziune, mai bine decât tropăiturile din sală. (Pe vremea aceea, Televiziunea prezenta non-stop dezbaterile.) „Băieţii" nu au realizat imediat, entuziasmaţi probabil de acoperirea vocii în CPUN.

numit directorul proaspătului Serviciu de Informaţii Interne ! Asta, după ce violenţele de la Târgu-Mureş serviseră la legitimarea acestui continuator – cel puţin prin intenţie şi prin personal – al fostei Securităţi.

Am mai văzut o hărmălaie de asemenea proporţii în Parlament în toamna anului 1991, unde se adusese repede spre dezbatere raportul Harghita-Covasna pentru a simplifica trecerea prin Parlament a Legii de organizare şi funcţionare a SRI. Ori de câte ori am avut ocazia să văd, după 1990, o tensiune periculoasă creată de extremisme, am dat de o urmă a SRI. Ori de câte ori am avut ocazia să aud, în decursul anilor, o voce invocând strident naţionalismul, am realizat că persoana în cauză a servit într-un fel sau altul fosta Securitate. Ce caraghios, să-l vezi pe Liviu Petrina[27], fost diplomat MAE, purtând steagul României Mari ! De unde până unde pornirea unor PNL-işti şi PNŢCD-işti împotriva „evreului" Alfred Moses[28] ? Iată cât de limpede pare acum cazul lui Dan Amedeo Lăzărescu. După ce în 2001 a fost dată în vileag lunga lui colaborare cu Securitatea, i-am auzit şi argumentele : „Consider că mi-am făcut datoria faţă de România ! ". Cum şi-o făcuse ? „Am fost contactat de Securitate, de colonelul care mă eliberase, Nătăleţu. El mi-a propus obţinerea vizei cu condiţia să urmăresc toată propaganda pentru destabilizarea României, mai ales în problema Transilvaniei."[29]

Ce uşor să îi decodificăm atitudinile de atunci, descrise astfel, în 1991, de Smaranda Enache : „orator apreciat şi erudit, a cochetat transparent cu discursul politic al extremei drepte, calchiindu-l atât cât îi permitea onoarea de paneuropean ce face discret cu ochiul şi fanariotismului tradiţional"[30].

---

27. Aflat în organismele de conducere ale PNŢCD şi, apoi, ale ANCD.
28. Ambasadorul Statelor Unite la Bucureşti între 1992 şi 1996.
29. „Consider că mi-am făcut datoria faţă de România", in *Evenimentul zilei*, 25.04.2001.

Ca să rămânem la securiştii-securişti, l-aş mai aduce în scenă, încă o dată, pe Virgil Măgureanu, cu siguranţă, una dintre cele mai odioase personaje ale deceniului ce s-a scurs, responsabil pentru mai toate mişcările de masă punitive şi destabilizatoare de după 1990[31]. Un prieten, având rang înalt, şi el membru în CPUN, a venit, prin februarie, într-o cameră de la Parlamentul Mitropoliei să-şi tragă câteva hârtii la copiator. Aşa a ajuns să asculte, fără să vrea, ce se vorbea în sala vecină, cu uşa întâmplător deschisă. Acolo perora iarăşi, nelipsit, Virgil Măgureanu, explicând de ce este nevoie de o mişcare naţionalistă : ca nu cumva partidele istorice să confişte ele capitalul identitar. Aşa s-a format Vatra Românească, al cărei fondator a fost – am aflat cu toţii, de abia peste ani – şi domnul Ion Iliescu.

Nomenclatura comunistă, fosta Securitate, instituţiile speciale, iată actorii exersaţi în naţional-comunismul ceauşist, reciclaţi după 1990 la naţionalismul pur. Naţionalismul a fost instrumentul doctrinar al acaparării, perpetuării şi păstrării puterii. Dar la miza politică a anilor ’90 vom tot reveni pe parcurs.

30. „Natură moartă cu Parlament”, in *Gazeta de Mureş*, 5-11.XI. 1991.
31. Multe susţineri converg spre orchestrarea, tot de către el, a evenimentelor din 13-15 iunie 1990.

4. Smaranda Enache

Ziua de 29 ianuarie 1990. Contrademonstraţia IMGB avusese loc. Seara, intrarea de la sediul Grupului pentru Dialog Social era aproape blocată de oameni. În acea atmosferă încinsă am auzit, atunci pentru prima dată, numele „Smaranda Enache”. În timp ce mă îndreptam, strecurându-mă cu greu, spre sala noastră de dialog, cineva m-a prins de braţ. „Ai văzut-o aseară pe doamna aceea din Târgu-Mureş ? ”, m-a întrebat cel care mă oprise, o mai veche cunoştinţă, arhitect, postat undeva pe culoar. „O femeie extraordinară”, a ţinut el să mă convingă, încântat, impresionat de apariţia ei într-o emisiune a TVR1, cu o zi înainte.

Nu o văzusem. Detaliile aveam să le aflu peste ani. Smaranda Enache era co-preşedinta Ligii Pro Europa. Liga fusese creată la sfârşitul lunii decembrie 1989 de un grup de români şi maghiari din Târgu-Mureş. Cum tensiunea dintre cele două comunităţi creştea zi de zi, sub incitările unor persoane care vor deveni, peste ani, nume ale bestiarului politicii româneşti, Smaranda Enache şi colegii ei s-au trezit, aproape singuri, cu datoria să oprească tăvălugul. Liga Pro Europa lansase comunicate, Smaranda stabilise contacte, încercase cu insistenţă să îşi transmită mesajele în presa largă. De abia la 25 ianuarie a fost intervievată de reporterul studioului local TVR[32]. Trimisă în Capitală, înregistrarea a fost difuzată pe TVR1 în seara zilei de 28 ianuarie. Petru Popescu – alt personaj al perioadei – a oprit emisiunea din Piaţa Victoriei pentru „a da cuvântul unei voci care invită la responsabilitate”. Smaranda atrăgea atenţia asupra incitărilor naţionaliste

---

32. Reporterul István Farkas a fugit la câtva timp în Suedia, din cauza ameninţărilor care îi fuseseră adresate.

şi reclama gravitatea evoluţiilor din Târgu-Mureş. „Nu trebuie să repetăm aici, în inima Europei, ceea ce se întâmplă în Nagorno Karabah. Evoluţia situaţiei din acest oraş, spunea ea în interviu, este o cheie a democraţiei româneşti."

Aşa am aflat, iată, despre existenţa Smarandei Enache. Atunci am auzit, pentru prima dată, despre o criză care era gata să izbucnească la Târgu-Mureş. Dar pentru logica şi pentru natura evenimentelor de acolo, Bucureştiul şi Grupul pentru Dialog Social – unde mă aflam toată ziua – nu aveau încă senzori. Eram cu totul absorbiţi de clivajul ideologic dintre comuniştii care ocupaseră puterea şi ceilalţi – din care făceam parte –, care clamau trădarea revoluţiei. Ca să înţelegi intervenţia Smarandei Enache ar fi fost oricum nevoie să cunoşti ceva mai bine istoria şi prezentul unuia dintre cele mai interesante oraşe transilvane : Târgu-Mureş.

Târgu-Mureş este un vechi oraş secuiesc, cu o puternică tradiţie universitară şi de viaţă intelectuală. El fusese, între 1948 şi 1959, capitală a Regiunii Autonome Maghiare. Asemenea marii majorităţi a oraşelor din Transilvania de odinioară, Târgu-Mureşul era majoritar unguresc. Pe vremea autonomiei, populaţia maghiară coborâse la circa 74% din locuitorii oraşului. În 1966, maghiarii mai reprezentau 70% dintre târgu-mureşeni. După zece ani (conform unei statistici din 1977[33]) proporţia scăzuse la 63%.

Din acel moment, obiectivele politicilor demografice au devenit foarte transparente. S-au construit fabrici, iar pentru acestea au fost căutaţi, găsiţi şi aduşi muncitori şi specialişti de dincolo de Carpaţi. Medicii, profesorii şi alte categorii ale elitei sociale maghiare erau repartizaţi cât mai departe, în provinciile româneşti. În nici un caz nu existau locuri libere pentru ei la Târgu-Mureş. În 1989, românii şi maghiarii din oraş ajunseseră aproape la

---

33. *Az erdélyi települések népessége nemzetiség szerint (1930-1992)* (Populaţia localităţilor ardelene după naţionalitate), KSH, Budapesta, 1996.

paritate. După revoluţie, la sediul Comitetului judeţean de partid a fost găsită o hartă a măsurilor de imigrare românească, detaliată pe ani, urmărind în continuare schimbarea proporţiilor etnice. Harta era prima probă concretă a programului de românizare a oraşului. Amplificarea dominanţei etnice în Târgu-Mureş nu era, evident, decât o componentă a proiectului de omogenizare sistematică pe care regimul Ceauşescu o punea la baza statului naţional-comunist.

Ultimii ani ai deceniului ’80-’90 au cunoscut manifestarea violentă a politicii antimaghiare. Vorbitorii de limbă maghiară au fost excluşi din toate poziţiile de conducere. Vechile manifestări bilingve sau biculturale cu care erau întâmpinate altădată sărbătorile oficiale rămăseseră doar o amintire. Poezii în limba maghiară nu se mai recitau nici măcar la sfârşitul anului şcolar. Scrierile maghiare erau obligate să folosească exclusiv toponimice în limba română.

Perspectiva sumbră pe care regimul Ceauşescu o anunţa asupra viitorului întregii comunităţi maghiare începuse să fie întâmpinată cu reacţii din partea celor supuşi asimilării. András Sütő şi Károly Király, ultimul – fost secretar de partid al Regiunii Autonome Maghiare, erau poate cei mai cunoscuţi purtători de voce ai maghiarilor din Târgu-Mureş în faţa acestui tăvălug. Piesele de teatru ale lui András Sütő, scriitor de valoare, dar şi el cu tradiţie de nomenclaturist, fuseseră interzise de prin 1983. Devenit incomod, Király a fost victima unor accidente de circulaţie despre care s-a susţint, cu suficient temei, că au fost aranjate de către Securitatea lui Ceauşescu[34].

Acei ani au cunoscut însă şi timide neobedienţe la naţionalismul de stat… Teatrul de Păpuşi din Târgu-Mureş fusese în sensul acesta un mediu privilegiat. În 1983, Smaranda Enache – pe atunci, tânăra secretară literară a teatrului –, absolventă a Facultăţii de Filologie din

34. Vezi în acest sens, volumul lui Denis Deletant, *Ceauşescu şi Securitatea*, Humanitas, Bucureşti, 1995.

Bucureşti, a fost numită directoarea instituţiei. La puţin timp, Teatrul de Păpuşi a devenit locul unor rezistenţe la politica antimaghiară – invenţii pe cât de ingenioase şi amuzante, pe atât de marginale. Comitetul de partid îşi ieşea din pepeni dacă, cumva, într-o piesă, actorii purtând culorile roşu, alb şi verde[35] se întâlneau în scenă. Când simbolurile maghiare apăreau pe vreun afiş, acesta era dat la topit. Cenzura tăia la sânge orice trimitere naţional-maghiară. În 1989, controlul oricărui semn de indisciplină devenise isteric. Dar Teatrul de Păpuşi din Târgu-Mureş rămânea indisciplinat, solidarizând unii români din instituţie cu colegii lor maghiari.

35. Culorile steagului maghiar.

5. Liga Pro Europa

Aşa se face că demonstraţiile din decembrie 1989 care au dus la răsturnarea regimului Ceauşescu au găsit în Târgu-Mureş un mic grup format din români şi maghiari prieteni. În seara zilei de 21 decembrie, pe străzile Târgu-Mureşului s-a strigat „Nu există şovinism”. Faptul că revolta de la Timişoara era legată de numele unui maghiar, László Tőkés, părea de bun augur şi pentru această localitate transilvană, unde competiţia simbolică dintre etnii fusese dusă la o cotă maximă[36]. Smaranda Enache a fost invitată să facă parte din Consiliul Judeţean al Frontului Salvării Naţionale, noua structură de conducere a oraşului.

Grupul de intelectuali de la Teatrul de Păpuşi se aduna zilnic. Câţiva dintre ei vor fi nucleul a ceea ce va urma : Boldizsár Csíky, compozitor, care fusese şi secretarul muzical al Filarmonicii din Târgu-Mureş, Zeno Fodor, secretarul literar al Teatrului Naţional, Elek Szokoly, de formaţie filosof, având un merit care are greutatea lui în poveste : soţul Smarandei Enache. Ei au fost cei care şi-au împins înainte colegii pentru crearea unei asociaţii. La 30 decembrie 1989, 21 de târgu-mureşeni, români şi maghiari, s-au strâns în adunarea de constituire a Ligii Pro Europa.

Am fost frapat, peste ani, de intuiţiile pe care le avuseseră fondatorii Ligii. Să vezi drept obiective ale vieţii politice, la sfârşitul lui decembrie 1989, rezolvarea relaţiilor interetnice şi integrarea europeană ! În declaraţia lor de

---

36. Este bine cunoscut faptul că pericolul conflictelor dintre două comunităţi diferite, care vieţuiesc împreună, dar au o pregnantă conştiinţă a diferenţei lor, este maxim atunci când dimensiunea comunităţilor ajunge aproximativ egală.

intenţie din 10 ianuarie, semnată, în numele iniţiatorilor, de co-preşedinţi – Smaranda Enache şi Boldizsár Csíky –, se găseau formulări de genul : „Liga Pro Europa consideră specificul naţional şi regional drept o raţiune, şi nu un obstacol al integrării europene.” Sau : „Liga Pro Europa respinge (…) fetişizarea oricărei culturi naţionale, precum şi orice formă de discriminare, indiferent de ambalajul ei ideologic”. Faptul că acum temele şi ideile statutului Ligii reprezintă un adevărat „limbaj politic corect” ne împiedică, poate, să realizăm cât de ieşit din comun era acest tip de discurs acum 11 ani. Mi-e suficient să privesc, pentru comparaţie, declaraţia Grupului pentru Dialog Social, Grup ce părea a fi, în acel moment, corpul-pilot al elitei româneşti independente. Care era viziunea acestuia despre el însuşi şi despre viitorul ţării ? Iată citatul principal : „Grupul urmăreşte să devină o instanţă de reflecţie critică a societăţii româneşti. Mijlocul principal folosit pentru atingerea acestui scop este dialogul social realizat prin toate manifestările civilizaţiei moderne”. Interesant să privim astăzi diferenţa[37].

Să revenim la Târgu-Mureş. Aici semnele restauraţiei naţional-comuniştilor au apărut foarte devreme şi erau mai puţin ambigue decât în alte localităţi. Chiar foarte devreme şi foarte puţin ambigue. Smaranda Enache a avut mari probleme în seara zilei de 10 ianuarie (10 ianuarie 1990 !) să publice în *Cuvântul liber* platforma Ligii. Cotidianul târgu-mureşean cu acest nume nu era decât moştenitorul organului de partid *Steaua Roşie*. În noaptea din 21 spre 22 decembrie, cotidianul roşu îşi schimbase directorul, dar rămăsese cu redacţia intactă. Pe culoarele CJFSN local umblau dinozaurii care conduseseră anterior oraşul. Era prezent Ioan Movilă, fostul secretar de partid judeţean, care nu-şi ascundea prezenţa

37. Ar mai fi şi alte detalii, faptul că Liga şi-a tradus şi transmis Platforma-program, la apariţie, în engleză, franceză, germană şi maghiară.

în locul unde acum se desfăşura activitatea noii puteri. Responsabili pentru represiunea din decembrie – pe 21 seara se trăsese în Târgu-Mureş şi muriseră oameni –, printre care generalul Scrieciu şi colonelul Judea, îşi ridicau umbra deasupra micii conduceri locale.

La 5 ianuarie, Frontul Salvării Naţionale a dat, aşa cum am amintit deja, o declaraţie prin care făcea trimitere la abuzurile regimului Ceauşescu faţă de minorităţile naţionale şi promitea luarea unor măsuri pentru repararea vechilor abuzuri. Poziţia CFSN în chestiunea naţionalităţilor a dus la o evoluţie rapidă a revendicărilor comunităţii maghiare. În fruntea lor stătea demixtarea şcolilor. Fostele şcoli şi licee în limba maternă, adevărate instituţii de identitate comunitară ale maghiarilor din Ardeal, fuseseră toate transformate în şcoli mixte. Aici simbolurile maghiare dispăruseră cu desăvârşire. Învăţământul maghiar nu rămăsese decât o anexă a învăţământului majoritar românesc. Procesul de românizare globală înaintase rapid în deceniul opt. Aceasta a făcut ca, imediat după revoluţie, strategia UDMR să pună în fruntea revendicărilor revenirea la fostele instituţii-şcoli. În câteva oraşe din Ardeal, demixtarea s-a şi produs. CJFSN din Târgu-Mureş a decis în favoarea demixtării principalului liceu local, fostul liceu maghiar, Bolyai, având în 1990 circa 25% elevi români. Hotărârea CJFSN cerea ca demixtarea să se facă începând cu luna septembrie, deci după vacanţa şcolară. Părinţii români s-au împotrivit deciziei. Copiii români şi maghiari erau aduşi cu ocazia diferitelor manifestări publice să reproducă argumentele părinţilor. Într-o zi, elevii români au găsit porţile liceului închise. Cadrele didactice maghiare nu le dădeau voie în şcoală. O greşeală – ca multe altele în privinţa demixtării şcolilor, cum au recunoscut mai târziu mulţi maghiari – care avea să coste. După o zi-două, populaţia română a oraşului a redeschis porţile liceului pentru copiii ei. Dar deja tensiunea dintre români şi maghiari atinsese cotele critice.

În puţine locuri din ţară s-a putut vedea atât de clar, cum s-a văzut la Târgu-Mureş, strategia fostei nomenclaturi de a face din manifestările antimaghiare argumentul relegitimării politice. Foştii lideri ai oraşului au început să organizeze grupări de atitudine, mai ales în instituţii precum justiţia şi poliţia. În luna ianuarie 1990, ziarul local *Cuvântul liber* a început să publice scenarii apocaliptice. La sfârşitul lunii ianuarie 1990 au fost împărţite foi volante care declarau separarea şcolilor drept un prim pas spre schimbarea populaţiilor şi separarea Ardealului.

Tot atunci s-a creat, într-un oraş din zonă, Reghin, Frăţia Românească, prima organizaţie naţionalistă. Pe 6 februarie 1990 a avut loc întrunirea de constituire a Vetrei Româneşti, cea mai importantă mişcare extremistă antimaghiară. Pe 8 februarie, la adunarea publică prilejuită de manifestarea Vetrei s-a strigat „vrem să bem sânge de ungur”. În spatele liderilor se aflau foştii securişti ori conducători ai armatei implicaţi în intervenţia acesteia asupra demonstranţilor în decembrie ’89.

UDMR a anunţat desfăşurarea, la 15 martie 1990, a unor manifestări dedicate aniversării revoluţiei de la 1848, ziua maghiarilor de pretutindeni. Multe semne avertizau însă asupra intenţiei de a transforma evenimentul într-o izbucnire de violenţă.

6. Violenţele de la Târgu-Mureş şi evoluţia Ligii

În tot acest timp, oamenii Ligii Pro Europa se chinuiau să oprească degradarea relaţiilor dintre românii şi maghiarii din oraş. Smaranda Enache a vorbit cu profesorii de ambe etnii şi cu elevii din şcoli. Exerciţii de mediere. S-a adresat preoţilor ortodocşi. Aceştia au refuzat dialogul cu baptiştii, cu catolicii sau cu evreii. Nici intelectualitatea din Târgu-Mureş nu s-a arătat, cu foarte rare excepţii, mai responsabilă. Istoricii invitaţi să dezbată tema româno-maghiară au evitat la rândul lor să-şi folosească autoritatea pentru a-i chema pe români şi pe maghiari la dialog. Apelurile repetate făcute de Smaranda Enache şi de colegii ei – folosind accesul lor extrem de limitat la postul local de radio şi TVR – au sunat în deşert. În schimb, au început să fie transmise ameninţări scrise şi telefonice. S-a făcut dintr-o dată un gol, inclusiv în jurul părinţilor Smarandei Enache. Comunităţile tăiaseră legăturile dintre ele. Promotorii relaţiilor româno-maghiare de genul Smarandei Enache au început să fie consideraţi, de către conaţionalii lor, trădători. Apropierea zilei de 20 martie, sfârşitul perioadei în care ofiţerii fostei Securităţi îşi mai puteau lua salariile – despre care Sándor Szilágyi vorbise odată, la sediul UDMR – arăta, la Târgu-Mureş, mai mult decât îngrijorătoare.

Pe 17 martie (1990), Smaranda Enache a plecat la Budapesta, la întâlnirea intelectualilor români şi maghiari pentru reconcilierea istorică. Peste două zile au izbucnit la Târgu-Mureş gravele violenţe. În oraş au descins săteni din zona Gurghiului, complet dezinformaţi, care fuseseră ameţiţi cu iminenţa pericolului maghiar. Atacul asupra sediului UDMR şi a partidelor politice democratice, sub privirile nepăsătoare ale organelor de ordine, a dus la

rănirea mai multor lideri UDMR, prizonieri în clădirea din Piaţa Bolyai. Între victime s-a aflat şi unul dintre liderii cei mai respectaţi ai maghiarilor din Transilvania, scriitorul András Sütő, bătut bestial. (Mai târziu, în ciuda eforturilor medicilor, avea să-şi piardă un ochi.) Atacul asupra UDMR a scos pe străzile Târgu-Mureşului, la 20 martie, douăzeci de mii de maghiari. Mulţimea cerea venirea imediată la locul conflictului a preşedintelui ţării, Ion Iliescu. În loc de acesta, un grup de săteni şi susţinători locali ai asociaţiei Vatra Românească au încercat să rupă rândurile protestatarilor maghiari, mult mai numeroşi. Între cele două grupuri s-a declanşat o adevărată luptă de stradă. Din nou, organele de ordine publică nu au intervenit în nici un fel. Cinci cetăţeni şi-au pierdut viaţa, alte sute au fost molestaţi şi răniţi.

Televiziunea naţională a pus în valoare cum a pus acest eveniment. (Atunci a apărut, ca ziarist al contenciosului româno-maghiar, şi Dorin Suciu, unul dintre cei mai odioşi manipulatori ai temei. Angajat al *Adevărului* şi, până în 1996, la Televiziunea română, el a pierdut ultima poziţie. Primul lucru pe care l-a cerut Budapesta după schimbarea Guvernului la Bucureşti a fost retragerea lui Dorin Suciu din capitala ungară.)

Mult mai faimos a devenit filmul prezentat în Ungaria şi la televiziunile din Occident. O imagine îngrozitoare, cu un om căzut, lovit sălbatic cu bâta, a făcut înconjorul lumii. Mihăilă Cofariu, victima, a fost prezentat drept maghiar. O inversare de identitate de care s-au plâns constant autorităţile româneşti[38].

La sfârşitul lunii martie a fost creat – am amintit şi asta – Serviciul Român de Informaţii, printr-o decizie a

---

38. Îmi permit să speculez puţin. Inversarea de identitate ar putea să fie pură întâmplare, ar putea să indice o mână maghiară sau chiar un joc cu mult mai complicat, expresie nu a voinţei Bucureştiului ori a Budapestei, ci a manifestării unor interese geopolitice. Dacă anumite forţe se consolau cu ieşirea evidentă a Ungariei din sfera lor de influenţă, nu se mai puteau consola şi cu pierderea României.

Biroului CPUN, decizie ilegală atât timp cât nu a fost trecută prin CPUN. Campania unei părţi a presei nu făcea decât să confirme, alături de alte probe, că violenţele de la Târgu-Mureş fuseseră pregătite de oamenii preşedintelui Ion Iliescu, pentru a motiva intrarea pe scenă a SRI – la trei luni de la desfiinţarea Securităţii lui Nicolae Ceauşescu[39]. Comisiile create pentru identificarea actorilor şi regizorilor evenimentelor nu au dus, nici la zece ani de la conflict, la vreun rezultat. Au fost arestaţi la întâmplare câţiva ţigani, prezenţi şi ei în încăierarea generală şi folosiţi, iată, drept ţapi ispăşitori.

*

Violenţele din 19-21 martie 1990 au schimbat pentru mulţi ani societatea românească. Liga Pro Europa nu mai avea cum să aducă oamenii la seminarii. Cuvintele banale despre bunele relaţii dintre români şi maghiari nu mai puteau suna în urechile târgu-mureşenilor decât fals. Oraşul îşi lingea rănile. Liga Pro Europa, învinsă în acest moment al existenţei ei, a trebuit să îşi inventeze o altă strategie.

M-aş opri mai mult la această organizaţie care vorbeşte, cum nu vorbeşte alta, despre fondul pozitiv, ca tip uman şi ca tip de cultură, care supravieţuieşte în interstiţiile tradiţiei multiculturale a Transilvaniei.

În noul context, Liga s-a radicalizat. La 5 aprilie 1990, şi-a anunţat aderarea la Proclamaţia de la Timişoara[40]. Dar asta nu ţinea loc de soluţie pentru zidul creat între comunităţile din Târgu-Mureş. S-au imaginat dezbateri. Nu mergea. Zidul era zid. O formulă ingenioasă a fost

---

39. Aflat în spital, Mihăilă Cofariu, una dintre victime, admitea că preotul trăsese clopotele în satul lor, cu câteva zile înainte de evenimente, anunţându-i să se pregătească pentru a descinde la Târgu-Mureş, ca să pună capăt „iredentismului maghiar”.
40. Proclamaţia de la Timişoara a solidarizat în jurul ei cea mai mare parte a opoziţiei politice şi civice la regimul în formare – „regimul Iliescu”, cum i-a rămas numele –, susţinând delegitimarea foştilor lideri ai Partidului Comunist Român şi ai Securităţii de a ocupa, pentru o perioadă, funcţii publice.

totuşi posibilă şi în 1990, un joc cu care s-au momit copiii. Folosind finanţarea unei organizaţii din Germania[41], Liga a anunţat un „atelier practic şi concurs sportiv” care propunea copiilor români şi maghiari să repare *împreună* câteva biciclete stricate. Cu ele urma să se desfăşoare competiţia, ai cărei câştigători deveneau proprietarii vehiculelor cu două roţi. Totul a mers foarte bine, organizatorii s-au felicitat, copiii s-au bucurat.

Asta nu putea schimba totuşi un oraş. Aşa că Liga Pro Europa a continuat tot anul 1990 prin declaraţii şi comunicate cu adrese politice[42]. De abia în 1991 s-a putut sparge gheaţa interetnică. Soluţia a fost... ecologică. Seminarul „Sănătatea oraşului” a adus împreună – prin Fundaţia Friedrich Ebert – experţi germani care au jucat rolul unui canal de comunicare între specialiştii maghiari şi români invitaţi la eveniment.

*

Anul 1991 a însemnat şi implicarea Ligii în două proiecte de mare anvergură. Unul a fost „Universitatea de vară de la Bálványos”, pe care a organizat-o împreună cu FIDESZ şi cu organizaţia de tineret maghiară, MISzSz.

Bálványos era un loc bine cunoscut populaţiei maghiare din Transilvania. Ca anecdotică, ar fi de notat că este singura localitate din România cu toponimie exclusiv maghiară. Situat undeva, în centrul provinciei, lângă lacul Sfânta Ana, Bálványos-ul devenise un loc preferat de tinerii maghiari. Îşi puneau corturile pe malul lacului şi

---

41. Pro România Democratică în Europa.
42. Un exemplu „stilistic” : la 7 octombrie 1990, Liga s-a adresat directorului general de atunci al Radio-Televiziunii Române, Răzvan Theodorescu, pentru a protesta faţă de difuzarea, de către faimosul, pe atunci, Corneliu Roşianu, a unei liste de infractori pentru care se preciza identitatea etnică. „Infractorii n-au naţionalitate, ei sunt repudiaţi nu numai de întreaga umanitate, dar şi de propria lor naţie”, scria în protest. (Poate aici sună patetic, dar anterior frazei fuseseră invocate numai argumente tehnice.)

participau, cu ocazia Sfintei Ana, la sărbătoarea religioasă catolică. Pe 26 iunie, procesiunea de la Sfânta Ana parcurgea toate riturile, inclusiv spălarea în apă a femeilor. Autorităţile harasau oamenii în diferite feluri. Cereau strângerea corturilor, intimidau… Ceea ce nu făcea decât să amplifice simbolistica locului.

Se poate spune că Bálványos, spaţiu de refugiu, avea simultan conotaţii etnice şi ideologice. Cum comunismul lui Ceauşescu era şi naţionalist (şi asimilaţionist), cele două dimensiuni se întâlneau în totalitate. Ascultând povestea Bálványos-ului, mi-am adus aminte de 2 Mai. Plaja de pe malul Mării Negre, unde se făcea nudism, veneau amatorii să picteze… ; era şi ea un spaţiu alternativ. Dar la 2 Mai era cu totul absentă dimensiunea identitară. Acolo nu îşi avea loc tradiţia – cu atât mai puţin cea religioasă –, ci domina mai curând spiritul lui ’68.

După 1990, câţiva oameni politici din Ungaria au considerat logică transformarea Bálványos-ului într-un loc al dialogului asupra destinului maghiarimii. Cum din dinamicul partid al tinerilor, FIDESZ, unii aveau origine transilvană – spre exemplu Csaba Lőrincz –, ei, împreună cu organizaţii maghiare din România, au avut ideea de a iniţia acolo o tabără. Tabăra de la Bálványos şi-a deschis porţile în 1990, când FIDESZ şi MISzSz s-au întrebat, cum trebuie să reacţioneze la puseul mişcării naţionaliste din România.

Pe atunci la FIDESZ lucra şi Éva Blénesi[43], originară din Secuime şi prietenă a Ligii Pro Europa. Ea a luat legătura cu Smaranda Enache şi cu Elek Szokoly, propunându-le organizarea în comun cu partidul de la Budapesta a taberelor Bálványos. Din 1991, Liga Pro Europa a devenit partenerul FIDESZ-ului. Implicarea Ligii a schimbat

---

43. Éva Blénesi era studenta Évei Gyímesi, prietena Doinei Cornea. Ea este cea care lua scrisorile dnei Cornea, preluate de Éva Gyímesi, şi le trecea peste graniţă. (Éva Gyímesi era prea urmărită pentru a putea să încerce trecerea lor peste frontieră.)

lucrurile. Din spaţiu de întâlnire maghiaro-maghiar, Bálványos a devenit un spaţiu de întâlnire româno--maghiar.

Pe vremea aceea, FIDESZ-ul lui Viktor Orbán şi Zsolt Németh era o formaţiune tânără, dinamică, cu tendinţe liberale şi cu un rol ne-neglijabil, deşi nu determinant, în viaţa politică a Ungariei. La Bálványos veneau să discute, să explice, să răspundă, să ofere bibliografie lideri din România şi Ungaria. O şcoală pentru tineri, adevărat spaţiu de comunicare între „*leadership*-ul de atitudine” al celor două ţări.

Desigur, la aceste evenimente au participat oameni cu vederi democratice. Semnificativ de văzut cine erau „obişnuiţii” întâlnirilor de la Bálványos : Viktor Orbán, Zsolt Németh, Adrian Severin, Renate Weber, Zoe Petre, Horia Rusu, Béla Markó, William Totok, Andrei Cornea, Gábor Kolumbán, Zsolt Szilágyi, Dinu Zamfirescu, Mariana Celac, Nicolae Gheorghe, Paul Philippi, Wolfgang Wittstock, Mircea Toma, Victor Babiuc, Marian Ţaţa[44], Anamaria Pop, alţii pe care nu mai ajung să-i numesc. Am participat constant la Universitatea de Vară şi pot confirma ce mult a însemnat această instituţie a comunicării pentru recunoaşterea reciprocă.

Unii au părăsit „Clubul”. Într-o vreme, din el făcuse parte şi Varujan Vosganian – invitat chiar, mai târziu, să intre în Colegiul de redacţie al revistei *Altera* –, exclus apoi din el, de când, devenit preşedinte al Uniunii Forţelor de Dreapta, a ajuns să-şi trădeze inteligenţa şi să practice un discurs autoritar şi – tocmai el, armeanul – anti-minoritar.

Am subliniat că direcţionarea Taberei de la Bálványos către dialogul româno-maghiar reprezintă aportul esenţial al Ligii Pro Europa. În 1996, Universitatea de Vară şi-a mutat reşedinţa la Băile Tuşnad. Un spaţiu la fel de frumos.

---

44. Activ în viaţa civilă a Braşovului, fost preşedinte al Asociaţiei Pro Democraţia, Marian Ţaţa a dat multă atenţie conexiunii dintre naţionalism şi politică.

Dar nu aceasta a fost marea schimbare, ci preluarea puterii de către FIDESZ, în 1998. Chiar dinainte, discursul tinerilor foşti liberali devenise din ce în ce mai naţionalist-conservator. Guvernul Viktor Orbán a adăugat o nuanţă autoritară. Liderii Ligii au început să privească cu suspiciune din ce în ce mai mare o astfel de mezalianţă. Este interesant raportul dintre sensibilitatea etnică şi cea ideologică în astfel de cazuri. Nu românca Smaranda Enache, ci maghiarul Elek Szokoly a forţat retragerea Ligii din colaborarea cu FIDESZ, considerat de el mult prea naţionalist şi antiliberal. Lucrul acesta s-a întâmplat în 1997, când participarea instituţională a Ligii a fost retrasă.

Reacţia merită apreciată la justa ei valoare. Ea pune în evidenţă existenţa unei raţiuni mai profunde decât opţiunea doctrinară de la un moment dat, uşor de ideologizat şi abuzat. Atenţia dată de militanţii drepturilor minorităţilor pentru identităţile fragile, aflate sub presiune – aşa cum s-a aflat identitatea maghiară sub presiunea naţionalismului românesc –, este legitimă atâta timp cât ea exprimă solidaritate cu „victima”. Din momentul când ea devine o revanşă identitară şi face din logica identitară un instrument antiliberal, atunci legitimitatea se pierde[45]. Din această cauză este important să ai spiritul liber şi predictibilitate în ceea ce priveşte recunoaşterea raţiunii de fond în spatele obiectivelor intermediare. Liderii Ligii Pro Europa nu şi-au trădat niciodată discernământul. Este un motiv în plus pentru care mă gândesc la Smaranda Enache şi la Elek Szokoly cu multă tandreţe. Prezenţa lor până astăzi în fruntea Ligii îmi dă un sentiment de siguranţă. S-ar fi putut să nu existe? S-ar fi putut. Se întâmplă ca, pe baza capitalului câştigat, instituţiile să se dezvolte prin noi generaţii de „funcţionari” – tehnic înzestraţi – ai domeniului. Dar aceştia pot pierde legătura cu instinctul etic de bază.

---

45. Aceasta este şi problema invocării practicilor asimilaţioniste ale Ungariei de până în 1919, pentru a motiva naţionalismul antimaghiar din România Mare şi de astăzi.

*

Tot în 1991, Liga s-a simţit datoare să lanseze un săptămânal pentru a face concurenţă presei din oraş, dedicată mai mult incitărilor. *Gazeta de Mureş* a ieşit la 5 noiembrie 1991[46]. Săptămânalul „de analiză şi informare" (formula de pe frontispiciu) lansa anchete asupra corupţiei şi abuzurilor, mai cuprindea informaţii despre evenimente internaţionale, făcea revista presei centrale şi oferea câteva date locale ; introducea teme pe atunci neobişnuite, precum „Femeile în labirintul societăţii"[47], altele generoase – ecologia a fost constant prezentă –, unele sensibile, precum homosexualitatea[48] ; găsea spaţiu, în paginile revistei, şi pentru romi. Editorii aveau ochi să descopere şi să preia un text precum cel semnat de Mihai Fusu în *Lupta* : „Opţiunea Basarabiei este federalismul"[49]. Revista încerca să stimuleze spiritul ecumenic (oferind, spre exemplu, pentru anul 1992, simultan, un calendar ortodox, unit, romano-catolic, protestant şi mozaic). Dar era sigură în cerinţa ei ca BOR să restituie proprietăţile Bisericii Greco-Catolice[50]. Relua, la vreme, tema morţilor din decembrie 1989, a violenţelor de la Târgu-Mureş, a asaltului minerilor din 13-15 iunie 1990. Emil Constantinescu s-a bucurat de o campanie susţinută. Revista relua texte ale unor autori foarte prezenţi în presa naţională, apropiaţi

---

46. Editorialul Smarandei Enache se ocupa de oportuniştii care sabotau unitatea opoziţiei, prefigurată prin constituirea Convenţiei Naţionale pentru Instaurarea Democraţiei. Printre cei blamaţi se aflau MER şi PNL, cu referire explicită la Radu Câmpeanu şi Dan Amedeo Lăzărescu, în legătură cu jocul FSN şi PUNR. *Gazeta* se situa deci în raport cu dezbaterea naţională, punând accente tipice pe tema discursului naţionalist, elaborat politic în Ardeal sub forma partidului lui Ceontea. („Natură moartă cu Parlament", in *Gazeta de Mureş*, 5-11.XI. 1991.)
47. *Gazeta de Mureş*, nr. 4, 1991.
48. *Gazeta de Mureş*, nr. 39, 1992.
49. *Gazeta de Mureş*, nr. 6, 1991.
50. Vezi editorialul cu titlu pe măsură : „Stăruinţa în păcat", nr. 2, 1992.

ca atitudine, precum Andrei Pippidi, Nicolae Manolescu, Adrian Marino, William Totok.

Gazeta şi-a întrerupt apariţia la sfârşitul anului 1992, pentru a fi reluată în mai 1993, după o formulă mai apropiată de un magazin. Reluată doar pentru câteva luni. A fost imposibil să se asigure rezistenţa financiară a unui săptămânal citit de puţini maghiari şi înfruntând o majoritate română dominată, pe atunci, de către PUNR. Astfel că Liga Pro Europa s-a dezvoltat şi a avut succes în tipul de activitate cel mai specific unei organizaţii neguvernamentale : seminarii, evenimente, expediţii, lucrări de specialitate, luări de atitudine, *lobby*, proiecte.

Este absolut impresionant să vezi câte lucruri a făcut Liga Pro Europa, şi incredibil dacă ai în vedere numărul celor între timp angajaţi şi ajutorul primit. Aş da, ca idee, un inventar, o listă de activităţi doar din prima parte a anului 1995 – ianuarie-iulie –, an în care se conturaseră toate marile proiecte ale LPE. Atunci s-a desfăşurat şi prima ediţie a „Săptămânii toleranţei" şi a apărut şi primul număr al excelentei reviste *Altera*. Merită, în ciuda spaţiului cerut, să ai în faţă o astfel de enumerare, în măsură să vorbească despre Ligă dar, mai general, despre acele câteva organizaţii din România aflate de ani de zile într-o campanie cu sufletul la gură, obositoare şi cel mai adesea frustrantă, în numele unor idealuri trăite, şi nu vorbite (democraţie, drepturi ale omului, un mediu sănătos, o societate tolerantă), pe care pionii politicii şi ai afacerilor româneşti le-au privit când cu mânie, când cu ironie. Iată deci ce apare în Raportul Ligii în prima parte a anului 1995 :

„Instituţii europene. Integrarea României în Europa, perspective", Colegiul Democraţiei, 7 ianuarie, Târgu-Mureş ; „Minorităţi în Europa", Colegiul Democraţiei, 14 ianuarie, Târgu-Mureş ; „Ideea europenismului în România", Colegiul Democraţiei, 21 ianuarie, Târgu-Mureş ; „Cadrul legislativ şi practica judecătorească în protecţia minorităţilor naţionale", 27-28 ianuarie, Târgu-Mureş ; „Reflectarea problemelor femeii şi ale familiei

în programele autorităţilor locale”, organizat de Departamentul Femei al LPE, 21 februarie, Târgu-Mureş ; „Trecut şi prezent în Balcani”, 23 februarie, Târgu-Mureş ; „Mass-media şi minorităţile”, 24-25 februarie, Cluj ; „Poliţia raportată la societatea civilă”, Colegiul Democraţiei, 25 februarie, Târgu-Mureş ; „Ce facem pentru recuperarea culturilor şi etniilor aflate pe cale de dispariţie ? ”, filiala Satu Mare, 25 februarie, Carei ; „Starea ecologică a râului Someş/Szamos”, filiala Satu Mare, 3-4 martie, Satu Mare ; „Drepturile omului în noul context european şi internaţional”, Colegiul Democraţiei, 11 martie, Târgu-Mureş ; „Drepturile omului şi legea penală”, Colegiul Democraţiei, 12 martie, Târgu-Mureş ; „Modelarea noii Europe”, Colegiul Democraţiei, 18 martie, Târgu-Mureş ; „Democraţie în viaţa cotidiană”, filiala Satu Mare, 24 martie, Tuşnad ; „Săptămâna toleranţei”, ediţia I, 19-25 martie, Târgu-Mureş[51] ; „Starea ecologică a râului Mureş”, 30 martie, Târgu-Mureş ; „Vizită de lucru şi documentare”, Colegiul Democraţiei, 3-5 aprilie, Bucureşti ; „Separarea puterilor în stat. Relaţia Guvern--Parlament”, Colegiul Democraţiei, 14 aprilie, Târgu--Mureş ; „Integrarea Euro-Nord-Atlantică”, Colegiul Democraţiei, 15 aprilie, Târgu-Mureş ; „Buget şi Gestiune locală, 28-29 aprilie, Târgu-Mureş ; „Stereotipiile – sursă a tensiunilor interetnice”, 29 aprilie, Alba Iulia ; „Zilele Europa Napok”, ediţia I, 2-20 mai[52] ; „Vizită de lucru şi documentare”, Colegiul Democraţiei, 15-18 mai,

---

51. 19 martie – Triunghiularul toleranţei (I) ; 20 martie – Triunghiularul toleranţei (II) ; 21 martie – Vernisajul Expoziţiei de cărţi ale minorităţilor ; 22 martie – Poezie şi multiculturalitate ; 23 martie – Credinţă şi toleranţă ; 24 martie – Poezie şi disidenţă ; 25 martie – Platforma prieteniei la 5 ani + Dialogul generaţiilor (concert).

52. 2 mai – Vernisajul expoziţiei itinerante „Pieţele oraşelor din Europa”/„România şi integrarea europeană” ; 9 mai – Lansarea cărţii *Pentru Europa*, de Adrian Marino ; 12 mai – Concert simfonic extraordinar dirijat de Horia Andreescu ; 20 mai – „Crosul Pro Europa”, ediţia a II-a.

Budapesta ; „Autorităţile locale şi presa”, 26 mai, Târgu-Mureş ; „Competenţe şi decizii în administraţia locală”, Colegiul Democraţiei, 26 mai, Târgu-Mureş ; „Toleranţă prin educaţie multiculturală”, 29 mai, Sfântu--Gheorghe ; „Doctrine economice”, Colegiul Democraţiei, 10 iunie, Târgu-Mureş ; „Problema minorităţilor în programele partidelor”, 16-17 iunie, Poiana Braşov ; „Tabără multiculturală”, 19-30 iunie, Sovata ; „Drepturile Omului într-un stat de drept”, filiala Satu Mare, 27 iunie, Satu Mare ; „Protejarea multireligiozităţii – element determinant pentru toleranţă confesională”, filiala Satu Mare, 10 iulie, Negreşti Oaş ; „Autorităţile Locale şi Organizaţiile Neguvernamentale”, 11 iulie, Târgu-Mureş ; „Dialogul presei”, 14-15 iunie, Tuşnad ; „Universitatea de vară Bálványos : Priorităţi comune în perioada de tranziţie”, ediţia a VI-a, 16-23 iulie, Bálványos ; „Caravana Ecologică pe râurile Crişul Repede şi Barcău”, Departamentul de Ecologie al LPE, 18 iulie-2 august.

În acelaşi an, ziarul pro-Vatrist *Cuvântul liber* punea următorul titlu unui articol „dedicat” Ligii în numărul din 21 martie „Prin Intermediul Ligii Pro Europa s-a mai spălat o găleată”. În numărul din 28 martie, ziarul nota : „Sub semnul generosului îndemn biblic [...], Liga Pro Europa a bifat, săptămâna trecută, încă una dintre acţiunile sale specifice, menite a ne introduce în... Europa”. Punctele erau, evident, ironice. De fapt, întreaga redacţie a ziarului pare obsedată de valoarea ironică a punctelor. „Penultima rundă a... monologului despre toleranţă” relua Cristian Eparu, referindu-se la o acţiune a Ligii Pro Europa, în numărul din 30 martie a *Cuvântului liber*.

7. Alte bătălii locale : Cluj, Octavian Buracu şi Dialogul Interetnic

În *Laudatio* care a fost citit la 27 februarie 1999, cu ocazia acordării lui Octavian Buracu a titlului post-mortem de „Membru de onoare al Ligii Pro Europa”, apărea întrebarea retorică : „Să fie de mirare că în interviul luat… în 1993 pentru *Gazeta de Mureş*, tocmai după ce Octavian Buracu fusese dat afară din serviciu (…) referindu-se la purificările etnice de la Cluj, acesta spunea : «eu ca român sunt mai revoltat decât maghiarii» ? Oare nu tocmai această consecvenţă demnă este caracteristica cea mai firească de pe lume pentru un om de onoare ? Ce putea fi mai demn pentru acest autentic patriot român şi european decât scuzele pe care le adresase minorităţilor în numele neamului său pentru inepţiile xenofobe ale primarului clujean ? Ce putea fi mai firesc decât înţelepciunea pe care o mărturisise cu câteva luni înainte de moartea sa : «nu există în lume popoare bune şi rele, există doar oameni buni şi răi» ? ”[53].

Cuvinte patetice ? Cuvinte grandilocvente ? Sărmanul Octavian Buracu fusese membru fondator al Alianţei Civice, al Fundaţiei Cultura Ardealului din Cluj, al Organizaţiei Româno-Britanice pentru Educaţie în Domeniul Drepturilor Omului, membru de onoare al Asociaţiei de Prietenie Maghiaro-Române din Pécs. Dar, mai ales, îşi legase numele de Asociaţia pentru Dialog Interetnic (îi fusese fondator şi preşedinte). Poziţiile acestea nu sunt mărgele

53. Szokoly Elek, „Laudatio pentru Octavian Buracu”, in *Gazeta Ligii Pro Europa*, nr. 2/1999, pp. 6-7. Primarul xenofob al Clujului era Gheorghe Funar, preşedinte al PUNR între 1992 şi 1996.

pe nu ştiu ce orgoliu mult prea activ[54]. Oameni ca Octavian Buracu au intrat într-o mulţime de proiecte activiste, doar-doar vor schimba ceva din mizeria – mai ales morală – din jur. Fiecare nume însemna un interval din timpul propriu folosit pentru ceilalţi. Suntem la începutul anilor ’90, când lucrul în organizaţiile neguvernamentale nu era o meserie plătită – astăzi, uneori, foarte bine –, şi când a fi promaghiar, prooccidental putea avea urmări neplăcute[55].

Octavian Buracu iniţiase, începând cu 1990, întâlniri, întruniri, asociaţii, seminarii, schimburi de cópii, luări de poziţie, declaraţii, comunicate, liste de semnături pentru prietenia româno-maghiară. Devenise o voce cunoscută, printre foarte puţinele voci româneşti din capitala Ardealului care spuneau exact ceea ce trebuia spus despre excesele bolnăvicioase ale primarului Clujului, Gheorghe Funar. Ca şi Doina Cornea, el nu avea nici un dubiu referitor la conexiunea dintre ultranaţionaliştii gălăgioşi şi grupul politic din jurul preşedintelui Ion Iliescu, care preluase puterea la Bucureşti. În ceea ce o priveşte pe fosta disidentă a regimului Ceauşescu, ea fusese la fel de fermă cu provocările naţionaliste ale regimului de după revoluţia din 1989, cât fusese cu regimul comunist anterior[56].

---

54. Oameni ca Buracu sunt victimele sigure ale ironiilor câte unui intelectual, foarte meditativ când era vorba despre viaţa din jur, dintr-o dată foarte activ când era vorba despre interesele sale.
55. În 2000, am nimerit, fără să vreau, peste e-mail-ul unei foste angajate a asociaţiei ACCEPT, care tocmai plecase în America. Şi ce citesc, cu surpriză? „Mă-nvârt între… şi poponari.” Societatea se schimbase. În 2000, puteai să trăieşti foarte bine promovând drepturile homosexualilor, deşi atitudinea faţă de ei este descrisă în scrisoare. Deja funcţiona o regulă, valabilă în regimurile cu o anumită marjă de liberalism: dacă există o resursă, se află şi amatori s-o fructifice.
56. Un capitol al cărţii de dialog, *Faţa nevăzută a lucrurilor (1990-1999). Dialoguri cu Rodica Palade* (Editura Dacia, Cluj, 1999) este dedicat maghiarilor şi relaţiilor româno--maghiare. Cel care va fi interesat, va găsi acolo câteva pagini extraordinare despre relaţia – lipsită total de *fair-play* – dintre

După ce Gheorghe Funar, primar al Clujului şi preşedinte al PUNR, deschisese în piaţa centrală a municipiului[57] şantierul arheologic – menit să mute statuia lui Matei Corvin, cel mai important monument maghiar din toată Transilvania –, Doina Cornea a scris : „Sunt convinsă că diversiunea de la Cluj are o bătaie mai vastă decât cea strict locală. Funar nu este un nebun, cum se spune, ci un instrument în mâna Puterii şi la îndemâna ei (ca toţi ceilalţi extremişti din anturajul ei). Putem chiar vorbi de o voinţă de iugoslavizare a României, de inspiraţie KGB-istă, care serveşte intereselor meschine de autoconservare a puterii”[58].

Începând cu crearea Vetrei Româneşti şi a PUNR, în 1990, dar mai ales, după alegerea lui Gheorghe Funar ca primar, Clujul, oraş cu populaţie maghiară majoritară până la al doilea război mondial şi având încă 23% maghiari astăzi, a fost sediul provocărilor antimaghiare. Acest centru nu numai al vieţii economice şi universitare, dar şi al competiţiei simbolice dintre români şi maghiari, a fost dominat de prezenţa primarului Gheorghe Funar, între 1992 şi 1996 lider al celui de-al doilea partid ca importanţă parlamentară din România, PUNR. Un extremist naţionalist al cărui discurs şi acţiuni au atins deseori limita patologicului. În oraş au fost deteriorate monumente maghiare, au fost amendaţi arbitrar participanţi la mitingurile maghiare, s-a ameninţat cu mutarea statuilor, a fost furat steagul de pe consulatul maghiar la îndemnul primarului (!), au fost vopsite băncile în roşu, galben şi albastru etc. Maghiarii au protestat, au demonstrat, au

---

politicienii PNŢCD, parte ai Convenţiei Democrate din Cluj, şi filiala UDMR din acelaşi oraş. Într-un astfel de context se poate măsura importanţa prezenţei unor oameni ca Doina Cornea – Adrian Marino, Virgil Lazăr, Liliana Bocu, pe care îi dă ca exemplu –, capabili să dea o şansă măcar potenţială coexistenţei româno-maghiare.

57. Piaţa Unirii.
58. Doina Cornea, „Conflictul de la Cluj nu este un conflict interetnic”, in *22,* nr. 28, 8 iulie 1994.

participat la procesiuni, au pus în gardă, au reacţionat uneori cu reţinere, alteori cu mânie.

De ce totuşi Clujul nu a devenit sediul unor înfruntări sângeroase, aşa cum s-a întâmplat la Târgu-Mureş?

Sunt mai multe lucruri de spus. Cum a fost notat anterior, diferenţa numerică dintre comunităţi este un factor important în transformarea tensiunii într-un conflict. Maghiarii din Cluj sunt totuşi prea puţini pentru a risca o confruntare deschisă. Cei care nu suportă ofensele preferă să plece. Şi din perspectiva manipulatorilor de crize, Clujul nu este foarte convenabil. O bătălie cum a fost cea de la Târgu-Mureş nu ar mai fi o înfruntare, ci s-ar transforma într-un pogrom.

O altă diferenţă ţine de prezenţa românească din oraş. Clujul s-a diversificat din punctul de vedere al populaţiei datorită oamenilor veniţi din alte regiuni ale ţării. Faimosul cartier Mănăştiur a fost responsabil pentru realegerea lui Funar ca primar de trei ori – performanţă incredibilă, având în vedere imaginea personajului. Şi totuşi, românii ardeleni din Cluj sunt suficient de numeroşi. Experienţa convieţuirii lor cu maghiarii curge înapoi în istorie. Pentru ei, maghiarii sunt mult mai verosimili decât acest primar instabil care le urâţeşte oraşul şi le face de ruşine spaţiul natal. Cântecele româneşti şi maghiare din Transilvania sunt mai asemănătoare între ele decât sunt, fiecare, cu melosul din Moldova. Ce legătură poate avea spiritul ardelenesc cu statuia caraghioasă a lui Avram Iancu?

Există şi alte câteva detalii de neomis. La Târgu-Mureş, punctul central al crizei a fost demixtarea şcolilor. Scoaterea afară a elevilor români din Liceul Bolyai a reprezentat o mare ofensă. Dar a fost şi o problemă practică. Românii trebuiau să părăsească cea mai veche şcoală din oraş. A fost totuşi iraţional ca liderii UDMR să nu realizeze impactul unui astfel de comportament.

Şi la Cluj au fost „returnate” trei licee maghiare – unul catolic, unul reformat, al treilea unitarian. Dar

clasele de români au beneficiat de şansa de a primi o şcoală nouă, fosta Şcoală de partid transformată în Liceul „Avram Iancu". Condiţii pe care nu le aveau în clădirile pe care le-au părăsit.

Iată deci câteva date ce pot fi relevante pentru întrebarea : „De ce Clujul nu a devenit sediul unor înfruntări sângeroase, aşa cum s-a întâmplat la Târgu-Mureş ?". Şi totuşi, ele nu puteau exclude o izbucnire violentă. Care nu s-a întâmplat ! Dacă urmăresc nenumăratele provocări ale lui Gheorghe Funar şi ale oamenilor săi, în stare să mă umple de la distanţă de jenă şi furie, trebuie să dau o pondere, pentru evitarea răului-celui-mai-rău, şi acelor câtorva personalităţi româneşti care s-au asociat maghiarilor din Cluj. Poate nici un exemplu nu este mai semnificativ decât apelul Asociaţiei pentru Dialog Interetnic şi al filialei Alianţei Civice din Cluj, de a mărşălui alături de maghiari[59]. Era în 1994, într-unul dintre cele mai tensionate momente, când s-a hotărât punerea unei plăci care pângărea statuia lui Matei Corvin. UDMR a anunţat un marş de protest, extremiştii Vetrei Româneşti pregătiseră propriile lor coloane, într-o contrademonstraţie la manifestaţia maghiară. Gândiţi-vă, două coloane, două tabere care se înfruntă, într-un astfel de context ! O scânteie cât de mică – o piatră lovind o tâmplă, un scuipat în obraz – în ce putea să degenereze ! Alăturarea grupului de români la marşul maghiar a dezumflat totul.

Români ? Oameni ca Octavian Buracu, Doina Cornea, Dana Prelipceanu[60], Virgil Lazăr[61], Marius Tabacu[62],

59. Pentru a participa la această demonstraţie, la Cluj s-a deplasat şi Smaranda Enache.
60. Dana Prelipceanu este actuala preşedintă a Asociaţiei pentru Dialog Interetnic.
61. Virgil Lazăr era şi corespondent al ziarului naţional *România liberă*. Articolele sale au avut o importanţă considerabilă pentru prezentarea corectă, de către acest ziar aliniat Opoziţiei între 1990 şi 1996, mai ales după ce s-au accentuat tendinţele naţionaliste ale acestuia.
62. O perioadă ziarist la TVR Cluj.

Liliana Bocu[63] şi colegii lor, puţini la număr, unii dând viaţă organizaţiilor civice ale oraşului, au avut un rol ce nu poate fi subestimat pentru evitarea, aici, a vărsării de sânge care s-a întâmplat la Târgu-Mureş în martie 1990.

Militanţi ai comunicării interetnice au fost prezenţi şi în alte oraşe din Ardeal. La Satu Mare, Anamaria Pop – una dintre cele mai cunoscute traducătoare din limba maghiară în limba română[64] – a pus bazele filialei Ligii Pro Europa. Un oraş care nu poate fi omis este Timişoara – poate cel mai cosmopolit, cel mai multicultural oraş din România. Toate asociaţiile importante – filiala Alianţei Civice, Solidaritatea Universitară, Societatea Timişoara, filiala Uniunii Scriitorilor şi, în mod excepţional, liderii comunităţilor religioase de aici au reflectat, în componenţa şi în atitudinea lor, tradiţia de toleranţă a locului. Antifundamentalismul unor intelectuali ai oraşului – Daniel Vighi, Mircea Mihăieş, Adriana Babeţi, dar lista ar putea continua cu o lungă serie de nume – a depăşit miza locală, pentru a intra în creuzetul cultural naţional.

Cazul Timişoarei pare a fi şi pentru tema noastră unul excepţional. Timişoara a constituit mai mult decât alte oraşe o miză a competiţiei politice de la începutul anului ’90. Revoluţia a unit români în jurul lui László Tőkés şi, în sensul acesta, se poate vorbi – în formularea auzită la Daniel Vighi – despre o „revoluţie transetnică”. Proclamaţia de la Timişoara – semnată şi de UDMR – agăţa şi ea o bilă de picior celor care vedeau în conflictul româno-maghiar cheia păstrării unor poziţii de putere. Într-o astfel de logică, la circa o săptămână de la lansarea Proclamaţiei, iniţiatorii au fost acuzaţi că urmăresc secesiunea Banatului.

Repovestirea recentă, de către Daniel Vighi, a acelor întâmplări, nu face decât să verifice discuţiile pe care le

---

63. Liliana Bocu a avut şi iniţiativa rară de a lansa programele pentru copiii de romi.
64. În 1999 a devenit directoarea Centrului cultural românesc de la Budapesta.

avusesem de mult cu George Şerban. Ion Iliescu dorea să viziteze Timişoara în pregătirea campaniei electorale. Aşa a ajuns Claudiu Iordache, devenit nu se ştie cum lider FSN, să transmită liderilor Societăţii Timişoara invitaţia unei întâlniri la Cotroceni. Întâlnirea a avut loc pe… 19 martie. Chiar pe 19 martie ! Ion Iliescu şi, pe funcţie de apropiat sfătuitor… Ghiciţi cine ! Virgil Măgureanu.

Cum se putea întâmpla ca, pe 19 martie şi în prezenţa viitorului Director SRI, discuţia să nu ajungă la diferendul româno-maghiar ? George Şerban, Vasile Popovici şi Daniel Vighi propuneau un miting al prieteniei în fruntea căruia să se afle Iliescu, Tőkés şi Smaranda Enache. „Nu se poate face nimic. Mitingurile acestea sunt utopii. Peste breşa dintre români şi maghiari nu se poate trece”, a întâmpinat zgomotos Ion Iliescu propunerea, în timp ce consilierii tot ieşeau şi intrau, aducându-i lui Iliescu veşti cu privire la ce se întâmpla la Târgu-Mureş (invitaţii nevând, fireşte, habar de evoluţia evenimentelor.) „Ardealul este un butoi de pulbere. O să vedeţi ce se va întâmpla ! ”, comenta Măgureanu, ştiind prea bine de ce şi cum îi va da istoria dreptate.

Ajuns seara la Uniunea Scriitorilor, Daniel Vighi avea să afle primele ştiri venite de la Târgu-Mureş. Cum primeau scriitorii evenimentul, este un alt capitol al povestirii.

Ar mai fi de vorbit despre Braşov şi Sibiu. Şi despre alte oraşe. Nu vom multiplica însă exemplele. Avem „modelul”.

8. Minorităţile, GDS şi revista *22*

Într-o ţară super-centralizată precum România, micile victorii din provincie ar fi contat totuşi prea puţin, dacă podul dintre maghiari şi români nu ar fi fost menţinut la Bucureşti, acolo unde s-au jucat marile mize politice şi unde a trebuit să-şi conducă lupta politică până şi formaţiunea reprezentativă a maghiarilor, UDMR, deşi 98% din populaţia maghiară se află în Transilvania.

S-a întâmplat ca în relaţiile româno-maghiare o atitudine cheie să o aibă micul nostru club de intelectuali care au format, la sfârşitul anului 1989, Grupul pentru Dialog Social. Grupul şi, desigur, revista editată de acesta, care-şi alesese ca titlu data căderii regimului comunist : *22*. Format din foşti disidenţi (Doina Cornea, Mircea Dinescu, Dan Petrescu, Radu Filipescu, Mariana Celac ş.a.) şi din oameni de cultură care refuzaseră explicit ideologia comunistă (Mihai Şora, Andrei Pippidi, Gabriel Liiceanu, Radu Popa, Andrei Pleşu...), GDS a căpătat imediat după revoluţie, datorită contextului, un imens prestigiu. Orientaţi, în datele de atunci, spre o gândire democratică liberală, membrii Grupului au fost contactaţi, invitaţi, invocaţi de către omologii lor din Ungaria. Iar ei le-au răspuns, participând la mai multe întâlniri-evenimente, desigur, cu o mare valoare simbolică în acea perioadă – incluzând dialogul intelectualilor români şi maghiari de la Budapesta, din 17-23 martie 1990.

Cum am putut noi să jucăm un rol – cu o anumită relevanţă istorică, am curajul să spun – în relaţia româno-maghiară ? Un rol în care intrasem mai mult decât îl proiectasem conştient ? Rămăsesem anterior la întrebarea : „A fost afectată prin asta [*i.e.*, lipsa culturii

politice moderne] importanţa GDS pentru relaţiile româno-maghiare ? ”. Viaţa a arătat că nu de cultură de specialitate avusese nevoie GDS ca să facă ceea ce făcuse.

În primul număr al revistei Grupului (apărut pe 20 ianuarie 1990) fusese publicat „Apelul” Comitetului Helsinki din Ungaria către românii care tocmai reuşiseră să-i răstoarne pe dictatori. În numărul 3 (2 februarie 1990) apăreau semnăturile lui Zoltán Biró şi János Szász, alături de un interviu cu Károly Király şi citate din György Konrád. Între 19 şi 20 martie, componenta românească majoră a Colocviului intelectualilor români şi maghiari pentru reconciliere, de la Budapesta – un adevărat eveniment –, era formată din membrii GDS („Apelul” întâlnirii fiind semnat atunci de Gabriela Adameşteanu, Sorin Antohi, Mircea Dinescu, Thomas Kleininger, Gabriel Liiceanu, Alin Teodorescu). Desigur, multe dintre aceste întâmplări care „târâseră” pe unii membri ai Grupului să se exprime în chestiunea maghiară veneau „din afară” – intelectuali şi politicieni maghiari care vedeau în GDS partenerul democratic capabil să se asocieze, empatic, preocupările lor. În realitate, puţini membri ai Grupului erau interesaţi la nivel de detaliu în problematica relaţiilor româno-maghiare. Şi mai puţini aveau cultura suficientă de a înţelege complexitatea acestor relaţii. Existau şi excepţii. Regretatul Radu Popa, istoric, arheolog cu cercetări importante în istoria veche a Transilvaniei, era nu numai un om de o mare bunătate, dar şi cu o deschidere spre multiculturalitate, în sensul modern al cuvântului. Mihai Şora, cei dintâi ministru al Învăţământului, ieşise în întâmpinarea cererilor maghiare de demixtare a şcolilor – vocale, încă din ianuarie 1990 – şi pentru că avea o viziune asupra istoriei acestei teme. Andrei Pippidi era şi el „un cultivat” în materie. De asta a şi fost prompt în a scrie, în februarie 1990, un excelent articol (precis, nuanţat şi, în context, important) privind declaraţiile lui François Mitterand, la Budapesta, referitoare la situaţia minorităţii maghiare din România şi politica

regimului de la Bucureşti[65]. Declaraţiile reiterau valabilitatea frontierelor, se refereau la importanţa principiului naţionalităţilor în lumea de astăzi şi afirmau, apoi, că regimul de la Bucureşti este – în ceea ce priveşte atitudinea naţionalistă – o continuare a celui anterior. Grupul Iliescu a reacţionat extrem de vehement la caracterizare, calificând declaraţiile preşedintelui francez drept o serioasă gafă. „O gafă, dar a cui ? ”, se întreba Andrei Pippidi, în acest articol perfect în conciziune, substanţă, ton şi atitudine.

Repet, nu toţi membrii Grupului aveau deschidere pentru tema relaţiilor dintre majoritatea română şi minoritatea maghiară, devenite o parte a politicii fierbinţi imediat după 1990. Din diferite motive, Grupul a ajuns să urmeze, în primii ani, *ca totalitate*, linia acestui *mainstream*. Revista *22* a accentuat, la rândul ei, tendinţa prominoritară. A existat şi o parte „tăcută” a GDS, care ar fi mers într-o direcţie diferită. Dar ea s-a putut simţi confortată de abia la sfârşitul anilor ’90.

*

Revista *22* reflectă foarte bine ritmul conştientizării, de către intelectualitatea bucureşteană, a problemei maghiare. La sfârşitul lunii aprilie, a fost invitat Răzvan Theodorescu, pentru „a da explicaţii” cu privire la prezentarea evenimentelor de la Târgu-Mureş – şi nu numai – pe TVR1. Au urmat numeroase materiale, prezentate de membrii GDS la Budapesta, între 19 şi 20 martie. Un articol interesant îi aparţine lui Dan Petrescu[66]. În „Unde se măsoară democraţia ? ”, Dan Petrescu a răspuns numeroaselor acuze aduse lui – era atacată poziţia sa de secretar de stat la Ministerul Culturii, de unde, de altfel, a trebuit în final să plece. Cu un stil inconfundabil, Dan Petrescu milita, în termenii unui elitism radical (până la marginea limbajului jignitor faţă de populaţia „de rând”), pentru

---

65. „O gafă”, in *22*, nr. 3, 2 februarie 1990.
66. În *22,* nr. 14, 20 aprilie 1990.

prioritatea drepturilor individuale asupra celor colective (ceea ce era corect până la un punct) şi pentru „dizolvarea” problematicii minorităţilor (cuvânt pe care-l repudia) în problematica democraţiei (ceea ce era o simplificare). Importantă era însă, în acest articol, critica secretarului de stat la ideea şi la activitatea Vetrei Româneşti[67].

Pe vremea aceea, problema maghiară era în mod flagrant problema conflictului cu personajele cele mai abjecte din viaţa politică românească : creatorii Vetrei Româneşti şi ai PUNR, ai revistei *România Mare* (apoi, ai partidului cu acelaşi nume) şi ai revistei *Europa*. Din acest punct de vedere, atitudinile Grupului pentru Dialog Social împotriva extremismului naţionalist care acoperea manipulările celei mai agresive categorii din vechea Securitate au strălucit prin consecvenţă şi precizie. Cu trecerea timpului însă, tema maghiară cerea o altă înţelegere decât cea necesară militantismului civic în favoarea unor raporturi interetnice civilizate. În 1992, UDMR adoptase documente cu privire la drepturile maghiarilor şi făcuse declaraţii pentru susţinerea lor. Apăreau, iată, termeni care, de atunci încolo, vor face carieră şi în opinia publică românească : autonomie, statut special, autodeterminare, drepturi colective. Implicarea mea în tema maghiară avusese un *crescendo* constant, şi relaţiile cu liderii maghiari se dezvoltaseră pe măsură. Acesta este contextul în care am gândit ca necesară, la un moment dat, o schimbare a implicării GDS în tema maghiară. Aşa am aranjat întâlnirea de la Grup cu liderii UDMR. Aşa a avut loc masa rotundă : o încercare de schimbare a comunicării dintre „noi” şi „ei” şi o ocazie să descopăr limitele implicării noastre în chestiuni în care decenţa nu poate fi suficientă.

---

67. Nu acelaşi lucru se poate spune despre Andrei Pleşu, care nu a făcut un gest de protest împotriva demiterii Smarandei Enache de la conducerea Teatrului de Păpuşi din Târgu-Mureş, de către oamenii Vetrei Româneşti.

9. Uniunea Scriitorilor și Alianța Civică la începutul anilor '90

În întregul sistem comunist din Europa, uniunile scriitorilor au avut un statut privilegiat în raport cu alte organizații. Percepându-le drept instituții principale de propagandă, recunoscând forța scriitorilor de a domina spațiul simbolic, uniunilor li s-au oferit condiții și privilegii. În România, în Bulgaria sau în fosta URSS, scriitorii erau printre puținii cetățeni care aveau șansa să viziteze țările din Occident. Să ne amintim cum era la noi. Scriitorii aveau acces la resursele uniunilor – împrumuturi, vile pentru vacanță, mai târziu, dreptul de a deține o a doua casă, de creație – refuzate cetățeanului de rând. S-ar putea ca unii scriitori să se revolte față de invocarea „privilegiilor". Pentru cine, pentru câți, în ce condiții funcționau aceste privilegii? Ei bine, funcționau. Pentru restul populației, mitizarea statutului de scriitor și accesul acestuia la resurse cu statut de privilegii făceau cel puțin parte din imagine, dacă nu din realitate. Dar și martorii onești din interior susțin un lucru asemănător. În volumul de dialog cu Sorin Antohi, Adrian Marino vorbea despre „instituția sinistră sau, dacă vrei, providențială, care s-a chemat Fondul literar. (...) S-ar vedea acolo sumele enorme datorate de iluștri scriitori români"[68].

Toate acestea nu au făcut decât să crească vizibilitatea uniunilor scriitorilor în țările comuniste. În România, unde nu a existat, în ultimii ani ai regimului Ceaușescu,

---

68. Sorin Antohi, *Al treilea discurs. Adrian Marino în dialog cu Sorin Antohi*, Polirom, Iași, 2001, p. 18.

o rezistenţă „muncitorească”[69], spaţiul simbolic controlat de scriitori a jucat un rol cu atât mai decisiv în momentul schimbării din 1989. Adunarea generală a Uniunii Scriitorilor, desfăşurată în ziua de 27 ianuarie 1989, l-a ales ca preşedinte pe Mircea Dinescu. Unul dintre cei mai cunoscuţi disidenţi ai epocii Ceauşescu, extrem de popular pentru stilul său de comunicare, Mircea Dinescu era, şi a rămas – am putut-o verifica cu toţii – o persoană imposibil de înregimentat. El a putut face din profundele sale antipatii la protocronism şi naţionalism un spectacol popular, plin de umor şi de naturaleţe. Aş pune în contul lui şi contribuţia la succesul variantei doi a *Academiei Caţavencu* – revistă gustată mai ales de tineret –, al cărei dispreţ faţă de naţionalism şi ortodoxism mi se pare a fi limitat esenţial cariera tembelismelor fundamentaliste.

Unii pun sensibilitatea lui Dinescu faţă de unguri şi pe faptul că avea o soţie pe jumătate maghiară. Chiar dacă ar fi aşa, explicaţia nu diminuează meritele lui în relaţiile româno-maghiare. Au contat însă legăturile, stabilite imediat după revoluţie, între scriitorii maghiari de la Budapesta şi scriitorii Uniunii din Bucureşti. Sistematic, Uniunea Scriitorilor a refuzat să se implice în propaganda antimaghiară spre care o invita regimul şi unii dintre scriitorii colaboraţionalişti ai regimului Iliescu. Atitudinea generală a revistelor Uniunii – în frunte cu *Contrapunct*, revelaţia anului 1990 – a fost antinaţionalistă.

Desigur, tot scriitori au fost cei care au fondat revista *România Mare* şi apoi partidul extremist cu acelaşi nume. Dar, simbolic, aceştia au reprezentat excepţia, instituţia scriitorimii jucând mai curând rol de pod în raporturile cu maghiarii.

---

69. Deşi au existat iniţiatori de sindicate libere, precum Vasile Paraschiv, Ionel Cană sau Gheorghe Braşoveanu (vezi Gabriel Andreescu, „Dissidence in Romania”, in *Dictionary of Dissidents*, Polonia, în curs de apariţie.)

Se poate susţine chiar că urcarea foştilor scriitori compromişi, din cauza ceauşismului lor deplorabil, în barca naţionalismului, a fost decisivă pentru împingerea Uniunii Scriitorilor spre o poziţie antinaţionalistă. În seara zilei de 19 martie 1990, după întâlnirea cu Ion Iliescu, Daniel Vighi a făcut popas la sediul Uniunii, atunci în Calea Victoriei 155. Zeci de scriitori erau adunaţi acolo, sub emoţia ştirilor – trucate – venite de la Târgu-Mureş. Marea majoritate a acestora intraseră în starea de mobilizare antimaghiară, pe care cu siguranţă o induceau programat unii dintre cei prezenţi. Era uşor să creezi isterii colective în acea epocă, mai ales la scriitorii cu complicate probleme de personalitate. Şi în 2001, una dintre participantele la întâlnirea de la sediul Uniunii din acel martie fierbinte – Angela Marinescu – îndrepta acuzator degetul către intelectualii Grupului pentru Dialog Social, pentru a fi pactizat cu maghiarii[70].

Era însă imposibil să îi pui într-un proiect identitar comun pe Dinescu, Ana Blandiana, Ileana Mălăncioiu, Mircea Martin, Alex. Ştefănescu sau Gheorghe Grigurcu, alături de Eugen Barbu, Adrian Păunescu şi Corneliu Vadim Tudor. Apelul la ultimii a fost eventual o greşeală a regizorilor naţionalismului românesc. Mizând pe câteva personaje culturale cu totul indecente, ei au ratat crearea unui curent antimaghiar în grupul numeros şi cu adevărată pondere culturală al scriitorilor ori al membrilor altor uniuni de creaţie.

Iar dacă lucrurile s-au întâmplat cum s-au întâmplat, rămâne să subliniem doar valoarea crucială a distanţării Uniunii Scriitorilor din România de politica naţionalistă. O realizăm mai bine dacă facem comparaţia cu rolul Uniunii în Iugoslavia. Deşi Uniunea din România nu a fost o militantă propriu-zisă în domeniul relaţiilor româno-maghiare – aşa cum s-ar putea spune despre Grupul pentru Dialog Social, la începutul anilor '90 –, ea

---

70. Într-un interviu acordat *Adevărului literar şi artistic*.

a susţinut legăturile, spaţiul de întâlnire, cadrul pentru proiectele comune între cele două naţiuni.

*

În toamna anului 1990 s-a format cea mai largă organizaţie civică din România. Cred că nimeni nu va pune, în spatele acestei caracterizări, altceva decât Alianţa Civică. Originea Alianţei a fost criza produsă prin acţiunea minerilor din 13-15 iunie. Atunci am fost aproape de a cădea din nou într-o dictatură. Partidele prodemocratice erau încă prea slabe, asta însemnând şi o relaţie limitată cu oamenii. Puţin probabil să fi fost urmate, dacă ar fi cerut apărarea statului de drept în cazul unui puseu autoritarist. Existau în toată ţara mai multe organizaţii civice pe care se putea miza în susţinerea drepturilor omului, ale democraţiei, ale păcii interetnice. Dar ce puteau face ele în faţa forţelor politice care îşi aserviseră întreaga administraţie, inclusiv instituţiile militare?

Locul unde a început constituirea Alianţei Civice a fost Grupul pentru Dialog Social, la sfârşitul lunii iunie, şi asta a făcut ca proiectul iniţial al Alianţei să fie unul multietnic[71]. Dintre cele şase organizaţii invitate să coopereze pentru lansarea Alianţei Civice: GDS şi Grupul Independent pentru Democraţie, din Bucureşti, Societatea Timişoara, din oraşul care îi dă numele, Liga Pro Europa, din Târgu-Mureş, Asociaţia 15 Noiembrie, din Braşov, şi Agora, din Iaşi, cel puţin trei aveau o sensibilitate multiculturală. Aceste grupări au realizat împreună Alianţa, care a avut un impact extraordinar la apariţia ei. În urma

71. După marea demonstraţie din luna iulie 1990, îndreptată împotriva regimului Iliescu, câteva personalităţi ale vieţii civice din acea perioadă, printre care Ana Blandiana, Petre Mihai Băcanu, Sorin Dumitrescu, Constantin Ticu Dumitrescu s-au adunat la sediul cotidianului *România Liberă*, pentru a găsi o formulă de solidarizare civică. Acest nucleu de persoane, care va juca ulterior un rol central în viaţa Alianţei Civice, a fost invitat să participe la strategia lansată de Grupul pentru Dialog Social.

apelului lansat de organizaţie în decembrie 1990, în Bucureşti au răspuns circa 200.000 de oameni. O astfel de mobilizare nu se realizase niciodată până atunci.

În primul Consiliu director al Alianţei Civice au intrat personalităţi precum Smaranda Enache şi Péter Bányai[72]. Filialele Alianţei din Târgu-Mureş şi Covasna au fost formate de români şi unguri, un fapt chiar şi numai prin asta excepţional. Gândită de la început ca o mişcare multietnică, ea a reuşit să arate cum un proiect politic amplu, la nivel naţional, poate aduce din nou aceste etnii împreună. În ianuarie 1991, Alianţa Civică a elaborat şi adoptat un document asupra Drepturilor şi Libertăţilor Fundamentale, iar în iunie 1991 – o Declaraţie privind drepturile minorităţilor[73].

Pentru Alianţă, marele ei test interetnic a fost toamna anului 1991, când o nouă incitare era să aprindă Transilvania.

---

72. Despre Péter Bányai voi vorbi într-un capitol apropiat.
73. Primul document a fost elaborat de Doru Cosma şi Valeriu Stoica, după ce am intermediat o iniţiativă a lui Mihnea Berindei ; celălalt a aparţinut Smarandei Enache.

10. Toamna anului 1991: stare de urgenţă în Armata a IV-a din Transilvania

În toamna anului 1991, Parlamentului României îi fusese înaintat un proiect de lege privind organizarea Serviciului Român de Informaţii. În proiect, liderii instituţiei cereau dreptul de a urmări indefinit pe oricare cetăţean, de a utiliza mijloace nelimitate şi periculoase ca probă, de a avea şi utiliza întreprinderi comerciale şi alte activităţi economice proprii. Puteri excesive, antipatizate de populaţie, căreia acestea îi aminteau de autoputernicia vechii Securităţi – al cărei continuator, cel puţin prin cadre, era SRI. Instituţia trebuia să îşi demonstreze din nou utilitatea, ca şi în martie 1990. În plus, în aceeaşi perioadă, se finaliza adoptarea Constituţiei României. Introducerea unei optici naţionaliste în Constituţie era o altă miză a jocului[74].

Pentru a invoca din nou ameninţarea maghiară, în Parlament a fost adus „Raportul Covasna-Harghita". Un document prin care se incrimina populaţia maghiară, majoritară în cele două judeţe, de a fi ameninţat şi alungat pe românii din regiune. O schemă urmând perfect propaganda contra populaţiei albaneze din Kosovo, de a-i fi alungat pe sârbi, prin care s-a deschis calea represiunii[75]. Zile întregi reprezentanţii partidelor extremiste au perorat de la tribuna Parlamentului contra pericolului maghiar.

74. În final, în Constituţie au intrat principii ca: „România este stat naţional unitar" şi „…fundamentul statului este unitatea poporului român".
75. Studii recente au demonstrat falsitatea tezei care explică emigraţia sârbilor din Kosovo prin ameninţarea albaneză.

Acuzele privitoare la ce se întâmpla în Covasna şi Harghita erau rizibile, dar eficiente. Televiziunea le transmitea permanent. S-a creat brusc, din nimic, o atmosferă incendiară. Fiecare nou pas al partidelor naţionaliste şi al instituţiilor dominate de acestea era menit să amplifice instabilitatea.

Reprezentanţii minorităţii maghiare au început să protesteze. În Ardeal creştea neliniştea. Gestul ultim a fost trecerea Armatei a IV-a, din Transilvania, condusă de un general apropiat de partidele naţionaliste româneşti, în stare de alarmă. Într-un loc sau altul din Ardeal urma să se producă o scânteie. Focul din urma ei, care ar fi produs iarăşi morţi între români şi maghiari ar fi argumentat adoptarea legii, dând SRI-ului puteri sporite.

În *Gazeta de Mureş* (nr. 2, 11-18.XI. 1991), situaţia la care se ajunsese era prezentată în felul următor : „după recentele aplicaţii militare din judeţele Harghita şi Covasna, spectaculoase prin desfăşurarea de arsenale diverse, ele par să se extindă şi asupra altor judeţe. Aflăm din surse *Rompres* că, în această lună, cetăţenii din judeţele Alba şi Cluj vor avea parte de puţine nopţi liniştite, Comandamentul Armatei «Transilvania» propunându-şi să desfăşoare o «aplicaţie de comandament de stat major», în care vor participa subunităţi de infanterie, artilerie, tancuri şi aviaţie. Oportună, deoarece dacă citiţi *Europa* sau *România Mare*, sau dacă pur şi simplu vă aşezaţi în faţa televizorului pentru a urmări serialul Harghita-Covasna, aţi putea fi îndreptăţiţi să credeţi în iminenţa unui conflict armat între România şi Ungaria”.

În acest moment, Alianţa Civică din Covasna a avut o iniţiativă strălucită. A invitat români şi maghiari să se solidarizeze într-o acţiune de protest împotriva incitărilor. Nu era deloc simplu să organizezi un miting în atare condiţii. Trebuiau implicaţi liderii comunităţilor. Trebuiau strânşi suficient de mulţi oameni, şi de ambele etnii, pentru a nu se da impresia lipsei de susţineri. Trebuiau evitate provocările.

Am plecat la Sfântu Gheorghe, unde m-am întâlnit cu Smaranda Enache, pentru a ne adresa oamenilor din

oraş. Sfântu Gheorghe era înţesat de oameni în uniformă. Militari şi poliţişti. Mitingul a adunat între 3.000 şi 5.000 de persoane. În plină furie naţionalistă, români şi maghiari s-au putut aduna pentru a spune : „Nu ! ”[76]. (Să ne aducem aminte de demonstraţiile din Sarajevo, înaintea tragediei.)

Mitingul a marcat o cotitură în evoluţia evenimentelor. Tensiunea a scăzut brusc. Prin acţiunea de la Sfântu Gheorghe, în acea toamnă fierbinte, Alianţa Civică a contribuit în felul ei la evitarea vărsărilor de sânge. Cred că acesta a fost momentul cel mai spectaculos al implicării Alianţei în tema raporturilor interetnice, înainte ca interesul ei pentru multiculturalitate să devină secundar.

---

76. Partea centrală a mitingului a fost citirea şi răspunsul celor adunaţi la Declaraţia-Apel. Au vorbit László Balogh (AC Covasna), Diţi Mihai (preşedintele AC Covasna), Smaranda Enache (trecută ca reprezentând Comitetul Naţional al PAC), János Papp (Sindicatul SINLAC Sf. Gheorghe), Gheorghe Răţulea (protopop ortodox din Sf. Gheorghe), Sándor Incze (preot reformat din Sf. Gheorghe), Rudolf Szabadai (UDMR Covasna). Enunţuri : orice neadevăr consemnat în raportul Comisiei parlamentare privind judeţele Covasna şi Harghita şi asumat în Parlament va crea o stare artificială şi nejustificată de tensiune ; raportul respectiv cuprinde, alături de fapte reale petrecute, multe neadevăruri, unele dintre ele tendenţios interpretate.

    Apelul declara că nu se doreşte nici un fel de separatism teritorial, că se vrea o convieţuire paşnică, şi cerea stabilirea relevanţei juridice a dovezilor şi documentelor care susţin raportul, suspendarea raportului şi încetarea oricărei campanii de denigrare.

11. Cine sunt şi cum arată extremiştii ?

Privind la cele scrise până acum, îmi vine în minte imaginea unor actori (civici) în carne şi oase, cei despre care discutăm, care se mişcă în faţa unui ecran acoperit cu pânză. Cine sunt şi cum arată actorii din spatele pânzei ? Cum să dăm pânza la o parte ?

Unul a ieşit totuşi în faţă : Vatra Românească. Mişcare naţionalistă, dintre ai cărei membri fondatori a făcut parte Ion Iliescu. Ea a dat naştere peste circa un an Partidului pentru Unitatea Naţională a Românilor, formaţiune politică cu accent regional şi antimaghiar, condusă iniţial de Radu Ceontea. PUNR a atins maximul de vizibilitate şi putere sub conducerea următorului şef de partid, Gheorghe Funar.

În ceea ce priveşte al doilea actor esenţial al extremismului naţionalist din România (al doilea, atunci !), acesta este, desigur, Partidul România Mare. A fost creat la 24 iunie 1991, de către Vadim Tudor şi tovarăşi de drum dintre vechii protocronişti, fosta Securitate, foştii lachei ai regimului Ceauşescu. Deşi cariera PRM intersectează des tema evreilor şi a ţiganilor, totuşi dimensiunea antimaghiară domină şi la el. Ambele partide au şi o coloratură ideologică. Voi lăsa însă la o parte acest aspect. Cine sunt şi cum arată aceşti doi actori ai extremismului naţionalist românesc ? Aş lăsa să vorbească citatele pe care le-am selectat, drept convingătoare, dintr-un studiu mai vechi semnat cu Renate Weber[77] şi din altul,

77. Gabriel Andreescu, Renate Weber, „Naţionalism şi stabilitatea statului de drept în România”, in *Studii Internaţionale*, nr. 1, pp. 47-62 ; Valentin Stan, „Naţionalism şi securitate europeană : integrarea euro-atlantică a României”, in *ibidem*, pp. 25-47.

elaborat de către Valentin Stan. Iată cum vorbesc PUNR şi PRM, două formaţiuni politice româneşti de la sfârşitul mileniului doi (*pour la bonne bouche*, îl voi cita pe Vadim Tudor după Funar) :

„Aşa cum se cunoaşte, spiritul acesta nomad, genul acesta barbar, de care beneficiază poporul ungar şi minoritatea din România nu a dispărut nici în 1000 de ani. Probabil că vom fi nevoiţi noi, românii să-i lecuim de această jenă şi să devină şi ei un popor paşnic european, civilizat, care să nu mai râvnească la teritoriile străine. Să-i ferească Dumnezeu să mai întindă vreodată laba spre teritoriile româneşti." (Interviu cu Gheorghe Funar, în *Informaţia Zilei,* Satu Mare, 27 octombrie 1994.)

„Ungurii sunt (...) urmaşi ai unor popoare barbare venite în urmă cu 1000 de ani în Europa, timp insuficient pentru a se adapta la cerinţele unui comportament civilizat în spirit european." (Comunicat PUNR, în *Cronica Română*, anul III, nr. 616, 27 ianuarie 1995.)

„Prin moşii şi strămoşii noştri am ajuns de trei ori la Budapesta. I-am eliberat o dată de sovietici, a doua oară de fascism, a treia oară să ferească Dumnezeu să ajungem la Budapesta, că nu ne mai întoarcem degrabă şi o facem provincie a României. Depinde de ei dacă doresc acest lucru." (Comunicat PUNR, în *Cronica Română*, anul III, nr. 616, 27 ianuarie 1995.)

„Vom adăuga la toate acestea şi atacurile bestiale ale trenurilor, de către hoarde asiatice zăpăcite de alcool şi de ură sanguinară, care îi bat pe bieţii români cu lanţurile şi cu ciomegele, numai pentru că vorbesc româneşte ! " (Corneliu Vadim Tudor, „Atenţie la Ungaria ! (5)", în *România Mare*, nr. 18, anul I, 5 octombrie 1990.)

„Vasăzică ungurii, care sunt asiatici, ne împiedică pe noi, care suntem latini şi europeni, să reintrăm în concertul de valori al continentului nostru ! " (Corneliu Vadim Tudor, „Ardealul, Ardealul, ne cheamă Ardealul", Scrisoare deschisă adresată Domnului Ion Iliescu, în *România Mare*, nr. 27, anul I, 7 decembrie 1990.)

„Nu vrem să supărăm pe nimeni, dar dacă acest popor va fi batjocorit pe mai departe şi agitat cu bună ştiinţă, va veni vremea când forţele sănătoase ale acestei ţări vor solicita un Referendum Naţional care să stabilească dacă trădătorii de ţară dovediţi pot sau nu pot să mai rămână aici, iar dacă nu – atunci să fie expulzaţi definitiv ! Pentru liniştea a peste 20 de milioane de români, merită să ne lipsim de câteva uscături, indiferent ce va zice oculta occidentală." (Corneliu Vadim Tudor, „Trădarea de ţară", în *România Mare,* nr. 9, anul I, 3 august 1990.)

„Este în interesul păcii şi al stabilităţii europene ca asemenea organisme paramilitare şi tumori politice, ca UDMR-ul, să fie reduse imediat la tăcere, pentru a se cruţa vieţi omeneşti şi a se respecta drepturile omului şi tratatele internaţionale." (Comunicatul PRM intitulat „Pactul cu diavolul horthyst", prezentat la Conferinţa de presă a PRM, la 3 februarie 1995 şi publicat în *România Mare,* nr. 240, anul VI, 10 februarie 1995.)

„Dar, vorbind de urmaşii acelor barbari, eu nu cred că jignim naţia maghiară, din contră, punem în circulaţie texte autentice, istorice, care atestă că, la origine au fost nişte primitivi, ceea ce românii n-au fost niciodată." (Corneliu Vadim Tudor, Cuvântare rostită la 7 februarie 1995, în cadrul reuniunii de lucru a PDSR, PUNR, PRM şi PSM, în *România Mare,* nr. 241, anul VI, 17 februarie 1995.)

„S-a vorbit despre aşa-zisa epurare din Armată, cerută de dl Funar, dar iată ce-mi arată dl colonel deputat Ioan Tănasă : «felul în care este încadrat Batalionul de Vânători de Munte de la Miercurea-Ciuc : peste 50% sunt unguri din regiune. Asta înseamnă că au 1.000 de soldaţi înarmaţi». Trebuie să luăm o măsură. Fireşte, conform Constituţiei… minoritarii se bucură de drepturi egale. Dar, când există un asemenea potenţial conflictual, când ştim bine că ei se organizează paramilitar pe case, pe străzi, pe aşezări, pe oraşe, pe municipii, cu conscripţie militară… vă daţi seama ce înseamnă asemenea plutoane de câteva mii de soldaţi înarmaţi ? … Îi punem pe unguri în funcţii-cheie

la Vânători de Munte?… Şi dăm arma Vânătorilor de Munte pe mâna ungurilor?” (Corneliu Vadim Tudor, Cuvântare rostită la 7 februarie 1995 în cadrul reuniunii de lucru a PDSR, PUNR, PRM şi PSM, în *România Mare,* nr. 241, anul VI, 17 februarie 1995.)

12. „Naţionalismul şovin : o cunoscută”

Cum arătau atitudinile antinaţionaliste din presă care contau – cât contau – în salvarea raporturilor româno--maghiare, în 1990 şi 1991 ? Iată o mostră – deja plasată în trecut ca stil şi conţinut – publicată în revista *22,* sub titlul pus între ghilimele mai sus :

„**Ce nu este naţionalismul**. Marea perversiune a naţionalismului şovin constă în a fi contrariul a ceea ce se pretinde – deci contrariul intereselor naţionale, contrariul progresului economic, contrariul afirmării spirituale a naţiunii. Oriunde s-a manifestat în acest secol – Germania, Japonia, Iugoslavia de astăzi (sau de ieri) –, psihoza naţionalistă a făcut numai rău. Preocuparea micilor comunităţi pentru destinul lor (din care a rezultat, printre altele, recenta eliberare a Ţărilor Baltice) nu constituie un exemplu, întrucât naţionalismul şovin nu se concentrează pe identitatea comunităţii proclamate : el nu face decât să limiteze, să agreseze identitatea altora. Cu alte cuvinte, naţionalismul şovin nu este tradiţionalism. Modul în care s-a sărbătorit acum un an ziua de 1 decembrie, apoi comemorările de genul : al 119-lea şi al 173-lea an… (date de un caraghioslâc involuntar) împing în deriziune simbolurile româneşti. Stilul naţionalismului fanfaron afectează tocmai identitatea spirituală de care face atâta caz.

Naţionalismul şovin nu dă prioritate valorilor colective. Dimpotrivă, el se adresează mai întotdeauna indivizilor, celor autoritari, aventurierilor, paranoicilor şi frustraţilor. Cărei tipologii umane aparţin aceşti politicieni de operetă – Radu Ceontea, Vasile Moiş, Gh. Dumitraşcu ? Cum de au ajuns ei să ne exprime şi să decidă care ne sunt interesele naţionale ? Ce serviciu pot să ne aducă

elucubraţiile lor, alături de manifestările României Mari şi ale Vetrei Româneşti ?

Naţionalismul şovin nu este o resursă socială, ci un mecanism de epuizare a energiei naţionale. Ce ne promite astăzi curentul naţionalist ? Trecerea în ilegalitate a grupurilor care apără drepturile omului şi ale minorităţilor ori a celor care stimulează relaţiile cu Occidentul, tratate drept grupuri cu activităţi antiromâneşti ! Îngroparea unei părţi din ce în ce mai mare din bugetul naţional la Ministerul de Interne, la Ministerul Apărării Naţionale ori la SRI ! Crearea de tensiuni la frontiere, deteriorarea relaţiilor noastre internaţionale, blocând exact acea afirmare a societăţii româneşti pe care o reclamă demagogic ! Nu acestea sunt mijloacele de a asigura României un loc demn în lume. Cine este astăzi naţionalist este, în fond, împotriva intereselor naţionale.

Problemele minorităţii sunt problemele majorităţii. Ca şi în oricare alt loc din lume, cruciada naţionaliştilor noştri s-a îndreptat împotriva minorităţilor etnice (a maghiarilor, ţiganilor sau evreilor) ori a celor religioase (a greco-catolicilor). Au fost auzite glasuri scandalizate la adresa românilor care vorbesc despre dreptul la specificitate al altora. De ce nu se ocupă ei de drepturile românilor ? Nu ar trebui să ne ocupăm noi, românii, în primul rând, de problemele noastre, ale majorităţii ? Într-adevăr, ar trebui. Numai că problemele minorităţilor sunt şi probleme ale majorităţii. Situaţia minorităţilor într-o societate reflectă, de aproape, gradul de toleranţă, de civilizaţie al populaţiei majoritare. Legile care apără grupurile mici de arbitrariul grupurilor mari apără şi majoritatea de răul care poate lua naştere din ea însăşi, împotriva ei înseşi. Din această cauză, lumea modernă a făcut din drepturile minorităţilor un criteriu esenţial al democraţiei. Dacă dorim să trăim în democraţie, atunci trebuie să acceptăm standardele occidentale în domeniu. Nu am avut noi ocazia să remarcăm această legătură într-o manieră negativă ? Refacerea structurilor Securităţii după violenţele de la Târgu-Mureş ne-a atins şi pe noi, şi pe maghiari.

Pierderile de credite din cauza vendetelor colective împotriva ţiganilor se calculează în dolari (ECU, mărci, franci, yeni etc.) pe fiecare cap de locuitor, indiferent de obârşia lui. Lăsând însă la o parte aspectele mercantile ori chestiunea imaginii pe care o avem în ochii celorlalţi, importantă numai indirect, rămâne întrebarea de fond : ce respect pentru propria identitate dovedeşte comunitatea care are nevoie, pentru a se afirma, de limitarea identităţii altora ?

A învăţa de la alţii : o complementaritate, nu o antinomie. Ceea ce este deseori şocant în comportamentul conaţionalilor noştri – ciudată formă de naţionalism – este totala lipsă de interes pentru logica fenomenelor care ne înconjoară ; suficienţa şi infatuarea, ca prim stadiu al xenofobiei. În plin Parlament al României se ridică patrioţi de ultimă oră ca să strige că noi nu avem de primit lecţii de niciunde. Să fie închise graniţele, ne ameninţă domnul Vulpescu. Oare aceasta să reprezinte conştiinţa de sine ? Întoarcerea spre propria realitate nu înseamnă şi refuzul de a mai învăţa. Conştiinţa de sine şi receptivitatea nu sunt lucruri opuse, ci complemetare. Japonezii dovedesc asta tot timpul : ei, în ţara lor închisă pentru imigraţie, cu puternicul (şi autenticul) lor tradiţionalism, descoperă, înregistrează, urmăresc, refac, copiază tot ce li se pare pozitiv în lume, cu o extraordinară modestie şi profitând de corolarul ei, capacitatea de a primi. Cu siguranţă, o astfel de mentalitate este implicată în răsunătorul lor succes.

Naţionalismul penibil : art. 4 din Constituţie. În şedinţa din 12 septembrie a.c. s-a votat şi articolul 4 din Constituţie, unde scrie : «statul are ca fundament unitatea poporului român, România fiind patria comună şi indivizibilă a tuturor cetăţenilor săi, fără deosebire de rasă, naţionalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenenţă politică, avere sau origine socială». Dar statul este determinat prin teritoriu şi prin unitatea de legislaţie. Din această cauză, semnul distinctiv al apartenenţei la un stat este cetăţenia ; el nu poate să fie originea etnică.

A încerca să defineşti statul în raport cu o etnie – aşa cum o face art. 4 din Constituţie – înseamnă în plus a spune că, în raport cu statul, cetăţenii nu sunt egali. De înţeles, atunci, reacţia de nemulţumire a UDMR şi demisia senatorului Károly Király. Dar nu este vorba, nici de astă dată, de reacţiile altora ; contează mai mult decât orice faptul în sine, situaţia jenantă de a avea în documentul definitoriu, în Constituţie, articole care ne fac de ruşine prin diletantism şi rea credinţă.

Naţonalismul nostru este fascist sau comunist ? Comunismul, ştim, este (sau era) internaţionalist ; fascismul era naţionalist. Aceste trăsături ideologice aproape nu mai au o importanţă pentru evoluţia societăţilor post-totalitare din Europa de Est unde descoperim o recrudescenţă a naţionalismelor. Securitatea română pregătise, decenii de-a rândul, diversiunea naţionalistă pentru a o contrapune eventualelor nemulţumiri sociale – de aici şi eficacitatea ei după revoluţie. Eugen Barbu, C.V. Tudor, ceilalţi mercenari naţionalişti de la *România Mare* ori *Europa* au fost, anterior, mercenari comunişti. Nu este mai puţin adevărat, şi fasciştii notorii – ar fi vorba, în primul rând, de Iosif Constantin Drăgan – au intrat, în linia întâi, în această propagandă şovină, anitisemită, xenofobă. Datele din ultimii ani au demonstrat însă că reţelele fasciste din Occident au fost folosite cu dezinvoltură, chiar cu predilecţie, de către serviciile secrete comuniste (vezi din acest punct de vedere, printre altele, Thierry Wolton, *KGB en France. Le reseau Caraman,* Grasset, 1986). Astăzi, oamenii acestor ideologii s-au amestecat. Eticheta nu mai contează, ceea ce rămâne important pentru ei este recuperarea unei puteri autocrate, iar pentru asta în Est nu mai este loc, se pare, decât de naţionalism.

Critica antinaţionalismului. Un reproş, firesc până la un punct, făcut celor care incriminează ieşirile naţionaliste ale şovinilor noştri «independenţi» sau înregimentaţi (în PUNR, Partidul România Mare) ar fi faptul că nu ajung să acuze, simultan, pe naţionaliştii unguri sau pe reprezentanţii ţiganilor, ultimii eludând problemele de

delicvenţă ale comunităţii lor etc. Cine refuză cu adevărat naţionalismul îl refuză însă de oriunde ar veni el. Ar fi totuşi caraghios ca la orice contestaţie ce priveşte România Mare să fii obligat să adaugi una la adresa lui Tromf. Există apoi o explicaţie profană pentru astfel de asimetrie : dacă limba română este accesibilă şi maghiarilor, nu acelaşi lucru se întâmplă cu limba maghiară, în ceea ce-i priveşte pe români. O astfel de limitare ar trebui însă depăşită, cu orice efort, dacă, totuşi, chestiunea nu s-ar pune în mod diferit. Este firesc ca noi, românii, să ne ocupăm în primul rând de păcatele noastre, aşa cum maghiarii (ori alţii) ar trebui să fie interesaţi de păcatele lor. Nici unii nu au excelat, până acum, prin intrasigenţă faţă de excesele conaţionalilor – maghiarii, indiscutabil, cel mai puţin – şi asta ar sugera că intrasigenţa faţă de şovinism ar putea fi, în viitor, o soluţie la criza naţionalistă.

O hipnoză politică. Descurajant se adaugă, peste toate, lipsa culturii politice, nu numai la cei care au toate datele să concure ori să cadă în această cursă (a naţionalismului şovin), dar şi la adevăraţii interesaţi de valorile democraţiei şi drepturile omului. Texte, fraze în spirit naţionalist au apărut, în ultimii doi ani, şi în *Dreptatea*, în *Agora* (revista Forumului Democratic Antitotalitar din Cluj), în *Contrast* din Constanţa. Au fost poate excese juvenile, inocenţă… De mult timp însă, a nu greşi tu însuţi nu mai este suficient. De aproape un an de zile, naţionalismul a devenit o problemă politică majoră, astăzi a ajuns una principală, mâine va fi, dacă nu reacţionăm, explozivă. În faţa acestei evoluţii evidente, responsabilii politici par însă hipnotizaţi. Nici una dintre forţele politice (cu excepţia Alianţei) nu a făcut din naţionalismul şovin un subiect sistematic al politicii sale. (PAC omite, în continuare, să includă printre documentele formaţiunii Declaraţia asupra minorităţilor etnice, de limbă şi religioase, votată la Congresul AC.) În faţa unei diversiuni atât de primitive cum este Raportul asupra evenimentelor din Harghita, parlamentarii partidelor de opoziţie s-au

comportat ca şi cum ar fi fost posibil să înţeleagă în mod greşit natura acţiunii. De altfel, membrii PNL, PNŢCD, MER, ai Comisiei parlamentare au semnat, toţi, Raportul. Să nu se realizeze oare că nu minoritarii sunt vizaţi în primul rând, ci democraţia ? Să nu se realizeze cât de periculoase sunt aceste jocuri etnice ? În vara anului trecut, pe când începuse să cocheteze cu Vatra Românească, Petre Roman a fost avertizat că lui însuşi îi va fi contestată calitatea de român. Şi iată, lumea a apucat să asiste la campania pe care a dus-o *România Mare* împotriva premierului, înaintea căderii sale, dar mai puţini ştiu cum a fost el zgâlţâit acum câteva zile când a cerut membrilor FSN să fie mai atenţi cu votarea articolelor antiminoritare din Constituţie. (Mâine îi va veni probabil rândul lui Radu Câmpeanu ori al celorlalţi exilaţi care acceptă relaxaţi jocul duplicitar.) Frontul a fost înghiţit de Vatra Românească înainte de a se vedea constrâns de necesităţi postelectorale. Ne trezim, în urma acestei conexiuni dintre extremism şi Front, cu victoria deplină a vechii categorii de exercitanţi ai puterii în cadrul structurilor politice (FSN, PUNR, PRM, PDAR etc.), în cadrul Administraţiei şi, probabil, în domeniul economiei. Că ultimele bariere au căzut, ar trebui să fie, pentru toţi, evident. Să nu ne mai mire că Marţian Dan se joacă de-a numărătoarea în Parlament ; sau că Alexandru Bârlădeanu cere să se revoce regulile votului parlamentar ; sau că legile de bază ale democraţiei, Constituţia şi Legea Administraţiei Locale, sunt jalnice expresii ale obtuzităţii politice ; sau că generalul Cheler se joacă de-a războiul în centrul Ardealului.

Naţionalismul face ravagii în Iugoslavia. O recrudescenţă a naţionalismului se manifestă în Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, Bulgaria, URSS. Accidentele etnice sau rasiale se înmulţesc şi în Europa de Vest. Puţine lucruri sunt asemănătoare pe continent, astăzi, ca starea de dinaintea celui de-al doilea război mondial, dar asta nu înseamnă că naţionalismul ar fi limitat doar de convulsii locale. Într-o lume în care dizolvarea ideologiilor, pierderea iluziilor sociale se adaugă tensiunilor ecologice,

economice sau demografice, naţionalismul şovin are forţa de atracţie specifică soluţiilor paranoice. Comunităţile minoritare, asociaţiile pentru drepturile omului, militanţi şi intelectuali singulari vor aminti şi în continuare de acest pericol. Dar numai o mişcare de masă, o forţă politică naţională, va putea opri bulgărele de zăpadă”.

13. László Tőkés

Cam aşa arătau, care va să zică, intervenţiile din *22*. Textul acesta pe care l-am publicat în noiembrie 1991 (nr. 46) era impetuos, detaliat, pe alocuri patetic, fără omisiuni, fără iluzii şi… banal. Acest tip de banalitate a bunăvoinţei conta totuşi în vremuri despre care ne-au vorbit oarecum, dar pe departe insuficient, citatele din Vadim şi Funar. Societatea românească avea probleme, cum se vede, să lupte cu evidenţele. Cum evidenţa era contondentă pentru maghiari, aceştia puteau să găsească un oarecare echilibru în scuza implicită prin care unii români reparau nebuniile altor români[78]. Cât puteau să conteze astfel de intervenţii publice din presa intelectuală a vremii ? Propun un nou articol :

„Am vrut să mă refer mai de mult la campania dusă împotriva episcopului László Tőkés.

Drumul la Atlanta mi-a conturat imaginile. Iar după ce paginile ziarelor, inclusiv ale celor numite «de opoziţie» – de la *Tinerama* până la *România liberă* – s-au obişnuit să alăture fotografia lui László Tőkés de cea a lui Gheorghe Funar, făcând o lamentabilă paralelă între unul şi altul, scrierea acestui text devenise o datorie de neocolit.

L-am întâlnit pe László Tőkés prima dată în cadrul Consiliului Frontului Salvării Naţionale. Încă de două sau de trei ori, cu ocazia unor conferinţe organizate de noul episcop reformat al Eparhiei de pe lângă Piatra Craiului, la Timişoara. O foarte scurtă corespondenţă

---

78. Aşa că astfel de texte erau reluate în revistele maghiare – aici *A Hét* fiind în frunte –, iar cititorii maghiari transmiteau prompt semnalele lor de simpatie.

protocolară. I-am urmărit reacţiile şi, mai ales, eforturile de discreditare a sa : zvonul că a participat la un complot maghiar ; apoi – într-o contradicţie caricaturală cu primul – zvonul că ar fi fost informator al Securităţii. Campania a fost extensivă şi subtilă. Dacă îţi apleci urechea la vorbele aruncate în mediile snoabe de la Bucureşti, sau de românii din universităţile americane, ţi se va şopti că László Tőkés este un instrument al unei agenturi. Sau al alteia.

În mod cert, acest simbol al revoluţiei române îl irită pe Ion Iliescu. În *Revoluţie şi reformă*, preşedintele nu a fost în stare să-şi stăpânească resentimentul lui atât de lesne psihanalizabil : «…o poveste este şi aceea a pastorului Tőkés (…) Un halou, o aoreolă de glorie l-au învăluit însă atunci, fiind 'propus' şi receptat ca un fel de factor detonator al evenimentelor de la Timişoara». Contestarea celui care, în mod evident, a fost la originea revoltei din decembrie 1989 este o componentă inseparabilă a contestării revoltei înseşi.

László Tőkés a dus propria lui campanie privind revoluţia română şi a rolului jucat de el. A continuat această revoluţie, în numele intereselor maghiarilor din România. Oamenii Ministerului Afacerilor Externe notau cu zel cuvintele lui rostite pe diferite meridiane şi paralele, «îndreptate împotriva intereselor naţionale» : «România nu îndeplineşte condiţiile pentru a deveni membru al Consiliului Europei» ; «UDMR este singurul partid din România cu adevărat democratic». În România se produce o «epurare etnică», afirmă la un moment dat László Tőkés.

Se poate vorbi în România despre o epurare etnică ? Episcopul Tőkés se mânie uşor, iar mânia nu este un sfetnic bun şi, în nici un caz, o premisă de obiectivitate. László Tőkés a ajuns să reprezinte partea «dură» din UDMR. Partea militantă. «Gruparea extremistă», spun unii prea uşor, nedistingând extremismul de radicalitate.

Cu siguranţă, László Tőkés nu este un moderat. La Congresul anterior al UDMR, preşedinţia a fost câştigată

de către Béla Markó, în urma unei intervenţii directe a liderilor CDR[79].

L-am urmărit cu o infinită atenţie pe László Tőkés la Atlanta. Intervenţiile sale erau patetice. Avea glasul unui pastor care se adresează mulţimii, nu a unui om politic care negociază un detaliu tehnic. «Sunteţi unul din eroii mei personali prin decizia dumneavoastră de a face din drepturile omului un obiectiv fundamental al politicii americane», declara el lui Jimmy Carter la Atlanta. «Aceasta a avut un rol decisiv în eliberarea de imperiul sovietic. Pentru unele ţări, această eliberare a fost mai deplină decât în altele. În ţara mea, eu nu mă pot declara o persoană complet liberă… Aş vrea să amintesc că sunteţi primul preşedinte american care a ridicat tema discriminării maghiarilor în România.»

László Tőkés vorbeşte în numele valorilor absolute. Cuvântul «compromis» pare fără sens pentru el. «Drepturile nu se negociază. Dacă trebuie să se reînfiinţeze o universitate maghiară, este pentru că o vrem ! » În glasul lui se simte o forţă teribilă. Pare că visează cu voluptate să devină martir : «Este vorba despre un terorism psihologic», spune el despre campania de presă din România. «Fraţii români să nu-i provoace pe fraţii maghiari ! » Ce imaginaţie meschină, să îl vezi în postura de informator umil ! În definitiv, greşeşte oare el când afirmă că : «Dacă ar exista o democraţie autentică în România, nimeni nu ar îndrăzni să refuze un lucru cerut de 500.000 de cetăţeni» ?

Intervenţiile lui László Tőkés nu ajutau cu nimic discuţiile de la Centrul Carter. El predică, nu negociază. El este un pastor, nu un om politic. El seamănă cu personalitatea-simbol a oraşului Atlanta, cu Martin Luther King, lider al unei mulţimi care invadează străzile pentru a-şi cere drepturile, nu cu preşedintele unui partid.

---

79. Ceea ce este o exagerare. Liderii CDR au fost însă invitaţi de conducerea de atunci a UDMR, într-un moment în care rezultatul bătăliei Markó-Tőkés era nesigur.

Există mulţi maghiari care au motive să se simtă excedaţi de radicalitatea lui László Tőkés. De repetarea unui discurs care, dacă înlocuieşte strategia politică, nu mai este în pas cu timpul. Chiar dacă László Tőkés are dreptate, asta nu înseamnă că el aduce cu sine binele.

Dar atacurile din presă împotriva lui sunt meschine. Iar asocierea cu liderul PUNR… ? Pentru mintea celor care fac paralela între Tőkés şi Funar, aprinderea scânteii care a declanşat Revoluţia română şi excrocheria naţională numită Caritas înseamnă cam acelaşi lucru.

Pentru ei, mânia celui care-şi asumă postura de tribun al revendicărilor (nu contează aici dacă legitime sau nu) şi istericalele primarului Clujului au cam aceeaşi substanţă. Pentru ei, un personaj istoric şi un fanfaron caraghios, cu un psihic labil, se aseamănă, pentru că ambii sunt incomozi.

László Tőkés are dreptul la respectul nostru. Asta nu înseamnă că el trebuie urmat. Dacă vrea să joace *un rol politic pozitiv* pentru comunitatea maghiară, László Tőkés trebuie să prefere chemărilor eroice, chemările la dialog. Voinţei de dreptate care îi dirijează acţiunile, el trebuie să îi adauge ştiinţa realului.

László Tőkés este mesagerul unor valori străvechi. Astăzi, el are de învăţat umilinţa aceea mai grea decât curajul, de a servi *numai cu modestie* interesul *tuturor*”.

Poate acest articol, scris cu peste patru ani şi jumătate mai târziu[80] decât cel precedent, nu pare prea diferit de primul, circumscris şi el de filosofia bunului-simţ. A apărut într-un moment în care Tőkés primise calificarea standard de „extremist”, iar paralela dintre Funar şi Tőkés devenise un laitmotiv al presei româneşti. (O făcuse până şi un membru al Grupului pentru Dialog Social, Alexandru Paleologu, într-unul dintre textele sale nu prea respectuoase faţă de adevăr.) Tőkés era însă o personalitate a lumii maghiare, iar maghiarii par să fie mult

80. Gabriel Andreescu, „László Tőkés”, in *22*, nr. 9, 1-7 martie 1995.

mai responsabili cu figurile lor istorice decât suntem noi. Conaţionalii lui simţeau degradarea imaginii publice a acestuia drept o jignire identitară, o atitudine nedreaptă, o provocare. Aşa încât textul despre László Tőkés a venit foarte bine şi, probabil, pe o stare de receptivitate – ziariştii îşi iau deseori unii de la alţii opiniile, fără discernământ, aşa că teza „Tőkés egal extremist ungur” putea fi un pur fenomen de presă.

La câtva timp am văzut din ce în ce mai des scriindu-se despre „radicalul” (şi nu despre „extremistul”) Tőkés, iar în final eticheta „radicalismului” se poate spune că s-a impus. Maghiarii au observat asta, întărind şi ei relevanţa acelui text, de altfel atât de modest[81].

Culmea este că, peste ani, am ajuns să reiau eu însumi tema extremistului episcop Tőkés. În anul 1999, în drumul pe care l-a făcut în Statele Unite înaintea *Summit*-ului de la Washington care a discutat tema extinderii Alianţei, László Tőkés a ţinut să se plângă din nou, în termeni apocaliptici, cu privire la situaţia maghiarilor în România. UDMR era la guvernare, iar László Tőkés trimitea din nou la epurări etnice !

Era un gest lipsit de inteligenţă. Vocea lui intra în conflict cu poziţia oficială a UDMR, era ambarasantă chiar şi pentru *lobby*-ul unguresc din Congres. Cum poţi

---

81. În studiul ei, „Relaţiile internaţionale ale UDMR”, Anna-Maria Biró ţinea să noteze următoarele : „În revista *România Mare*, asociată cu Partidul România Mare care este violent antimaghiar, au fost publicate nenumărate articole în care este atacat episcopul Tőkés. Dar articolele care îl descriu pe Tőkés ca un naţionalist extremist maghiar şi trădător al naţiunii române, negându-i rolul în declanşarea revoluţiei din 1989, au fost adesea publicate şi în presa română considerată independentă. În ultimii cinci ani, singurul articol din presa română care a reconstituit faima episcopului de erou al revoluţiei române din 1989, făcând o diferenţă clară între radicalismul lui Tőkés şi ultranaţionalismul primarului Funar, a fost cel intitulat «László Tőkés» şi publicat de Gabriel Andreescu în săptămânalul *22*.” (*Studii Internaţionale*, nr. 2, 1996, p. 33).

să vorbeşti despre purificare etnică într-o epocă în care ministrul György Tokay promova în stânga şi în dreapta „modelul de reconciliere româno-maghiar" ? Dar, mai ales, era totală lipsă de *fair-play*. Tocmai înainte de *Summit*-ul NATO ! Nu dai o lovitură de picior pe sub masă tocmai când se discută destinul a milioane de oameni.

Am scris atunci un text în *22*, amărât şi furios, în care povesteam ce stă scris mai sus, concluzionând : László Tőkés inventează extremismul maghiar.

Textului aceluia i s-a adăugat o istorioară plină de amuzament. *22*-ul apare în ziua de marţi. În aceeaşi marţi, *România liberă* a publicat un editorial al lui Octavian Paler. Naţionalistul cu glas de vulpe al cotidianului exulta de bucurie. Îl prinsese pe Tőkés cu o gafă, şi acum îşi vărsa veninul asupra celui în culpă. Dar, cum era o ocazie să-şi regleze cât mai multe conturi, a ţinut să se lege şi de mine. De ce mă ocup numai de naţionaliştii români, şi de un naţionalist ca Tőkés nu zic nimic ? Uite ce face Tőkés, şi eu tac mâlc ! „Antiromânul" – voia să-şi plaseze subliminar Paler acuza lui preferată, cu plăcerea cu care în anii '50 ar fi zis „anticomunist".

De data asta, Octavian Paler fusese victima întâmplării. A scos pe piaţă o teză exact când apăruse şi proba dezminţirii ei.

14. Ce legătură are un regăţean cu minorităţile ?

Poate este momentul să răspundem la întrebarea : cum ajunge un regăţean să se dedice unor minoritari ? Suntem la începutul anilor ’90, când activitatea într-o organizaţie neguvernamentală nu este o meserie plătită, cum deseori se întâmplă acum. Iar minorităţile nu erau un subiect profesional, cum au început să devină, la sfârşitul decadei, pentru unii absolvenţi ai ştiinţelor politice sau de drept. Care era resortul şi care era cunoaşterea cuiva care intrase în Cluj, până la revoluţie, o singură zi, la vârsta de 14 ani ?

Din Buzău, unde m-am născut, maghiarii din Transilvania se văd la fel de departe şi la fel de nedeterminaţi ca şi maghiarii din Ungaria. În Buzău existase o comunitate de sârbi, de câteva mii probabil. De fapt, erau bulgari, dar, ca şi în alte părţi, erau numiţi după numele vecinilor din vest. „Sârbii”, care îşi întemeiaseră gospodăriile pe malurile râului Buzău, făceau, ca şi pe vremea copilăriei mele, oraşul un centru legumicol de invidiat. O piaţă plină de roşii, ardei, castraveţi, ceapă, varză, vinete, toate frumoase şi toate ieftine, unde veneau să se aprovizioneze şi locuitori din Mizil sau Ploieşti.

Dincolo de „identitatea economică”, sârbii-bulgari erau perfect integraţi. Identitate culturală ? De numele de „sârb” îmi mai aduce aminte doar bundiţa de corp pe care o purta un coleg de şcoală. „Sârbii” ţineau oi şi capre în jurul casei. Le prelucrau pielea, aşa că îşi permiteau şi acest obicei, de a pune direct pe piele un fel de bundiţă comodă şi călduroasă. Cum pentru „noi” bundiţele erau numai groase şi mari şi se aşezau peste îmbrăcăminte, obiceiul mi s-a părut ciudat şi l-am legat de eticheta „sârbă” a colegului.

Casele „sârbilor” au fost demolate la începutul anilor ’70. Aşa s-a distrus tradiţia legumicolă a Buzăului. Astăzi, piaţa nu este diferită de a altor oraşe înconjurate de sate. Cât despre „sârbi”, nu am mai auzit de ei.

O comunitate minoritară cu adevărat prezentă în viaţa Buzăului era cea a ţiganilor. Cum pe strada unde mi-am făcut veacul exista, prin anii ’50, un fel de sfat popular, spre acesta se îndreptau periodic grupuri de ţigani. Cu familii cu tot şi cu bâte sau cu bucăţi de fier în mână. Îi priveam ascuns în umbra porţii, ducându-se gălăgioşi, îi vedeam surescitaţi, la întoarcere. Despre ce se întâmpla în faţa sfatului, aflam de la cei din jur : acolo începeau să se bată, îşi luau copiii de picioare şi se loveau între ei, folosind ţâncii de 5-6-7 ani ca un par.

Este interesant că niciodată nu m-am îndoit de verosimilatea acestor istorisiri, care mă impresionau şi păreau aproape fapte văzute cu ochii. Astăzi realizez de abia : văzusem bâtele pe care le purtau, să-şi ia însă copiii de picioare pentru a da unii în alţii – niciodată.

Mai târziu, mi-a plăcut să mă plimb cu bicicleta, luând-o des spre străzile pline de praf ale Simileascăi, cartierul de ţigani al Buzăului. Acolo vedeam viaţa pe străzi de lut galben. Case de chirpici, copii jucându-se jumătate goi în praf, câini amestecaţi cu oameni, muzica ţigănească – nu ştiu cum, dar această muzică te înconjura ca un fundal – …căruţele cu cai şi fân, pământ în loc de asfalt sau beton. Între rufele puse la uscat, dominau galbenul şi roşul. Ca şi perioadele de timp rezervate bicicletei, ţiganii au rămas în amintire legaţi de ne-grabă şi de soare[82].

---

82. Numărul mare de ţigani din Buzău a făcut ca al doilea primar ales al Buzăului (în 1992) să devină un PUNR-ist. Campania sa, în acest oraş fără urmă de maghiar, a utilizat ca adversar de combătut al buzoienilor delicvenţa ţiganilor din oraş – majoritatea trăind în acest cartier tradiţional, Simileasca. În 1997, am revenit în oraş împreună cu colega mea de la APADOR-CH, Manuela Ştefănescu, într-o investigaţie privind un ţigan împuşcat de poliţie pentru că furase dintr-un depozit aşezat în zona căii ferate.

În Buzău nu am întâlnit picior de maghiar. Pe la 16 ani am devenit prieten cu un coleg al fratelui meu, „ungurul” Szabó Ştefan (Hurry). Cochetam şi unul, şi altul cu sporturile bărbăteşti – el făcuse box. Amiciţia noastră s-a întărit datorită celor două lucruri pe care le admirasem la Hurry : era foarte demn şi foarte fidel în relaţia lui prietenească. De-a lungul anilor, ni s-au întâmplat multe. Puteam să am încredere deplină în el. În 1987, când Securitatea m-a arestat, aveam la mine o sticlă de şampanie – sticla cu care doream să-i fac o vizită de Crăciun. Aşa a intrat Hurry (sau mai curând, se întâmplase înainte) pe lista celor puşi sub observaţie de către Securitate. Chiar în zilele evenimentelor de la Timişoara mi-a dat un telefon la Buzău – ştia că fusesem trimis în domiciliu forţat –, deşi îl rugasem să evite afişarea prin astfel de gesturi. În aceeaşi zi, o ceată de tipi de la Securitate au năvălit în apartamentul său şi l-au luat pe sus. Mi-a povestit confruntarea… reacţia derutată a ofiţerului cu umerii înstelaţi, când Hurry i-a replicat la ameninţarea lui : „Pot să dau şi eu, nu numai să primesc”. Ah ! , ce foame aveam să aud de câte cineva care nu se îngălbeneşte când aceşti tigri de plastic făceau pe grozavii !

Szabó Ştefan nu a avut pentru mine niciodată o identitate etnică. Ştiam, desigur, că este un „fiu de bozgor” – fiu de nobil, poate unul scăpătat, dar nobil. Nici măcar nu făceam atunci distincţia apreciativă atunci dintre „bozgor” şi „ungur”. Asta nu avea absolut nici o semnificaţie. Eram, după cum se vede, fără organ la dimensiunea identitară. Implicarea în „chestiunea maghiară” a venit peste mine după revoluţie, fără să fi bănuit, fără să fi dorit, fără să fi ales.

*

A venit chiar neaşteptat de repede. În februarie 1990, fusesem invitat de către Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului, cu sediul la Paris, să particip la sesiunea celei mai vechi organizaţii a drepturilor omului, Fédération Internationale des Droits de l’Homme, de care aparţinea.

Întâlnirea a ţinut două-trei zile, la Praga – oraş de care aveam să-mi amintesc cu o plăcere extraordinară, ani de zile după aceea. Am întâlnit-o acolo pe Sanda Stolojan, preşedinta Ligii de la Paris, traducătoare – printre altele, a lui Blaga – şi om de cultură de mare decenţă. Fără educaţie în materie, era puţin probabil să iau vreo poziţie în acest conclav de activişti incisivi. Şi totuşi, chiar spre surprinderea mea, am ajuns să negociez Declaraţia Federaţiei, în care Liga pentru Drepturile Omului de la Budapesta dorea să introducă un enunţ cu aer peremptoriu, despre drepturile colective şi autonomia maghiarilor din ţările vecine Ungariei. Nu aveam nici pe departe o înţelegere a subiectului, cu atât mai puţin a marii sale mize. Dar era ceva ciudat în aplombul susţinerilor colegilor unguri, în care le vedeam o diminuare a semnificaţiei drepturilor şi libertăţilor individuale – cărora le purtam atunci un respect mitologizant. M-am înţeles perfect cu Sanda Stolojan şi am reuşit să obţinem de la Monsieur Jacobi, preşedintele Federaţiei şi al întâlnirii, susţinerea poziţiei noastre.

*

La Bucureşti se desfăşura, în acest răstimp, marea confruntare între anticomunişti şi salvatorii fostelor elite din nomeclatură şi Securitate. În revista *22* scriam despre disidenţă, despre ante- sau post-comunism, despre personajele Consiliului Frontului Salvării Naţionale, din care făceam parte. Bănuiam că o să scriu ani de zile numai despre asta. În zilele conflictului de la Târgu-Mureş, despre care aveam cu toţii, la Bucureşti, informaţii foarte vagi, am primit un telefon de la prietenul meu Sorin Vieru. Aflase despre rănirea gravă a lui András Sütő şi sugera să scriem un text, împreună cu Pavel Câmpeanu. În numărul 10 al revistei, apărut pe 23 martie, am apucat să introducem un mic apel – sub fotografia lui András Sütő – în care explicam următoarele:

„Aflăm cu emoţie ştirea incredibilă că scriitorul Sütő András a fost subiectul unei agresiuni. Pe fondul turbulent

al conflictelor care subminează astăzi necesarul, vitalul dialog al societăţii civile, această ştire vine ca o picătură care umple paharul amărăciunii noastre. Într-un moment când mai mult ca oricând avem nevoie de linişte, calm, stabilitate – când alternativa la dialogul cetăţenesc nu există – aflăm că un scriitor – şi tocmai unul care a folosit condeiul său în mod responsabil, ridicându-se împotriva clicii ceauşiste şi a politicii ei de învrăjbire a naţionalităţilor – este supus unui tratament care denotă persistenţa climatului de violenţă pe care ceauşismul l-a propagat. Alternativa la dialog, discuţie calmă, climat de încredere reciprocă nu există ! Din cutia Pandorei pe care ne-au lăsat-o moştenire totalitarismele de toate culorile continuă să se revarse «daruri» otrăvite.

Urându-i confratelui nostru grabnică însănătoşire, exprimându-ne compasiunea pentru toate victimele actualelor conflicte care tulbură, otrăvesc viaţa societăţii, ne pronunţăm încă o dată pentru dialog social şi interetnic, ca singura şi necesara terapie a rănilor noastre comune. În spiririul valorilor fundamentale ale culturii europene, ale libertăţii şi democraţiei – să dialogăm ! ”.

Se poate remarca astăzi caracterul exagerat declarativ al textului nostru, referirea în exces la valori, la europenitate, la dialog. Aveam prea puţine date despre ceea ce s-a întâmplat la Târgu-Mureş, pentru a spune mai mult. Televiziunea, despre care ştiam că „minte poporul”, oferea varianta Frontului Salvării Naţionale. Cei din oraşul îndoliat în martie 1990 ar fi putut fi nemulţumiţi de imprecizia acestui text şi, mai ales, de tăcerea oarecum nefirească cu care, la sfârşitul lui martie, revista *22* a tratat evenimentele. Trebuie însă înţeleasă lipsa noastră de informaţie. E la fel de adevărat că deplângerea atacului împotriva lui András Sütő în acel moment, la Bucureşti, de către membri ai GDS, avea un caracter excepţional.

De abia în următoarele luni subiectul a început să capete conturul acela aspru, care a împins în faţă Serviciul Român de Informaţii şi întreaga politică a utilizării adversităţii etnice pentru legitimarea revenirii în viaţa publică

a fostei Securităţi. Invitat la GDS, Răzvan Theodorescu, pe-atunci director al TVR, a fost acuzat de manipularea opiniei publice în legătură (şi) cu evenimentele de la Târgu-Mureş. Când s-a întâmplat acest lucru – sfârşitul lunii aprilie 1990 –, SRI fusese deja înfiinţat, iar un număr relativ mare de intelectuali obţinuseră informaţiile-cheie şi se exprimaseră asupra evenimentelor.

*

Rolul meu în asumarea textului deplângând rănirea lui András Sütő a fost periferic. Dar din acel moment lucrurile s-au schimbat. Intrarea pe scena politică a celor mai dizgraţioşi mercenari ai regimului comunist, hotărâţi să fie „ce-au fost şi chiar mai mult decât atât”, lipea fără echivoc tema democraţiei de tema naţionalistă. În plus – dar, pentru mine, esenţial – vulgaritatea absolută a atacurilor antimaghiare o simţeam ca o jignire adresată mie însumi. Ce este mai ofensator : să fii înjurat de cineva, sau să fii responsabil de a fi murdărit tu pe alţii ? La puţin timp după ce îmi depusesem semnătura pe acest prim text, să zicem, promaghiar, am plecat să fac „o baie” în realitatea ţării vecine. Fusesem invitat de către National Democratic Institute să particip ca observator la alegerile din Ungaria.

*

Invitaţia s-a datorat, se pare, lui Judith Ingram, care lucra la NDI în 1990, după o perioadă de activitate pentru delegaţia americană la CSCE. Am cunoscut-o în timpul unei investigaţii făcute de autorităţile americane la Bucureşti, în prima parte a anului 1989. În listele opozanţilor se afla şi numele meu. Am fost la Ambasada americană şi am avut un interviu lung, cu acea ocazie[83]. A fost o întâlnire prietenoasă[84].

---

83. Ocazie şi pentru transmiterea a tot felul de mesaje.
84. Am ieşit împreună cu ea şi o colegă a ei. La colţ – fosta Société Générale, pe Batiştei – ne-am luat la revedere, dar,

Iată-mă deci plecând pe 22 martie la Budapesta. La ora 12 : 00, în drum spre aeroport, citisem deja ziarele. Mi-era limpede : o dată cu violenţele de la Târgu-Mureş, vom trăi într-o altă lume. În *Adevărul*, Romulus Vulpescu scrisese un articol plin de venin.

În timpul discuţiilor cu partidele din Ungaria, am înţeles că vărsarea de sânge din Transilvania devenise o problemă naţională. Forumul Democrat Maghiar – care avea să câştige alegerile – folosea discursul cel mai ofensiv. Seara, la televiziunea budapestană am văzut filmul electoral al FDM. Imaginea Transilvaniei, ca parte a teritoriului românesc, era asociată cu simboluri comuniste. Reportajele din Târgu-Mureş arătau secvenţele cu omul bătut îngrozitor (Cofariu, prezentat în continuare drept ungur) şi erau amestecate cu pancarte şi afişe antimaghiare.

La Miskolc, un bătrân maghiar născut în România m-a îmbrăţişat : „Există extremişti maghiari, există extremişti unguri. Nu ne reprezintă", comenta mai târziu un parlamentar la întâlnirile noastre.

În ultima seară i-am luat un interviu lui Lajos Für, viitorul ministru al Apărării. Privesc şi astăzi întrebările. Nu erau lipsite de sens[85]. Va aduce „războiul" de la Târgu-Mureş voturi Forumului Democrat ? Nu credea în astfel de efecte. Politica FDM în domeniul minorităţilor naţionale ? Ea ar fi bazată pe cinci principii : (1) să se ţină cont de doleanţele fiecărei minorităţi ; (2) să nu existe nici un fel de discriminări între ele ; (3) trebuie salvată identitatea ; (4) să se ţină seamă de existenţa a două legături afective : teritoriul şi limba ; (5) dreptul la limbă.

---

după nici doi metri de la despărţire, am fost reţinut. Americancele văzuseră reţinerea mea şi telefonaseră la ambasadă. Mă întreb însă – acum, după căderea regimului – dacă mişcarea nu a fost făcută „ca să se vadă". (De altfel, duba pe care o aşteptasem într-un intrând, sub supravegherea poliţistului, nu a mai venit.) Ce rost avea să mă agaţe sub ochii membrilor echipei de investigaţie americane ?

85. Am publicat pe marginea lor un articol în revista *22* (nr. 12, 6 aprilie 1990) : „Însemnare a călătoriei mele".

L-am întrebat cum vede el, ca istoric de formaţie, evenimentele din Târgu-Mureş şi problematica minorităţii etnice din Transilvania. A răspuns patetic, ca majoritatea politicienilor din Forum. Punea accentul pe apropierea de la om la om şi între grupurile mici. „Iar graniţele să fie transparente ! ” Am întrebat şi dacă este necesară pentru asta autonomia Transilvaniei[86]. „Nu este”, mi-a răspuns el.

86. Câţiva colegi din delegaţia românească exclamaseră : „Ce vrei, să le dăm noi ideea ? Nu trebuie pusă această întrebare”.

15. Maghiarii şi Uniunea Democrată a Maghiarilor din România

O analiză a revistei *Korunk* din anul 1994 arăta că, practic, toate cele peste 400 de organizaţii maghiare create în România, investigate cu acel prilej, aveau ca agendă dezvoltarea identitară. Traducând, asta înseamnă şi faptul că asociaţiile şi fundaţiile create de maghiari nu arătau prea mare interes relaţiilor româno-maghiare. Salvarea punţilor a fost esenţial o problemă a societăţii civile româneşti, nu pentru că ar fi ea mai brează, ci pentru că aşa era logica vieţii.

Corolarul acestei situaţii a fost importanţa considerabilă a Uniunii Democrate a Maghiarilor din România, care a „acaparat" astfel nu numai domeniul relaţiilor politice cu formaţiunile româneşti, ci întregul spectru al relaţiilor cu organizaţiile româneşti. (Afirmaţia este o exagerare, dacă o luăm la propriu ; dar nu este, dacă rămânem la cheia ei etnopolitică.)

Iată de ce înţelegerea a ceea ce s-a întâmplat în deceniul 1990-2000 în România, din punct de vedere etnic, nu ar fi posibilă fără cunoaşterea acestei formaţiuni cu un rol covârşitor în destinul comunităţii maghiare din România – şi, în sensul acesta, în destinul României.

Declaraţia Frontului Salvării Naţionale din 22 decembrie 1989, primul document cu valoare constituţională după revoluţia din decembrie, promitea „respectul drepturilor şi libertăţilor minorităţilor naţionale şi garantarea unui statut egal al lor cu cel al românilor". La 25 decembrie 1989 a fost dată publicităţii Declaraţia Uniunii Democrate a Maghiarilor din România, aparţinând unui Consiliu responsabil cu crearea UDMR. Documentul definea formaţiunea drept „organizaţia cu rol de reprezentare şi protecţie a intereselor comune" a maghiarilor din

România[87]. La 26 ianuarie 1990, ea a căpătat recunoaşterea juridică. Declaraţia anunţa cooperarea UDMR cu CFSN şi, pe de altă parte, definea obiectivele de bază ale organizaţiei : autodeterminarea, obţinerea unor garanţii constituţionale pentru protecţia drepturilor colective ale minorităţilor naţionale, drepturi de reprezentare şi de utilizare a limbii materne, crearea unor instituţii culturale şi ştiinţifice ale minorităţii, crearea unui Minister al Minorităţilor. Între 24-25 februarie 1990, delegaţii maghiari au ales Prezidiul, format din 15 membri ; preşedinte Géza Domokos ; preşedinte de onoare László Tőkés ; Károly Király, preşedintele Comitetului pentru Minorităţi al Consiliului Tranzitoriu de Unitate Naţională, proto--Parlamentul în formare[88].

O primă observaţie : UDMR a avut de la început obiectivul de a fi unica formaţiune cu statut de reprezentare a minorităţii maghiare, pe baza unui program fondat pe auto-determinare şi drepturi colective, definindu-şi instituţii corespunzătoare funcţiilor specifice unei comunităţi auto-guvernate, mergând în sensul unei vieţi, dacă nu separate, în orice caz, proprii, în cadrul societăţii româneşti. Este interesant şi faptul că liderii UDMR vedeau viaţa Uniunii ca desfăşurându-se în cooperare cu prima structură de putere apărută la sfârşitul anului 1989 (CFSN).

Acest model de organizare, specific unei comunităţi auto-determinate, a fost pus la punct în lunile următoare şi dezvoltat de la congres la congres. În 1993, a fost adoptat Proiectul de lege privind drepturile minorităţilor naţionale şi comunităţilor autonome, codificând sistemul de principii care definesc *substanţa* auto-determinării. Prin alegerile din primăvara anului 1990 şi toamna anului 1992, UDMR a consacrat definitiv – în termenii perioadei –

87. Miklós Bakk, „The Democratic Alliance of Hungarians in Romania”, Working Paper, Institute for Central European Studies, Budapesta, mai 1998.
88. *Ibidem*.

existenţa unei unice forme de reprezentare a comunităţii maghiare. Uniunea era *structura de administrare* a autodeterminării interne.

Formula de organizare, care exprima şi obiectivele organizării, a fost ratificată prin succesul electoral al UDMR. Încercările de destabilizare internă prin crearea unei variante mai convenabile regimului Iliescu au eşuat. În termenii de specialitate, putem spune că liderii maghiari au gândit raportarea comunităţii maghiare la restul societăţii româneşti pe linia unei societăţi plurale, în care ar trebui să funcţioneze un aranjament consensualist. Termenul „consensualist" – sau eventual „consociativ – nu apare în documentele UDMR, şi nici în discursul liderilor maghiari. Ideea unei societăţi plurale este implicită în cererea de a se asigura maghiarilor „statut de co-naţionalitate"[89].

*

Proiectul iniţial al liderilor UDMR s-a lovit de dezvoltarea mişcării naţionaliste şi extrem-naţionaliste din România, încurajată – cel puţin ! – de regimul Iliescu[90]. În locul afirmării sistemului propriu de situare în cadrul statului român, comunitatea maghiară a trebuit să treacă la o politică defensivă. Tensiunile din prima parte a lunii martie 1990 şi, apoi, conflictul sângeros de la Târgu-Mureş au schimbat toate datele contextului în care UDMR îşi definea strategiile. Primul Congres al UDMR, din 23 aprilie 1990, a decis ruperea de FSN – văzut ca o structură neo-comunistă[91] – şi adoptarea Declaraţiei de la Timişoara. UDMR realiza, astfel, că problema primă a societăţii româneşti este democratizarea. Era gata, ca urmare, să colaboreze cu forţele prodemocratice din societatea românească. Începând cu primăvara anului 1990,

89. Congresul al II-lea al UDMR, Târgu-Mureş, 24-26 mai 1991.
90. Formularea este simplificatoare, dar o folosesc datorită capacităţii ei sintetice.
91. Miklós Bakk.

participarea UDMR la viaţa politică nu se mai definea în termenii unei societăţi plurale cu frontiere desenate pe baze etnice[92], ci pe linia ideologică ce segmentase atunci întreaga societate : prodemocraţi ori antidemocraţi.

La 26 octombrie 1990, UDMR a participat la crearea Forumului Democratic Antitotalitar. La data de 26 octombrie 1991, Forumul a devenit membru al amplei organizaţii în formare, Convenţia Democrată, alianţă de organizaţii civice şi politice. Prin integrarea UDMR în Forum, comunitatea maghiară era integrată în scena politică românească.

*

În anii următori, UDMR a evoluat în cadrul Convenţiei Democrate, participând ca membru cu statut identic statutului celorlaltor formaţiuni la definirea strategiei şi proiectelor Convenţiei. În ceea ce priveşte programul intern, UDMR a fost cât se poate de consecventă cu ideile originare. De altfel, acestea reprezentau opţiunile reprezentanţilor maghiari din întreaga regiune şi erau concepute în mod evident cu partenerii de la Budapesta. Proiectul de lege a minorităţilor naţionale şi comunităţilor autonome, adoptat la 18 noiembrie 1993, are o structură fundamental asemănătoare cu legea maghiară a minorităţilor naţionale şi autoguvernărilor locale, adoptată în 1993 în Ungaria. Programul UDMR adoptat la Congresul al IV-lea al UDMR, 26-28 mai 1995, nu face decât să dezvolte proiectul – o extindere şi o amendare a obiectivelor acestuia şi, în anumite privinţe, o adaptare la contextul constituţional românesc[93].

---

92. Formula este oarecum tautologică. Arend Lijphart chiar aceasta înţelegea prin „societate plurală”, o societate divizată rasial, etnic sau religios (*Democracy in Plural Societies*, Yale University Press, New Haven, 1977). Însă teoretic putem imagina o societate divizată pe alte criterii, căutând (având nevoie de) o soluţie consensualistă.
93. Vezi definirea „autodeterminării interne” ca drept al cetăţenilor ţării în totalitatea lor, de la exercitarea căruia nu trebuie excluse

Obiectivele promovate prin cele două documente programatice au fost desconsiderate în cadrul Convenţiei Democrate. Aş spune însă că mai întâi de toate au fost neînţelese. Proiectul de lege a minorităţilor naţionale şi comunităţilor autonome nu a intrat niciodată pe agenda Parlamentului. În paralel, UDMR s-a aflat sub o puternică presiune legislativă care a culminat cu adoptarea Legii Învăţământului nr. 84/1995, fără să găsească sprijin la partenerii săi. Mai mult, în iarna-primăvara anului 1995 s-a produs ruperea UDMR de Convenţia Democrată, din cauza acţiunii unor lideri din cadrul Convenţiei – în special, liderii PSDR – Sergiu Cunescu – şi PAC – Nicolae Manolescu. În timp ce pentru opinia publică a fost invocată tema loialităţii minorităţii maghiare, cerându-se UDMR o declaraţie de loialitate, în dezbaterea internă „mişcarea” a fost motivată prin raţiuni electorale[94].

Totuşi, apartenenţa UDMR, până atunci, la Convenţia Democrată a creat Uniunii o umbrelă de protecţie şi a evitat împărţirea spaţiului politic din România pe un principiu etnic, într-o perioadă când faptul ar fi fost excesiv de periculos. Având în vedere logica coaliţiei de guvernare din acei ani, apartenenţa UDMR la Convenţia Democrată a limitat dezvoltarea conflictului interetnic şi a evitat împingerea lui spre o logică de genul celei din fosta Iugoslavie. Din contră, alianţa CD-UDMR a subliniat relevanţa definirii forţelor politice în raport cu angajamentul lor democratic.

Sub acest aspect, mai mult decât în orice altă privinţă, este esenţială înţelegerea meritului oamenilor politici maghiari din România. Întreaga evoluţie a UDMR a fost expresia competiţiei dintre radicali şi moderaţi. Presiunea

---

minorităţile. (Gabriel Andreescu, Renate Weber, *Evoluţia concepţiei UDMR privind drepturile minorităţilor naţionale*, Centrul pentru Drepturile Omului, Bucureşti, 1996).

94. Cererea era inacceptabilă (nu se cerea o declaraţie de loialitate celorlalte formaţiuni politice) şi jignitoare (introducea prezumpţia de vinovăţie) : vezi Raportul APADOR-CH/1995.

spre radicalism era, psihologic, teribilă. Să trecem în revistă textele tip Vadim Tudor ; sau steagurile, statuile, săpăturile, plăcuţele, amenzile tip Funar. Cum să nu devii radical ? La fiecare Congres s-a dus o luptă acerbă dintre o aripă şi cealaltă, iar radicalismul avea la dispoziţie numeroase acte (acţiuni) delicte. Rezultatul remarcabil a fost că, totuşi, de fiecare dată, moderaţii au câştigat.

În ce consta, politic, diferenţa dintre cele două tendinţe ? În principal, ea ar reveni la : (a) acceptarea sau nu a unei cooperări cu formaţiunile româneşti ; (b) opţiunea sau respingerea unei evoluţii a „micilor paşi". Par acestea diferenţe mici ? Nu erau. Ce s-ar fi întâmplat dacă UDMR ar fi ieşit, ca albanezii, din sistemul instituţional românesc, pentru a trăi conform unuia propriu, circumscris de către programul UDMR ? Câştigul aripii moderate a reprezentat unul dintre cele mai substanţiale evenimente ale democraţiei româneşti. Unul dintre cele mai substanţiale şi spectaculoase. Doar că nu au fost ochi pentru el. Care om politic din formaţiunile româneşti a trecut prin teste interne şi externe pe măsura celor cărora a trebuit să le facă faţă Béla Markó ? Care formaţiune politică a păstrat un asemenea echilibru, împărţită fiind de o linie de demarcaţie atât de netă şi atât de purtătoare de consecinţe[95] ?

---

95. Într-un text căruia ar trebui să i se dea atenţia cuvenită, dar cu atât mai mult precaută, Dan Oprescu spune, cu stilul lui uşor provocator/uşor amar/uşor cinic, câteva adevăruri interesante. Îl citez : „Există mai multe chipuri prin intermediul cărora UDMR apare în faţa publicului (mai exact, a feluritelor publicuri) de la noi : cel mai cunoscut (…) şi (mai acceptat) este nivelul «european». (…) Mult mai puţin cunoscut de către non-maghiari este nivelul prin care UDMR se prezintă în faţă electoratului său (mai mult sau mai puţin «captiv») ; aici nu mai funcţionează retorica *politically correct*, ci se poate merge pe interesele locale, inclusiv cu anumite stridenţe retorice ; (…) «Platforma reformistă» este mai degrabă «vocală», decât «de treabă» (…) «Radicalii» din UDMR sunt, de fapt, «provincialişti» (iar destui dintre ei sunt realmente foarte provinciali). (…) Un observator imparţial ar putea sesiza

Nu-mi pot imagina în nici un fel cum ar fi putut UDMR să aibă o performanţă mai bună, obţinând mai mult pentru maghiari şi mai mult pentru democraţia din România, comparativ cu felul în care a făcut-o.

---

marginalizarea la care se expun anumiţi intelectuali maghiari din România, atunci când nu doresc «să urmeze neabătut linia partidului», adică a UDMR ; din această pricină este actualmente marginalizat grupul sociologic din Miercurea--Ciuc (Rostas Zoltán şi alţii, mai tineri… – Centrul de Cercetare Regională şi Antropologică)" (Dan Oprescu, „UDMR în 2000", in *Sfera politicii*, nr. 79, 2000).

Se prea poate ca observaţiile lui Dan Oprescu să fie inteligente. Ceea ce ratează el în schimb, este să judece UDMR în sens politic. Întrebarea ultimă rămâne următoarea : ce fel de ordine produce această masă de istorii şi de date personale dezordonate, acest conglomerat de atitudini civice, politice şi umane pe care se construieşte UDMR ? Să se îndoiască Dan Oprescu de contribuţia UDMR la emanciparea democratică a societăţii româneşti ? Spune Dan Oprescu : „Ungurii noştri nu au cum să fie mai buni decât noi ; dar cei mai buni dintre «ei» sunt la fel de buni ca şi cei mai buni dintre «noi»". Este de aşteptat ca astfel de afirmaţii să fie adevărate. Dar nu sunt relevante.

16. László Fey, Anton Niculescu, Péter Bányai, Levente Salat, Éva Pollnitz şi alţii. Efectul de lentilă

Ceea ce am spus despre organizaţiile civice maghiare – centrate pe identitatea comunitară – nu exclude rolul de pod al maghiarilor neînregimentaţi ori nesupuşi tacticii pur politice a UDMR. Aş dori să amintesc câţiva maghiari, pe care i-am cunoscut implicaţi fiind în „ceea ce aveau de împărţit" românii şi maghiarii, dând conţinut şi culoare subiectului, altfel abstract – pentru un „regăţean" – al „maghiarimii". Unii – precum Elek Szokoly sau Gusztáv Molnár – sunt prezenţi în volum printr-o mulţime de istorii care se leagă de numele lor. Alţii nu, deşi au fost pentru mine o prezenţă semnificativă practic şi importantă din punct de vedere subiectiv. Despre ei voi scrie acum.

Comun maghiarilor pe care i-am enumerat în titlu este faptul că indiscutabila lor loialitate faţă de comunitatea din care fac parte nu intră deloc în opoziţie – dimpotrivă – cu perspectiva critică asupra acestei loialităţi, cu supunerea ei unui control raţional şi moral. Chiar în cazul unei comunităţi supuse unei presiuni exterioare – fapt ce obligă la mobilizarea internă a comunităţii şi la un plus de solidaritate – membrii ei trebuie să salveze inocenţa universalismului.

Primul nume pe care îl voi invoca aici este László Fey. El a fost, de-a lungul acestor ani, „maghiarul simetric" românilor care au făcut o raţiune a atitudinii lor recunoaşterea reciprocă între cele două comunităţi. Există un gen de oameni care caută o scuză celorlalţi, mai mult decât caută scuze comunităţilor lor. Ei se ocupă nu de vina semenilor, ci de a lor proprie. Cred că o astfel de atitudine nu ţine de o perspectivă comunitară, ci de o anumită demnitate şi de o generozitate individuală. Dar aşa individuală

fiind, ea constituie un ferment excepţional pentru procesele care se desfăşoară la nivelul numerelor mari. Este drept să se noteze că asimetria de statut dintre minoritate şi majoritate face mai grea distanţarea unui minoritar de grupul căruia îi aparţine.

László Fey a scris destul de des în revista *22*, multe dintre articolele sale întâmpinând tema generală a naţionalismului. Altele au abordat deschis, în presa românească, problemele pe care le ridică strategia maghiarilor – fiind, din punctul acesta de vedere, o adevărată excepţie. Conta să comentezi critic, deschis, ca maghiar, anumite atitudini ale lui László Tőkés, într-o perioadă când „ai tăi” nu zăreau lucrurile ce aveau să devină evidente pentru ei doar peste alţi câţiva ani. „Bine ar fi dacă episcopul Tőkés şi-ar da seama că, prin caracterul său şi prin pregătirea sa, este predestinat pentru cariera bisericească, şi nu cea politică”, comenta el într-o scrisoare-replică în *22*, arătând prin asta că tema trebuie împărtăşită cu majoritarii[96].

László Fey a avut curajul să deschidă un subiect atât de sensibil cum este tradiţia şovinismului antiromânesc la maghiari. În articolul apărut tot în revista *22*, el nota sub titlul „Rădăcinile şovinismului maghiar antiromânesc” următoarele : „românii nu au putut deveni citadini, din cauză că oraşele au avut un statut special, o anumită autonomie : fără aprobarea consiliului orăşenesc, nimeni nu avea voie să cumpere teren sau casă, şi nici să se stabilească în oraş. Or, românii (ca şi evreii) nu erau doriţi în oraşe de nemţi, nici de maghiari ; dar nu din cauza apartenenţei lor naţionale (căci pe vremuri această noţiune nici nu exista), ci a celei religioase, ortodoxe în cazul românilor”. Pe fondul unei asemenea prezentări „obiectiviste”, autorul nostru îşi asumă brusc tema cea mai sensibilă, a „originilor dispreţului” : „ungurii i-au dispreţuit pe români, considerându-i ca fiind un popor de

96. *22*, nr. 12, 22-29 aprilie 1995.

ţărani şi ciobani inculţi, necivilizaţi (...) Românii erau porecliţi după portul lor : «opincari». Acest dispreţ neîntemeiat mai are şi alte cauze. Deşi concepţiile liberale au început să câştige teren la maghiari destul de timpuriu, în prima jumătate a secolului trecut (al XIX-lea – n.n.), opinia publică a intelectualilor maghiari a păstrat multe trăsături feudale, caracteristice mai ales păturii *gentry*, mici nobili care, chiar dacă şi-au pierdut averea strămoşească, şi-au păstrat orgoliul neştirbit"[97].

László Fey nu uită să amintească în articol că trasarea frontierei la Trianon s-a făcut fără să se urmărească fidel hotarele etnice, România înglobând 1.700.000 de maghiari, pe când în Ungaria au rămas doar 30.000 de români. Nu uită să deplângă „românizarea" Universităţii maghiare Bolyai. Fidel faţă de realitatea istorică, el înţelege însă să atragă atenţia asupra unui fenomen pe care unii preferă să-l evite. Nu este deloc uşor să invoci tradiţia superiorităţii politico-sociale a maghiarilor, când ea poate să apară ca o explicaţie pentru dorinţa acestei comunităţi de a trăi şi astăzi cât mai închisă în spaţiul ei cultural. Sau ca o sugestie pentru complexul multor români, ale căror discursuri violente – conform cărora ungurii sunt barbari creştinaţi târziu, asiatici veniţi aici în hoarde – nu ar fi decât cealaltă faţetă a sentimentului lor, unul difuz, al inferiorităţii.

László Fey este membru al Asociaţiei pentru Dialog Interetnic. Atitudinea lui şi-a ideologizat-o faţă de ceilalţi şi, posibil, faţă de el însuşi. Un maghiar la care însă nu am găsit niciodată nici cea mai vagă urmă de ideologie – înţeleg prin asta, aici, prevalenţa proiectului asupra realităţii – este Toni (Anton) Niculescu.

Pe Toni l-am cunoscut la începutul anilor '90. A fost ziarist la Europa liberă – emisiunea în limba maghiară – imediat după revoluţie, apoi a devenit consilier politic al Fundaţiei Friedrich Naumann. Aşa că Toni, atent la

---

97. *22*, nr. 20, 2000, reluată apoi în periodicul *Dialog Interetnic*, Cluj, nr. 2, 2001.

ce putea intersecta proiectele sale, urmărind activitatea Grupului pentru Dialog Social şi a Comitetului Helsinki, m-a căutat şi pe mine. A devenit apoi, din 1993, consilier al preşedintelui Béla Markó (ulterior, şef de Cabinet – până în 1997) perioadă în care relaţia noastră, deşi sporadică, a avut câteva împliniri cheie. Una a reflectat implicarea APADOR-CH într-o relaţie cvadruplă alături de UDMR, Consiliul pentru Minorităţile Naţionale, Înaltul Comisar pentru Minorităţile Naţionale al OSCE. UDMR a considerat convenabilă această atragere a Comitetului. Cred că a şi fost, aşa cum acelaşi lucru este valabil şi pentru activitatea Comitetului, eficacitatea intervenţiilor sale în chestiunea minorităţilor naţionale devenind maximă tot atunci. Toni milita pentru implicarea noastră, ceea ce conta chiar într-o perioadă când şi radicalii din UDMR ne acordau un credit.

Încrederea consilierului lui Béla Markó era datorată, paradoxal, studiului nostru critic făcut proiectului de lege al UDMR, privind drepturile minorităţilor naţionale şi comunităţilor autonome. El a făcut publicitate acestui material între colegii din UDMR, considerându-i argumentaţia drept o analiză rece şi fermă, căreia nu aveau dreptul să-i întoarcă spatele.

În sfârşit, simpatia reciprocă – sau cel puţin din partea mea – a fost din nou fructificată în 1995, când UDMR era presată de către Convenţia Democrată să se retragă din CDR. Situaţia liderilor maghiari este uşor de imaginat : să suporţi ani de zile campania isterică a majorităţii naţionaliste şi, peste toate, să te trezeşti acuzat şi jignit de către colegii coaliţiei democratice ! Să ai parte de ostracizarea în spaţiul politic românesc după ce ai învestit atât în solidarizarea cu partidele anti-iliesciene, altfel prost organizate şi prost gândite !

Comitetul Helsinki a lansat atunci o serie de luări de poziţie faţă de tema loialităţii şi a respectului Constituţiei de către maghiari. Asociate fiind cu analize fără concurenţă între stupizeniile partidelor, trimise observatorilor internaţionali ai naţionalismului românesc, acestea au

asigurat spatele UDMR-ului la momentul potrivit. Lui Toni i-am sugerat ca nu cumva UDMR să iasă din Convenţia Democrată. Să lase în seama Convenţiei gestul de rupere, să nu facă Uniunea pasul pe care cineva, cândva, i-l va putea reproşa.

Ceea ce s-a şi întâmplat. Toni luase în braţe scrisorile explicative, el fusese cărăuşul de comunicare. „Separarea" dintre UDMR şi Convenţia Democrată a fost în fapt confuză, declarativă, fără hotărâri formale ireversibile. Asta a făcut ca, mai târziu, la guvernare, puntea să fie uşor restabilită.

Toni Niculescu a devenit, în 1997, secretarul general adjunct al Guvernului, apoi secretarul de stat al UDMR la Departamentul pentru Integrare Europeană. Aflaţi ambii în deriva temelor europene, întâlnirile noastre au devenit din ce în ce mai dese. Nu ştiu să fi văzut pe cineva, în aceşti ani, trecând prin poziţia de demnitar cu atâta simplă modestie[98]. Şi, ca un corolar, cu atâta precizie, atâta corectitudine şi seriozitate.

Ca maghiar, Toni Niculescu a profitat mult, cred, stând în Bucureşti. Nimic din atitudinea lui nu sugerează nevoia de recuperare pe care o vezi deseori la provinciali. Nici crisparea apartenenţei identitare – aşa cum mi s-a părut a descoperi şi la alt maghiar „bucureştenizat": Hugó Ágoston, redactorul săptămânalului *A Hét*, autorul unui minunat serial din *Provincia*: „Bucureştiul precum o provincie".

Toni Niculescu este un om coerent, perfect raţional, iar modestia lui bună, de om care ştie că are întotdeauna ceva de aflat de la oricine, contrastează cu o carieră de succes. El este un universalist. N-aş vorbi despre Toni nici măcar ca despre un „european", atât pare el depărtat de emfaza oricărei superiorităţi identitare.

---

98. A fost şocantă, prin comparaţie, atitudinea unor colegi de la Grupul pentru Dialog Social.

*

Dacă Toni Niculescu mi-a părut cel mai echilibrat partener maghiar din câţi am avut – „echilibrat" din punctul de vedere al atitudinii identitare – Péter Bányai este în schimb cel mai pitoresc dintre toţi. Evreu ungur, urmaş al unuia din aparatnicii Partidului Comunist Român – Ladislau Bányai, printre altele, rector al Universităţii Bolyai – Péter a renegat de copil identitatea politică a tatălui. Amator de jazz, fizician de formaţie, a fost un bun fiu al boemei Bucureştiului anilor '60-'70. Imaginativ, paradoxal, deşi tot timpul raţional, ataşat de ortodoxistul Horia Bernea, dar agnostic fără iluzii, reţinut şi afectuos, Péter Bányai ar fi un subiect unic de roman. Al tipologiei copiilor pe care nomenclatura comunistă şi i-a alienat parcă de la naştere.

Ca orice fizician care nu-şi trădează experienţa analitică, Péter a putut deveni şi un cercetător al vieţii politice. Studiile lui privind geografia electorală sunt căutate de cunoscători şi reprezintă un bun instrument împotriva speculaţiilor identitare. Dar nu această calitate de om care are instrumente intelectuale şi este pus în situaţia să le aplice în viaţa socială îl face pe Péter atât de interesant. Ci patina umanismului său – jignit prea des prin definiţia ideologizantă : „de stânga" –, farmecul liberalismului său, consecvenţa omului care a refuzat întotdeauna aservirea la un concept burghez de onorabilitate[99].

Am putut avea întodeauna încredere în atitudinea raţională şi liberală a lui Péter Bányai[100]. În anul 2000, alegerile

---

99. La începutul anilor '90, într-o perioadă când era strâmtorat cu banii, nu a ezitat să îşi critice „şefii" – pe Domokos Géza şi Szocz Géza –, ştiind că va urma ceea ce s-a şi întâmplat : pierderea postului de redactor la revista unde lucra.

100. A spune „atitudine liberală" nu înseamnă deloc a sugera „una neimplicată". Péter a fost apropiat de SZDSZ (singurul partid ungar care nu a votat legea statutului în Parlamentul Ungariei, atât din raţiuni ideologice, cât şi electorale), căruia i-a pus la dispoziţie analizele sale. În ce priveşte argumentele SZDSZ împotriva legii statutului, ele nu sunt însă identice cu

l-au făcut unul dintre campionii mesajelor pe internet. Când ideea boicotării celui de-al doilea tur de scrutin al prezidenţialelor a primit semnătura unor intelectuali altfel bine cotaţi, el s-a băgat furios în dezbatere, strigând (dacă aşa ceva este posibil prin poşta electronică) : „Fraţilor, sunteţi nebuni ? Cum puteţi face egalitate între Iliescu şi Vadim !? ". Peste câteva luni, a fost unul dintre maghiarii care s-a întrebat din nou, o dată cu votarea legii statutului maghiarilor la Budapesta : „Ce-i cu ăştia ? Au înnebunit ? Cum îi trece cuiva prin cap o asemenea idee : legitimaţie de maghiar ? ".

Legea privind maghiarii din afara graniţelor nu este o problemă atât pentru români – isteria creată la Bucureşti de acest act normativ fiind incultă şi contraproductivă –, cât pentru maghiari. Insidioasa perversitate a confirmării „oficiale" a identităţii, a administrării procedurilor de către organizaţii care o pot face în beneficiul lor a fost mult mai radical sesizată de către Bányai, decât de către prietenii săi români. Este un mare confort să vezi un adevărat antinaţionalist, cum este Péter, care ştie că a fi antinaţionalist nu înseamnă să-ţi renegi identitatea. Ci numai stupizeniile sau, cum spune el des, nebuniile ei. Este un adversar al politicii fundamentaliste a lui Viktor Orbán – în acelaşi timp ipocrită şi cinică – şi un critic al radicalismului oamenilor politici maghiari care, la Cluj sau la Bucureşti, nu au reuşit să demonstreze că despart interesele lor private de propria ideologie politică.

*

Îmi dau seama, făcând acest excurs în amintirile mele „româno-maghiare" care au şi o dimensiune afectivă, cât de diferiţi au fost oamenii pe care i-am cunoscut şi de care m-am simţit aproape. Cum l-aş pune pe Levente Salat alături de cei trei numiţi mai înainte ? Foarte tăcut,

---

cele ale criticilor români. SZDSZ consideră că Guvernul ungar ar fi dator să aloce sume superioare celor trimise actualmente pentru sprijinirea maghiarilor din afara frontierelor.

părând mult mai tânăr decât era – totuşi, peste patruzeci de ani – de o politeţe aproape nefirească, Salat are aerul celui care te ascultă şi care te priveşte întotdeauna cu severitate. Să fie oare un maghiar mândru de comportamentul său, pentru care bunăvoinţa şi sobrietatea sunt asumate, în aceeaşi măsură, ca semn premeditat, semn afişat al identităţii sale culturale ?

L-am întâlnit pe Levente Salat mai întâi în calitatea sa de redactor la revista *Korunk*, apoi director al Fundaţiei pentru o Societate Deschisă – filiala Cluj[101]. Această imagine, colorată, după cum se vede, mai ales stilistic, a fost apoi îmbrăţişată radical de dimensiunea sa intelectuală. Am avut ocazia să citesc mai întâi texte ale sale în seria de traduceri din *Korunk*, *Cumpăna*[102]. Dar am fost impresionat, prima dată, de studiul său din *Provincia*, nr. 6/2000, „Starea de spirit a maghiarimii din România", al cărui sunet profund m-a impresionat cum nu mi s-a întâmplat cu nici una dintre lucrările vreunui analist maghiar. Chiar mi-am ales, ca moto, o bucată din articolul său : „Această deficienţă dominantă în reflecţiile asupra istoriei proprii poate avea drept rezultat, pe de o parte, că în prezentul nostru revine mereu trecutul, mai exact, tocmai ceea ce ar trebui în sfârşit să depăşim, iar pe de altă parte, generaţii întregi pot fi legănate şi pe mai

101. Devenită, în 1999, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală-Cluj, din al cărui Consiliu de conducere fac şi eu parte. Centrul a desfăşurat câteva programe cu rost. Ar fi de invocat, merit de excepţie, editarea în premieră a unei serii de volume cu documente de arhivă privind politica autorităţilor româneşti – sub comunism, dar şi înainte de acesta – faţă de trei minorităţi naţionale cheie : maghiarii, romii şi evreii. CRDEC arată că una dintre tezele acestui volum, „sfârşitul anilor '90 este şi sfârşitul erei civice", trebuie înţeleasă strict în raport cu dimensiunea *etnopolitică* a problematicii minorităţilor. (Nu în sensul dispariţiei oricărei relevanţe a problematizării ei civice.)

102. „Autonomia intelectuală precum o permanentă căutare", in *Cumpăna 1*, Cluj, 1994, pp. 125-129 ; „Natura paraliziei", in *Cumpăna 2,* Cluj, 1995, pp. 195-201.

departe cu iluzii, canalizând spre scopuri greşit concepute energii spirituale vrednice de o cauză mai bună"[103]. Ce ethos, nu!?

Levente Salat este autorul primului volum despre multiculturalism[104]. O carte excelentă, scrisă cu simţul ierarhiilor conceptuale, cu forţa didactică pe care o pot avea doar cei ce-şi cunosc în profunzime subiectul. Voi reproduce finalul:

„Motivele mobilizării etnopolitice nu vor dispărea până când principiile echităţii etnoculturale, formulate în cadrul teoriei liberale a drepturilor minoritare sau într-o formă asemănătoare, îmbunătăţită, nu vor fi acceptate şi puse în aplicare în cadrul unui consens universal, asemănător celui care s-a concretizat în adoptarea Declaraţiei Universale a Drepturilor Omului. (...) Personal sunt convins însă că, atâta timp cât dreptul la egalitatea efectivă între grupurile etnoculturale – drept care completează, după cum am văzut, drepturile universale ale omului, permiţând o valabilitate mai autentică a acestora în condiţiile diversităţii – este privit cu rezerve, iar unele identităţi naţionale sunt privilegiate faţă de altele într-un mod arbitrar din punct de vedere moral, stabilitatea lumii nu poate fi bazată decât pe acceptarea în mod conştient a faptului deloc onorant pentru omenire că idealul statutului de drept liberal este o pură, deşi nobilă, ficţiune, şi că bunăstarea politică, spirituală, culturală a unei covârşitoare majorităţi din populaţia lumii nu poate fi întemeiată decât pe ştirbirea drepturilor similare în cazul unei minorităţi de proporţii totuşi semnificative".

---

103. Pentru un studiu a cărui variantă engleză a fost prezentată la Londra, în 2001: „Devolution *versus* Consensualism", la Conferinţa „Transylvania: EU Enlargement, Regionalism and Ethnic Politics in Romania", 3 martie 2001.

104. Apărută cu puţin timp în urmă la editura Polirom, cartea este rezultatul tezei sale de doctorat: „Multiculturalitate şi integrare europeană. O abordare critică".

Un astfel de final arată un gânditor al destinului minorităţii maghiare din România în termenii cei mai serioşi cu putinţă, unul dintre intelectualii maghiari de forţă a cărui carieră intelectuală ar putea marca, decisiv, spaţiul de reflecţie conceptuală al comunităţii sale.

*

Una dintre întrebările pe care le-am pus până prin 1993 faţă de opţiunile maghiare privea separarea învăţământului. De ce nu îmbrăţişează maghiarii ideea unor şcoli mixte? Fie: unii părinţi vor clase separate. Dar de ce opoziţia *de principiu* la şcoli unde să înveţe *împreună* români şi maghiari? Într-un editorial din *22* am notat chiar „obsesia reprezentanţilor comunităţii maghiare de a segrega şcolile, ca şi cum dreptul firesc de a folosi limba maternă în învăţământ trebuia completat cu întreruperea comunicării între copiii de etnii diferite”[105].

La puţin timp după calificarea mea ofensivă, am primit o replică – publicată şi ea în revista *22*[106], la rubrica „Scrisori”. Autoarea, Éva Pollnitz, îmi atrăgea atenţia, „prieteneşte”, asupra câtorva detalii. În esenţă, ea susţinea că şcolile maghiare sunt instituţii comunitare, cu un rol esenţial nu numai pentru păstrarea limbii, ci şi a unei coerenţe culturale despre care povestea cu mândrie: „Marile şcoli cu limbă de predare maghiară, gimnaziile, au o vechime considerabilă şi, respectiv, tradiţii puternice. Cele mai importante şi reprezentative (din Cluj, Târgu-Mureş, Aiud) au o vârstă de peste 400 de ani”. Istorisea experienţa ei formatoare în aceste licee de care „până în 1984 nimeni nu s-a atins”. După 1984 a urmat mixtarea. Efectele s-au propagat rapid în sistemului educaţional maghiar. În puţin timp, „la sărbătorile tradiţionale a dispărut aproape cu desăvârşire folosirea limbii maghiare”.

105. „Etnocentrismul, o inconsecvenţă”, in *22*, nr. 42, 1993.
106. *22*, nr. 46, 1993.

Cum Éva Pollnitz începuse scrisoarea ei întrebându-mă, cu un fel de complezenţă ironică, cât ştiu din viaţa Ardealului[107], a continuat cu un mesaj didactic-generos : „Ca să încercaţi să înţelegeţi ceva mai bine atmosfera, vă promit solemn să vă trimit din timp o invitaţie la începutul verii, iar dvs. să faceţi tot posibilul să ne vizitaţi de sărbătoarea cea mare" [sărbătoarea de sfârşit de an la şcoala unde învăţau copiii ei].

Invitaţia a venit, iar eu m-am dus la Cluj, unde am întâlnit o familie de maghiari cu doi copii dulci şi doi adulţi extraordinar de vii. Doi intelectuali înotând printr-o viaţă austeră, deşi într-o lume normală ar face parte din clasa mijlocie. Acelaşi lucru l-aş putea spune, desigur, despre alte familii de intelectuali români. Dar, spre deosebire de ultimii, familia Pollnitz putea susţine că suportă consecinţele unei culturi (unei mentalităţi) străine lor.

Am participat la serbarea şcolară, ne-am luat la revedere, ne-am reîntâlnit câţiva ani la rând. Întâlniri peste care timpul va aşterne, o dată cu cenuşa uitării, patina lui de nostalgie. Din 1994 nu am mai vorbit niciodată despre „obsesia de segregare a şcolilor".

*

Au existat şi câteva experienţe dezamăgitoare. Exemplul cel mai neaşteptat pentru mine îl priveşte pe Gábor Kolumbán. Fizician, un om cu o gândire structurată, cu un talent didactic care l-a făcut un invitat constant al seminarelor şi colocviilor, raţional şi prinzând din zbor ideile, Gábor avea şi calitatea de a ocupa un domeniu complementar celui pe care-l exploram la Comitetul Helsinki. Era specializat pe regionalism şi, din punctul acesta de vedere, acoperea o zonă puţin cercetată în ştiinţa

107. Pe bună dreptate, se vede. Dar şi astăzi Szokoly Elek mă întreabă, tot ironic, trecând prin mână studiile pe care i le trimit pentru *Altera*, ce caută regăţenii ăştia să se ocupe de minorităţi.

autohtonă. Ales preşedintele Consiliului municipal din Miercurea-Ciuc, el a dovedit – cum glumea, satisfăcut – cât de departe poate fi dusă autonomia locală în cadrul legislativ existent[108]. A reuşit destul de bine, adică a mers suficient de departe.

Această minte puternic mobilată – făcuse, în anii ’80, analiză pe sisteme neliniare ; cine cunoaşte înţelege bogăţia intelectuală a unei astfel de experienţe – a devenit din ce în ce mai neliberală din punct de vedere politic. La sfârşitul anilor ’90, Gábor Kolumbán s-a deplasat spre ramura radicalilor din UDMR. El a fost gata să împiedice apariţia unui studiu de ţară dedicat „conducerii comunităţilor locale”[109], datorită prezentării pozitive, în acest manual, a evoluţiei raporturilor româno-maghiare din România, după 1996.

O surpriză a fost şi să văd, cu prilejul unor reuniuni la care am participat prin excepţie[110], tratarea temei româno-maghiare ca expresie a tensiunii dintre două naturi identitare diferite. Una – cea românească – s-ar distinge prin balcanism, prin practica generală a mitei şi prin lipsa de cuvânt, cealaltă, cea ungară, prin valorile Europei Centrale, ale corectitudinii, ale punctualităţii şi ale demnităţii. Era surprinzător, spun, să văd cum vorbitorii aşteptau de la mine asumarea stereotipiilor maghiare. Luau cuvântul nostalgici situaţi undeva pe linia a treia sau a patra a UDMR, dar nu asta era problema. Ci absenţa unei reacţii între participanţi, care să pună la punct concurenţa nefastă dintre stereotipiile noastre şi stereotipiile lor.

---

108. A fost, o scurtă perioadă, şi consilier al – atunci – premierului Radu Vasile.
109. O iniţiativă a Open Society Institute din Budapesta de elaborare a unui manual regional privind managementul comunităţilor multietnice, adresat aleşilor şi funcţionarilor locali.
110. Reuniuni în cadrul unor asociaţii maghiare, adunări „închise”, ca să spun aşa.

Lentila presei maghiare

E greu de spus cât au modelat viaţa multiculturală a României post-comuniste relaţiile directe dintre maghiari şi români – am schiţat câteva portrete dintr-o galerie subiectivă. Legăturile cu relevanţă etnopolitică au rămas, numeric, cum am spus, absolut marginale. Au contat totuşi, din diferite motive. Dintre ele, aş numi un fenomen care a amplificat, precum o lentilă, poziţiile unor personalităţi şi grupuri româneşti, numeric restrânse, în raport cu populaţia maghiară. Este vorba despre foamea cu care presa maghiară (ziarele maghiare, dar şi posturile de televiziune) au preluat comunicatele colective ori intervenţiile personalizate ale „promaghiarilor", pentru a argumenta şi legitima poziţiile maghiare.

Dar nu numai intervenţiile publice în favoarea minorităţii, ci şi activitatea curentă, rutinieră, a unor organizaţii precum Liga Pro Europa ori APADOR-CH sau Asociaţia pentru Dialog Interetnic au fost reflectate infinit mai mult în presa maghiară, decât în cea românească. Tot ceea ce însemna reforma democratică a societăţii româneşti şi susţinerea curentului proeuropean a fost întâmpinat cu braţele deschise. Presa de limbă maghiară a publicat articole de calitate pentru orice paşi spre europenism ai democraţilor ne-maghiari, de la Victor Ciorbea şi Emil Constantinescu, până la Andrei Cornea, Doina Cornea şi Smaranda Enache. Cititorii de limba maghiară au avut şansa să înţeleagă astfel şi să cunoască continuu existenţa românilor proeuropeni şi, ca atare, să nu se închidă într-o singurătate naţională. Ca rezultat, maghiarii, cel puţin cei aflaţi sub influenţa presei, au fost ani la rând protejaţi de riscul radicalizării şi poate, pentru prima dată după 1918, au avut proba faptului că o cauză cum este a lor este şi cauza democraţilor români.

O astfel de situaţie a făcut ca persoane precum Smaranda Enache ori Octavian Buracu să fie cunoscute mult mai mult de către maghiarii din România decât de români. Ca

anecdotică asociată fenomenului aş adăuga că Smaranda a luat premiul Asociaţiei Ziariştilor Maghiari din România în 1994. Paradoxal şi, îmi vine să comentez, aproape jenant pentru categoria jurnaliştilor români, mie mi s-a decernat de două ori aceeaşi distincţie[111].

111. Distincţiile onorau, desigur, atitudinile civice, nu performanţele jurnalistice.

PARTEA A II-A – CONCEPTELE

17. Naţionalismul infiltrat în Constituţia României

Gălăgia naţionalistă din perioada 1990-1991 a depăşit în toate sensurile statutul de ceartă verbală, de manifestare demagogică ori foc de paie. Din ea au rămas factorii care marchează an după an România. Gălăgia naţionalistă s-a infiltrat, în primul rând, în Constituţie. Prin asta a determinat, pe termen lung, mentalitatea şi practicile actorilor politici.

Sensul naţionalist conservator al articolelor din ceea ce va fi Constituţia României s-a văzut bine în dezbaterea din cadrul Adunării Constituante. În loc să definească esenţa statului român prin valorile democratice şi umaniste, s-a preferat, pentru enunţul de început al legii fundamentale, sloganul clasic „stat naţional unitar". În care – comenta Adrian Severin – „naţional" este interpretat ca „naţionalist" şi „unitar" – prin „centralizat"[112].

Că ne aflăm nu în faţa unei interpetări *post factum* simplificatoare, ci a unei atitudini deliberate, se poate „citi" în comentariile echipei care a redactat proiectul Constituţiei. În volumul lor din 1992, Mihai Constantinescu, Ion Deleanu, Antonie Iorgovan, Ioan Muraru, Florin Vasilescu şi Ioan Vida dădeau statului un sens pur etnocratic[113]. Ordinea în raţionamentul lor era următoarea: (1) statul ar fi „naţional", întrucât este expresia organizării

---

112. Adrian Severin, „Federalism-federalizare-separatism", in *Europa 2000. Contribuţii la dezbaterile privind viitorul Europei*, Editura InterGraf, Reşiţa, 1999, p. 37.
113. Mihai Constantinescu, Ion Deleanu, Antonie Iorgovan, Ioan Muraru, Florin Vasilescu, Ioan Vida, *Constituţia României, comentată şi adnotată*, Regia Autonomă „Monitorul Oficial", 1992.

unei naţiuni ; (2) naţiunea ar avea la bază „comunitatea de origine etnică, de limbă, de cultură, de religie, de factură psihică, de viaţă, de tradiţii şi de idealuri”[114].

El ar fi „unitar”, întrucât „ar avea un singur centru de impulsuri politice şi guvernamentale”[115]. Pentru autorii proiectului constituţional, figura inspiratoare ar fi „piramida” : „Statul unitar… se aseamănă cu figura geometrică a piramidei[116]. Această structură este singura adecvată statului român în condiţiile existenţei unei populaţii omogene şi covârşitor majoritare”[117]. De aici faptul că art. 1 nu poate forma subiectul unei revizuiri[118].

E lesne de înţeles că, pe fondul unor astfel de tropisme conservatoare, a putut să apară în Constituţie acel art. 4 care declară, senin *:* „Statul are ca fundament unitatea poporului român”. Reductiv şi jignitor pentru minorităţi, acesta rămâne enunţul cel mai penibil „naţionalist” al legii noastre fundamentale. Sunt de înţeles, atunci, protestele acestora la adoptarea Constituţiei şi demisia lui Károly Király, ca urmare a înfrângerii severe a UDMR într-una dintre bătăliile cele mai importante pe care le duseseː introducerea unei paradigme multiculturale în legea fundamentală.

În diversele seminarii, mese rotunde, discuţii de lucru pe care le-am avut după decembrie 1991[119], am tot invocat paradigma naţionalist-conservatoare a Constituţiei. Acesta era şi constantul discurs UDMR. De la un punct încolo s-a putut vedea însă că tehnica „plânsului” pe ceea ce s-a făcut este contraproductivă. În definitiv, articolele 1 şi 4 puteau fi considerate pur declarative.

---

114. *Op.cit.*, p. 7.
115. *Ibidem.*
116. *Ibidem.*
117. *Op.cit.*, p. 8.
118. El poate de fapt fi revizuit prin schimbarea mai întâi a articolului care stabileşte limitele revizuirii : art. 148 (1).
119. Luna adoptării Constituţiei.

Esenţial retorice. Cu această Constituţie se putea face şi descentralizare, se puteau susţine şi măsurile necesare protecţiei minorităţilor naţionale. Articolul 6 (1) al Constituţiei recunoştea „dreptul la păstrarea, la dezvoltarea şi la exprimarea identităţii... etnice", ceea ce constituie o formulare „tare" în favoarea minorităţilor. Posibilitatea acordată minorităţilor de a avea un loc din oficiu în forul legiuitor constituie oferta unui drept colectiv – unul dintre cele mai clare drepturi colective – nu foarte răspândit.

Cum la jumătatea anilor '90 nu se întrevedea posibilitatea schimbării Constituţiei – şi nici nu este bine să schimbi prea des o Constituţie ; rămânea la dispoziţie atitudinea pozitivă. Trebuia întoarsă faţa de la litera Constituţiei spre a vedea ce se putea realiza, ce se putea suplini în plan politic. APADOR-CH a şi propus în 1995 o soluţie pentru depăşirea ambiguităţilor de interpretare a articolelor constituţionale vizând natura „statului naţional unitar" : „...este necesar să se definească în mod explicit caracterul civic al termenului naţional în textul constituţional, pentru a se elimina interpretările diverse care i se atribuie şi pentru a se evita disputele cu consecinţe atât de serioase pentru climatul interetnic din ţară, care rezultă din aceste interpretări diferite. Ca exemplu de rezolvare a acestei probleme ni se pare relevant cazul german. Referindu-se la articolul 20 din Constituţia Germaniei, care foloseşte termenul „Volk" (popor), Curtea Constituţională germană a precizat, prin deciziile sale din 31 octombrie 1991, că termenul „Volk", în sens constituţional, se referă la comunitatea cetăţenilor Republicii Federale. O astfel de rezolvare ar fi salutară şi în România, eliminând posibilitatea unei interpretări în sens etnic a termenului «naţional» din textul Constituţiei – eliminând deci şi posibilitatea unor dispute politice pe această temă. S-ar putea propune UDMR-lui ca, în locul contestării art. 1, alin. 1 din Constituţia României, să negocieze împreună cu formaţiunile politice interesate în

acestă problemă definirea explicită a semnificaţiei civice pe care îl are termenul naţional în textul constituţional menţionat"[120].

Soluţii politice existau. Numai că tocmai realitatea politică era problema, nu hârtia Constituţiei. În toamna anului 1992 au avut loc, din nou, alegeri generale.

120. Comunicatul APADOR-CH din 24.02.1995 (Raportul APADOR-CH, Bucureşti, 1995).

18. Dominaţia naţionaliştilor între 1992 şi 1996[121]

Prin victoria Partidului Democraţiei Sociale din România, în 1992, prin succesul exagerat al Partidului Unităţii Naţionale Române – devenit al doilea partid românesc în forul legislativ –, o dată cu intrarea Partidului România Mare şi a Partidului Socialist al Muncii în Parlament, soarta ţării era, până la noile alegeri, pecetluită[122]. PDSR, împreună cu PUNR, PRM, PSM – la acea dată se adăuga şi PDAR – au format majoritatea parlamentară care a permis numirea Guvernului Nicolae Văcăroiu. Ulterior, partidele asociate PDSR au avut o ascensiune constantă către zona de decizie executivă. În luna august 1994, PUNR a obţinut două portofolii : al Ministerului Comunicaţiilor, prin Adrian Turicu, şi al Ministerului Agriculturii şi Alimentaţiei, prin Valeriu Tabără. Tot atunci s-a descoperit apartenenţa lui Iosif Gavril Chiuzbaian, ministru al Justiţiei, la PUNR. Din momentul în care PUNR a fost cooptat oficial în Executiv, deveneam singura ţară europeană unde la guvernare participa un partid extremist[123].

---

121. Acest paragraf urmăreşte îndeaproape ideile unui studiu terminat împreună cu Renate Weber, la 20 februarie 1995 – poate unul dintre cele cu cea mai mare miză pe care le-am scris noi doi, din păcate nevalorificat suficient (publicat sub titlul „Naţionalism şi stabilitatea statului de drept în România”, in *Studii Internaţionale*, nr. 1, 1995, pp. 47-62).

122. Doar naivitatea greu de învins a liderilor Convenţiei Democrate îi făcea să aştepte cu nerăbdare căderea Guvernului şi alegeri anticipate, după câteva luni de la instaurare. Cum să lase astfel de formaţiuni puterea din mână, o dată legitimate prin scrutin, pentru nu ştiu ce nemulţumiri populare ?

123. Unii autori preferă alegerea unui termen mai tehnic, cum ar fi hipernaţionalismul : vezi John Mearsheimer, „Back to the

PRM şi PSM au obţinut şi ele poziţii în Guvern, la nivel subministerial. În luna ianuarie 1995, PDSR, PUNR, PRM şi PSM au semnat un protocol pentru susţinerea Guvernului Văcăroiu. Din acel moment, statul român a devenit, practic, antimaghiar. În ianuarie 1995, Iosif Gavril Chiuzbaian – de subliniat din nou : ministru al Justiţiei ! – a susţinut necesitatea scoaterii în afara legii a UDMR. Tot în ianuarie 1995, Partidul România Mare a adoptat un document care numea „antiromâneşti" acţiunile maghiarilor şi cerea interzicerea imediată a UDMR. În ce constau acţiunile care ar fi impus scoaterea maghiarilor din viaţa politică ? Iată-le : „votul parlamentarilor UDMR împotriva Constituţiei României" ; „contestarea realităţilor cu privire la drepturile minorităţilor maghiare din România la toate organismele internaţionale la care România este parte" ; „prezenţa obsesivă a majorităţii parlamentarilor UDMR pe listele de semnături privind suspendarea preşedintelui României şi demiterea Guvernului" ; „prezenţa cu regularitate a liderilor şi a parlamentarlor UDMR la Budapesta" ; „refuzul de a participa la activitatea Consiliului pentru Minorităţile Naţionale" ; „instituirea miniParlamentului sub denumirea de «Consiliul reprezentanţilor UDMR» şi a «Consiliului primarilor şi consilierilor UDMR»[124]" etc.

Naţionalismul la guvernare nu era doar gargară. Intrarea membrilor PUNR, PRM şi PSM în structurile decizionale a avut un efect direct asupra activităţii ministerelor ori a altor instituţii. Avea de ce să dea frisoane influenţa ce putea duce până la controlul total al organismelor care priveau siguranţa naţională.

Future : Instability in Europe After the Cold War", in *International Security*, vol. 15, nr. 1, vara 1990, pp. 5-56.

124. „Cartea neagră a acţiunilor antiromâneşti şi antidemocratice pe care organizaţia teroristă UDMR le desfăşoară de aproape 5 ani împotriva României", in *România Mare*, nr. 239, anul VI, 3 februarie 1995.

Cum principalele structuri responsabile pentru siguranţa naţională sunt chemate să susţină interesele României pe termen lung şi la nivel global, instituţiile siguranţei naţionale ar trebui să funcţioneze cât mai independent de conjuncturile politice. Comportamentul lor este definitoriu pentru capacitatea statului de a prezerva stabilitatea internă şi credibilitatea internaţională.

Având în vedere această premisă, se poate remarca fragilitatea sistemului instituţional al proaspetei democraţii româneşti. Relativa independenţă de actorii politici pe care ar trebui să le aibă instituţiile intereselor naţionale este încifrată în legislaţie şi practică. Dintre cele două, legislaţia aduce cele mai importante garanţii pentru prevalenţa intereselor naţionale asupra atitudinilor politice conjuncturale. De aceea, oricât de amară ar fi pentru cineva această pilulă a trecerii prin normele juridice în materie, ea este necesară pentru a putea înţelege interacţiunea dintre practică şi normă în societatea românească. Propun o scurtă analiză pe marginea celor două legi de bază privind siguranţa naţională:

Legea privind înfiinţarea, organizarea şi funcţionarea Consiliului Suprem de Apărare a Ţării[125] şi Legea privind Siguranţa Naţională a României[126] erau ambele anterioare Constituţiei. Un ochi atent putea remarca imediat că erau pline de deficienţe şi, ca urmare, ofereau suficiente mijloace pentru subminarea statului democratic de către o formă de guvernare cu tendinţe extremiste. Altfel spus, regulile erau suficient de proaste pentru a permite violarea, să zicem, cvasilegală, de către beneficiarii puterii politice, a principiilor democratice cucerite prin revoluţia din decembrie 1989.

Instituţia cu cea mai înaltă competenţă în domeniul siguranţei naţionale era – şi este – Consiliul Suprem de Apărare a Ţării. CSAT a fost înfiinţat, „în scopul organizării şi coordonării unitare a activităţilor care privesc

125. Legea nr. 39 din 13 decembrie 1990.
126. Legea nr. 51 din 29 iulie 1991.

apărarea ţării şi siguranţa statului atât în timp de pace, cât şi în timp de război...”[127]. În lege sunt descrise atribuţiile şi modalitatea de control a activităţii acestui organism. Un an mai târziu, Constituţia enunţa : „Consiliul Suprem de Apărare a Ţării organizează şi coordonează unitar activităţile care privesc apărarea ţării şi siguranţa naţională.”[128] Şi atât. Nici un fel de atribuţii ! (Singurele menţiuni vizau examinarea rapoartelor CSAT în şedinţa comună a Camerelor.)

În aceste condiţii, organizarea şi funcţionarea CSAT erau lăsate la îndemâna legii şi deci a intervenţiei factorilor politici. Limbajul legii 39/1990 spunea şi alte lucruri. Semnificativă era folosirea expresiei „siguranţa statului” : CSAT „exercită orice alte atribuţii cu privire la apărarea naţională şi siguranţa statului.” De ce a „statului” ? Constituţia vorbeşte despre „siguranţa naţională”. Toate documentele internaţionale se referă la „siguranţa naţională”. Asta, pentru a sublinia că instituţiile sunt în serviciul naţiunii, nu-şi aparţin lor înşile. De vreme ce „un stat este o organizaţie juridică şi politică, având puterea de a cere supunere şi loialitate cetăţenilor săi”[129], rezultă însă că ceea ce protejează CSAT este statul român, respectiv autorităţile publice şi structurile sale de putere, nu naţiunea. Nuanţe subtile, efecte mari, pe care, desigur, cetăţeanul simplu, român sau maghiar, nu are cum să le distingă. Dar ele fac muzica într-un stat unde controlul reciproc al instituţiilor este atât de fragil. Cu atât mai fragil când e vorba despre instituţiile de securitate[130].

Dimensiunea politică sporită de care beneficia Consiliul Suprem de Apărare a Ţării prin legea sa de organizare

---

127. Legea nr. 39/13 decembrie 1990.
128. În art. 118.
129. Hugh Seton Watson, *Nations and States*, Methuen, Londra, 1977, p. 1.
130. Câtă coerenţă avea însă totul, era demonstrat de introducerea în Parlament a proiectului de modificare a Codului penal – în 1994 –, unde s-a introdus infracţiunea referitoare la „siguranţa statului”.

şi funcţionare era cu atât mai problematică cu cât competenţele CSAT se dovedeau mai puţin circumscrise şi controlate. Despre atribuţiile CSAT legea spune: „Exercită orice alte atribuţii cu privire la apărarea naţională şi siguranţa statului”, fără nici o precizare în legătură cu modalitatea în care aceste „alte atribuţii” îi sunt acordate. Nici măcar sintagma atât de obişnuită în dreptul românesc, „prin lege”, nu apare. Puteam vedea, într-o zi, Consiliul – organ al administraţiei publice –, substituindu-se Parlamentului, dându-şi singur orice competenţe crede de cuviinţă în domeniul său de activitate. Şi asta în condiţiile în care „Hotărârile adoptate de Consiliul Suprem de Apărare a Ţării sunt obligatorii pentru cetăţenii ţării, precum şi pentru toate instituţiile şi unităţile la a căror activitate se referă[131]”[132].

Autorii legii CSAT au gândit instituţia ca situându-se deasupra oricărui control. Un fel de guvern militar[133]. Este adevărat că CSAT „…prezintă anual în faţa Parlamentului o dare de seamă asupra activităţii desfăşurate, prin unul din membrii săi şi, la cererea Parlamentului, informări, ori de câte ori situaţia o impune”[134]. Dar legea nu mai precizează care sunt puterile Parlamentului în aprecierea acestei activităţi, şi nici sancţiunile în cazul în care aceste rapoarte nu sunt prezentate.

Asemenea „greşeli” sau „scăpări” legislative au fost testate în perioada coaliţiei naţionalist-extremiste. Astfel

---

131. Art. 9 al Legii nr. 39/1990.
132. Cum „Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului român şi unica autoritate legiuitoare a ţării” (art. 58 alin. (1) din Constituţie), prevederea contravine legii fundamentale. În vreme ce o lege este supusă unui control de constituţionalitate, fie înainte de promulgare, fie pe cale de excepţie, aceste hotărâri ale unui organism administrativ sunt mai presus de orice control.
133. Că astfel de temeri sunt motivate a demonstrat-o mai târziu cazul lui Adrian Severin, a cărui demisie din poziţia de ministru de Externe a fost impusă, până la urmă, în şedinţa CSAT.
134. Art. 8 al Legii 39/1990.

a fost solicitarea adresată preşedintelui României de către preşedintele PUNR[135], prin care i se cerea acestuia ca, în virtutea atribuţiilor conferite de art. 93 (1) din Constituţie, să instituie starea de urgenţă în unele localităţi din judeţele Harghita, Covasna şi Mureş. Faza declaraţiilor insultătoare era înlocuită cu invocarea textelor de lege, pentru transpunerea în practică a ameninţărilor. Preşedintele României avea posibilitatea constituţională de a lua o asemenea măsură – Parlamentul fiind solicitat să o încuviinţeze în termen de cinci zile. Iar în conformitate cu legea proprie, CSAT putea analiza şi aproba „măsurile necesare… ca urmare a declarării stării de urgenţă…", măsuri care nu mai sunt supuse controlului parlamentar, în schimb sunt obligatorii pentru toţi cetăţenii.

CSAT este o structură puternic politizată în virtutea componenţei sale. Pentru opt din cei zece membri nu există interdicţia de a face parte din partide politice : primul-ministru, ministrul de stat însărcinat cu activitatea industrială şi comercială, ministrul apărării naţionale, ministrul de interne, ministrul afacerilor externe, şeful Departamentului de analiză politică al Preşedinţiei României, directorul Serviciului Român de Informaţii, directorul Serviciului de Informaţii Externe. Iar Consiliul Suprem de Apărare a Ţării organizează şi coordonează activitatea SRI, instituţie specializată „în domeniul informaţiilor privitoare la siguranţa naţională a României"[136].

Puterea CSAT de a institui o politică discreţionară în domeniul siguranţei naţionale era amplificată de carenţele actelor normative privind siguranţa naţională a României. Pentru „apărarea" siguranţei naţionale, orice fel de acţiuni sunt permise, inclusiv „…înregistrarea, copierea sau obţinerea de extrase prin orice procedee ; instalarea de obiecte, întreţinerea şi ridicarea acestora din locurile în care au fost depuse…".

---

135. Vezi *Cronica Română*, anul III, nr. 618, 30 ianuarie 1995, p. 4.
136. Art. 1 din Legea nr. 14/1992.

Cine te împiedică atunci ca, în numele siguranţei naţionale, să produci probe acuzatoare la adresa unui cetăţean indisciplinat care te supără ? Nu s-a făcut asta constant, în cazul incitărilor interetnice ? Mandatul procurorului ? Nu intervenţia procurorului asigură siguranţa cetăţeanului, ci posibilitatea acestuia de a contesta actele procurorului. Numai că „în cazuri întemeiate, procurorul general poate prelungi la cerere durata mandatului, fără a se putea depăşi, de fiecare dată, 3 luni”[137]. Nestabilirea unei limite maxime de timp înseamnă posibilitatea prelungirii activităţilor informative pe toată durata vieţii unei persoane investigate. Cel căruia i se violează corespondenţa, i se ascultă telefoanele sau care este filmat etc. nu află niciodată ce s-a întâmplat cu el. Ca sub un regim autoritar ! Iată cum invocarea intereselor naţionale, de fapt ale unui regim extremist bazat pe o ideologie naţionalistă malignă, a dus, aşa cum o spune şi teoria, la norme constituind „violări substanţiale ale drepturilor omului”[138].

Mica referire la normele juridice adoptate după 1990 arată cum carenţele legislative au venit în întâmpinarea regimului naţionalist dintre 1992 şi 1996. Mentalitatea subordonării principiilor statului de drept perspectivei ideologice a regimului PDSR, PUNR, PRM, PSM se vede într-un act adoptat în luna mai 1994 : „Concepţia integrată privind securitatea naţională a României”. Documentul a fost elaborat de către CSAT, apoi a fost trimis Parlamentului României spre aprobare. La capitolul „Factori de risc externi” pentru securitatea naţională, documentul nota : „Perceperea distorsionată în străinătate a evoluţiilor interne, a dificultăţilor cu care se confruntă ţara noastră

---

137. Alineatul 5 al art. 13 al Legii siguranţei naţionale.
138. Asbjørn Eide, Second progress report, „PROTECTION OF MINORITIES – Possible ways and means of facilitating the peaceful and constructive solution of problems involving minorities”, Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, Commission on Human Rights, ECOSOC, E/CN. 4/Sub. 2/1992/37, 1 iulie 1992, parag. 18, p. 4.

în procesul tranziţiei, precum şi necristalizarea încă a unei conduite convergente a tuturor forţelor politice au alimentat şi mai pot alimenta manifestarea unor reţineri faţă de România". Mai pe şleau : aprecierea critică a situaţiei interne făcută de cineva din ţară, dar care este transmisă şi în străinătate, reprezintă un factor de risc la adresa siguranţei naţionale. Erau vizaţi, prin asta, toţi cei care anunţau prin lume pericolul naţionalismului românesc. Ipoteza – o simplă ipoteză ? – s-a văzut confirmată de iniţiativa de modificare a Codului penal în sensul introducerii infracţiunii de „defăimare a ţării sau naţiunii", votată în februarie 1994 de Senatul României : „Defăimarea, prin orice mijloace, în public, a ţării sau a naţiunii române se pedepseşte cu închisoare de la unu la cinci ani."

Mentalitatea autorilor „Concepţiei integrate" ieşea la suprafaţă şi la punctul unde, tot la factorii de risc externi, se menţiona : „Principalii factori globali de risc se circumscriu exploziei naţionalismelor şi rivalităţilor naţionale, exacerbării tensiunilor etnice şi intoleranţei religioase, precum şi fragilităţii situaţiei generale a ţărilor aflate în stadiul tranziţiei." Erau vizate, cu siguranţă, Ungaria, Ucraina, poate şi Bulgaria, când puneau întrebări cu privire la conaţionali. În schimb, din capitolul factorilor de risc interni pentru securitatea naţională, lipsesc tocmai naţionalismul, naţionalismul extremist etc., adică exact sursele de instabilitate cu care se confruntase România în cei patru ani anteriori apariţiei documentului.

*

Nimic însă nu mi se pare mai sugestiv, pentru acapararea instituţiilor de către filosofia extremist-naţionalistă care a dominat guvernarea 1992-1996, decât documentele Serviciului Român de Informaţii. (Documentele, întrucât nu-i putem proba activităţile – atunci am avea ce vedea !) Raportul referitor la îndeplinirea atribuţiilor ce revin potrivit legii SRI pentru realizarea siguranţei naţionale,

perioada octombrie 1993 – septembrie 1994, este un material care spune mai multe decât au dorit, cred, chiar autorii săi.

Zice raportul : „acţiuni de genul celor menţionate… au avut un caracter izolat, neînregistrând ecoul scontat în rândul membrilor minorităţilor etnice vizate…” ori „este de menţionat… poziţia constructivă şi atitudinea corectă manifestate de persoanele de naţionalitate maghiară din ţara noastră în raport cu populaţia majoritară…”. Formule eufemistice ? Ele nu fac decât să accentueze mesajul : membrii celor două minorităţi – maghiarii şi romii – devin un pericol pentru statul român din clipa în care militează pentru drepturi care sunt altele decât cele acceptate de oficialităţi, sau când dau o altă interpretare decât cea dată de autorităţile publice unor evenimente care implică minoritari şi majoritari.

Raportul indică acţiuni ce urmăresc „exacerbarea naţionalismului”, având tendinţe „extremiste şi separatiste”. O fi făcând SRI referiri, când vorbeşte despre exacerbarea naţionalismului, la Vadim Tudor şi Gheorghe Funar ? De unde ! „Fără a le minimaliza, trebuie să spunem că apelurile la confruntarea cu populaţia majoritară înregistrează un ecou modest” (p. 5). SRI a identificat acţiuni cu caracter extremist-naţionalist care pun în pericol ordinea de drept la minorităţi sau la unele „organizaţii naţionalist-extremiste din străinătate”. Exemplele : „campania de strângere de semnături vizând susţinerea unui proiect de lege privind învăţământul pentru minorităţile naţionale.” Pentru Serviciul Român de Informaţii, exercitarea unui drept constituţional, de iniţiativă legislativă, prin voinţa cetăţenilor, constituia un pericol pentru siguranţa naţională. Campania maghiarilor devenise, drept urmare, un obiectiv al acţiunilor SRI de apărare a ordinii de drept.

Iată-i prezenţi şi pe romi. Raportul SRI menţionează „exploatarea propagandistică a unor incidente apărute în relaţiile dintre unii membri ai etniei şi alţi cetăţeni, pe fondul unor acte antisociale şi infracţionale grave”. Raportul continua : „Se cere însă subliniat faptul că, în cele

câteva conflicte petrecute, protagoniştii au fost întotdeauna cetăţenii, şi nu etniile, iar derularea lor a avut o semnificaţie strict situaţională, locală şi interpersonală”. Deci, iată SRI-ul pe post de turnesol etnic.

Sau „…unele elemente din rândul romilor[139] …au incitat, denaturând prin denigrări şi acuzaţii realităţile din ţara noastră, la acţiuni de natură a afecta imaginea României în exterior…”. Drept exemplu era dat Sándor Csurkuly – prezentat drept liderul filialei din Târgu-Mureş a Uniunii Liber Democrate a Romilor din România, el fiind de fapt liderul Uniunii Romilor – care „a furnizat unor organisme internaţionale date tendenţioase despre conflictul de la Hădăreni, deturnându-l din sfera antisocialului şi infracţionalităţii de drept comun în domeniul confruntărilor interetnice”.

Ceea ce ne spunea prin asta Serviciul Român de Informaţii era faptul că Sándor Csurkuly a fost controlat informativ. (Nu este clar de ce nu a fost el condamnat pentru a fi atentat la siguranţa naţională !) Apărea limpede, de asemenea, că aserţiunile din Raport reprezentau un act de intimidare a celor care se refereau în mod critic la situaţia din România şi, în particular, asupra problematicii interetnice.

*

Prea tehnică oare această înşiruire de note legislative, rapoarte şi decizii instituţionale ? Fără ele nu putem înţelege în ce lume am trăit. Aici, în această interacţiune dintre normă şi activism, se ascunde motorul care împinge – dar în ce direcţie ?, cu ce viteză ? – o societate. Aşa arăta statul român în anii 1992-1996 : cu o legislaţie precară, cu instituţii precum SRI-ul, pervertite, permiţând actorilor politici ce puseseră mâna pe autorităţile publice să se joace aproape cum vor. În timp ce la Bucureşti se susţinea că suntem o „insulă de stabilitate”, tensiunile de natură etnică atinseseră un nivel record. Adoptarea Legii învăţământului nr. 84/1995 a produs o astfel de mobilizare

---

139. Atenţie la sintagma : „elemente din rândul romilor” !

a comunităţii maghiare, încât putea crea o problemă de stabilitate regională. Discursul hiper-naţionalist în zona guvernării politice arată că, în acei ani, România s-a confruntat efectiv cu o problemă etnocratică. Instituţii importante ale statului român, precum Consiliul Suprem de Apărare a Ţării şi Serviciul Român de Informaţii o luaseră într-o direcţie naţionalistă, pe măsura factorilor politici care se aflau la conducerea lor.

„Fundamentul politic al pericolului naţionalist-extremist a fost formarea coaliţiei parlamentare majoritare cuprinzând partide precum PUNR, PRM, PSM. Coaliţia majoritară de tip naţionalist-extremist determina, prin însuşi actul politic al alianţei consfinţit în ianuarie 1995 printr-un protocol, deciziile legislativului şi executivului.[140]"

Aceasta era concluzia-cheie cu care finalizam, cu Renate Weber, studiul din 1995 dedicat naţionalismului şi stabilităţii statului de drept, apărut în revista *Studii Internaţionale*. Ideea precisă şi, în definitiv, de bun-simţ – în acest domeniu, deseori argumentaţia este mai importantă decât teza – avea însă un substrat aproape privat. Ea fusese obiectul unei negocieri cu colegul nostru, Valentin Stan, care o refuzase încăpăţânat. Pentru el, intrarea PUNR la guvernare era esenţa răului. Despre PRM, PSM să nu zicem nimic. Aşa se rupsese echipa noastră de trei, lucrând pe această temă. Dar asta este o altă poveste, care începe mai demult, de când şi-a făcut intrarea pe scenă Comitetul Helsinki.

---

140. În acest context, declaraţiile PDSR pentru integrarea euro--atlantică a României erau perdele de fum. Cum poţi să vrei sincer să te integrezi în NATO şi să stai alături de PUNR, PRM şi PSM? A trebuit să vină anul 1996, şi următoarele alegeri, pentru ca butoiul cu pulbere cu fitilul în mâna coaliţiei majoritare din 1992 să fie aruncat peste bord şi pentru ca tema integrării în Alianţa Nord-Atlantică să se pună cu adevărat.

19. Intrarea pe scenă a Comitetului Helsinki

Dezbaterii cu privire la UDMR sau PUNR, la naţionalismul extremist promovat de Partidul România Mare şi la naţionalismul pervers din PDSR, la conexiunea acestor actori cu CSAT, SRI sau, de ce nu?, cu MAE, îi lipsea, cum s-a spus, cunoaşterea în adâncime. Multiculturalismul, logica raporturilor etnopolitice, autonomiile şi statutele speciale rămăseseră subiecte exotice. Autorii aflaţi prin universităţi şi MAE nu au fost în stare să producă, în prima parte a anilor '90, decât teze stupide de genul „teoria că standardele internaţionale sunt minime este periculoasă". Reprezentanta unui anemic „Centru de studiu al minorităţilor..." creat sub egida Academiei României în 1991, a susţinut chiar, la o întâlnire care a avut loc la Braşov în anul 1995 – unde participa preşedintele de atunci, Ion Iliescu – ceva de genul: „minorităţile naţionale nici nu există"[141]. Nu ar avea o legitimitate conceptuală[142]. Altfel spus, îşi contesta propriul ei obiect.

Doar transilvănenii au fost din acest punct de vedere cu un pas înaintea discuţiilor la nivel naţional. În ceea ce îi priveşte pe maghiari, unii dintre ei specializaţi chiar de

141. „Forumul cetăţenesc româno-maghiar", organizat de către Asociaţia de prietenie româno-maghiară de la Pecs şi de filiala Braşov, împreună cu Asociaţia Pro Democraţia, între 7-9 octombrie 1995. Primul Forum s-a ţinut în 1993 la Pecs. Deşi „civic", aspectul politic al Forumului nu a fost în nici un caz neglijabil. În seara zilei de 7 a fost anunţată, pentru a doua zi, vizita preşedintelui Ion Iliescu. Care a şi avut loc. Măsurile de securitate luate cu această ocazie au avut o amploare cu totul indecentă.

142. Desigur, limbajul doamnei în cauză nu ajungea la formulări de genul „legitimitate conceptuală".

către UDMR în chestiunea minorităţilor, aceştia vorbeau pentru ei sau cu cercetătorii de la Budapesta.

*

Primul ziar care a anunţat apariţia Comitetului Helsinki Român a fost... *The New York Times*, în numărul din 6 ianuarie 1990[143]. Am creat această organizaţie împreună cu mai mulţi prieteni[144], după vizita organizaţiei Helsinki Watch în România, care dorise să sprijine apariţia unei asociaţii prietene. Mai fusesem contactat şi ajutat de reprezentanţi ai Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului de la Paris, în primul rând de Mihnea Berindei şi Sanda Stolojan.

Comitetul a primit o recunoaştere juridică în aprilie 1990, sub numele Asociaţia pentru Apărarea Drepturilor Omului din România-Comitetul Helsinki, după ce se lansase deja în câteva cercetări[145]. Dar Comitetul Helsinki a avut o evoluţie cu adevărat importantă după ce în el au intrat câteva persoane de indiscutabilă competenţă, în primul rând, Renate Weber, în toamna anului 1990[146], apoi Manuela Ştefănescu[147]. Deja în 1991, Comitetul a realizat câteva

143. Celestine Bohlen, „Ex-Dissidents Will Monitor Bucharest on Rights”, in *The New York Time INTERNATIONAL*, sâmbătă, 6 ianuarie 1999.
144. După circa un an au rămas foarte puţini din grupul iniţial ; printre ei, Radu Filipescu, pe care-l invitasem să fie co-preşedinte.
145. E vorba, în primul rând, despre deschiderea dosarului Gheorghe Ursu.
146. Renate Weber a fost cea mai competentă lideră a Comitetului Helsinki. De la ea am învăţat să apăr substanţa drepturilor în faţa procedurilor. Cu ea am elaborat primele studii care ar putea fi considerate o doctrină a drepturilor minorităţilor în România. Din 1998, a devenit preşedinta Fundaţiei pentru o Societate Deschisă, căreia i-a dedicat următorii ani. Dar şi aici a păstrat legătura cu activitatea teoretică, fiind autoarea unor lucrări de referinţă pe problematica feminină.
147. Ea s-a specializat de-a lungul timpului pe monitorizarea alegerilor şi abuzurile poliţiei.

lucruri spectaculoase: blocarea unor proiecte de lege antidemocratice, elaborarea unor politici publice alternative, o politică de *lobby* care se făcea simţită.

Desigur, oamenii Comitetului făcuseră constant referire la minorităţile naţionale în 1990, în 1991 sau 1992. Ele se menţineau în limitele militantismului civic, corect, dar semnificativ mai mult prin atitudine decât prin subtilitate. Deja devenise însă evident că nici un progres de substanţă în materie nu era posibil fără o aprofundare a concepţiei maghiarilor asupra drepturilor minorităţii maghiare şi a conceptelor minorităţilor în general. Atunci am descoperit, cu adevărat, literatura de specialitate. Primul mea investigaţie teoretică a avut ca temă: „Sunt drepturile colective ale minorităţilor naţionale drepturi ale omului?". Soluţia găsită – numită „interpretarea esenţialistă a criteriului funcţional"[148] – nu era una pe care s-o poţi negocia cu opinia publică. Dar răspunsul era pozitiv şi, în sensul acesta, suficient pentru mine să aflu din interior, nu numai din opiniile altora, că drepturile colective au sens, au rost şi, ca urmare, merită să lupţi pentru ele.

*

Mă uit pe raportul APADOR-CH, pe anul 1993. Mecanismul intrase în foc continuu. Grupul celor care lucrau la Comitet se completase. Se obţinuseră, pentru prima dată, finanţări substanţiale. În 1993, Comitetul iniţiase „Declaraţia în favoarea transparenţei", semnată de organizaţii neguvernamentale şi sindicate însumând peste două milioane de membri. Pe această temă a desfăşurat o campanie de *lobby* parlamentar, iar în luna martie organizase o Conferinţă la care participaseră reprezentanţi ai tuturor partidelor reprezentate în Parlament, experţi în *lobby* din SUA, lideri veniţi din zona societăţii civile. În condiţiile în care, pe atunci, Parlamentul nu dădea

---

148. Gabriel Andreescu, „Drepturile minorităţilor: drepturi ale omului?", in *RRDO*, pp. 15-23.

publicităţii proiectele de lege dezbătute, APADOR-CH a avut, permanent, doi membri prezenţi în cele două Camere[149]. Proiectelor care intersectau domeniul drepturilor omului li se făcea o analiză la sânge, acestea erau trimise comisiilor parlamentare de specialitate, liderilor partidelor parlamentare, se organizau mese rotunde cu parlamentari reprezentând întreg spectrul politic. Aşa au fost tratate Proiectul de modificare a legii privind demonstraţiile publice[150]; Proiectul de lege privind Comisia pentru persoanele juridice[151]; crearea Serviciului de Telecomunicaţii Speciale; Proiectul de lege pentru modificarea şi completarea Codului penal şi a Codului de procedură penală; Proiectul de lege privind apărarea secretului de stat.

Exceptând crearea Serviciului de Telecomunicaţii Speciale, trebuie să spun că, în acel an, APADOR-CH a avut succes. Sau, mai sigur, se poate susţine că şi intervenţia sa a contat în blocarea tuturor iniţiativelor legislative care, dacă le privim din perspectiva prezentului, reprezintă o oroare.

În 1993, Comitetul a mai asigurat asistenţă juridică gratuită, a făcut investigaţii pentru implicarea unor avocaţi în asistenţa juridică a romilor, a cercetat aresturi ale poliţiei şi a început un program aflat constant în fruntea interesului său: abuzurile poliţiştilor. A mai dat asistenţă refugiaţilor – celor din ţară, dar şi românilor aflaţi în străinătate –, a participat la elaborarea legii în materie. A făcut prima şi poate singura analiză obiectivă a procesului

149. Marian Pancu şi Mona Nicoară.
150. În acest proiect apăreau definiţii absurde, de genul: „Adunările publice sunt înarmate dacă cel puţin doi participanţi poartă asupra lor arme vizibile ori ascunse sau orice alt obiect, vizibil sau ascuns, ce poate fi folosit ca armă ori în acţiuni violente sau dacă poartă asupra lor materiale explozive sau incendiare".
151. Comisia ar fi asigurat „dreptul statului de supraveghere şi control asupra tuturor persoanelor juridice de drept privat".

de la Tiraspol[152] – asupra căruia urma să se repeadă, mai târziu, ca să-l exploateze, „patrioţii". Desigur, luase în lucru cazuri individuale, unele celebre, cum ar fi Marie--Jeanne Eugenia Curelescu[153], sau Alexandru Tătulea,[154] ori cazul ziaristului Andrei Zanopol din Galaţi[155]. Tot în 1993, apăruseră Centrul de documentare – biblioteca APADOR-CH – şi *Revista Română de Drepturile Omului*.

În Raport sunt notate investigaţii în cazurile privind atacuri asupra romilor – satul Apa din judeţul Satu Mare şi mult invocatul Hădăreni. Apare pentru prima dată şi un program vizând minorităţile naţionale şi etnice.

*

Discuţii cu UDMR pe tema conceptelor promovate de către Uniune au avut loc şi în 1993. Unele au devenit chiar subiect de polemică purtată, să spunem, în cadru internaţional[156]. Dar anul de turnură a fost 1994. La invitaţia prezidiului executiv al UDMR şi a Ligii Pro Europa (care fusese – prin programul Centrului Intercultural – şi co-finanţatoarea întâlnirii) a avut loc, între 13 şi 15 mai 1994, la Tuşnad Băi, o întâlnire între practicieni şi teoreticieni ai drepturilor omului : Miklós Bakk, Sándor Balázs,

---

152. Meritul îi aparţine în acest caz Manuelei Ştefănescu, care a dus lucrurile până la punctul în care puteau fi duse. Tot ea a luat distanţă faţă de parazitarea cazului Ilie Ilaşcu, viitorul membru PRM.
153. Reţinută la un post de poliţie, ea a fost violată de poliţistul de gardă. În urma violului a rezultat un copil.
154. Bătut şi apoi împuşcat în cap de un poliţist, pentru că nu avea actele asupra lui, a scăpat cu viaţă printr-o minune.
155. Pe numele lui Zanopol a fost eliberat un mandat de arestare preventiv după doi ani (!) de la „faptă" (acuzat de un absurd trafic de influenţă), în urma căruia doi sectorişti l-au agăţat la ieşirea din bloc, l-au legat de o bară de metal şi l-au lovit până a venit duba, care l-a ridicat.
156. Vezi textul lui Béla Markó apărut în *Uncaptive Minds* şi apoi replica Gabriel Andreescu, „The Minority Question. A Few Observations", in *Uncaptive Minds*, vol. 8., nr. 1, 1995, pp. 89-95.

Anna-Maria Biró, Barna Bodó, Péter Eckstein-Kovács, Ernő Fábián, István Horváth, Gábor Kolumbán, György Nagy şi alţii. Şi „noi" : Smaranda Enache, Renate Weber, Valentin Stan şi cu mine. Timp de două zile au fost analizate cele două documente „de importanţă programatică" (calificare a Biroului de Presă a UDMR) : Memorandumul adresat Consiliului Europei şi Proiectul de lege privind minorităţile naţionale şi comunităţile autonome.

Ajunşi la Bucureşti, i-am propus lui Renate un studiu mai amplu în chestiunea proiectului de lege. Nu aveam în nici un fel viziunea a ceea ce va ieşi de aici. Beneficiam de egida Centrului pentru Drepturile Omului, cadru propice cercetării. Îl puteam implica şi pe Valentin Stan. Istoric de formaţie, avusese un scurt interludiu în diplomaţie[157]. Acolo se ocupase chiar de problematica minorităţilor naţionale. Avea o mulţime de date istorice şi, mai ales, avea instinctul, crescut în MAE, de a invoca des interesele statului. O perspectivă necesară în context, cu atât mai mult cu cât problema minorităţilor este şi una internaţională, deci una reglată printr-un sistem de documente în care „viziunea" statelor are un cuvânt greu de spus.

Renate şi cu mine, militanţi ai drepturilor minorităţilor, eram mai puţin atenţi la „cealaltă" parte a muntelui. Problematica legată de stabilitatea statului, de interese globale care, desigur, trebuie luate în considerare în orice încercare obiectivă de tratare a temei minorităţilor. Noi însă eram preocupaţi în primul rând de soarta minorităţilor. Cunoaşterea în acest domeniu nu poate fi „neutră". Este o cunoaştere „pentru ceva"[158], iar instrumentele doctrinare au încifrate în ele, desigur, sensul obiectivului.

---

157. Despre întâlnirea cu Valentin Stan, relevantă, am povestit în *Solidaritatea alergătorilor de cursă lungă*, Editura Polirom, Iaşi, 1998.
158. A fi însă „pentru ceva" nu înseamnă şi a fi subiectiv sau a avea *partis pris*.

Eforturile de a ajunge la o poziţie comună între noi trei, în particular, împotriva exagerărilor în interpretarea motivaţiilor statale pe care le argumenta Valentin, a însemnat un inegalabil exerciţiu. O experienţă aproape dură, de care am putut să beneficiem mai târziu noi, Renate şi cu mine, când am perceput într-un fel „din interior" argumentele ori subterfugiile unor preopinenţi care reprezentau statul român.

La trei luni de zile de la lansarea planului nostru, a apărut sub egida Centrului pentru Drepturile Omului studiul *Concepţia UDMR privitoare la drepturile minorităţilor naţionale*[159]. După încă trei luni, sub egida Centrului era publicat, pe urma rezultatelor studiului, un proiect de lege privind drepturile minorităţilor naţionale – singura „ofertă" de acest gen făcută, până astăzi, de autori români.

159. În română şi engleză.

20. „Studiul”. Gyula

Studiul *Concepţia UDMR privind drepturile minorităţilor naţionale* analiza proiectul de lege lansat de către Uniune, stabilindu-şi trei categorii :

1) a drepturilor care se încadrează în standardele internaţionale ;
2) a cererilor care, considerând standardele internaţionale ca minime, solicită drepturi sau modalităţi de exercitare a drepturilor peste acestea, comparative poate cu situaţia minorităţilor din alte ţări, dar părând a nu avea un corespondent în voinţa politică românească ;
3) a drepturilor care nu-şi găsesc la ora actuală suportul în standardele internaţionale şi care utilizează conceptele de : comunitate autonomă, dreptul la autodeterminare internă a comunităţii autonome, autonomia personală, locală şi regională a minorităţilor, considerarea minorităţii, respectiv a comunităţii autonome ca subiecte politice şi de drept public.

Studiul argumenta necesitatea recunoaşterii primei categorii, analiza drepturile care intrau în cea de-a doua categorie, militând pentru unele – o Universitate Bolyai la Cluj, extinderea asistenţei în folosirea limbii materne în justiţie, utilizarea limbii materne în administraţia locală, unde se justifica chiar procentul critic[160] de 10% – şi arătându-se sceptic faţă de altele, precum introducerea cotelor sau dreptul de veto limitat. Dincolo de asta, făcea o critică severă conceptelor celei de-a treia categorii, reprezentând „cheia” legii maghiare.

---

160. Procentul minorităţii, din ansamblul populaţiei (unităţii administrative respective), care impune utilizarea limbii materne în administraţia locală.

Argumentaţia era sistematică şi epata cu referiri fie la un aviz consultativ al Curţii Permanente de Justiţie de la Haga, din 1930, fie la o lege estoniană din 1925, fie la o „interpretare esenţialistă a criteriului funcţional" prin care se legitimau drepturile colective – anumite! – ş.a.

Partea substanţială a studiului era, cum spuneam, critica unor concepte specifice. „Critică", e un fel de a spune. De fapt, le desfiinţa. Voi cita o bucată: „Impedimentele de fond ale Proiectului de lege a minorităţilor naţionale şi comunităţilor autonome rezultă din utilizarea în acest text a unor concepte ce au o semnificaţie relativ fixată în documentele internaţionale sau în literatura politico-juridică de specialitate şi care este alta decât ceea ce propune documentul elaborat de către UDMR. Datorită acestui fapt, asocierea ideii de «autodeterminare internă a comunităţii autonome» cu cea de «subiect politic» şi de «subiect de drept public» poate produce – conform unei logici care a fost explicitată în paginile anterioare – confuzii cu efecte perturbatoare asupra raporturilor pe plan internaţional şi asupra mecanismelor de protecţie a suveranităţii statului român"[161].

Asupra „mecanismelor de protecţie a suveranităţii statului român"!? Nu era pusă în discuţie voinţa politică contextuală, ci chiar legitimitatea conceptelor. Noi împărţisem munca în bucăţi şi, la final, ne-o evaluasem reciproc, apoi ansamblul. Partea critică de care se ocupase Valentin Stan mi se păruse exagerată. Prea erau enunţate cu siguranţă incompatibilităţile şi deci imposibilităţile. Cine a studiat ceva mai multă matematică ştie că *imposibilităţile* nu sunt uşor de demonstrat. Sau, cum spunea un filosof al gândirii analitice, *imposibilitatea* arată că ceva a fost prost gândit. Chiar să creeze concepţia UDMR, reflectată în proiectul de lege, o problemă pentru suveranitatea României? E greu să controlezi un raţionament cu concepte

161. Gabriel Andreescu, Valentin Stan, Renate Weber, *Concepţia UDMR privind drepturile minorităţilor naţionale*, Centrul pentru Drepturile Omului, Bucureşti, 1994, pp. 35-36.

atât de relativ – totuşi – definite. În momentul finalizării studiului nu am reuşit să îmi demonstrez suspiciunea.

Studiul a fost tipărit bilingv – cum să nu-l fi tradus şi-n engleză? –, un volum cu foaia şi coperta luxoase, sub o egidă care-şi afirma lucrare cu lucrare ştacheta. Era o plăcere să-l oferi. L-am trimis celor aflaţi pe lunga noastră listă de parteneriate. Ambasade, instituţii au cerut studiul nostru şi l-au primit. Maghiarii l-au folosit în elaborările lor şi în luările de poziţie. Acest material a strâns legătura noastră cu analiştii UDMR – cu unul dintre ei, Miklós Bakk, am ajuns şi la o fructuoasă polemică[162].

Dar nu numai noi păream a fi doritori să facem cunoscut studiul. Surprizător pentru mine, foarte activ era Consiliul pentru Minorităţile Naţionale. Fusesem acceptaţi din 1993 ca observatori la şedinţele acestei structuri create sub autoritatea Secretariatului general al Guvernului. Dar păream aşezaţi în raporturi de adversitate. Consiliul a răspândit studiul în sute de exemplare. Ivan Truţer[163] ne dădea din când în când un telefon şi ne ruga: „încă două pachete, dacă se poate”.

*

De la o zi la alta, rolul pe care începea să-l joace studiul nostru devenea mai vizibil. Între 12 şi 13 mai (1995) am fost invitaţi la Gyula, localitate din estul Ungariei – locuită de relativ mulţi români – toţi trei autorii. Tema seminarului avea un titlu pe măsura locului: „Statul naţional şi autonomia etnică”. Fusese organizat de către fundaţia Pro Minoritate, a FIDESZ-ului, Friedrich Naumann, ca deţinător de bani şi Liga Pro-Europa, ca prieten. Prezenţa maghiară a fost neaşteptată:

162. Vezi „Dezabaterea: Concepţia UDMR privind drepturile minorităţilor naţionale”, in *RRDO*, nr. 6-7, 1994, pp. 86-106, unde Bakk Miklós a polemizat, într-o intervenţie substanţială, cu studiul nostru.

163. Preşedintele Consiliului, mâna dreaptă a lui Viorel Hrebenciuc, atunci secretar general al Guvernului.

Zsolt Németh, vicepreşedinte al FIDESZ ; Gáspár Biró, unul dintre cei mai cunoscuţi experţi în chestiunea minorităţilor, mai târziu bun prieten ; Gergely Pröhle, preşedintele Fundaţiei Naumann din Ungaria… Din ţară sosise Attila Varga, care reprezenta UDMR-ul în multe dintre discuţiile legate de proiectul lor de lege. Smaranda Enache era şi ea acolo. Seminarul fusese de fapt dedicat studiului publicat de noi. Surpriză, *Concepţia UDMR privind drepturile minorităţilor naţionale* fusese tradus de către organizatori în limba maghiară, în revista fundaţiei. Şi iată, îl auzim pe vicepreşedintele FIDESZ afirmând că studiul reprezintă cel mai important text apărut în România în problema minorităţilor după 1940… ! Să fie un comentariu exagerat de politicos ? Cumva, o ironie ? La câtva timp am primit Premiul Pro Minoritate al statului ungar şi am descoperit astfel că ironie nu a fost.

După un timp a trebuit să scriu cu Renate Weber *Evoluţia concepţiei UDMR…* şi să facem corecturile de rigoare asupra textului elaborat anterior. Dar acum, la trecerea câtorva ani, cred şi eu că studiul a fost capul unei serii care a schimbat fondul dezbaterilor politice din România şi, implicit, cadrul negocierilor dintre România şi Ungaria. Studiul *Concepţia UDMR privind drepturile minorităţilor naţionale* a iniţiat o suită de cercetări teoretice, cu aplicaţie directă asupra problemelor de fond ale minorităţilor din România. Fără o astfel de doctrină a minorităţilor dezvoltată „din mers” ar fi fost foarte greu să fie găsite rezolvări, în anii care au urmat, pentru multe provocări pregătite să tulbure viaţa publică.

21. O lege a minorităţilor naţionale

Succesul măturase orice timidate. Am fi dorit să acoperim locurile goale ale unui program capabil să împace obsesiile românilor şi aşteptările maghiarilor. Din raţiuni de eficacitate şi completitudine, acesta nu putea fi decât un proiect de lege a minorităţilor naţionale. Părea că zburdăm pe un teren neacoperit suficient de nimeni. Doar o problemă de timp şi mijloace. Analiza proiectului UDMR arătase ce trebuie urmat : obţinerea drepturilor concrete cerute de maghiari, dar printr-un sistem de măsuri speciale, nu prin sistemul autonomiilor. Ne-am împărţit iarăşi munca, în trei. Partea cea mai importantă a proiectului a făcut-o însă Renate. Eu aveam problema : cum anume am putea să asigurăm dreptul la universitatea în limba maghiară, dar, în acelaşi timp, prevederea ca acest drept să nu poată fi invocat de către o minoritate care ar uza de el pur arbitrar : micile minorităţi sau romii. Soluţia pe care am ales-o a fost tratarea universităţii ca un drept „la perpetuarea tradiţiilor proprii, prin aceasta înţelegând şi instituţiile create de-a lungul timpului, inclusiv cele de învăţământ ori alte forme instituţionale, care în mod evident au acest caracter”[164]. Universitatea Bolyai era perfect acoperită de principiu.

Valentin a venit cu informaţii privind procentul de minoritari care ar legitima folosirea limbii materne în

164. Gabriel Andreescu, Valentin Stan, Renate Weber, „Un proiect de lege privind minorităţile naţionale elaborat de către Centrul pentru Drepturile Omului”, in Lucian Mihai (coord.) *Legislaţia în tranziţie*, Centrul pentru Drepturile Omului, Bucureşti, 1995, p. 104.

administraţia locală. Decretul nr. 1 din ianuarie 1919 al Consiliului Dirigent din Transilvania, Decretele guvernamentale ungare din 1919 şi 1923, o lege din 1920 din Cehoslovacia dădeau cifra de 20%. Procentul de 20% era şi cel intermediar dintre opţiunea UDMR – 10% – şi a Consiliului pentru minorităţile naţionale, de 25%[165]. L-am ales! S-a dovedit o soluţie vizionară sau pur şi simplu raţională. 20% a fost cifra asupra căreia s-a oprit Legea administraţiei locale, peste mai mulţi ani.

Am publicat proiectul de lege într-un supliment al revistei *RRDO*, *Legislaţia în tranziţie*, împreună cu critica proiectului prin care Consiliul pentru Minorităţile Naţionale încercase să stopeze iniţiativa maghiară. L-am răspândit, l-am tradus în engleză… strategia pe care o ştiam atât de bine. Dar ar fi fost ideal să introducem textul ca iniţiativă legislativă. De această dată, parlamentarii UDMR nu mai erau de nici un ajutor. UDMR nu va renega niciodată proiectul său, în ciuda consecvenţei cu care a urmărit realizarea unei legislaţii bazate pe sistemul măsurilor speciale. Ba chiar, în discuţiile private, lideri ai UDMR au exclus orice iniţiativă de promovare a unei alte legi decât a lor.

*

În contextul de atunci era evident că doar PDSR ar fi putut schimba strategia conflictuală a coaliţiei naţionaliste. Am avut un moment iluzia că o argumentare raţională poate să penetreze în mintea bătrânilor săi lupi. Aşa că am făcut un text în care sugeram de ce este bine să se adopte o lege a minorităţilor naţionale, menţionam că o ofertă rezonabilă există, i-am pus eticheta neutră a Centrului pentru Drepturile Omului şi l-am transmis, prin Truţer, spre vârful PDSR. Argumentele erau chiar cele în care credeam cu adevărat, dar un pic îngroşate, cu un pic de exces asupra pericolelor unui eventual eşec… O strategie

165. Miza era, evident, Clujul. În oraşul lui Funar, maghiarii sunt circa 23%.

de „punere pe gânduri”. Consider că observaţiile de atunci sintetizează multe dintre datele problemei, aşa că le cred utile şi în excursul nostru de acum :

„1) Stabilitatea internă şi situaţia minorităţii maghiare

Două sunt condiţiile fără de care nu se poate spera rezolvarea pe termen lung a problematicii minorităţii maghiare :

a) asigurarea drepturilor pe care populaţia maghiară le-a avut teoretic, pe hârtie, ca minoritate, până în 1990 ;

b) recăpătarea instituţiei simbol a comunităţii maghiare, Universitatea Bolyai.

2) Principiile rezolvării contenciosului majoritate română – minoritate maghiară

a) În cadrul constituţional existent ;

b) Prin intermediul unei legi a minorităţilor naţionale care să se adauge la Constituţie – fără să o încalce sau să domine alte legi.

3) Necesitatea unei legi a minorităţilor ca alternativă la strategia autonomiilor

Asigurarea drepturilor minorităţilor pentru ca acestea să se simtă confortabil reprezintă un obiectiv de civilizaţie şi, în acelaşi timp, o condiţie a stabilităţii interne. Care sunt căile cele mai convenabile într-o situaţie dată ? Aceasta nu constituie numai o problemă de drept, ci o problemă de negociere politică între toate categoriile implicate. Minoritatea maghiară are un număr de cereri care privesc utilizarea limbii în justiţie, administraţie, educaţie, managementul instituţiilor culturale maghiare ş.a. În scopul promovării acestora, UDMR a propus, în 1993, un proiect de lege nediscutat nici până acum. Proiectul presupune schimbări constituţionale. După părerea autorilor acestui program, condiţiile din România nu sunt adecvate, astăzi, pentru o astfel de strategie de promovare a drepturilor minorităţii maghiare. Pe de altă parte, partenerii de negocieri cu minoritatea maghiară trebuie să reţină două aspecte :

a) Concepţia autonomiilor este recunoscută în lume şi va fi privită, în final, cu înţelegere.

Ceea ce solicită UDMR prin proiectul său de lege nu este nici absurd, nici ilegitim. Există, pe de o parte, practica autonomiilor şi regiunilor cu statut special, în forme variate, în Europa. Pe de altă parte, experţi de referinţă în comunitatea internaţională consideră că autonomia este unul dintre cele mai eficiente mijloace de rezolvare a problemelor minorităţilor. Francesco Capotorti nota în Raportul său : «dintre ţările analizate (46 de ţări – n.n.), în cele care au recunoscut existenţa pe teritoriul lor a grupurilor etnice şi lingvistice ca entităţi ce solicită un statut special, se aplică o politică bazată pe concepţia pluralistă. În unele dintre aceste ţări s-a considerat că stablirea unei structuri federale de guvernare sau acordarea autonomiei unei anume regiuni reprezintă măsuri eficiente de apărare a individualităţii şi drepturilor acelor grupuri[166]». Chiar dacă statele nu recunosc vreun «drept la autonomie», reacţia marilor puteri la soluţii care merg de la autonomii la federalizare este pozitivă, ca formulă de îndepărtare a tensiunilor şi stopare a violenţelor. (Este cunoscută relaxarea cu care a fost tratat noul statut al Transnistriei, în cadrul OSCE şi Consiliului Europei.) Iată două exemple care vorbesc despre «spiritul» în care se tratează chestiunea autonomiilor : Documentul Reuniunii de la Copenhaga a Conferinţei cu privire la dimensiunea umană, a CSCE, din 29 iunie 1990 : «unul dintre mijloacele posibile, pentru atingerea acestor scopuri, este asigurarea unor administraţii corespunzătoare locale sau autonome, care să corespundă împrejurărilor istorice şi teritoriale specifice ale unor astfel de minorităţi şi în concordanţă cu politica statului în cauză»[167] ; Rezoluţia 232 (1992) cu

---

166. Francesco Capotorti, Special Rapporteur of the Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Rights* (1977), Center for Human Rights, Study Series 5, United Nations, New York, 1991, p. 97.

167. „Document on the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE”, Copenhaga, 29 iunie, 1990, parag. 35, p. 41.

privire la autonomie, minorităţi, naţionalism şi Uniunea Europeană, adoptată de Conferinţa Permanentă a Autorităţilor Locale şi Regionale din Europa, consideră necesar ca statele să acţioneze pentru instaurarea democraţiei «efectuând o redistribuire pe scară largă a puterilor între Guvernul central, regiuni şi autorităţi locale şi, în special, prin recunoaşterea şi protejarea identităţii şi dreptului minorităţilor de a juca un rol în administraţia publică, conform principiului subsidiarităţii, respectându-se structurile administrative ale fiecărui stat»[168];

b) Presiunea în sensul obţinerii autonomiilor poate scădea numai prin introducerea unei formule alternative (care să domine strategia autonomiilor).

Dar, dacă nu se răspunde pozitiv la strategia UDMR, trebuie asigurate minorităţii maghiare drepturi care să o facă să se simtă sigură şi confortabilă. Acest lucru este posibil numai printr-un sistem de protecţie generală care înseamnă, în condiţiile noastre, o lege a minorităţilor naţionale. Dacă această lege a minorităţilor nu va rezolva obiectivele de bază concrete ale maghiarilor, în nici un caz ea nu va apărea ca o concurentă la ideea autonomiilor, ci din contră, va duce la concluzia că autonomiile sunt ultima soluţie.

4) Factori care menţin pericolul unor conflicte

a) Dăm pe scurt doar câteva rezultate ale cercetărilor privind dezvoltarea conflictului dintre o minoritate şi stat :

Comunităţile care formează o societate tind spre separare iminentă atunci când unele : «devin convinse că auto-administrarea (*self-rule*) va avea ca rezultat mai multă justiţie şi calitate a vieţii pentru variatele grupuri etnice decât în cazul sistemului unificat al statului[169]». În acest

168. „Resolution 232 (1992)”, Standing Conference of Local and Regional Authorities of Europe, 27th Session (17 -19 martie 1992), II, 4, p. 3.

169. Alexis Heraclides, *The self-Determination of Minorities in International Politics*, Frank Cass, 1991, p. 16

caz, cu cât identitatea naţională este mai puternică, cu atât pragul inegalităţii şi dezavantajelor (subiective) care declanşează adversitatea este mai mic.

Factorii importanţi care duc la tendinţa de separare şi la violenţă sunt :

– distanţa dintre aşteptări şi realizări ;
– asocierea frustrărilor cu mândria apartenenţei la un anumit grup ;

b) Evoluţia conflictului intern depinde considerabil de absenţa sau prezenţa unor factori externi. S-a demonstrat în practică că implicarea externă schimbă complet posibilităţile de acţiune ale actorilor interni. Peste o anumită cotă, conflictul cu comunitatea maghiară din România va duce la intervenţia Ungariei. În această situaţie, pericolele pentru statul român devin incomparabil mai mari ;

c) Ultimii şase ani au dus la alienarea populaţiei maghiare. Nu e nevoie să discutăm dacă această alienare este motivată ori nu. Dar ea înseamnă o bombă cu explozie întârziată, căreia nu i se cunoaşte ceasul.

5) O lege a minorităţilor naţionale poate fi prezentată într-un mod convenabil politic.

(a) Va constitui un semnal pozitiv pentru comunitatea internaţională ;

(b) Ea poate fi o soluţie de compromis între populaţia cu tendinţe naţionaliste şi maghiari :

– în primul caz, ca o afirmare a voinţei politice pentru o strategie proprie, care să lase în urmă dezbaterile pe tema autonomiilor ;
– în al doilea, ca o victorie a voinţei de reconciliere, a maturizării politice, a dorinţei de a înlocui stadiul confruntărilor cu unul al colaborării”.

*

Pescuitorii noştri în ape tulburi din PDSR chiar de asta aveau nevoie : să nu se ajungă la vreun compromis decent cu UDMR. Nu am primit nici un răspuns, deşi, în alte cazuri, liderii PDSR făceau măcar act de politeţe.

Aşa că, la sfârşitul lui 1994, ne-am adresat „prietenilor noştri". Amicii de la PAC ! Le-am propus proiectul cu care să învingă celelalte două propuneri de lege care aşteptau la Camera Deputaţilor (cel al UDMR şi cel al Consiliului pentru Minorităţile Naţionale). I-am scris lui Vasile Popovici, explicându-i în amănunt de ce merita să aibă o astfel de iniţiativă legislativă. A venit la noi, a luat textul, s-a arătat entuziasmat de idee. Peste câtva timp a revenit să ne anunţe : PAC este gata să preia proiectul, dacă acceptăm să fie depus sub numele lor. Excelent, nu ţineam să ne punem numele sub proiect. „Vor fi numai câteva mici schimbări", ne-a mai spus el. A rămas să ne aducă forma finală.

Am aflat în curând că PAC urma să depună proiectul de lege la Parlament. Vasile Popovici a şi venit peste câteva zile cu proiectul „lor". „Aveţi observaţii ? ", ne-a întrebat el, mai mult de formă. Am luat copiile. Le-am citit. Catastrofă ! Liderii PAC fie schimbaseră termeni, arătând că nu au habar de codurile de specialitate, fie schilodiseră drepturile. Mi-l închipuiam pe Manolescu, cum intervenea el pe text, găsind soluţii inteligente !

Am făcut observaţiile noastre pe ce interveniseră ei. Dar PAC a depus la Camera Deputaţilor textul inventat la partid. Pe 11 martie 1995, i-am trimis lui Vasile Popovici o scrisoare indignată. Un citat spune câte ceva despre criza de comunicare dintre un grup specializat şi unul care se juca de-a politica : „Unele remarce puteau fi însuşite, unele opţiuni PAC puteau ţine de perspectiva politică specifică, dar altele au intrat în contradicţie cu spiritul proiectului elaborat de Centrul pentru Drepturile Omului şi cu fondul problemei. Ceea ce a rămas din proiect este numai o caricatură a celui iniţial. El face deservicii scopului pentru care a fost elaborat. Un număr de intervenţii ale voastre în proiect reprezintă chiar un *miss-use* al proiectului nostru".

I-am spus mai departe : „În această situaţie, din păcate, Centrul pentru Drepturile Omului va trebui să facă un anunţ referitor la maltratarea concepţiei sale privind o

lege a minorităţilor naţionale. Iartă-mă dacă formula ţi se pare severă, dar ea este necesară. Îmi pare rău că trebuie să adaug că modul în care voi aţi tratat problema (promovării unei legi a minorităţilor) este infatuat, fără responsabilitate şi reflectă stilul oamenilor politici care, dacă au căpătat o funcţie sau un loc în Parlament, îşi închipuie că au devenit informaţi, inteligenţi şi competenţi".

Eram desigur şocaţi de modul în care cei de la PAC se jucaseră de-a făcutul legilor : „Nici unul dintre colegii mei nu este dispus să-şi piardă timpul, ca să producă avortoni, chiar dacă aceştia devin «avortoni parlamentari». Aici [la CDO] există… resurse. Dacă vorbesc despre beneficiul acestor resurse, am în vedere nu utilizarea lor de către oamenii politici în sensul vremurilor nu de mult dispărute, când munca profesională era doar un adjuvant al voinţei PCR, ci la supunerea opţiunii politice la exigenţele specializării".

Eram prieten cu Vasile Popovici, dar este firesc să fii mai prieten cu principiile. Proiectele de lege privind drepturile minorităţilor naţionale nu au fost niciodată dezbătute în Parlament. UDMR a urmat ideea inteligentă de a opera asupra legilor speciale. În anul 1999 şi, apoi, în 2001, cele două norme juridice fundamentale – privind învăţământul şi administraţia locală – au ajuns la final. Între timp a fost adoptată norma care acoperă, în sfârşit, problema discriminării[170]. În acest context, se ridică întrebarea : mai are sens adoptarea unei legi generale a minorităţilor ? Ar mai fi nevoie de ea ?

Astăzi, privind la proiectul din 1995, putem să ne dăm seama de ce este el depăşit. Urmând problema maghiară, am lăsat afară chestiuni care astăzi apar ca reprezentând fondul. Una ar fi problema recunoaşterii minorităţilor. După alegerile din 2000, în Parlament au apărut minorităţi exotice. Până unde mergem pe această proliferare de comunităţi care ocupă băncile Parlamentului ? Desigur,

170. Ordonanţa 137/1999.

trebuie o formulă de definire explicită a ceea ce a fost recunoscut ca minoritate naţională ; apoi, puse condiţiile pentru orice nou grup minoritar ce doreşte reprezentare parlamentară.

O altă chestiune ar fi aceea a noilor grupuri etnoculturale. Există astăzi în România circa 2000 de kurzi, majoritatea refugiaţi politici. Ei şi-au exprimat dorinţa unor şcoli în limba maternă pentru copiii lor. Subvenţionate de stat. Este oare cazul ca statul să facă acest efort ? Sau arabii, circa 15 mii, dintre care câteva mii de cetăţeni români. Cum s-ar insera oare această comunitate în sistemul plurietnic românesc ?

Aspectele electorale ar trebui mai bine definite. Practicile şi normele s-au amendat nepermis de mult în perioada 1990-2000. Alegerile locale au oferit un cadru relativ generos pentru minorităţi, până în 2000. Nu ar trebui revenit pe logica drepturilor câştigate, la sistemul care se dovedise eficient ?

Chestiunea finanţărilor de la stat pentru minorităţi trebuie la rândul ei atacată. Uniunile culturale au monopolizat banii publici destinaţi susţinerii identităţii culturale. Monopolul a fost urmat de abuzuri. Banii contribuabililor nu sunt acordaţi pentru şefii uniunilor, ci pentru comunităţi. Ar fi necesară o reglementare nouă, prin lege, care să oblige licitarea de proiecte.

Unde sunt astăzi întrebările care ni se păreau esenţiale în 1995 ? A avut loc o evoluţie substanţială a sistemului de drepturi. Practic, din obligaţiile mai vechi rămâne adăugarea asistenţei în limba maternă în justiţie, în cazurile civile. Apoi, răspunsurile la noile provocări etno-culturale enumerate mai sus. Astfel de adăugiri îşi găsesc cadrul firesc într-o lege a minorităţilor naţionale gândită ca o „Constituţie a minorităţilor”.

22. Consiliul pentru Minorităţile Naţionale

Poiectul de lege privind minorităţile naţionale fusese o continuare directă a travaliului tehnic făcut cu ocazia studiului asupra concepţiei UDMR. Studiul era cel care îl făcuse posibil. Succesul acestui document, mai ales între maghiari, mă făcuse să uit câteva nedumeriri cu care rămăsesem din timpul discuţiilor de elaborare. Până la urmă, am revenit la lucrare. Cum se întâmplă des în viaţă, am luat în serios un lucru important, plecând de la un accident minuscul.

Accidentul apăruse în contextul relaţiei relativ strânse pe care APADOR-CH a avut-o câţiva ani cu Consiliul pentru Minorităţile Naţionale. Această instituţie, care a funcţionat, începând cu 1993, sub autoritatea directă a secretarului general al Guvernului, era formată din reprezentanţi ai uniunilor create de minorităţile naţionale. Având în vedere cum a funcţionat CMN imediat după apariţia lui, instituţia părea o găselniţă a PDSR-ului de contracarare a UDMR. Era nemulţumită formaţiunea reprezentativă a maghiarilor de ceva? Imediat venea CMN – format din atâtea alte minorităţi! – ca să susţină că el este mulţumit[171]. (Din acest punct de vedere, exemplul cel mai penibil a fost atitudinea antimaghiară a unor lideri ai romilor şi a campionului absolut al acesteia, Mădălin Voicu.) Cum democraţia funcţiona radical tocmai în CMN – fiecare uniune având un vot, indiferent de mărimea comunităţii reprezentate – maghiarii rămâneau

171. Ceea ce într-un fel era şi motivat. Pentru micile minorităţi, cadrul legislativ existent era, practic, suficient. Iar resursele venite de la Guvern pentru protecţia minorităţilor naţionale, administrate de către CMN, creau o reţea de interese materiale care afectau atitudinea liderilor de uniuni.

totdeauna în minoritate. Aşa că UDMR a anunţat la un moment dat suspendarea sa din Consiliul pentru Minorităţile Naţionale. În contextul dat, rămânea ca raporturile Uniunii cu Guvernul să fie cel mai des intermediate de şeful CMN – Ivan Truţer –, omul secretarului general al Guvernului, Viorel Hrebenciuc.

Cum în acea perioadă şi-a manifestat prezenţa în România, foarte des, Înaltul Comisar pentru Protecţia Minorităţilor Naţionale, cum UDMR conta pe atitudinea Comitetului Helsinki, cum Guvernul avea nevoie să arate că doreşte dialogul, s-a ajuns la implicarea APADOR-CH în proiectele CMN. Şi noi eram interesaţi de o astfel de colaborare. Comunicarea cu nivelurile de decizie ajută deseori la prevenirea sau dezamorsarea crizelor. Iar în România erau de prevenit crize ! Dincolo însă de transmiterea de atitudini şi mesaje, colaborarea cu CMN însemna şi participarea, împreună, la o mulţime de evenimente. Întrunirile interne şi internaţionale alături de CMN au fost un câştig şi pentru că aşa făceam inventarul actorilor din structurile guvernamentale. Oamenii regimului : din interiorul şi din afara instituţiilor. Îi vedeai cum gândesc şi cum se comportă. Ştiai la ce poţi să te aştepţi.

Pentru că tot am invocat întâlniri, aş povesti, ca o paranteză, una care avea de ce să-mi rămână în minte : seminarul din 2-3 septembrie 1994. Sub egida Guvernului României, a Consiliului pentru Minorităţile Naţionale şi a Comitetului Helsinki, din Olanda fuseseră aduşi la Bucureşti câţiva experţi internaţionali[172]. Între participanţi – guvernamentali şi organizaţii neguvernamentale[173]. Câteva prezentări teoretice, câteva analize concrete, dar reci[174] şi, după asta, dezbaterea liberă.

---

172. Patrick Thornberry, Arie Blood, Pieter van Dijk, Frank Kuitenbrower, Jaap de Hoop Scheffer, Hugo Fernandes Mendes. Făceau parte din bibliografia noastră.
173. Ivan Truţer şi Ovidius Păun, ca şi Ambasadoarea Olandei la Bucureşti, Monique de Frank.
174. S-au discutat proiectele de lege privind minorităţile naţionale trimise la Parlament.

Iată-l pe Nikolaus Kleininger, reprezentând Ministerului Învăţământului. La întrebarea : „Cum de mai este valabilă hotărârea de a nu primi la şcoală copii care au depăşit vârsta de 10 ani ? " – măsura afecta în primul rând copiii romilor –, Nikolaus Kleininger a răspuns răstit : „De ce nu au venit până la 10 ani ? ". Doamna Irina Moroianu Zlătescu, directoarea executivă a Institutului Român pentru Drepturile Omului, a vorbit, tot repetându-se, despre cel mai paşnic popor din lume – care, desigur, era poporul român. El de la 1400 nu a făcut decât să se apere în timp ce alţii îl tot atacau. Şi tot aşa, de la 1300, de la 1400, ba şi în timpul războaielor mondiale, românii se tot apărau de popoarele rele. Cel mai paşnic popor din lume !

Pare ciudat, dar doamna Zlătescu a putut fi depăşită de reprezentantul Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România. Tiberiu Benedek a oferit un discurs delirant despre condiţiile de lux oferite copiilor de învăţământul din România. Eforturile statului îi aminteau acestui personaj de „obiceiurile boierilor", care aduceau profesori acasă, pentru a preda la câte 4-5 copii. Am fost destul de rău ca să-l întreb : poate face comparaţie între procentele repartizate în alte state educaţiei şi cele repartizate la noi ? „Nu ştiu, a răspuns domnul Benedek, dar cunosc cât de mult profită băncile occidentale de pe urma noastră. "

Eu şi Renate ascultam şi bifam. Experţii noştri internaţionali, cărora li se traducea la cască, aveau o faţă încremenită. Oare ce gândeau ?

Ivan Truţer, mult mai relaxat şi cu o indiscutabilă inteligenţă practică, nu dramatiza divergenţele. Avându-l patron pe Hrebenciuc, părea că nu se simte obligat să dea semnele de loialitate naţionalistă, atât de jos cum o făceau Nikolaus Kleininger[175] sau doamna Irina Moroianu

175. Cu Nikolaus Kleininger am avut tot felul de experienţe incredibile. La o întâlnire cu delegaţia Parlamentului european (UE), care investiga situaţia din România după adoptarea Legii învăţământului nr. 84/1995, el a falsificat poziţia Forumului Democrat German din România, căruia îi era

Zlătescu sau chiar dl Benedek, un client, după cum se vedea. Pot spune, ca urmare, că ne-am înţeles bine. Într-un moment oarecare, într-o discuţie cu „Studiul" în mână, Truţer mi-a spus, între noi : „I-am dat şi lui Funar cărţile. Când a văzut numele, s-a înroşit. Stai, i-am spus. Citeşte. O să vezi ! ".

Aici doream să ajung. Deci, Funar fusese invitat să se uite cu interes la studiul nostru ! (Remarcasem şi tonul discuţiei între cei doi, cel puţin cum fusese povestit : la *per tu*.) Nu am comentat. Dar după aceea am luat volumul care purta şi semnătura mea şi l-am citit cu creionul în mînă.

---

vicepreşedinte, afirmând că FDGR şi-a exprimat acordul faţă de prevederile legii. A prezentat o hârtie în acest sens, semnată… de el. Eram de faţă şi aveam copia poziţiei oficiale exprimată de preşedintele de atunci, domnul Philippi. Kleininger a fost pus în situaţia, penibilă pentru toţi cei prezenţi, să caute o explicaţie pentru existenţa a două documente cu conţinut opus.

23. Anul 1995, anul marilor crize: revoltă în CDR contra „neloialităţii" UDMR

Anul 1995 a debutat cu totul neaşteptat: PSDR şi PAC nu au găsit o tactică politică mai bună decât catalogarea colegului din Convenţie, UDMR, drept primejdie naţională[176]. Tocmai arătase Barometrul de opinie publică din decembrie 1994, comandat de Fundaţia pentru o Societate Deschisă, scăderea serioasă a partidelor şovine, tocmai salutase Andrei Cornea „declinul naţionalist-extremiştilor"[177] care adunau, la acea dată, 14% din intenţiile de vot (faţă de 22% în martie), când iată, „ai noştri" păreau să se repeadă în locul lăsat gol. La 7 ianuarie, Béla Markó ţinuse, cu ocazia aniversării a cinci ani de la înfiinţarea UDMR, o cuvântare întitulată „Programul de autonomie al UDMR". Nimic nou faţă de ceea ce UDMR repetase din 1990. Referirea la autonomie se găsea în fiecare nou document. PAC însă a dat un comunicat în care condamna sever ideile maghiare. La Conferinţa din 13 ianuarie, Nicolae Manolescu maximiza presiunea sa, ameninţând că va suspenda orice colaborare cu partide, organizaţii sau persoane care nu vor denunţa explicit „dreptul la autodeterminare teritorială pe criterii etnice". Au urmat, în avalanşă, declaraţiile asemănătoare ale PNŢCD[178], PL '93 ş.a. PSDR-ul lui Sergiu Cunescu se lupta când cu Constantinescu, când cu maghiarii.

---

176. Vezi Gabriel Andreescu, „CDR şi politica paşilor controversaţi", *22*, nr. 5, 1-7 februarie 1995.
177. Acesta era chiar titlul articolului său din revista *22*, nr. 2, 1995.
178. Astfel, în Conferinţa de presă din 23 ianuarie 1995, PNŢCD declara că „nu va tolera pretenţiile exagerate ale UDMR, care pun în discuţie integritatea statală a României" (!).

UDMR se simţea evident în corzi. CDR îi cerea când declaraţii de loialitate faţă de ţară, când jurăminte că va respecta Constituţia. Altfel, să părăsească barca. Unde va duce nebunia asta ? Ea nu făcea decât să ofere PDSR-ului piedestalul unui partid echilibrat. Izolarea formaţiunii maghiare dădea complet mână liberă coaliţiei naţionaliste din Parlament şi din Guvern. Asta, într-o perioadă când se cereau măsuri radicale împotriva Consiliului consilierilor şi primarilor UDMR – nu de mult înfiinţat – şi chiar scoaterea UDMR în afara legii.

Acesta este contextul în care am avut o discuţie importantă cu Toni Niculescu. Eram de acord amândoi cu evitarea replicii supărate a UDMR. Uniunea nu avea de ce să plece din Convenţie. Dacă ţin, gestul de rupere să îl facă ceilalţi. Pe de altă parte, trebuia explicată ilegitimitatea atitudinilor din CDR. Am pregătit cu colegii un comunicat al Centrului pentru Drepturile Omului. Astfel de luări de poziţie nu aveau cum, şi nici nu era necesar să devină populare. Dar ele trebuiau să aterizeze în arena politică. Pe mesele ambasadorilor, care urmau să facă rapoarte pentru ministerele de Externe de acasă. Deveneau un instrument hotărâtor într-o controversă în care fiecare actor îşi căuta legitimitate şi argumente.

„Având în vedere declaraţiile din ultimul timp ale unor lideri politici, instituţii guvernamentale şi ale Parlamentului României”, propuneam destinatarilor să ţină seamă de consideraţiile noastre înainte de luarea oricărei decizii. În ce constau „consideraţiile” CDO date publicităţii la 24 februarie 1995 ?

După ce citam din Documentul Reuniunii de la Copenhaga (1990), din Declaraţia asupra drepturilor persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale sau etnice, religioase şi lingvistice şi documentele elaborate în cadrul Consiliului Europei pasajele cu rol de clauză pentru suveranitatea statelor – citate pentru a sugera soliditatea argumentelor – urmau lucrurile de fond :

„Dar nici un document nu conţine prevederi privind obligaţia persoanelor sau organizaţiilor (partidelor)

aparţinând minorităţilor de a face declaraţii de loialitate faţă de stat. Acest lucru se explică prin faptul că orice declaraţie de loialitate introduce o prezumţie de activitate subversivă a acestor persoane, organizaţii (partide) aparţinând minorităţilor. Declaraţiile pe care le fac înalţii reprezentanţi ai statului ori înalţii funcţionari (jurământ de credinţă etc.) ţin de responsabilităţi specifice care introduc obligaţii specifice.

1. Este adevărat că documente de bază cum ar fi Declaraţia Universală a Drepturilor Omului din 1948 precizează în articolul 29, aliniatul 1 : «Fiecare persoană are îndatoriri (*duties* – în orig.) faţă de comunitatea în care dezvoltarea liberă şi deplină a personalităţii sale este posibilă». Termenul comunitate este asimilat aici cu cel de stat. Dar trebuie remarcat că Declaraţia nu introduce nici un fel de diferenţiere între grupuri de cetăţeni, cu atât mai puţin între majorităţi şi minorităţi de cetăţeni ai aceluiaşi stat. Declaraţia se referă la cetăţeni ca indivizi, cuvântul minorităţi fiind absent din textul ei. Îndatoririle faţă de stat rezultă din calitatea de cetăţean la care are dreptul fiecare persoană în conformitate cu articolul 15, paragraful 1. A cere numai anumitor persoane declaraţii de loialitate, fie ele membre ale minorităţii sau majorităţii, ca să nu mai vorbim despre organizaţii ale acestora, introduce un element de discriminare profund antidemocratic, ce poate fi interpretat ca o încălcare a Declaraţiei din 1948, care a contribuit în mod fundamental la codificarea dreptului internaţional cutumiar (este vorba despre domeniul drepturilor omului). Această idee este întărită de textul Raportului Reuniunii CSCE a experţilor pe probleme de minorităţi, de la Geneva, din 19 iulie 1991, care specifică foarte clar : «Statele participante afirmă că persoanele aparţinând unei minorităţi naţionale se vor bucura de aceleaşi drepturi şi vor avea aceleaşi îndatoriri cetăţeneşti ca restul populaţiei». Nu se poate cere declaraţie de loialitate numai unor cetăţeni şi numai lor, fără a submina ideea de democraţie şi de egalitate între cetăţeni. Ceea ce nu înseamnă că încălcarea legii sau a îndatoririlor

ce rezultă din calitatea de cetăţean nu trebuie sancţionate prompt şi în aceeaşi manieră nediscriminatorie, oricine ar fi acela a cărui vină, în acest sens, este probată temeinic în spiritul şi litera legii.

2. O declaraţie privind recunoaşterea Constituţiei României are tocmai acest sens, de declaraţie de loialitate, şi este deci o cerere nefirească. Orice cetăţean este obligat să respecte Constituţia României şi este presupus a o respecta atâta timp cât faptele sale nu dovedesc contrariul. Obligaţia şi, respectiv, presupoziţia nu au nici o legătură cu opinia persoanei (sau a unui grup de persoane) că legislaţia ori Constituţia ar fi (nu ar fi) perfecte sau ar trebui (nu ar trebui) schimbate.

3. Trebuie făcută distincţia între opiniile critice privind Constituţia (legile ţării) şi actele care sunt împotriva Constituţiei. Anti-constituţionale (ilegale) pot fi actele, nu opiniile.

4. «Consiliul reprezentanţilor» sau «Consiliul consilierilor şi primarilor UDMR» ar deveni anti-constituţionale numai dacă, prin crearea acestor structuri, s-ar realiza forme de activitate care s-ar împotrivi «pluralismului politic, a principiilor statului de drept ori a suveranităţii, a integrităţii sau a independenţei României» (art. 37, alin. 2). Inculparea acestor forme de organizare (organizare internă) obligă la aducerea de probe privind existenţa acţiunilor interzise prin art. 37 al Constituţiei României".

Ultimul punct conţinea propunerea, amintită într-un capitol anterior – şi deci nu o mai reiau – a unei declaraţii a Parlamentului României privind interpretarea termenului „naţional" din textul Constituţiei.

Clarificările din Comunicatul CDO au fost relevante, îmi amintesc, chiar pentru UDMR. Aş adăuga doar că în acea perioadă am apelat la foştii colegi din Alianţa Civică, deşi relaţiile fuseseră aproape rupte. În fruntea Alianţei – unde se introdusese un sistem de rotaţie al vicepreşedinţilor – se afla Nicolae Prelipceanu. Ca o observaţie strict personală, îi aminteam de experienţa mea cu politicienii PDSR, pe care-i descopeream referindu-se cu nedismulată

plăcere, în diferitele medii, la acţiunile anti-UDMR ale PAC, PSDR şi ale altor formaţiuni din Opoziţie. Încercarea unor partide ale Opoziţiei de a obţine câştig electoral printr-o propagandă antiminoritară era fatală. Dacă Opoziţia îşi pierdea legitimitatea la nivel de principii, atunci ea intra într-o competiţie pe teren pur pragmatic : un teren unde era foarte slabă.

Prelipceanu m-a anunţat de primirea scrisorii şi m-a asigurat de susţinerea ei. Eram însă deja în luna martie, iar tema maghiară intra într-un alt orizont al ei.

24. Atlanta

Tulburarea care avea loc în cadrul CDR era, se pare, semnul unei strategii mult mai întortocheate decât gândisem iniţial. Guvernul român era pe ultima sută de metri în negocierile cu partea ungară pentru încheierea Tratatului de bază şi în discuţii confidenţiale cu Guvernul Meciar, pentru a trage clapa Ungariei. Presiunea internaţională asupra României era în schimb foarte mare. Uniunea Europeană, Consiliul Europei, dar şi Statele Unite voiau să pună capăt insecurităţii sugerate de nemulţumirile maghiarilor din România. În Raportul său privind „Comunităţile română şi maghiară din România. Conflict şi reconciliere", Dennis Sammut nota: „Sensibilităţile conducerii politice, discursul naţionalist, impactul liderilor militari şi religioşi asupra dezbaterilor politice şi fragilitatea situaţiei pe teren arată că un mic incident (...) poate foarte bine declanşa incidente mai mari. Lecţiile altor state ne indică faptul că spirala violenţei o dată pornită este foarte greu de oprit." [179]. Dar autorul care făcuse o călătorie în luna mai 1994 în România şi avusese discuţii cu oficialii români spera că „...se va înregistra în curând un progres, care va duce la semnarea Tratatului de prietenie româno-maghiar"[180].

Domnul Sammut nu avea, după cum se vede, puterea să-şi imagineze că Ministerul Afacerilor Externe de la Bucureşti pregăteşte de zor cartea înfruntării împreună cu colegii slovaci[181], nici lovitura de graţie care urma să fie

---

179. Masă rotundă organizată de Verification Technology Information Centre la Chatham House, 13 iulie 1994.
180. *Ibidem.*
181. Ministrul Teodor Meleşcanu aranjase cu omologul său slovac să blocheze simultan semnarea tratatelor cu Ungaria, dând vina pe Budapesta. Numai că slovacii i-au tras cacialmaua

dată oricărei reconcilieri cu maghiarii, prin adoptarea ofensatoarei legi a învăţământului nr. 84, din 1995. Până una-alta, o punere la zid a UDMR de către întreaga clasă politică românească oferea un atu important naţionaliştilor din România. Maghiarii n-ar fi fost respinşi numai de Ion Iliescu, Funar, Vadim sau Verdeţ, ci chiar de partidele de opoziţie, autointitulate „democratice" ! Prin ce fire erau manevraţi oamenii politici din Opoziţie, iată un lucru pe care societatea noastră ar trebui să-l afle odată.

Caracterul sofisticat al strategiei antimaghiare din acea primă parte a anului 1995, în pregătirea bătăliei interne şi internaţionale care lua proporţii de toată frumuseţea, a determinat probabil autorităţile române să accepte o mediere propusă de grupul american Project for Ethnic Relations, mediere desfăşurată sub egida fostului preşedinte Jimmy Carter tocmai în Atlanta.

Masa rotundă desfăşurată între 14 şi 15 februarie 1995, la Centrul Carter din Atlanta, avea o componenţă demnă de notat : Viorel Hrebenciuc, secretar general al Guvernului ; Traian Chebeleu, purtătorul de cuvânt al Preşedintelui ; Ovidiu Şincai, consilierul lui Adrian Năstase, în acel moment primul om din PDSR ; Liviu Maior, ministrul Învăţământului ; Nicolae Ţăran, vicepreşedinte al Partidului Alianţei Civice. Radu Vasile, chemat şi el, ca vicepreşedinte al Senatului României, nu a răspuns în final invitaţiei.

Din partea UDMR era prezentă toată conducerea : preşedintele *en titre* Béla Markó ; preşedintele de onoare László Tőkés ; preşedintele executiv Csaba Takács ; liderul grupului parlamentar UDMR, György Tokay ; senatorii György Frunda şi József Csapó ; unul dintre fruntaşii comunităţii universitare, Árpád Kelemen.

---

lui Meleşcanu şi politicii sale externe de doi bani, semnând în aplauze, la Paris, tratatul lor cu Ungaria. România devenea, astfel, copilul rău al Europei Centrale.

Prezenţa societăţii civile era cam anemică. Numai eu. (E drept, dezbaterea avea un caracter eminamente politic.) Am fost invitat la întâlnirea de la Atlanta, înşirându-mi-se toate poziţiile : Alianţa Civică, Grupul pentru Dialog Social şi Comitetul Helsinki. Mult mai târziu mi s-a spus că implicarea mea fusese o solicitare a UDMR. La Atlanta am fost primiţi de organizatori : Allan Kassof, Livia Plaks, alţii membri ori invitaţi ai Project for Ethnic Relations, în frunte cu Jimmy Carter.

Masa rotundă de la Atlanta a stat sub semnul incertitudinii până în seara dinaintea plecării. Guvernul îl introdusese în delegaţie pe Emil Roman, membru PUNR. Anterior, UDMR fusese foarte ferm : fără membri PUNR ! *In extremis* s-a obţinut compromisul : preotul Emil Roman va avea statut de observator.

Prima zi – 15 februarie – a început sub semnul crizei. Acelaşi Emil Roman s-a prezentat ca membru cu drepturi depline al delegaţiei. Echipa maghiară a deliberat 50 de minute. Béla Markó a anunţat că, pentru UDMR, PUNR-istul rămâne observator. Întâlnirea a putut începe, dar totul era deja aşezat sub semnul tensiunii. László Tőkés a comentat acid nerespectarea regulilor de către participanţii români. În replică, Viorel Hrebenciuc şi Traian Chebeleu au taxat „intoleranţa” liderilor UDMR.

Au urmat acuze reciproce pentru atmosfera tensionată din România. Unii reclamau violarea drepturilor minorităţii maghiare, declaraţiile ostile faţă de UDMR, ceilalţi – intenţia formaţiunii maghiare de a crea un stat în stat, încălcarea legalităţii prin formarea Consiliului reprezentanţilor şi a Consiliului consilierilor şi primarilor UDMR etc.[182]

Am ajuns şi la amiaza primei şi foarte încărcatei zile. Cum nu venisem ca spectator, am încercat să schimb cadrul spuselor generale – acesta fiind, cum se vedea, o adevărată invitaţie la confruntare. Am propus o agendă de teme concrete, a căror rezolvare să fie chiar scopul

182. Desigur, nu era nimic ilegal în asta. APADOR-CH a făcut o analiză a chestiunii, transformată apoi într-un comunicat.

discuţiei : utilizarea limbii în justiţie, în învăţământ, inscripţionările bilingve, problema Universităţii Bolyai, proiectele de lege privitoare la drepturile minorităţilor naţionale. De altfel, în mapa participanţilor se afla proiectul propus de Guvern. Eu aveam la mine proiectul CDO, UDMR a amintit de documentul depus de ei în 1993 şi de proiectul legii învăţământului semnat de circa 500.000 de maghiari.

Ideea a fost acceptată în principiu. Dar care ar fi chestiunile concrete prioritare, asta nu a putut deveni subiectul unui alt acord. De abia la sfârşitul zilei s-au ales opt teme pe care UDMR dorea să le deschidă, la ele adăugându-se alte două, propuse de Traian Chebeleu.

A doua zi de dimineaţă, Ovidiu Şincai a obţinut definitivarea listei de discuţii : problemele de ordin legislativ ; cele de politică internă reclamate de UDMR ; poziţia partidelor faţă de drepturile minorităţilor. Ultima avea în vedere dorinţa – ce părea unanimă – să se salveze următoarea campanie electorală de infestarea cu naţionalism. Până la venirea preşedintelui Jimmy Carter, singurul consens obţinut a fost continuarea dialogului la Bucureşti.

Demnitarii din Guvern şi PDSR au insistat ca UDMR să aibă întâlniri cu arcul guvernamental. Pe rând, Viorel Hrebenciuc, Traian Chebeleu, Liviu Maior şi Ovidiu Şincai au susţinut necesitatea ca UDMR – dacă doreşte să facă progrese – să obţină votul partidelor extremiste[183]. Trebuie arătată *toleranţă*, invocau ei acest cuvânt greu de pus alături de PUNR sau PRM. În definitiv, protocolul acestora cu PDSR cerea eliminarea extremismului. Apoi, nu ar fi dialogul un semnal pozitiv pentru populaţie ?

Se crease un moment de confuzie. Era ca şi cum liderii UDMR ar respinge spiritul democratic al dialogului şi ar eluda realitatea politică. Vor spune oare liderii UDMR, până la urmă, „da” invitaţiei de a sta la aceeaşi masă cu Vadim Tudor şi Gheorghe Funar ?

---

183. Fireşte, nu foloseau acest cuvânt.

Era cazul să intervin din nou. Era cea mai mare capcană : să legitimezi politicienii care cereau scoaterea în afara legii a UDMR. Funar şi Vadim nu ar fi devenit prin asta mai puţin impertinenţi. Dar ajungeau mai legitimi. Aşa că am amintit un lucru elementar : partidele care refuză, cel puţin în principiu, extremismul, deţin circa 80% din locurile în Parlament.

György Frunda a preluat imediat ştafeta, punând punct discuţiei : UDMR, CDR şi PD au între ele o înţelegere de a nu discuta cu extremiştii. Nu au cum să promită altceva nici la Atlanta.

Proiectul cu care venise PDSR la Atlanta eşuase.

Preşedintele Jimmy Carter a sosit la sfârşitul primei părţi a discuţiilor din 15 februarie, conduse de fostul ambasador al Statelor Unite la Bucureşti, Harry Barnes. S-a referit la interesul Americii pentru ceea ce se întâmplă în România şi la disponibilitatea de a-şi oferi bunele oficii, dacă este nevoie. Moderatorul întâlnirii, Allan Kassof a spus două lucruri simple, înainte de a se retrage. Liderii UDMR să răspundă, dacă doresc să obţină anumite rezultate, la întrebarea : cum pot convinge Guvernul să coopereze cu ei ? Apoi : Guvernul are interesul să existe două milioane de maghiari fericiţi, nu nemulţumiţi.

Ultimele zeci de minute s-au consumat în discuţii informale pe marginea legii învăţământului, a întâlnirilor menite să pună la punct, o dată liderii noştri ajunşi la Bucureşti, chestiunile de detaliu. La ora 18 : 00, ziua de 15 februarie, reuniunea a luat sfârşit, cu senzaţia că s-a ratat şansa unor înţelegeri precise. Dar şi că s-a reuşit să se evite escalada publică a acuzaţiilor între liderii români şi liderii maghiari.

Aş spune că, pentru un observator al reuniunii – şi într-un fel eram şi asta –, partea cea mai interesantă a evenimentului de la Atlanta a fost atitudinea participanţilor.

Allan Kassof

Era – şi este şi astăzi – preşedintele PER. Colaborarea strânsă a PER cu structurile guvernamentale, într-o

primă perioadă, ori prezenţa în ţară pe vremea regimului Ceauşescu a lui Larry Watts, primul ei reprezentant în România după 1990, a fost sursa multor suspiciuni[184]. Intervenţiile lui Kassof din timpul întâlnirii au avut mai ales un caracter diplomatic. Comentariile sale („Această întâlnire nu este o mediere. Nu este un arbitraj. Nu este o negociere. Nimeni nu dă, nimeni nu primeşte nimic. Ea este o întâlnire neoficială. Constituie un schimb de vederi, în prezenţa prietenilor din America. O şansă de a avea o discuţie raţională") au răspuns explicit acuzaţiilor din ţară (în special, ale PUNR), privind pretenţia Statelor Unite de a interveni în probleme interne româneşti. Sugestiile finale ale lui Allan Kassof făcute maghiarilor şi Guvernului reprezentau idei de bun-simţ. Dar, nu mai puţin, ele indicau esenţa căii capabile să evite confruntarea. Capacitatea PER de a implica personalităţi de talia lui Jimmy Carter şi a foştilor ambasadori ai Statelor Unite la Bucureşti era un factor de care merita să se ţină seamă.

Traian Chebeleu

Iată câteva dintre intervenţiile consilierului preşedintelui Ion Iliescu : „Foarte mulţi români din Transilvania se trezesc dimineaţa cu aceleaşi temeri ca şi cetăţenii de naţionalitate maghiară. Le e teamă de tulburarea ordinii publice, de nesiguranţa pe care le-o creează unele dintre iniţiativele UDMR. Încă din 1992, UDMR a lansat conceptul autonomiei teritoriale, iar celelalte proiecte au mers în aceeaşi direcţie. Ele au un caracter anti-constituţional, segregaţionist. Consiliul consilierilor şi primarilor UDMR trebuie desfiinţat".

Citatele sunt departe de a descrie esenţa poziţiilor lui Traian Chebeleu. Aş sintetiza atitudinile sale – şi, probabil, ale preşedintelui – prin patru idei :

---

184. Sediul PER la Bucureşti a rămas până în 1996 o vilă din cartierul Primăverii, având permanent un poliţist – oare poliţist ? – la poartă.

a) Exprimau o poziţie conservatoare : nu ar exista motive să deschizi un capitol separat al drepturilor omului, care ar fi drepturile minorităţilor naţionale ; oricum, se face un abuz prin transformarea acestei teme într-un subiect internaţional ;

b) Traian Chebeleu nu făcea distincţia între fapte cu statut juridic total diferit, cum ar fi exprimarea opţiunilor pentru altă formă a Constituţiei României (prevăzută chiar de legea fundamentală) şi utilizarea unor mijloace neconstituţionale pentru schimbarea acesteia (forţe paramilitare etc.). Încercarea sa de a căuta în statutul Consiliului consilierilor şi primarilor UDMR „dovada" neconstituţionalităţii acestei forme de organizare părea, pe cât de sinceră, pe atât de inadecvată ;

c) Dorinţa consilierului prezidenţial de a ajunge la o soluţie de compromis în chestiunea maghiarilor din România părea minimă. Traian Chebeleu mergea probabil pe ideea că nu există partener „pe măsură prezidenţială".

d) Consilierul prezidenţial nu folosea discursuri demagogice pro-româneşti, dar părea să considere că cetăţenii României de origine maghiară deţin, în raport cu ansamblul populaţiei româneşti, o legitimitate de ordinul doi.

Viorel Hrebeciuc

Intervenţii ale secretarului general al Guvernului :

„Aici este un dialog româno-român, nu româno-maghiar." ; „Am avut înţelegeri anterioare, şi ele au fost respectate. S-au dat trei sute de locuri la Universitatea din Cluj pentru învăţământ în limba maternă. S-a creat Consiliul pentru Minorităţile Naţionale. Când UDMR face declaraţii, un observator extern, care nu cunoaşte realitatea din ţară, are senzaţia că nu există nici un fel de învăţământ în limba maghiară, că nu există nici un fel de autonomie, că toţi maghiarii sunt nemulţumiţi. Dar când discutăm chestiuni concrete, vedem că este vorba numai de unele amănunte. De ce UDMR nu aminteşte şi de ceea ce Guvernul a făcut între timp ? "

Secretarul general al Guvernului era în acelaşi timp coordonator al Consiliului pentru Minorităţile Naţionale. El nu părea să aibă opţiuni dogmatice. Acţiona în raport cu conjuncturile politice prin care trecea Guvernul, nu pe baza unei ideologii proprii. În cursul discuţiilor, Viorel Hrebenciuc eluda problemele de fond, dând prioritate chestiunilor concrete ridicate de un lider UDMR sau un altul. A fost foarte activ în încercarea de a obţine de la UDMR întâlnirea cu membrii coaliţiei guvernamentale.

Liviu Maior

Câteva afirmaţii tipice : „Guvernul Văcăroiu a făcut multe eforturi pentru a rezolva problemele minorităţilor, inclusiv cele din învăţământ. Este de altfel singurul organism care nu face politică în România." ; „Pactul cu celelalte trei formaţiuni nu a schimbat programul de guvernare. El este rezultatul unei aritmetici electorale." ; „În privinţa descentralizării, trebuie notat că Învăţământul este al doilea domeniu – după Sănătate – unde bugetul a fost repartizat la nivel local." ; „Conducerea PDSR a cerut organizaţiilor sale locale să angajeze discuţii cu filialele UDMR. Se are în vedere înfiinţarea unui departament pentru minorităţile naţionale." ; „Separarea în domeniul învăţământului este un lucru grav. Ministerul tocmai a schimbat programa privind educaţia civică pentru a include principii de toleranţă, de multiculturalitate etc.".

Nicolae Ţăran

Intervenţiile lui Nicolae Ţăran au fost surprinzătoare prin severitatea lor, chiar dacă poziţiile PAC de la Bucureşti puteau sugera eventualitatea acestei atitudini. Citez : „Nu putem oferi soluţii, fără identificarea cauzelor care au determinat ca UDMR să nu aibă astăzi nici un fel de alianţă politică. Din 1992, UDMR tot propune regiuni administrative speciale. Dacă obiectivul ar fi realizat, suveranitatea naţională ar dispărea. În concepţia UDMR, comunităţile locale sunt bazate pe frontiere etnice. Aşa ceva nu există nicăieri în lume. Situaţia creată astăzi

faţă de UDMR se datorează faptului că aceasta contestă ordinea constituţională. După 1990 s-au realizat două lucruri esenţiale : Constituţia şi paşii spre integrarea europeană. UDMR pune în discuţie cele două genuri de realizări." ; „Nu putem să nu includem în dialog cele trei partide – PUNR, PRM, PSM".

La Atlanta, Nicolae Ţăran a fost singurul care reprezenta, cel puţin simbolic, Opoziţia. (Colegul său, Radu Vasile, fusese oprit de către conducerea PNŢCD să participe la întâlnirea din oraşul lui Martin Luther King.) Discursul său demonstra :

(a) necunoaşterea documentelor UDMR pe care le punea în discuţie ;

(b) necunoaşterea reglementărilor şi practicilor internaţionale în domeniul minorităţilor naţionale ;

(c) o lectură inadecvată a Constituţiei ori a altor documente relevante.

Acum, la şase ani de zile de la evenimentul din Atlanta, văd mai precis sugestiile perverse ale discursului său. PAC, pe care-l reprezenta Ţăran[185], lansase – împreună cu PSDR – campania de scoatere a UDMR din Convenţie. Exact ceea ce trebuia pentru ca, în faţa mediilor interne şi internaţionale, să se comenteze apoi : UDMR a rămas singur. PAC îşi ridica mingea la plasă şi, apoi, tot el trăgea. A fost interesantă alegerea lui Nicolae Ţăran ca reprezentant al Opoziţiei. Astăzi, după ce am căpătat mai multă experienţă, nu pot să nu mă întreb : ce ar putea să ne povestească dosarul lui ?

Ovidiu Şincai

Ovidiu Şincai a urmat cu multă atenţie un proiect politic. Într-un stil echilibrat, el a încercat să identifice surse de naţionalism în diferite zone ale spectrului politic, punând PDSR în poziţia de arbitru moderat : „Primul partid care a atacat UDMR este partidul dlui Cunescu,

---

185. Cum ajunsese timişoreanul Nicolae Ţăran în fruntea PAC este încă un mister.

PSDR, spunând că are informaţii asupra cererii, de către UDMR, la Congresul său din martie, a autonomiei teritoriale. Apoi PAC, apoi PNŢCD. Este nevoie de o întâlnire amplă, la care să participe toate partidele parlamentare, unde să se discute despre problema autonomiei.

Există toate condiţiile ca la alegerile următoare naţionalismul să devină principala miză pentru toate partidele. Iată un lucru care trebuie evitat cu orice preţ şi, pentru a reuşi, sunt necesare încă de acum clarificări pe acest subiect".

Acest citat nu poate sugera suficient efortul depus de către consilierul politic al PDSR (ajutat de intervenţiile celorlalţi oficiali) pentru a determina negocieri, la Bucureşti, între UDMR şi ceilalţi membri ai coaliţiei guvernamentale. Ideea de fond care putea fi realizată din intervenţiile sale era dorinţa de a asocia în discuţii UDMR, PUNR şi PRM, plus PSM, astfel încât aliaţii PDSR să-şi piardă coloratura extremistă şi deci un electorat potenţial simpatetic cu PDSR. Pe de altă parte, Şincai insista asupra caracterului naţionalist al ultimelor manifestări ale Opoziţiei. În acest context, partidul dlor Adrian Năstase şi Oliviu Gherman ar fi căpătat statutul de singură forţă echilibrată, puternică, în măsură să trateze problema minorităţilor naţionale în România.

Cum arătau intervenţiile UDMR-iştilor ?

Béla Markó : „Principala problemă a maghiarilor din România este lipsa de linişte şi toleranţă. Prin televiziune, radio, presă, maghiarul este atacat, acuzat în permanenţă. UDMR a suportat săptămâni de campanie împotriva sa, Guvernul, ministrul Justiţiei, partidele parlamentare acuzându-l de acte anticonstituţionale. Maghiarilor le lipsesc şansele egale în viaţa de toate zilele."

Csaba Takács : „Fără declaraţii : UDMR este izolat, este împotriva Constituţiei etc. Trebuie creat un mediu politic pozitiv. Am fost înştiinţat că ieri s-a votat o moţiune împotriva UDMR în Camera Deputaţilor : numai o parte dintre parlamentari au intrat în acest joc. Aceasta

înseamnă că în societatea românească există posibilitatea de înţelegere.”

László Tőkés: „Guvernul României consideră că drepturile omului sunt ceea ce el permite să existe. Şi deci cel care poate permite, poate refuza. După părerea Guvernului, el ar trebui consultat privind felul în care se organizează oamenii. Este uşor să râzi de aceste idei în Atlanta. Pentru a se crea o presiune asupra UDMR în ţară se foloseşte presa – şi gândesc prin asta cea mai mare parte a presei româneşti. Este vorba despre un terorism psihologic.”

„Sunt surprins de indulgenţa americanilor privind implicarea în Guvern a partidelor extremiste. Preşedintele Austriei, Kurth Waldheim, n-a fost primit în unele ţări pentru că în anii ’40 a făcut parte din trupele SS.”

„Drepturile nu se negociază. Dacă vrem universitate maghiară, asta trebuie dată pentru că o vrem. Dacă democraţia ar fi autentică în România, nimeni nu ar îndrăzni să refuze un lucru cerut de 500.000 de cetăţeni. Populaţia maghiară este mai mare decât populaţia multor state americane care au universităţi. Cui au cerut voie să le înfiinţeze? Fraţii români să nu-i provoace pe fraţii maghiari.”[186]

György Frunda: „Scopul minim al întâlnirii dintre UDMR şi repezentanţii politici români este stoparea agresivităţii din presă. Dar ar fi bine să se realizeze ceva în planul legislaţiei privind învăţământul, procedura juridică, inscripţionările bilingve. Coaliţia guvernamentală foloseşte actuala propagandă naţionalistă pentru a distrage

---

186. Aş subscrie complet la tot ceea ce a spus Tőkés la Atlanta. Aş subscrie şi la ultima formulă: „Fraţii români să nu-i provoace pe fraţii maghiari”. Tőkés era absolut indignat de faptul că alţii îşi iau dreptul de a hotărî asupra libertăţii şi voinţei lui şi a semenilor săi. Eu unul m-aş sufoca la fel, dacă aş fi pus într-o asemenea situaţie. Oricât de empatici am fi însă cu acel tip de interioritate care duce la declaraţiile citate, e limpede că el este cu totul contraindicat în negocierea relaţiei tensionate dintre două comunităţi.

atenţia de la situaţia reală. Atacurile la adresa UDMR nu au o bază juridică, ci politică. Faţă de promisiunile interne şi internaţionale din aceşti ani s-au făcut doar paşi înapoi în recunoaşterea drepturilor minorităţilor. Statisticile arată cât de numeroase şi în câte domenii există discriminări faţă de maghiari."

György Tokay: „Autonomia nu este un scop în sine, periculos pentru că ar crea un stat în stat. În concepţia UDMR, autonomia este un mijloc, şi are ca scop libertatea. Ea include drepturi elementare, printre care dreptul la identitate."

„De ce se respinge trecerea prin Parlament a ideilor noastre? Soluţiile anterioare nu au rezolvat problema minorităţilor."

Aş citi aceste intervenţii ca o cantonare a discursului în zona principiilor. Aceasta a şi fost una dintre concluziile generale pe care le putea „extrage" un observator la Atlanta: neadaptarea discursurilor liderilor maghiari la o situaţie concretă de negociere. Era ca şi cum concepţiile elaborate în Memorandum şi în Proiectul de lege privind minorităţile naţionale şi comunităţile autonome nu-şi găseau o argumentare în plan practic.

Era exact atitudinea opusă oamenilor politici români întruniţi la Atlanta. Ultimii păreau să nu aibă nici o viziune asupra problematicii ridicate de existenţa unor minorităţi naţionale puternice în România. Detaliile de care se cramponau, aspectele mărunte la care reduceau totul nu puteau să asigure politicile publice necesare într-o societate atât de complicată etnic, precum societatea românească.

25. Tratatul româno-ungar: „intern” şi „extern” în evoluţia relaţiilor interetnice

Am povestit cum diferiţii actori, din Bucureşti sau din provincie, din vârful autorităţilor publice sau de pe stradă, cei de pe întâia pagină a ziarelor ori cei din culise, au încercat să modeleze realitatea etnopolitică de după 1990. Dacă cineva are însă impresia că acum este limpede, că tot ce s-a întâmplat rezultă firesc din voinţa actorilor amintiţi, atunci el a fost cucerit de o iluzie. Nu se poate explica evoluţia lucrurilor din ţară, dacă nu ai în vedere ce se întâmplă în afara ţării. România a fost surprinsă, imediat după Revoluţie, de redesenarea vertiginoasă a arhitecturii continentale. Mai întâi, disoluţia Uniunii Sovietice a diminuat considerabil şansele unui propriu proiect autoritar. Dar, mai ales, procesele de integrare au marcat profund evoluţia statelor ce tocmai ieşiseră de sub regimuri comuniste. La începutul anilor ’90, România a cerut, în virtutea tendinţelor de pe continent, integrarea în Consiliul Europei. Aderarea a avut loc în 1993. În a doua jumătate a deceniului, determinările au venit dinspre Uniunea Europeană şi NATO.

Asta, dacă ne restrângem la procesele de integrare. „Exemplul” fostei Iugoslavii aici, în coasta României, a constituit, în felul lui, o lecţie pentru factorii de putere din ţară. Politica externă a Ungariei şi, într-o măsură mai mică, atitudinile Ucrainei au determinat şi ele deciziile Bucureştiului. În sfârşit, procesul de globalizare, dând noi ponderi unor instituţii precum Banca Mondială sau Fondul Monetar Internaţional, a făcut România mai sensibilă la intervenţiile din afară.

Problema maghiară a reprezentat unul dintre punctele de pe agenda aderării la Consiliul Europei. Desigur,

România avea să răspundă, întâi de toate, pentru deficienţele ei în materia drepturilor fundamentale. Documentul de acceptare a României ca membru al Consiliului Europei, Avizul nr. 176[187], enumera, în acest sens, mai multe obligaţii pe care statul român trebuia să le îndeplinească în urma aderării : schimbarea legislaţiei privind puterea judecătorească cu una asiguratorie pentru independenţa judecătorilor ; retrocedarea proprietăţilor bisericeşti ; schimbarea condiţiilor de detenţie ; eliminarea faimosului art. 200, care incrimina homosexualitatea. Dar şi combaterea rasismului şi a şovinismului, împreună cu aplicarea prevederilor Recomandării 1201 a Consiliului Europei.

Recomandarea 1201 şi bătălia împotriva diabolizării acestei rezoluţii a Consiliului Europei ne-a ţinut în campanie „de front" circa doi-trei ani.

*

Astăzi pare un fel de ciudăţenie câtă energie a fost cheltuită în dezbaterile publice din jurul acestui document, prin excelenţă tehnic, care este Recomandarea 1201/1993 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei. Spaţiul oferit de ziare, de posturi de radio şi televiziune, fervoarea şi consecvenţa cu care a fost urmărită Recomandarea 1201 în conexiune cu eşecul negocierilor pentru Tratatul dintre România şi Ungaria şi situaţia maghiarilor din România – la începutul anului 1995, dar cu reveniri periodice în 1996 sau chiar mai târziu – reprezintă un fenomen de presă excepţional. Excesul emoţional, deficitul de informaţie, intruziunea grupurilor oculte, toate acestea au favorizat o solidarizare cvasi-naţională împotriva Recomandării şi a susţinătorilor ei externi ori interni. În afara a doi-trei oameni politici (Adrian Severin, Dinu Zamfirescu, Horia Rusu), nu prea am văzut pe mulţi

187. Rezoluţia privind cererea României de a deveni membră a Consiliului Europei a fost adoptată de către Adunarea parlamentară a CoE la 28 septembrie 1993.

tratând tema în mod raţional. Apoi noi, cei de la Centrul pentru Drepturile Omului, Liga Pro Europa mereu activă la Târgu-Mureş… Atunci a apărut în *22* un articol al Doinei Cornea care m-a emoţionat. Neavând nici o experienţă tehnică în ceea ce priveşte instrumentarul internaţional al drepturilor minorităţilor, dar înlocuindu-l cu extraordinarul ei instinct al cauzelor drepte, doamna Cornea a identificat punctele cheie a ceea ce se întâmpla : campania împotriva Recomandării 1201 făcea parte dintre „tertipurile nedemne, demagogic-naţionaliste, menite să ascundă adevăratele motivaţii" ; „această normă democratică, Recomandarea 1201, aplicată concomitent şi pretutindeni în ţară, nu ar aduce decât un plus de stabilitate internă" ; „din păcate, de data aceasta, şi Opoziţia a căzut în plasa Puterii, care, pentru a-şi camufla intenţiile ticăloase în faţa opiniei publice interne şi internaţionale, s-a servit de ea".

În 1995, am observat cu toţii cum se poate regiza un fenomen de hipnoză colectivă. Autorii erau Ministerul Afacerilor Externe şi colegii instituţiilor de intoxicare. Nu în beneficiul României, ci, şi de astă dată, în serviciul aceloraşi forţe politice care s-au opus, neîntrerupt, de peste zece ani, europenizării României. Europenizarea trecea, o vedem şi din acest exemplu, prin statutul minorităţii maghiare de la noi şi prin relaţia noastră cu Ungaria.

Ce trebuia noi să explicăm în studii detaliate ori în scurte intervenţii de televizor[188] ? Mai întâi, motivaţia

---

188. Dar şi în afara României. A fost o discuţie interesantă, una dintre multele pe care le-am avut cu Max van der Stoel, Înaltul Comisar pentru Minorităţile Naţionale. El păruse la un moment dat oarecum convins de Ministerul de Externe român, care tot punea în faţă şi îşi arăta susţinerea Convenţiei-cadru. Când i-am explicat însă că, prin Avizul 176, România şi-a asumat aplicarea prevederilor Recomandării 1201, Max van der Stoel s-a schimbat la faţă imediat. Una este să ai o opinie diferită, alta era să renegi un angajament.
Importantă era însă prezenţa în mass-media. În afara săptămânalului *22*, televiziunile au oferit atunci spaţiu pentru

rezoluţiei Consiliului Europei devenită celebră sub titulatura „Recomandarea 1201”. După 1990, Consiliul Europei se găsise în faţa unei iminente extinderi când, brusc, procesul s-a văzut sabotat de situaţia minorităţilor. Războiul din fosta Iugoslavie, izbucnit în 1991, arăta că instabilitatea generată de conflictul dintre majorităţi şi minorităţi nu este compatibilă cu democraţia. În acest context, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a făcut primii paşi spre dotarea organizaţiei cu instrumentele juridice necesare pentru garantarea drepturilor minorităţilor. Recomandarea 1201, ca un document de prevederi asupra a ceea ce statele trebuiau să respecte în privinţa minorităţilor naţionale (drepturi lingvistice, educaţionale, culturale etc.) reprezenta faza elaborată a unor iniţiative datând din 1990. Printre „meritele” Recomandării, APADOR-CH considera calificarea drepturilor minorităţilor drept o componentă a drepturilor omului, introducerea unei definiţii a minorităţilor naţionale, explicitarea dreptului de înfiinţare a partidelor politice pe baze etnice, prevederile referitoare la folosirea limbii în administraţie şi justiţie.

Problema de care ne-am lovit noi nu era atât susţinerea a ceea ce era valoros în Recomandare, cât apărarea ei de acuzaţiile aduse. În esenţă, „pericolul” reprezentat de două articole, devenite şi ele faimoase : art. 11 şi art. 12. Articole a căror recunoaştere ar fi dus, s-a tot repetat, la „destabilizarea” României ! Merită poate să le reproducem :

„(Art. 11) În regiunile în care sunt majoritare, persoanele aparţinând unei minorităţi naţionale au dreptul de a dispune de autorităţi locale sau autonome proprii sau

---

dezbateri la care am participat sau la care au vorbit Renate şi Valentin. Am scris un articol de oarecare anvergură şi pentru lunarul *Transition*, important pentru media occidentală. Studii de natură tehnică am publicat în *RRDO* („Recomandarea 1201, drepturile minorităţilor naţionale şi dezbaterile politice din România”, nr. 8 şi 9) şi în *Studii Internaţionale*, nr. 3, p. 49-63 – „Recomandarea 1201 şi o reţea de stabilitate/ securitate în Europa Centrală şi de Est”.

de a avea un statut special, corespunzător cu situaţia istorică şi teritorială specifică şi conform cu legislaţia internă a statului.

(Art. 12, al. 1) Nici una din dispoziţiile acestui protocol nu poate fi interpretată ca o limitare sau restrângere a unui drept individual al persoanelor aparţinând unei minorităţi naţionale, sau a unui drept colectiv al unei minorităţi naţionale cuprins în legislaţia statului contractant sau într-un acord internaţional la care acest stat este parte".

Pentru cine citeşte şi înţelege, era evident că art. 11 nu introducea nici o obligaţie pentru statul român, alta decât cea prezentă prin însăşi voinţa care a dat naştere Constituţiei, de a crea autorităţi ale administraţiei publice locale. La fel, în cazul art. 12 din Recomandare. Acesta se referea la protejarea unor drepturi (individuale ori colective) ce făceau parte deja din dreptul intern[189]. Orice alt drept colectiv care ar putea fi avut în vedere prin art. 12 era presupus a fi fost acceptat de către statul în cauză printr-o lege internă ori prin ratificarea unui tratat internaţional.

Un argument repetat constant la noi împotriva Recomandării 1201 a fost lipsa ei de actualitate după adoptarea Convenţiei-cadru privind protecţia minorităţilor naţionale. Deşi Comitetul de Miniştri al Consiliului Europei a optat într-adevăr, în toamna anului 1993, pentru o Convenţie-cadru, şi nu pentru un Protocol adiţional la CEDO, cum prevedea Recomandarea 1201, el nu putea invalida un document al Adunării Parlamentare, cum era Recomandarea 1201. În plus, România era într-o situaţie aparte : ea se obligase în mod expres, la momentul intrării în Consiliul Europei, să respecte acest document[190]. Trebuie subliniat că Recomandarea 1201 a continuat să fie sprijinită de către Adunarea Parlamentară şi după întrunirea la nivel

---

189. Un drept colectiv avut în vedere de către Constituţia României – art. 59, al. (2) – este dreptul minorităţilor care nu au întrunit prin alegeri un număr suficient de voturi pentru a fi reprezentate în Parlament de a obţine un loc din oficiu.
190. Vezi Avizul 176 al Adunării parlamentare.

înalt de la Viena din 9 octombrie 1993 a şefilor de stat şi de guvern din statele membre ale Consiliului Europei, când s-a hotărât să se ceară elaborarea unei Convenţii--cadru. La 31 ianuarie 1995 – deci cu o zi înaintea deschiderii Convenţiei-cadru pentru semnare – Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a adoptat Recomandarea 1255 privind protecţia drepturilor minorităţilor naţionale[191]. Reafirmând că „Protejarea drepturilor minorităţilor a devenit astăzi una dintre cele mai importante îndatoriri ale Consiliului Europei”, Adunarea Parlamentară propunea ca drepturile ce urmau să fie incluse într-un nou protocol adiţional la CEDO să fie preluate şi din Recomandarea 1201 (1993).

Deoarece în perioada negocierilor Tratatului româno--ungar, la Bucureşti s-au făcut afirmaţii vehemente în legătură cu caracterul „caduc”, „depăşit, „invalid” etc. al Recomandării 1201, Adunarea Parlamentară a adoptat, la 26 aprilie 1995, Ordinul 508, privind onorarea obligaţiilor şi angajamentelor luate de statele membre ale Consiliului Europei[192]. În art. 7 al Ordinului 508 se sublinia : „ţările membre sau candidate la calitatea de membru cu drepturi depline trebuie să se conformeze Recomandării 1201 (1993) şi să fie incluse în procesul de monitorizare”. Cum am spus, România era vizată direct. Se prea poate ca, prin aceasta, diplomaţia ungară să fi dat una dintre probele ei de succes. Dar cine obliga România să se comporte împotriva principiilor de decenţă internaţională şi deci împotriva propriilor ei interese ?

Iar noi trebuia să argumentăm aceste interese împotriva unui val incredibil de măsluitori ai realităţii. Seria începea

---

191. Vezi Doc. 7228, raportul Comitetului juridic şi pentru drepturile omului (raportor Bindig).
192. Adoptarea acestui document în legătură cu poziţiile autorităţilor de la Bucureşti este confirmată de către Secretarul general adjunct al Consiliului Europei, Heinrich Klebes : „The Council of Europe’s Framework Convention for the Protection of National Minorities”, in *Human Rights Law Journal,* vol. 16, nr. 1-3, 1995, pp. 92-98.

cu preşedintele României şi cu purtătorul său de cuvânt, care au făcut constant declaraţii împotriva Recomandării 1201, criticând-o pentru periclitarea suveranităţii statului român şi pentru acordarea de privilegii[193]. Ministrul Apărării Naţionale, Gheorghe Tinca, venea şi el cu o teză care spune multe : „Neliniştile etnice din zona noastră nu ar fi căpătat amploarea care o au astăzi, dacă nu ar fi fost puternic încurajate de ceea ce în plan european se numeşte politica în domeniul minorităţilor. Adică un Ianus a cărui faţă nevăzută pune sub semnul incertitudinii însăşi viabilitatea actualului proces european"[194].

Toate formaţiunile politice cu oarecare pondere s-au pronunţat şi ele public asupra Recomandării 1201. Iată Comunicatul PDSR din 24 martie 1995 : „Insistenţa unor cercuri în pretenţiile lor vizând crearea de administraţii etnice autonome separatiste şi acordarea unui statut special, privilegiat, unor cetăţeni ai României, aparţinând minorităţii maghiare, inclusiv în ceea ce priveşte oficializarea limbii materne în viaţa de stat, reprezintă un impediment în calea necesarei finalizări, pe baza normelor general europene, a Tratatului dintre România şi Ungaria."

Cum era de aşteptat, contestările cele mai radicale au aparţinut PUNR şi PRM. Stilul lor este de neconfundat. PUNR cerea intervenţia în timp util a Guvernului şi Parlamentului. „...se impune stabilirea persoanelor vinovate care nu au respectat prevederile Constituţiei României, care au ignorat Convenţia-cadru..."[195].

---

193. În conferinţa de presă din 23 martie 1995, Traian Chebeleu vedea drept singur obstacol în calea tratatului „pretenţiile de nesusţinut ale părţii ungare în ceea ce priveşte clauza referitoare la minorităţile naţionale". La conferinţa de presă din 11 aprilie, Ion Iliescu a susţinut că Recomandarea 1201 „nu reprezintă decât o răstălmăcire şi interpretare incorectă a unor documente internaţionale şi a unor reglementări juridice internaţionale".
194. *Cronica Română*, 18-19 februarie 1995.
195. Comunicatul PUNR din 12 martie 1995. La 28 martie 1995, preşedintele PUNR, Gheorghe Funar, a trimis preşedintelui

Dar până şi Convenţia Democrată din România a intrat în capcană – cum se exprimase Doina Cornea –, susţinând Guvernul Văcăroiu în eşecul său de a semna tratatul cu Ungaria, în martie 1995 : „Într-un moment în care România a fost pusă într-o situaţie dificilă prin amânarea încheierii Tratatului româno-ungar, concomitent cu perfectarea Tratatului ungaro-slovac, CDR a hotărât să acorde sprijin politic Guvernului României şi primului-ministru cu prilejul prezenţei acestuia la Conferinţa pentru Stabilitate de la Paris". CDR afirma : „Nu suntem însă de acord, aşa cum am precizat în repetate rânduri, cu revendicările de autonomie locală pe criterii etnice prefigurate în Recomandarea 1201"[196].

Nu o să trec prin poziţiile tuturor partidelor, dar aş mai puncta declaraţiile făcute de către Nicolae Manolescu în numele Partidului Alianţei Civice. Până şi în luna iulie 1995 – după ce mulţi oameni politici din Opoziţie descoperiseră că este compromiţător să acuzi un document explicat între timp opiniei publice (şi revalidat de Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei), Nicolae Manolescu enunţa : „Dincolo de problema Recomandării 1201, care nu este acceptabilă pentru noi şi care probabil că nu va fi luată niciodată în considerare într-un tratat, ideea intrării simultane a României şi Ungariei în structurile euro-atlantice mi se pare o idee potrivită".

Recomandarea 1201 a intrat în mai multe tratate. Această experienţă a domnului Manolescu nu l-a ajutat însă pe el – ca şi pe alţi oameni politici veniţi din zona intelectuală – să privească cu mai puţină superioritate tehnicalitatea sofisticată a dreptului internaţional.

Ion Iliescu o scrisoare deschisă cu următoarele cereri : (a) schimbarea echipei MAE care negocia, cu partea ungară, tratatul româno-ungar ; (b) includerea în tratat a despăgubirilor pe care Ungaria le-ar datora României pentru atrocităţile şi distrugerile provocate după Dictatul de la Viena ; (c) organizarea unui referendum pentru adoptarea tratatului de bază.

196. Comunicat CDR, la 20 martie 1995, semnat de către Emil Constantinescu.

Au existat puţine forţe politice în România care au interpretat corect Recomandarea 1201 (art. 11 şi 12). Astfel, Declaraţia Biroului de presă al Partidului Democrat din 20 martie 1995 conţinea şi următorul punct : „Analiza profundă a prevederilor Recomandării 1201 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, invocate spre a justifica refuzul semnării Tratatului cu Ungaria, demonstrează că acest document nu acceptă nici ideea drepturilor colective ale minorităţilor, şi nici pe aceea a autonomiei administrative pe baze etnice, aşa cum în mod mincinos Guvernul Văcăroiu a informat opinia publică românească. Pe o asemenea analiză şi pe asemenea concluzii s-a bazat şi Guvernul Republicii Slovacia atunci când a acceptat să semneze Tratatul cu Ungaria". Iar PL '93 : „Credem că Recomandarea nr. 1201, despre care Guvernul României spune că este inacceptabilă, este foarte acceptabilă..."[197].

În legătură cu necesitatea declaraţiei vorbisem însă anterior cu Victor Babiuc[198] şi cu membrii PL '93. Legătura dintre zona civică şi cea politică a fost, în toată perioada dinainte şi imediat după 1996, un element cheie al strategiei de combatere a coaliţiei naţionaliste. La sfârşitul anilor '90, „legătura" a fost pierdută încetul cu încetul, ca să devină de abia o relicvă după alegerile generale din anul 2000.

În ceea ce priveşte presa, ea a produs o campanie isterică împotriva Recomandării, căreia i s-au sustras foarte puţine publicaţii. Ziarul de atunci al PD, *Azi*, săptămânalul *22*, într-o anumită măsură *Evenimentul Zilei* – care a prezentat toate punctele de vedere şi poziţiile privind Recomandarea 1201 ori Tratatul româno-ungar – au reprezentat excepţiile.

---

197. Declaraţia vicepreşedintelui partidului, Dinu Zamfirescu, din 11 aprilie 1995, reluată în *Cronica Română* din 12 aprilie.
198. În acelaşi timp, un alt membru în conducerea Partidului Democrat, Adrian Severin, combătuse sistematic, în presă, isteria creată în jurul Recomandării 1201.

Începând cu luna ianuarie 1995, cotidianul *Adevărul* a lansat un atac sistematic împotriva minorităţii maghiare. A publicat materiale în care Recomandarea 1201 era considerată un pericol major la unitatea statului român şi a relaţiilor dintre români şi maghiari. *Adevărul* a atacat partidele ori personalităţile care se opuneau interpretărilor ziarului şi a omis informaţiile care propuneau cititorului o înţelegere diferită.

În perioada ianuarie-aprilie 1995, *România liberă* a devenit la rândul ei un principal mijloc de acuzare a UDMR, a presupuselor intenţii destabilizatoare ale Guvernului ungar, a poziţiei unor structuri paneuropene – cum ar fi Consiliul Europei – faţă de Recomandarea 1201. Articolele publicate în *România liberă* au urmat oarecum limbajul folosit de *Adevărul, Cronica Română, Dimineaţa, Vocea României, Libertatea*.

Semnificativ pentru caracterul de campanie al *României libere* în problema româno-maghiară şi a Recomandării 1201, la începutul anului 1995, a fost voinţa de a bloca accesul cititorului la opinii de altă natură decât cele ale conducerii cotidianului. Deşi în acea perioadă mai aveam relaţii apropiate cu Petre Mihai Băcanu, mi-au fost refuzate materialele referitoare la Tratat şi Recomandare.

*

Împletirea strânsă a dimensiunii naţionale cu cea internaţională a impus, de la un punct încolo, instituţionalizarea unor cercetări specifice. Aşa a fost creat Centrul de Studii Internaţionale (CSI), ale cărui istorie şi evoluţie au fost descrise în detaliu în „Jurnalul tematic" publicat la Editura Polirom în 1998[199]. Un număr de acţiuni care abordau tema maghiară, sub dubla ei dimensiune, au fost duse sub egida Centrului întemeiat în 1994. Prin metodologia pusă la punct : analiza tehnică de detaliu a problemei aflate în discuţie ; răspândirea analizei la principalii actori

199. Gabriel Andreescu, *Solidaritatea alergătorilor de cursă lungă*, Polirom, Iaşi, 1998.

interesaţi ; adăugarea unor „evenimente” care să dea greutate intervenţiei, acţiunile CSI au avut mai întotdeauna greutate. (Traduse în engleză, materialele de analiză erau trimise la ambasade sau la organizaţii internaţionale, completând o hartă a cărei eficacitate am putut-o testa deseori.)

În 1995, a trebuit să reluăm tema Tratatului dintre România şi Ungaria, cu ocazia evenimentului propagandistic pe care Ion Iliescu l-a lansat la 30 august acel an. Am folosit din nou egida Centrului de Studii Internaţionale. Preşedintele României – şi pe atunci ! – a organizat un „Simpozion Naţional”, venind cu o expunere al cărei titlu sugera bine despre ce este vorba : „România în vara anului 1940 sub impactul politicii de forţă. 55 de ani după Dictatul de la Viena”. Ion Iliescu trata expunerea sa drept un apel la „reconciliere istorică între România şi Ungaria”. Şi, ca să pară elaborat, textul prezidenţial susţinea că apelul se bazează pe „întemeierea relaţiilor cu Ungaria după modelul franco-german, eminamente european” şi pe „semnarea unui document politic de natură să consacre reconcilierea istorică”. În loc de Tratatul politico-juridic de bază cu Ungaria, Ion Iliescu ne propunea „reconcilierea istorică”. Noua iniţiativă avea un rol manipulator, îndreptând lucrurile într-o direcţie care trebuia evitată. Presa a făcut însă o campanie *pro*. Aşa că am elaborat repede un material, pe care l-am trimis celor interesaţi.

Îl voi reproduce pe larg, în măsura în care el sintetizează multe aspecte ale interacţiunii dintre dimensiunea internă şi cea internaţională a problematicii minorităţilor. Trebuia mai întâi „demascată” comparaţia cu relaţia franco-germană. Care au fost argumentele analizei noastre ?

„(1) Invocarea modelului franco-german ca model pentru relaţiile româno-ungare este bine venită. Dar apelul Preşedintelui României, Ion Iliescu, este, în spiritul său, contrar modelului invocat. Reconcilierea istorică dintre Franţa şi Germania a fost iniţiată la numai cinci ani de la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, prin celebra

Declaraţie Schuman, de la 9 mai 1950, care a pus bazele viitoarelor Comunităţi Europene. Esenţa sa a constat tocmai în abandonarea trecutului de confruntare şi a imaginii de duşman a celuilalt. Astfel, deşi 9 mai 1950 reprezenta aniversarea capitulării Germaniei şi a sfârşitului războiului mondial, Robert Schuman, ministru de externe al Franţei, etnic german originar din Lorena, fost cetăţean german în timpul primului război mondial, nu face în *Declaraţia* sa nici o referire la responsabilitatea Germaniei pentru trecutul de confruntare cu Franţa, şi nu aduce nici o acuză pentru lungul şir de atrocităţi ale ocupanţilor germani ai Franţei din timpul războiului. Întreaga Declaraţie este o adevărată pledoarie pentru construcţia împreună a viitorului, prin depăşirea trecutului de confruntare. A fost urmată de tratatele de la Roma şi Paris – care au pus, prin contribuţia unită a Franţei şi Germaniei, alături de partenerii lor occidentali, bazele Europei instituţionalizate – şi de Tratatul de bază franco-german din 1963, care a consacrat definitiv reconcilierea istorică dintre cele două popoare."

Punctul (2) făcea deconstrucţia sugestiilor prezidenţiale, în definitiv naţionaliste şi agresive. „În contrast", susţinea comunicatul nostru, „apelul pentru reconciliere istorică lansat de preşedintele Iliescu este făcut în cadrul unei comemorări care, departe de a abandona trecutul de confruntare dintre Ungaria şi România, îl resuscită în mod ostentativ. Întreaga cuvântare abundă în acuze explicite sau implicite la adresa Ungariei : «nostalgici ai vremurilor apuse visează iarăşi la conflicte interetnice şi se joacă în mod iresponsabil cu creionul pe harta părţii stabile a Europei Centrale, vizând şi România» ; «fac apel la întrega clasă politică din Ungaria să accepte realitatea consacrată istoric şi juridic, inclusiv de documentele OSCE, potrivit căreia minoritatea maghiară din România este o parte integrantă a societăţii româneşti. Statutul minorităţii maghiare din România (…) nu poate face obiect de negociere cu nici un stat, nici chiar cu Ungaria»".

Desigur, în documentul prezidenţial erau falsificări, greşeli de ordin factual şi greşeli de interpretare. Să urmărim pas cu pas, citând din „Punctul de vedere al Centrului de Studii Internaţionale privind apelul de reconciliere istorică dintre România şi Ungaria", acest tip de deconstrucţie (i.e., punerea la punct a faptelor şi contextului, presupusă de abordarea politico-juridică) :

„(3) Trebuie precizat că Ungaria a recunoscut oficial frontierele României prin Tratatul de Pace de la Paris, din 1947, Actul Final al CSCE de la Helsinki din 1975 şi a recunoscut în procesul de negocieri pentru Tratatul politico-juridic cu România frontierele actuale.

(4) Dacă apelul preşedintelui român ar avea ca susţinere modelul franco-german, atunci el ar abandona imaginea de duşman a celuilalt în procesul de reconciliere istorică. Suntem obligaţi să amintim că reprezentanţii coaliţiei guvernamentale din România, sprijiniţi în mod deschis de Preşedintele Iliescu, la guvernare, au făcut politică de stat din prezentarea Ungariei şi a minorităţii maghiare din România ca principalii inamici ai poporului român, în unele cazuri considerându-i pe maghiari inferiori ca etnie şi cultural românilor, nu la cinci ani de la sfârşitul războiului mondial, ci în plin an 1995. Astfel :

(5) Preşedintele PDSR şi al Camerei Deputaţilor, Adrian Năstase, a afirmat cu prilejul aniversării a cinci ani de la înfiinţarea Vetrei Româneşti : «În mod sigur, a existat atunci, cu cinci ani în urmă, o conştiinţă foarte vie a faptului că, dincolo de manifestările de natură politică, ameninţarea principală se adresează fiinţei neamului, spiritualităţii noastre, identităţii noastre naţionale. Această conştiinţă a dat naştere Vetrei Româneşti, într-un context politic dominat de UDMR şi de acţiunile ei»[200].

Liderul PSM, Adrian Păunescu, l-a acuzat pe parlamentarul ungur Géza Jeszenszky, la 30 iunie 1995, în plenul Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, de

---

200. *Vocea României,* anul III, nr. 366, 14 februarie 1995.

„obsesie sexuală” cu privire la Transilvania şi s-a pronunţat în plin forum paneuropean pentru desfiinţarea UDMR şi monitorizarea implicită a Ungariei, «locul de unde vin terorişti care fac rău şi Guvernului Horn»[201]. Referindu-se la liderii politici de la Budapesta, cărora preşedintele Iliescu li se adresează pentru reconciliere istorică, Comunicatul PUNR din 25 ianuarie 1995 precizează : «Fiind orbiţi şi obsedaţi de anexarea Transilvaniei la Ungaria, constatând că poporul român şi partidele politice realizează pericolul existenţei UDMR, conducătorii unguri au dovedit la Budapesta că sunt urmaşii unor popoare barbare venite în urmă cu 1000 de ani în Europa, timp insuficient pentru a se adapta la cerinţele unui comportament civilizat, în spirit european. Este clar că Ungaria nu renunţă la pretenţiile teritoriale asupra statelor vecine şi la visurile sale imperiale»[202]. În calitatea sa oficială de preşedinte al PRM, senatorul Corneliu Vadim Tudor a susţinut deschis poziţia adoptată în comunicatul PUNR citat, declarând în reuniunea de lucru a PDSR, PUNR, PRM şi PSM, din 7 februarie 1995 : «Dar, vorbind de urmaşii acelor barbari, eu nu cred că jignim naţia maghiară, din contră punem în circulaţie texte autentice, istorice, care atestă că la origine au fost nişte primitivi, ceea ce românii n-au fost niciodată»”[203].

Un pasaj amplu al opiniilor CSI trata reconcilierea istorică, în conexiune cu problematica minorităţilor :

(6) „În apelul său, preşedintele României face următoarea declaraţie : «Fac apel la întreaga clasă politică din Ungaria să accepte realitatea, consacrată istoric şi juridic, inclusiv de documentele OSCE, potrivit căreia minoritatea maghiară din România este o parte integrantă a societăţii româneşti, cu toate consecinţele care decurg din această realitate. Statutul minorităţii maghiare în

---

201. *Vremea,* anul IV, nr. 701, 1-2 iulie 1995.
202. *Cronica Română,* anul III, nr. 616, 27 ianuarie 1995.
203. Am mai întâlnit o dată acest citat, când am descris actorii hipernaţionalismului românesc.

România (...) nu poate face obiect de negociere cu nici un stat, nici chiar cu Ungaria».

(7) De altfel, concepţia că problema minorităţii maghiare din România este o problemă *exclusiv* internă românească a fost exprimată anterior, de mai multe ori, de către purtătorul de cuvânt al Preşedinţiei, Traian Chebeleu. Trebuie notat însă că problema minorităţilor, ca atare ori ca parte integrantă a problematicii drepturilor omului, este o preocupare internaţională, şi nu numai una internă.

(8) În ceea ce priveşte situaţia din cadrul OSCE, la care face referire preşedintele României, amintim că Raportul Reuniunii CSCE a experţilor pe probleme de minorităţi – Geneva, 1991 – a specificat : «Problemele referitoare la minorităţile naţionale, ca şi respectarea obligaţiilor internaţionale şi a angajamentelor referitoare la drepturile persoanelor aparţinând acestora, sunt subiect de preocupare internaţională şi, în consecinţă, nu constituie exclusiv o afacere internă a statului respectiv». Trebuie adăugate în acelaşi sens obligaţiile asumate de România în cadrul Consiliului Europei. România a semnat Convenţia-cadru pentru protecţia minorităţilor naţionale şi a acceptat deci prevederile art. 1 : «Protecţia minorităţilor naţionale şi a drepturilor şi libertăţilor persoanelor aparţinând acestora face parte integrantă din protecţia internaţională a drepturilor omului şi, ca atare, constituie domeniu de cooperare internaţională». În sfârşit, să menţionăm politica dusă, în acest sens, de către Uniunea Europeană. În Raportul Comitetului pentru Afaceri Externe şi Securitate al Parlamentului European, privitor la relaţiile dintre Comunitatea Europeană şi România, prezentat de Richard Balfe la 1 aprilie 1993, se afirmă : «Comunitatea trebuie să ajute România să-şi finalizeze tranziţia spre democraţie şi economia de piaţă, dar în acelaşi timp are dreptul să ceară ca România să respecte libertăţile fundamentale ca şi drepturile omului şi ale minorităţilor».

De asemenea, în Rezoluţia sa, A3-0128/93, cu privire la relaţiile dintre Comunitatea Europeană şi România,

Parlamentul European a cerut «garanţii de la Guvernul român în ceea ce priveşte continuarea procesului de democratizare, mai ales respectul pentru drepturile omului şi drepturile minorităţilor».

(9) Că statutul unei minorităţi poate face obiect de negociere cu alt stat, o demostrează chiar Tratatul între România şi Republica Federală Germania privind cooperarea prietenească şi parteneriatul în Europa, al cărui articol 15 se referă tocmai la statutul unei minorităţi din România (cea germană), care, iată, în conformitate cu dreptul internaţional şi obligaţiile asumate de România în cadrul OSCE, a fost obiect de negociere. A respinge problematica minorităţii maghiare ca obiect de negociere în relaţiile româno-ungare înseamnă, de fapt, a respinge esenţa Pactului de Stabilitate în Europa lansat de Uniunea Europeană şi care presupune relaţii de bună vecinătate tocmai prin rezolvarea problemelor de frontieră şi minorităţi prin negocieri între statele din zonă, care să ducă la tratate de bază.

(10) Respingând negocierile cu partea ungară referitoare la minorităţi, preşedintele Iliescu respinge implicit Tratatul politico-juridic de bază cu Ungaria, în cadrul Pactului de Stabilitate, fără de care nici nu poate fi vorba despre reconciliere istorică, deşi preşedintele susţine în apelul său că doreşte reluarea negocierilor asupra Tratatului".

Ca întotdeauna, astfel de analize se încheiau cu un capitol de concluzii, un fel de aliment gata mestecat pentru oamenii de decizie prea grăbiţi :

„(11) Observaţiile privind contradicţiile din apelul la reconciliere istorică făcut de preşedintele României, Ion Iliescu, nu înseamnă că acest apel nu trebuie luat în considerare. Dimpotrivă, orice şansă de a dialoga şi a evolua spre reconcilierea româno-maghiară este fundamentală. Dar punctul de vedere al CSI este că apelul va ascunde urgenţa soluţiilor reale privind reconcilierea, dacă iniţiativa preşedintelui României nu va fi dezvoltată în felul următor :

(a) Preşedinţia şi Guvernul României trebuie să renunţe şi să ceară forţelor politice din România renunţarea la considerarea Ungariei drept un potenţial inamic ; este necesar să nu mai utilizeze mass-media pentru a resuscita amintirea rănilor istorice ; se impune să nu mai considere Ungaria, pe unguri şi minoritarii maghiari ca pe un adversar, ci ca un aliat în actuala operă de reconciliere istorică ;

(b) Este indispensabil să se reia şi să se încheie negocierile asupra Tratatului de bază dintre România şi Ungaria, ca o condiţie a reconcilierii ;

(c) Este oportun să se amplifice cooperarea concretă în diferite domenii şi, nu în ultimul rând, cooperarea în domeniul relaţiilor externe şi, în special, în problema integrării celor două ţări în structurile euro-atlantice.

14 septembrie 1995"

Citesc retrospectiv astfel de texte, amintindu-mi brusc, în detaliu, atmosfera muncii în echipă, aflată sub graba termenelor – comunicatele trebuiau să apară cât evenimentele erau încă fierbinţi –, împărţirea capitolelor între noi, despicarea firului în patru, dialogul perspectivelor complementare, bătălia stilistică dintre ceea ce era relevant şi ceea ce era posibil de receptat de către „ţintă". Am povestit cum s-a produs, la un moment dat, fisura faţă de Valentin Stan şi s-a mărit, din ce în ce mai tare, până a devenit o crevasă de netrecut. Asta nu va afecta însă valoarea acelor momente. Nici unul dintre noi nu ar fi putut elabora, singur, la nivelul de completitudine necesar, acele evaluări ale politicilor naţionale. Ce puteau, vinovaţii, lideri de stat, de partid sau purtători de cuvânt aflaţi în serviciu comandat, să opună unor astfel de analize? Exceptând cele câteva „şopârle" pe care Valentin Stan le introdusese, cum am povestit, ele îmi par şi astăzi – după ce istoria le verificase şi ea[204] – inatacabile empiric şi implacabile logic.

---

204. Am avut peste ani o dispută pe TVR1 cu Bogdan Chireac, care trebuia să explice de ce România a putut să accepte în

Tot ceea ce s-a cerut prin comunicatul citat anterior avea să se realizeze începând cu anul 1996. PDSR accepta, în toamnă, să semneze şi să ratifice Tratatul dintre România şi Ungaria – sub influenţa *lobby*-ul ambasadorului american, Alfred Moses şi sub ameninţarea urcării în sondaje a PUNR. Sub noua echipă – preşedintele, coaliţia majoritară şi Guvernul CDR-USD-UDMR – votată în alegerile din 1996, relaţia cu Ungaria lua o întorsătură spectaculoasă, cooperarea, în special cooperarea externă în domeniul integrării, căpătând o amploare de neimaginat în 1995[205].

1996 Recomandarea 1201 şi nu putea s-o facă în 1995 ? Cum putea el să argumenteze poziţia *Adevărului* (unde este redactor-şef adjunct) ? Chireac a tot invocat interpretarea dată în tratat Recomandării 1201 – care nu spunea nimic în plus faţă de textul însuşi. Numai că Bogdan Chireac îşi făcea bine meseria, de înşelare a opiniei publice şi cred că a putut să convingă unii spectatori chiar şi atunci.

205. Aş cita aici amintirea lui Adrian Severin, din cartea noastră de dialoguri, *Locurile unde se construieşte Europa. Adrian Severin în dialog cu Gabriel Andreescu*, Polirom, Iaşi, 2000 (p. 16) : „Ceea ce îi spuneam lui László Kovacs era că, după părerea mea, România şi Ungaria se află, practic, într-o situaţie fără precedent în istoria lor : situaţia în care interesele lor strategice erau 100% identice. Amândouă erau în căutarea modernităţii şi a securităţii, prin integrarea în structurile occidentale. În acest context, noi nu suntem concurenţi, ci parteneri. Ceea ce putem realiza împreună nu putem realiza separat. Nu este vorba despre concursuri cu locuri limitate ; fiecare are propriul lui loc. Totul este să se acceadă la el cât mai repede. I-am spus atunci, după cum aveam să-i repet şi în alte dăţi : această şansă nu poate fi ratată. Dacă s-ar pune în cumpănă ce să alegem, admiterea în NATO sau parteneriatul româno-maghiar, am spus atunci, aş alege parteneriatul româno-maghiar. De ce ? Pentru că eu ştiu că în NATO mai devreme sau mai târziu tot vom intra, în timp ce parteneriatul româno–maghiar nu ştiu dacă vom mai avea totdeauna şansa de a-l putea construi. Din acest motiv, sau pornind de la această bază, am propus să nu ne limităm la ceea ce se numeşte «reconciliere». Reconcilierea ţine de trecut. Noi trebuie să mergem la un parteneriat istoric. Pentru că el se bazează pe interese strategice, el este, ca urmare, un parteneriat strategic”.

26. Criza : Legea învăţământului adoptată în vara anului 1995

Să ne întoarcem la temele interne. Primii ani ai mandatului coaliţiei naţionaliste rezultate în urma alegerilor din 1992 au stat sub semnul dezbaterilor privind schimbarea legii învăţământului. Nimic nu era mai important pentru maghiari decât educaţia în limba maternă. În general, limba educaţiei constituie elementul-cheie al identităţii naţionale. Din acest punct de vedere, interesul maghiarilor pentru o lege a învăţământului era de înţeles. Prin proiectul său din toamna anului 1993, UDMR îşi definise opţiunile. Proiectul a zăcut pe margine, în timp ce PDSR a introdus propria sa propunere privind învăţământul. În acest context, principala luptă parlamentară a UDMR s-a orientat spre ceea ce propunea PDSR[206]. Pentru fiecare articol în parte s-a derulat o crâncenă înfruntare. În septembrie 1994, în urma evoluţiei foarte proaste a discuţiilor din Parlament, UDMR a făcut o uriaşă demonstraţie de forţă. În numai două săptămâni a obţinut circa 500.000 de semnături pe un proiect de lege propriu, privind învăţământul. Conform prevederilor constituţionale – care acordau iniţiativă legislativă propunerilor bucurându-se de cel puţin 250.000 de susţinători –, proiectul urma să intre în discuţia parlamentară. Cu un dispreţ al legii care a fost şi va fi poate cel mai grav handicap al societăţii româneşti, proiectul comunităţii maghiare a fost lăsat pentru vecie în afara agendei.

Aşa se face că, la 28 iunie 1995, Camera Deputaţilor şi Senatul au adoptat Legea nr. 84. Dezastru. Nici unul dintre maghiari nu-şi imagina că PDSR va merge atât de

---

206. Şi Comitetul Helsinki a trimis UDMR diferite propuneri de variante de negociere.

departe cu sfidarea cererilor lor. Maghiarii speraseră într-o ameliorare a legislaţiei în domeniul învăţământului. Deja, o păstrare a *status quo*-ului însemna un eşec. Să reduci însă până şi standardele existente, era chiar de neimaginat.

Care erau marile probleme ale noului act normativ ? Intrăm iarăşi în nuanţe a căror tratare gravă poate părea, din afară, exagerată. Nu este. Fiecare detaliu de acest gen are puterea de a determina pe termen lung viaţa a milioane de copii – născuţi sau nenăscuţi încă. Iată de ce nu poţi să te joci cu „nuanţele”. Deja am văzut, analizând funcţionarea instituţiilor între 1992 şi 1996, cum uşoare distincţii terminologice în interiorul unor legi – precum a siguranţei naţionale, a CSAT – pot dirija viaţa publică în adâncime. Cum ar putea să nu fie la fel cu o lege care defineşte cadrul pe termen lung al învăţământului ?

Iată prevederea Legii 84/1995 consfinţind înfiinţarea şi funcţionarea claselor în limba română în fiecare localitate a ţării – art. 8 (1). Cum în România există localităţi unde nu locuieşte nici un etnic român, aveam toate motivele să interpretăm obligativitatea înfiinţării şi mai ales a funcţionării acestora ca introducând o presupoziţie practică. Anume, „convingerea” unor persoane aparţinând minorităţilor naţionale să renunţe la instrucţia în limba maternă pentru una în limba română. Doar o temere ? Chiar acesta este rostul unei legi. Să elimine temerile.

Sau iată art. 120 (2) : „În învăţământul gimnazial şi liceal, Istoria românilor şi Geografia României se predau în limba română, după programe şi manuale identice cu cele pentru clasele cu predare în limba română. Examinarea la aceste discipline se face în limba română”. Care va să zică, legea introducea ca disciplină de studiu „Istoria românilor”, în locul „Istoriei României”. O ofensă la adresa minorităţilor. A studia istoria României înseamnă a studia trecutul societăţii care locuieşte astăzi pe teritoriul României – rezultat al convieţuirii diferitelor comunităţi : etnici români, dar şi maghiari, germani, evrei, romi, ruşi, polonezi, sârbi, bulgari, greci ş.a.m.d. De ce atunci

studierea numai a istoriei etniei române? Ceilalţi nu contează? O astfel de optică este împotriva felului în care dreptul modern înţelege logica statului şi chiar a Constituţiei, pentru care România este „patria comună şi indivizibilă a tuturor cetăţenilor săi, fără deosebire de rasă, de naţionalitate, de origine etnică, de limbă, de religie…".

Cineva va invoca articolul de lege care prevede următoarele: „În programele şi manualele de istorie universală şi istoria românilor se vor reflecta istoria şi tradiţiile minorităţilor naţionale din România" – 120 (3). Chiar această prevedere vorbeşte despre minorităţi ca despre o realitate „adăugată" la realitatea „românească.

Prin art. 122 (1), învăţământul de specialitate în limba maternă, în câteva domenii majore pentru viaţa unei societăţi, devenea, practic, inaccesibil minorităţilor naţionale: „În învăţământul de stat profesional, liceal – tehnic, economic, administrativ, agricol, silvic, agromontan –, cât şi în învăţământul postliceal, pregătirea de specialitate se face în limba română, asigurându-se, în funcţie de posibilităţi, însuşirea terminologiei de specialitate şi în limba maternă". De unde o asemenea limitare pentru o populaţie de 1.700.000 persoane, din care aproximativ 6,4% (80.000) sunt elevi? Includerea în această categorie a studiilor administrative dovedea că nu se intenţionează modificarea legii administraţiei publice locale, în sensul recunoaşterii dreptului de folosire a limbii în administraţie – ceea ce presupune folosirea, în anumite localităţi, a funcţionarilor bilingvi.

Învăţământul superior în limba maternă, în universităţi de stat, era drastic limitat la numai câteva domenii. Potrivit art. 122 (2), învăţământul superior medical era acceptat numai pentru secţiile deja existente. Conform art. 123, „în învăţământul universitar de stat se pot organiza, la cerere şi în condiţiile prezentei legi, grupe şi secţii cu predare în limba maternă pentru pregătirea personalului necesar în activitatea didactică şi cultural-artistică". Statul român nu mai oferea nici o altă specializare în limba

maternă. Nici pentru învăţământul tehnic, nici pentru cel economic, nici pentru cel juridic. (Este evident că, în acest fel, Parlamentul confirma dorinţa de păstrare a limbii române ca singura limbă a procedurii judiciare, în ciuda angajamentelor luate de statul român şi a tratatelor internaţionale ratificate.)

Era posibil accesul la aceste specializări prin învăţământul privat. Dar posibilitatea avea un caracter mai mult teoretic decât practic. Art. 166 (1) prevedea ca toate unităţile şcolare existente să treacă în patrimoniul Ministerului Învăţământului. Deci inclusiv cele naţionalizate de regimul comunist, care nu se înapoiau foştilor proprietari.

Dar cel mai criticabil text din lege se referea la posibilitatea susţinerii examenelor de admitere în limba maternă : „În învăţământul de toate gradele, concursurile de admitere şi examenele de absolvire se susţin în limba română. Concursuri de admitere şi examene de absolvire pot fi susţinute în limba maternă la şcolile, clasele şi specializările la care predarea se face în limba maternă respectivă, în condiţiile prezentei legi" (art. 124). Cu această prevedere, legea era considerată inacceptabilă nu numai de către maghiari, dar şi de către germani. Dacă învăţământul superior în limba maternă este limitat, singura posibilitate de a avea acces la unele specializări este studiul lor în universităţi cu limba de predare română. Pentru aceasta, conform noii legi, candidaţii trebuie să participe la un concurs de admitere, incluzând mai multe examene. Nu este lipsit de importanţă, evident, dacă examenul se susţine în limba în care au fost studiate materiile respective sau într-o alta. A interzice candidaţilor din rândurile minorităţilor naţionale să susţină examenele în limba maternă în care au studiat înseamnă a-i pune într-o poziţie net inferioară faţă de ceilalţi concurenţi. Singura modalitate de a evita riscul este efectuarea cel puţin a ultimului ciclu de studii dinaintea universităţii în limba română. Şi aşa, forţarea alegerii limbii române se propagă în lanţ către ciclurile educaţionale mai mici.

Prevederile amintite erau categoric inferioare celor din legea învăţământului nr. 28/1978. A reduce drepturi ale omului câştigate nu reprezintă doar o ofensă. Ci chiar o violare a principiilor de drept pe care statul român era dator să le respecte.

Frustrarea comunităţii maghiare şi furia liderilor ei a atins atunci cota cea mai de sus. Aproape imediat, înainte de a intra în vacanţa sa de vară, Parlamentul European a condamnat caracterul discriminatoriu al legii învăţământului şi intensificarea naţionalismului în România. Comunicatul UDMR dat publicităţii pe 20 iulie a înşirat măsurile hotărâte la 18 iulie 1995 de Consiliul operativ. Se anunţa, cu acest prilej, implicarea tuturor formelor de conducere ale Uniunii în campania lor vizând forurile internaţionale. Un protest a fost adresat lui Max van der Stoel. Bisericile istorice maghiare urmau propriul lor demers la Strasbourg. O ştafetă pe biciclete, purtând iniţiativa legislativă maghiară în domeniul învăţământului, pe care se strânseseră circa 500.000 de semnături, urma să plece spre oraşul-sediu al Consiliului Europei. Un mare miting de protest era programat la Odorheiu Secuiesc, iar altele, în diferite oraşe cu prezenţă maghiară, urmau la rând.

Şi Liga Pro Europa, şi Comitetul Helsinki, fiecare în stilul propriu – mai curând militant al Ligii, preponderent analitic, al nostru – au luat atitudine împotriva celor întâmplate. Analizele pe care le-am adresat organizaţiilor internaţionale erau asemănătoare celor maghiare. În schimb, CDR a formulat, ca şi în alte ocazii, un comunicat meschin : „Prevederile legii amintite [a Învăţământului] răspund exigenţelor europene în domeniul drepturilor la educaţie ale minorităţilor", susţinea comunicatul publicat prin 22 iulie şi semnat de Emil Constantinescu[207]. „Atragem atenţia UDMR că tentativele sale de izolare a României în plan internaţional pot avea consecinţa nedorită a izolării minorităţii maghiare în interiorul ţării", continua comunicatul, parcă pentru a demonstra complexul lipsei

207. *Cronica Română*, 22-23 iulie 1995.

de forţă a preşedintelui CDR. Se avea însă grijă să fie condamnat şi Guvernul, pentru a arăta că CDR îi pune la punct pe toţi. Desigur, foşti colegi din CDR primiseră, la timpul potrivit, toate explicaţiile care au fost enumerate mai sus. Avuseseră ocazia să afle că „standardul european” nu are relevanţă în cazul unor minorităţi ce au nevoie de condiţii pe măsura numărului şi tradiţiei lor culturale[208]. Li se explicase că reducerea unor standarde în domeniul drepturilor minorităţilor încălca un principiu al drepturilor câştigate. Inutil. Nimic. Politicienii Opoziţiei româneşti se considerau grozavi ori de câte ori era vorba despre tema naţională.

Dacă această criză gravă, măsurabilă doar cu ceea ce se întâmplase prin 1990-1991, a fost depăşită, asta s-a întâmplat prin amânarea aplicării prevederilor noii legi în ce priveşte educaţia în limba maternă. Ministerul condus pe atunci de Liviu Maior nu a impus examene în limba română nici în 1995, nici în 1996. Această poziţie pare să se fi datorat şi atitudinii mai raţionale a lui Maior. Dar ea era în cea mai mare măsură urmarea presiunii venite în cadrul negocierilor pentru Tratatul dintre România şi Ungaria. Aici presiunea internaţională – în primul rând, a Statelor Unite – era maximă.

În toamna anului 1996, Tratatul a fost semnat şi apoi ratificat. Iar în mai 1997, deci după alegerile din 1996, noul Guvern a adoptat Ordonanţa de Urgenţă nr. 22, care a schimbat fundamental Legea Învăţământului. O altă eră, o altă mentalitate, pe care Comunicatul din 1995 al CDR nu le intuise deloc.

---

208. Standardul internaţional este o limită inferioară, care a rezultat ca un fel de medie – cel mult ! – a situaţiilor atât de specifice din diferite ţări. Nu poţi compara nevoile educaţionale ale minorităţii ucrainene din Ungaria cu cele ale suedezilor din Finlanda ori ale maghiarilor din România. Scopul fundamental al legislaţiei este „confortul” comunităţii etno-culturale, nu cantonarea în nu ştiu ce reglementări internaţionale. Acestea reprezintă condiţia minimă, obligatorie, fără a fi suficientă şi cu atât mai puţin optimă.

27. „Evoluţia concepţiei UDMR”. Rectificarea

Între 26 şi 28 mai 1995 s-a desfăşurat, la Cluj, Congresul al IV-lea al UDMR. Programul adoptat cu acea ocazie redefinise opţiunile ideologice şi conceptuale, dar şi strategiile practice ale UDMR pentru următorii ani. Aceasta într-un moment în care dezbaterea în jurul drepturilor minorităţii maghiare ajunsese subiect de primă pagină şi când o doctrină a minorităţilor naţionale se înfiripase şi pe „piaţa de idei” românească. Studiul nostru din 1994, depăşit, contase deja pentru unele formulări ale Programului. Viciile lui îmi creaseră suficiente remuşcări. Evenimentele legate de derularea negocierilor pentru Tratatul de bază cu Ungaria, consecinţele acestuia pe plan intern, dezbaterile legislative motivau reluarea temei „concepţia UDMR”. La alt nivel. Imediat după Congres, am început cu Renate Weber o muncă a cărei dată de final se află pe ultima pagină a studiului intitulat *Evoluţia concepţiei UDMR privind drepturile minorităţii maghiare*[209] : 27 octombrie 1995.

Spre deosebire de lucrarea anterioară, „Evoluţia…” oferea şi o analiză sistematică a problematicii minorităţilor, incluzând tema loialităţii, apartenenţa naţională şi statală, drepturile colective şi discriminarea pozitivă. Desigur, din nou, conceptele maghiare. Apoi, opţiunile Programului

---

209. Publicat în variantă română şi engleză : Gabriel Andreescu, Renate Weber, *Evoluţia concepţiei UDMR privind drepturile minorităţii maghiare*, Centrul pentru Drepturile Omului, Bucureşti, 1996. Răspândirea studiului s-a făcut începând cu noiembrie 1995.

UDMR. Concluzia noastră era că Programul adoptat la Congresul al IV-lea continua „elaborarea unui sistem conceptual propriu, început prin Proiectul de lege privind drepturile minorităţilor naţionale şi comunităţilor autonome. Actualul Program trebuie înţeles ca o extindere şi amendare a obiectivelor Proiectului de lege, care avea în vedere numai locul, rolul şi forma de organizare a minorităţilor". Studiul evalua Programul ca un pas semnificativ în „recunoaşterea caracterului civic al statului şi al definirii unor obiective de democratizare a societăţii româneşti în totalitatea ei. În acelaşi timp, Programul UDMR păstrează un număr de concepte (...) sau introduce altele noi care pot ridica (...) obiecţii de principiu ori practice. Subliniem însă că elaborarea unor concepte privind dezideratele minorităţii maghiare este în spiritul unei societăţi democratice şi tot astfel este dezbaterea lor publică, într-un mod raţional şi în cunoştinţă de cauză"[210].

„Evoluţia concepţiei UDMR...", publicată în 1996, a fost cea mai importantă lucrare elaborată de-a lungul anilor în cadrul Centrului pentru Drepturile Omului. Volumul apărut sub egida CDO a devenit materialul de bază pe care l-am oferit unor largi categorii de interesaţi, dintre care din ce în ce mai mulţi studenţi români sau studenţi şi cercetători străini tentaţi să-şi elaboreze lucrări – teze de licenţă, doctorate – privind subtilele realităţi ale relaţiilor dintre românii şi maghiarii din ţară. Îmi permit să spun că, o dată cu „Evoluţia concepţiei UDMR...", se poate vorbi despre o referinţă stabilă pentru o doctrină a minorităţilor elaborată în România. Analizele elaborate ulterior, an de an, pe marginea evenimentelor legate de UDMR – şi cu ce periodicitate se derulau ele ! – au crescut natural, parcă fără nici un efort, din exerciţiul intelectual codificat atunci. Renate a elaborat ulterior o sinteză pentru un volum privind minorităţile din Europa Centrală care poate constitui, fără doar şi poate, cartea de căpătâi privind

210. *Op.cit.*, p. 44.

situaţia minorităţilor naţionale din România[211]. Dincolo de comunicatele în chestiuni concrete ale APADOR-CH, eu m-am orientat din ce în ce mai mult spre temele legitimatoare ale doctrinei minorităţilor naţionale.

*

„Evoluţia concepţiei UDMR…” era un răspuns implicit la deriva unora dintre tezele studiului anterior. Era nevoie şi de un răspuns explicit. De abia la începutul anului 1996, în numărul 12 al *RRDO*, am putut face reparaţia la studiul pe care îmi pusesem semnătura în 1994 – şi pe care, cum am descoperit cam târziu, Funar ar fi putut să-l aprecieze parţial. Fusese nevoie de luarea în considerare a unei întregi literaturi, mai ales din domeniul dreptului natural şi al filosofiei politice care fundamentează dreptul pozitiv, căruia îi dădusem mai puţină atenţie până atunci. Iată cum apărea, după o astfel de experienţă, problema autodeterminării interne a minorităţilor.

„…autodeterminarea internă a minorităţilor naţionale intră ca un concept firesc pe culoarul dintre autodeterminarea popoarelor şi autodeterminarea individului. Evoluţia modernă a principiului de autodeterminare pune accentul nu pe protejarea statului, ci pe promovarea mecanismelor democratice, incluzând distribuirea puterii şi a competenţelor. În acest sens, remarca lui Rein Müllerson îmi pare conclusivă : «Aplicarea principiului autodeterminării popoarelor, care este… una dintre cele mai importante norme de drepturile omului nu trebuie să conducă la limitarea drepturilor omului existente – în special, a drepturilor minorităţilor. Din contră, implementarea

211. Renate Weber, „The Protection of National Minorities in Romania : A Matter of Political Will and Wisdom”, in Jerzy Kranz, Herbert Kupper, *Law and Practice of Central European Countries in the Field of National Minorities Protection after 1989,* Center for International Relations, Varşovia, 1998, pp. 199-269. Este de notat includerea României, firească, dar nu curentă, între ţările Europei Centrale.

principiului trebuie să aibă drept rezultat o mai amplă protecţie a drepturilor şi libertăţilor individuale, ca şi acelea ale minorităţilor”[212].

Iată şi punerea la punct care aşteptase doi ani :

„**De la popor la secesiune : o greşeală de raţionament**

Unul dintre punctele principale ale analizei făcute în 1994 se referea la opţiunea UDMR pentru autodeterminarea internă a comunităţii autonome, în conexiune cu utilizarea, tot în proiectul de lege al UDMR privind drepturile minorităţilor naţionale şi ale comunităţilor autonome, a termenilor de «popor» şi de «naţiune». CUDMR concluziona că această asociere este «explozivă», acceptarea proiectului de lege putând determina, în perspectivă, legitimarea, în anumite condiţii, a pretenţiei de secesiune. Să revenim însă la raţionamentul în cauză – folosind, pentru simplitate, forma sintetizată în «Legislaţia în tranziţie»[213] :

Partea întâi a raţionamentului :

«Deşi nu există o definiţie consacrată juridic, pe plan internaţional, cu privire la minorităţi, numeroşi specialişti şi jurişti de reputaţie internaţională aduc astăzi contribuţii indispensabile pentru explicitarea termenului de «comunitate». Într-un Memorandum al secretarului general al ONU, cu privire la definirea şi clasificarea minorităţilor, «comunităţile» sunt considerate a fi «grupuri bazate pe factori unificatori şi spontani (opuşi celor artificali şi planificaţi), în mod esenţial plasaţi dincolo de controlul membrilor grupului»[214]. Unul dintre cei mai renumiţi experţi în materie,

---

212. Rein Müllerson, *International law, rights and politics. Developments in Eastern Europe and the CSI,* Routledge, Londra şi New York, 1994, pp. 29.
213. Gabriel Andreescu, Valentin Stan, Renate Weber, „Două proiecte de lege privind minorităţile naţionale”, in Lucian Mihai (coord.), *Legislaţia în tranziţie*, Centrul pentru Drepturile Omului, Bucureşti, 1995.
214. Citat din Karl Josef Partsch, „Fundamental Principles of Human Rights : Self-Determination, Equality and Non--Discrimination”, in Karel Vasak şi Philip Alston, *The International Dimension of Human Rights*, Paris, 1982, p. 63.

Natan Lerner, conchide că esenţa acestei definiţii «face o comunitate să fie diferită de o societate sau organizaţie, termeni care se referă la corpuri stabile prin acţiunea deliberată sau voluntară a membrilor, pentru a promova anumite interese. Familiile, triburile, naţiunile, popoarele, grupurile culturale şi religioase sunt comunităţi».

Deci termenul de comunitate poate fi interpretat şi în sensul de popor. De altfel, numeroşi specialişti identifică, pentru perioada 1919-1945, cinci accepţii diferite ale termenului de popor, printre care şi aceea după care un popor este «un grup minoritar într-un stat, dar înţelegându-se pe sine ca fiind parte a unui popor dintr-un stat vecin», exemplul invocat fiind ungurii din România.

Partea a doua a raţionamentului :

«Autodeterminarea internă, legată de o comunitate autonomă, constituită pe principiul etnic, cum se are în vedere în proiectul UDMR, în condiţiile în care comunitatea poate fi considerată popor (...) îşi poate pierde foarte uşor conotaţia internă, evoluând spre principiul autodeterminării popoarelor ca atare, a cărei finalitate poate fi inclusiv secesiunea».

Dând premiselor acestui raţionament forma lor logică standard, obţinem următoarea schemă de raţionament :

1) Relaţia dintre comunitate şi popor din definiţia lui N. Lerner se traduce prin :

Dacă «un grup are statut de popor», atunci «acest grup are statut de comunitate». (Adică : orice «popor» este «comunitate», dar nu orice «comunitate» este şi «popor».)

Prima propoziţie o implică (dacă... atunci...), în sens material, pe a doua. Folosind simboluri, o să notăm această implicaţie sub forma : $p > c$.

2) «Un grup care are statut de popor» este «un grup care are (inclusiv) drept la secesiune».

Avem aici o echivalenţă între două propoziţii : $p = s$

Din aceste premise s-a tras concluzia :

3) Dacă «grupul (maghiarii) are statut de comunitate», atunci «grupul are (inclusiv) drept de secesiune». Simbolic : $c > s$.

În final, asupra acestei concluzii, se aplică *Modus ponens* :

Dacă «grupul are statut de comunitate», atunci «grupul are drept de secesiune»,

Dar «grupul are statut de comunitate»,

Deci, «grupul are drept de secesiune».

(...) Simbolic $[(p > c) \& (p = s)] > (c > s)$

(...) Acest raţionament este valid dacă şi numai dacă tabela sa de adevăr conţine numai valori «adevărat» (simbolic : 1) pentru orice combinaţii de valori «fals» (simbolic : 0) şi «adevărat» (simbolic : 1) ale propoziţiilor componente.

Folosind tabela de adevăr ale functorilor logici & ; = ; >, rezultă tabelul de valori de adevăr al raţionamentului de mai sus.

Premisele raţionamentului : p c s $(p > c)$ $(p = s)$ $(c > s)$

0	0	0	1	1	1	1	1
0	1	0	1	1	0	1	0
1	1	1	1	1	1	1	1
1	0	1	0	1	0	1	1
0	1	1	1	0	1	0	1
1	1	0	1	0	0	0	1

Cum tabelului de adevăr al raţionamentului de mai sus nu-i corespunde numai valoarea de adevăr «adevărat» («1») pentru orice combinaţie de valori posibile ale propoziţiilor elementare, raţionamentul analizat nu este un adevăr logic. Cu alte cuvinte, raţionamentul este fals.

Putem folosi premisa mai slabă : Dacă «un grup are drept la secesiune» atunci «grupul are statut de popor» (adică nu orice popor are dreptul la secesiune, dar dacă ne aflăm în faţa unei secesiuni, el este neapărat un popor). Această premisă : $(p > s)$ ar înlocui premisa anterioară : $(p = s)$. Tabelul de adevăr corespunzător demonstrează că, din nou, nu ne aflăm în faţa unui adevăr logic : raţionamentul de mai sus nu se susţine. (...)

«Dreptul la autonomie» : o problemă de accent

În paragraful referitor la opţiunea UDMR, elaborată în proiectul său de lege, privitor la autonomie (locală,

regională şi personală), studiul din 1994 face câteva observaţii semnificative, cum ar fi faptul că autonomia locală şi regională pe criterii etnice nu este reglementată de nici un instrument juridic internaţional sau că majoritatea statelor nu iau în considerare această formă de descentralizare a statului. Dacă un drept la autonomie există, acesta poate fi identificat în constituţiile unor state precum Spania, Portugalia, Italia, dar el reflectă o opţiune a popoarelor respective şi condiţii specifice. Ideea generală a capitolului este că, deşi autonomiiile sunt o experienţă deseori pozitivă, demnă de avut în vedere, ele nu reprezintă o formulă care să îşi găsească legitimarea în dreptul internaţional. Ca urmare, în condiţiile României, a cărei Constituţie nu are în vedere autonomii teritoriale, ar merita să se insiste pe promovarea unor variante de protecţie a minorităţilor de altă natură decât varianta autonomiilor locale, regionale şi personale. Această sugestie a fost oarecum confirmată de evoluţiile din ultimii doi ani.

Asupra unui pasaj al capitolului privind autonomiile trebuie să revenim : «Este semnificativă pentru relaţia dintre minoritate şi autonomie locală şi regională (în cadrul statului) Rezoluţia 232 (1982) cu privire la autonomie, minorităţi, naţionalism şi Uniunea Europeană, adoptată de Conferinţa Permanentă a Autorităţilor Locale şi Regionale din Europa. Ea consideră necesar ca statele să acţioneze pentru instaurarea democraţiei «efectuând o redistruibuire pe scară largă a puterilor între Guvernul central, regiuni şi autorităţi locale şi, în special, prin recunoaşterea şi protejarea identităţii şi dreptului minorităţilor de a juca un rol în administraţia publică, conform principiului subsidiarităţii, respectându-se structurile administrative ale fiecărui stat. Recunoscându-se deci dreptul minorităţilor «de a juca un rol în administraţia publică», nu se face nici o referinţă la tipul de descentralizare pe criterii etnice. Se specifică foarte clar că protejarea minorităţilor se face în cadrul stabilit prin structurile administrative ale fiecărui stat.. În cazul României, aceste

structuri nu admit prin chiar reglementările constituţionale o descentralizare pe criterii etnice».

Observaţia pe care mă simt obligat să o fac acum este că CUDMR interpretează necorespunzător clauza asiguratorie a Rezoluţiei 232 privind respectarea structurilor administrative ale statelor. CUDMR susţinea : «protejarea minorităţilor se face în cadrul stabilit prin structurile administrative ale fiecărui stat», sugerând că, într-un caz cum este România, opţiunea pentru autonomie este condamnată nu numai conjunctural, datorită reglementărilor constituţionale, ci şi principial, de documente precum Rezoluţia 232. Este ca şi cum Rezoluţia ar pune accentul pe respectarea structurilor administrative existente, şi nu pe altceva. În realitate, Rezoluţia 232, departe de a fi o invitaţie făcută statelor de a îngheţa cadrul stabilit prin structurile lor administrative atunci când au în vedere recunoaşterea identităţii şi a drepturilor minorităţilor şi de a delegitima astfel solicitarea unor minorităţi naţionale, îndeamnă statele să redistribuie puterile, conform principiului subsidiarităţii. Cu cât mai profund şi imaginativ, cu atât mai bine, acesta este spiritul Recomandării 232 din 1992 cu privire la autonomie, minorităţi, naţionalism şi Uniunea Europeană. Însă, ca orice document internaţional de acest tip, Rezoluţia este obligată să introducă o clauză care să nu lezeze voinţa statelor, cerându-le să facă ceva împotriva voinţei lor. România trebuie să vadă în Rezoluţia 232 o sugestie de a folosi căi spre descentralizare, chiar autonomie, dar are dreptul să afirme că acest document nu o obligă la nimic"[215].

Iată deci procedurile decizionale din logică, în doctrina minorităţilor naţionale. Este de înţeles însă că impresia de a fi fost supus unei manipulări fusese traumatică. După dialogul cu Ivan Truţer, privind eventualul interes al lui Funar pentru studiul din 1994, am ştiut că nu mă voi mai lăsa niciodată pe rigoarea raţionamentului unui

215. Gabriel Andreescu, „Autodeterminarea minorităţilor naţionale", in *RRDO*, nr. 12, 1996, pp. 35-38.

istoric. Rostul instrumentelor intelectuale este să apere adevărul şi binele.

În introducerea la *Problema transilvană,* peste câţiva ani, Renate Weber făcea la rândul ei o punere la punct, referindu-se la acelaşi studiu : „Citind rândurile acestea, mi-am adus aminte de altele, dintr-un studiu la elaborarea căruia am participat şi care privea problematica drepturilor minorităţilor naţionale în viziunea UDMR. Analizând chestiunea autonomiei locale şi regionale, se menţiona în acel studiu că, în cadrul Uniunii Europene, nu există un model privind autonomiiile şi se ofereau cititorului câteva fragmente dintr-o lucrare importantă privind statutul minorităţilor în cadrul Uniunii. Astfel, era citată afirmaţia lui Bruno de Witte conform căreia «sistemul comunitar a exclus sistematic autorităţile regionale şi locale de la participarea instituţională. (...) Nu există, spus altfel, nici un regim comunitar pentru minorităţile teritoriale».

În principiu, afirmaţiile lui Bruno de Witte erau şi continuă să fie corecte. Citarea lor în studiul nostru îmi pare astăzi, patru ani mai târziu, ca fiind făcută cu superficialitate. Lipseşte un comentariu care ar fi fost esenţial. Este adevărat că Uniunea se preocupă de chestiunile de ansamblu şi lasă statelor dreptul şi obligaţia de a-şi rezolva chestiunile ce privesc specificitatea lor internă, dar la fel de adevărat este că, în ultimii cincizeci de ani, statele Europei Occidentale chiar asta au făcut : s-au preocupat de structura lor internă, de punerea în valoare a comunităţilor locale, uneori şi din variate motive (apartenenţa naţională sau subdezvoltarea economică fiind numai două exemple) mergând până la acordarea unor statute speciale diferitelor regiuni”[216].

216. Renate Weber, „Dezbaterea”, in Gabriel Andreescu ; Gusztáv Molnár, *Problema transilvană*, Polirom, Iaşi, 1999, p. 7.

28. Alegerile din 1996: UDMR la guvernare

În toamna anului 1996, s-a produs saltul incredibil – din punct de vedere etnopolitic – faţă de logica tuturor anilor anteriori. Cum s-a întâmplat acest lucru? Participarea maghiarilor într-o coaliţie majoritară, în cazul câştigării alegerilor de către CDR, fusese implicită din perspectiva colaborării în cadrul Convenţiei. O dată cu campania din iarna şi primăvara anului 1995, legătura dintre formaţiunea maghiară şi partidele româneşti fusese totuşi ruptă. E adevărat că Emil Constantinescu a încercat, în discuţia cu liderii UDMR, să explice cele întâmplate ca o strategie preelectorală a CDR, urmând ca, o dată depăşite alegerile, cooperarea să fie din nou posibilă. Că nu era vorba *în primul* rând despre o tactică de liniştit alegătorul o spun mai multe detalii. Aş invoca dintre ele faptul că unul dintre actorii principali ai campaniei anti-UDMR, PAC, nu a colaborat cu colegii din Convenţie, ieşind din CDR şi ratând, în mod deplorabil, intrarea în Parlament.

Asocierea maghiarilor la guvernare după scandalurile din 1995 a mai putut trăi doar în capul unor oameni politici vizionari. Adrian Severin, care a făcut cea mai amplă referire la acest aspect, susţine a fi fost un militant al strategiei chiar din poziţia sa de responsabil al PD cu alianţele şi colaborările pre- şi post-electorale. Deci, şi în 1995[217]. El l-a încurajat pe György Frunda să candideze pentru alegerile prezidenţiale[218].

---

217. O spune în Gabriel Andreescu, *Locurile unde se contruieşte Europa. Adrian Severin în dialog cu Gabriel Andreescu*, Polirom, Iaşi, 2000.
218. Despre asta fusesem întrebat şi eu. Mi-am arătat reticenţa faţă de intrarea lui György Frunda în campania prezidenţială.

Pe de altă parte, preşedintele UDMR, Béla Markó, rămăsese într-un anumit contact cu liderii CDR şi înainte de alegerile parlamentare din octombrie 1996. După derularea acestora, deci între cele două campanii prezidenţiale, Markó a avut discuţii concrete pentru o eventuală participare a UDMR la guvernare, cu toţi liderii coaliţiei – Ion Diaconescu, Mircea Ionescu-Quintus, Petre Roman ş.a. Aceştia îşi arătaseră acordul „de principiu". Béla Markó enunţase şi „condiţiile" UDMR : amendarea Legii învăţământului, a Legii administraţiei locale, universitatea maghiară.

Totuşi, după câştigarea alegerilor parlamentare, CDR şi PD au semnat un protocol privitor la formarea Guvernului *numai între ele*. Documentul încheiat nu făcea nici o referire la UDMR. Severin susţine, în cartea lui de dialoguri, că PNŢCD a răspuns la întrebarea sa : „Care este statutul în viitor al UDMR ? " cât se poate de net : e bine ca UDMR să rămână deocamdată afară, ca să nu şocăm opinia publică[219].

Totuşi, în ultima fază a discuţiilor preliminare dintre CDR şi PD s-a decis şi invitarea UDMR[220]. Atunci, „într-o confuzie generală", cum spune Adrian Severin, s-a acceptat intrarea maghiarilor în Guvern, prin şefia viitorului Departament pentru Protecţia Minorităţilor Naţionale şi a încă unui „ministru plin". Decizia istorică a fost acceptată şi de proaspătul preşedinte Emil Constantinescu.

Mi se părea că se oferă astfel o bună ocazie pentru exersarea atitudinilor naţionaliste. Or, tocmai asta trebuia evitat. Desfăşurarea campaniei nu mi-a dat nici un pic dreptate. György Frunda a impresionat *în bine* electoratul român.

219. Cum am amintit cu altă ocazie, aici afirmaţiile lui Adrian Severin intersectează spusele Doinei Cornea (vezi *Doina Cornea în dialog cu Rodica Palade. Faţa nevăzută a lucrurilor*, Dacia, Cluj, 1999) care invoca marea teamă a prietenilor ei politici : „să nu se spună că...".

220. Victor Babiuc a dorit să marcheze, la rândul său, rolul pe care l-a jucat, alături de Severin, în promovarea alianţei cu UDMR – atitudine coerentă cu tot ceea ce ştiu din comportamentul său.

Este, cum s-a spus, prima participare a maghiarilor la guvernare în România? Trebuie distinsă, pentru a da răspunsul just, „participarea minorităţii maghiare la guvernare” de numirea unor maghiari în diferite instituţii publice. Astfel, imediat după război, au fost numiţi prefecţi maghiari, membri ai Uniunii Populare Maghiare, în judeţele Trei Scaune, Odorhei şi Ciuc. În 1945, la Subsecretariatul Naţionalităţilor a fost numit consilierul Nándor Czikó, la Ministerul Propagandei, József Méliusz, iar în octombrie 1946, Ödön Felszeghy ocupa poziţia de secretar general la Ministerul Educaţiei Naţionale.

Ar fi, de altfel, fără sens să vorbim despre „participare la putere” în cazul unui regim comunist. La fel, a vorbi despre autonomia Regiunii Autonome Maghiare – înfiinţată în 1952 – înseamnă a utiliza un termen fără conţinut real într-un regim care nu oferea absolut nici un spaţiu de exercitare a unei puteri independente, de orice tip ar fi fost ea. Nostalgia unor maghiari pentru regimul Petru Groza nu reprezintă decât nostalgia faţă de simboluri[221]. Exact din acelaşi motiv, este absurdă calificarea drept „politică antimaghiară”, drept „lichidarea sistemului instituţional economic autonom maghiar”, politica de colectivizare şi naţionalizare dusă de comunişti din 1948[222]. Acestea erau acte de natură ideologică şi vizau întreaga populaţie, chiar dacă impactul unora dintre ele asupra comunităţilor etnice era diferit.

Iată de ce cuvintele folosite de Michael Shafir în interpretarea evenimentului din 1996 îmi par răspunsul

---

221. Am văzut „pe viu” această nostalgie a unor maghiari, de altfel elevaţi, la o emisiune a DUNA TV, la care am participat în 1999.

222. În acest sens, aş urma interpretarea lui Gabór Vincze: „Suntem de părere că, începând cu 1945, se poate vorbi mai degrabă de o «problemă maghiară» şi, legată de aceasta, de o politică faţă de maghiarime, decât în sens generalizat de o problemă minoritară sau o politică minoritară”. Vezi: „De la minoritate naţională la «români de naţionalitate maghiară»”, in *Altera*, 15, 2000, p. 86.

cel mai precis la întrebarea pusă: „Intrarea UDMR în coaliţia guvernamentală în noiembrie 1996 a marcat prima încercare a unui guvern din istoria României de a aplica strategii «inclusiv-civice».”, adică, în sensul explicaţiilor date de autor, implicarea tuturor cetăţenilor ţării în construcţia naţională, indiferent că sunt români, maghiari etc., cu drepturi egale[223].

Ar mai trebui amintit ceva. Venirea maghiarilor la guvernare a avut loc după încheierea Tratatului de bază dintre România şi Ungaria. PDSR a acceptat încheierea documentului sub presiunea externă, în primul rând a celei americane. Un rol deloc neglijabil l-a avut probabil competiţia din ce în ce mai greu de purtat cu PUNR. Partenerul de coaliţie părea un abonat la voturile simpatizanţilor PDSR, în următoarea campanie elecorală. Or, *suspens*-ul indefinit în care rămăsese negocierea cu Ungaria avantaja partidul lui Funar. Prin semnarea şi, apoi, ratificarea Tratatului, PDSR a dat o lovitură de graţie PUNR. Dar, diminuând rolul naţionalismului în viaţa politică românească, PDSR a oferit simultan un atu partidelor democratice. Aşa se face că alegerile din 1996 au reformat în acelaşi timp paradigma democraţiei şi paradigma etnopoliticii.

În mod absolut iraţional, UDMR s-a împotrivit încheierii Tratatului în termenii negociaţi. Tratatul a permis însă o foarte rapidă apropiere între Budapesta şi Bucureşti, până la realizarea unui „parteneriat strategic” între cele două capitale. Artizanul indiscutabil al acestui eveniment de politică internaţională a fost Adrian Severin[224]. După plecarea lui Severin din fruntea MAE, apoi, prin scoaterea din scenă a Guvernului Ciorbea, relaţia româno-maghiară s-a erodat încet-încet. Totuşi, această experienţă a fost un

---

223. Din sinteza sa asupra primului an de guvernare, din numărul 55 al revistei *Sfera politicii/1998*. Michael Shafir, cercetător la Open Media Institute, este unul dintre cei mai riguroşi analişti ai problematicii maghiarilor din România.
224. Vezi din nou volumul de dialoguri publicat la Editura Polirom.

fel de călătorie în lumea posibilului. Ea a arătat cum raporturile interetnice româno-maghiare găsesc un corespondent firesc în raporturile dintre România şi Ungaria, putând ajunge până la cel mai intens parteneriat.

29. Ordonanţele de urgenţă şi „modelul de reconciliere româno-maghiar”

La o întâlnire pe care o propusese în martie 1999, cu câţiva lideri de organizaţii neguvernamentale din România, pentru a le cere ajutorul în procesul de reformă, preşedintele Emil Constantinescu a început cu următoarea afirmaţie : „până în 1996 societatea civilă a asigurat educarea democratică a populaţiei. Fără ea nu ar fi fost posibilă includerea UDMR în Guvern şi nu ar fi fost posibilă semnarea Tratatului cu Ucraina...”.

Era prima recunoaştere la nivel oficial a rolului pe care l-au avut bătăliile celor câţiva militanţi în stabilirea bunelor relaţii româno-maghiare şi, mai general, a bunelor relaţii cu vecinii României, pentru harta politică de după alegerile din 1996. După alegerile din 1996, câştigate de către CDR şi candidatul acesteia la preşedinţie, Emil Constantinescu, în urma cooptării în coaliţia majoritară şi la guvernare a UDMR, a început un proces extrem de rapid de reformă politică. Partidele naţionaliste, PUNR şi PRM, intraseră în opoziţie. Noul Guvern a făcut paşi radicali în tratarea relaţiilor cu vecinii. În afara parteneriatului strategic dintre România şi Ungaria s-a reuşit finalizarea Tratatului de bază cu Ucraina, extraordinar de complicat. În luna iunie era deja semnat şi ratificat de cele două ţări.

În lunile mai şi iunie 1997, prin două Ordonanţe de Urgenţă, Guvernul Ciorbea a amendat Legea învăţământului şi Legea administraţiei locale. Prin ele se accepta învăţământ maghiar până la toate nivelurile, inclusiv existenţa universităţilor de stat în limba maternă. Se introducea limba maternă ca limbă a administraţiei în localităţile în care procentul de minoritari depăşea 20%. Noile norme

în domeniul utilizării limbii materne în educaţie şi în administraţie integraseră înaltele standarde cerute de UDMR. Printr-o acţiune extrem de simplă, fără reacţii din partea populaţiei – care arăta astfel că se inflamează de antimaghiarism numai când i-o pun alţii în vedere –, Guvernul anihila şapte ani de beţie naţional-extremistă.

Participarea UDMR la guvernare a impresionat lumea întreagă şi a fost calificată rapid de către diverşi actori interni şi internaţionali drept un fapt excepţional. A apărut şi a fost promovat conceptul unui „model româno-maghiar de reconciliere”, subiect de articole şi seminarii[225]. Poate mai puţin uzitată acasă, formula era folosită curent în străinătate. György Tokay mi-a povestit deseori, cu umor, felul în care delegaţiile guvernamentale din România îi prezentau pe colegii maghiari, cu gesturi demonstrative. Demnitarii maghiari erau „proba vie” că România devenise altceva decât fusese cu o jumătate de an înainte. Că merită să fie integrată în familia democraţiilor care au construit Europa instituţionalizată şi solidaritatea transatlantică.

Împotriva utilizării acestei formule s-au ridicat însă voci de la început. Nu erau doar radicalii, mai ales cei din UDMR, care contestau realităţile „reconcilierii”, unii neîmpăcându-se nici cu ideea că între români şi maghiari ar putea exista aşa ceva. Ci şi maghiarii care, deşi recunoşteau evoluţii rapide şi de substanţă în viaţa etnopolitică a României, vedeau că multe deziderate ale lor nu se îndeplineau.

Cu trecerea timpului şi cu erodarea a ceea ce se realizase în prima parte a anului 1997, vocile acestea aveau din ce în ce mai multe argumente. Împotriva folosirii demagogice a formulei „model de reconciliere” s-a exprimat chiar preşedintele UDMR, Béla Markó. Într-o polemică implicită desfăşurată „peste ocean”, Béla Markó

225. Cum a fost seminarul sponsorizat de USAID în 2000 – dovadă a relevanţei pentru americani a ideii de reconciliere.

a comentat o declaraţie a preşedintelui american Bill Clinton din 1999[226], afirmând că „nici nu ar fi posibilă o reconciliere între români şi maghiari” (enunţul trebuie citit strict în context). Reacţia preşedintelui UDMR era motivată de campania cu accente isterice care se ducea tocmai atunci împotriva proiectului Universităţii Petőfi--Schiller. (Voi reveni.) Béla Markó şi mulţi lideri maghiari aveau toate motivele să se simtă la capătul puterilor. Se pot da o mulţime de exemple, motivând adânca frustrare a conducerii UDMR : de la chemarea la neaplicare a ordonanţei administraţiei publice locale de către însuşi ministrul de Interne, Gavril Dejeu (în 1997[227]) până la campania lipsită de *fair-play* împotriva cererilor pentru o universitate maghiară a „colegului” lor din Guvern, Andrei Marga (1998, 1999).

Am susţinut constant, cu toate mijloacele pe care le-am avut la dispoziţie, conceptul „modelului de reconciliere româno-maghiară”. Asta şi pentru că el avea o valoare cheie în procesul de apropiere a României de lumea occidentală. Dar este şi un alt motiv, pe care îmi permit să-l numesc „mai subtil” decât atât. Când se vorbeşte despre existenţa unui „model de reconciliere”, marea majoritate interpretează formula ca având un sens calitativ. Semnificând un fel de înaltă (eventual, unică) realizare în raporturile interetnice.

Evident, nu era cazul. Propun însă o perspectivă diferită, *descriptivă*, a formulei. Miza „modelului de reconciliere” nu se joacă la nivelul onestităţii sau frustrării actorilor politici. „Modelul” trebuie înţeles ca descriind

226. Bill Clinton se afla în campanie prin Statele Unite, la câteva săptămâni după începerea bombardamentelor NATO în Iugoslavia, în scopul explicării pentru cetăţeni a necesităţii unei asemenea intervenţii. (Gabriel Andreescu, „Pages From the Romanian-Hungarian Reconciliation. The Role of Civic Organizations”, Working Paper, EEI, Washington, 1999.)

227. Privind introducerea inscripţiilor bilingve, în conformitate cu Ordonanţa nr. 22/1997.

rezultatul unui proces relevant din punct de vedere etnopolitic. „Esenţa” sa constă *într-o anume rezolvare* a tensiunii dintre oferta partidelor româneşti şi cererea formaţiunii reprezentative a maghiarilor din România. S-a realizat un pact implicit între maghiarii care adoptaseră modelul autodeterminării şi românii care aveau la dispoziţie modelul măsurilor speciale – formula de protecţie a minorităţilor naţionale disponibilă în cadrul legislativ din România[228]. Acceptând să negocieze conţinutul unor măsuri speciale (vizând educaţia, utilizarea limbii în administraţia locală, locuri în instituţiile publice), UDMR a renunţat, implicit, la punerea raporturilor sale cu „reprezentanţii” români ai suveranităţii naţionale[229] în termenii Proiectului de lege şi ai Programului său (autodeterminare internă, comunitate autonomă etc.)[230]. Participarea la guvernare nu a fost expresia statutului de „co-naţionalitate” al maghiarilor din România, pe care UDMR îl promovase încă din primul an al existenţei sale. Ci a avut sensul unui beneficiu de reprezentare, componentă a măsurilor necesare pentru realizarea egalităţii efective a cetăţenilor ţării, fie aceştia români, fie maghiari.

O asemenea situaţie a făcut posibilă coaliţia CDR-USD-UDMR cu toate consecinţele extrem de importante ale primei împărţiri în istorie a puterii între maghiari şi români. A fost un eveniment suficient de radical şi suficient de pozitiv pentru a-l putea denumi „model”.

---

228. Acordarea dreptului la autodeterminare internă unei minorităţi naţionale este una dintre formulele de protecţie a minorităţii. Sistemul standard de protecţie este dat de: (a) garantarea drepturilor şi libertăţilor individuale; (b) principiul non-discriminării; (c) măsuri speciale.
229. Parlamentarii constituind „organul reprezentativ suprem al poporului român” (art. 58 din Constituţie).
230. Prin asta nu trebuie înţeles că a avut loc o negociere în aceşti termeni, nici măcar că „înţelegerea” din momentul realizării coaliţiei guvernamentale ar fi fost concepută în sensul descris aici. Ci este vorba despre logica obiectivă a ceea ce s-a întâmplat.

Am perceput cel puţin în patru-cinci ocazii gândul neexprimat decât printr-o grimasă a unor lideri UDMR, când am încercat să argumentez sensul descriptiv al „modelului”. „Cine a spus că noi am renunţat implicit la formula noastră a autonomiilor ? ”, se vedea sub fruntea lor. Iar răspunsul acesta l-am primit explicit, în alte vreo două cazuri. Ei bine, nu conta că subiectiv, liderii UDMR nici măcar nu se gândiseră la aceasta. Negocierea avusese loc implicit şi rezultatele „operau”. Erau fructificate de ambele părţi şi schimbau faţa societăţii. Evenimentele pe care le amintesc aparţin istoriei ultimilor cinci ani şi semnificaţia lor nu se va schimba, chiar dacă mâine noile realităţi etnopolitice din România vor depinde de realizarea unor autonomii pe bază etnică. Este limpede că evoluţiile din perioada 1996-2000 au determinat radical şi ceea ce a urmat după alegerile ultimului an. Iată de ce aş pune realitatea de astăzi în continuare sub semnul conceptului (descriptiv !) al reconcilierii româno-maghiare.

30. Sabotarea „modelului”

Marea revelaţie etnopolitică a schimbării din 1996, „modelul” de reconciliere româno-maghiar începuse de fapt să fie sabotat înainte de a lua naştere. Chiar înainte ca Guvernul României să fi fost nominalizat, ziarul *Adevărul* a lansat o campanie de presă împotriva îmbunătăţirii relaţiilor României cu Ungaria. *Adevărul* dorea să intimideze noua echipă de la conducere, nu cumva să se stingă tensiunea mocnită între Bucureşti şi Budapesta, la care el contribuise atât.

Totuşi, cea mai spectaculoasă tactică de sabotare a politicii de rapidă dezvoltare a relaţiilor spre Vest îmi pare a fi aparţinut *Evenimentului zilei*, condus în acel moment de Ion Cristoiu. Editorialul din 6 ianuarie, semnat chiar de micuţul la stat director, ataca în termeni virulenţi vizita la Budapesta a lui Adrian Severin. Iată în ce stil : „Sigur e că, dacă tăcerea lui Adrian Severin mai poate fi trecută cu vederea, cea a lui Emil Constantinescu, preşedintele României, care are printre prerogativele constituţionale şi asumarea politicii externe româneşti, nu poate fi iertată. De la un anumit punct, ea devine mai mult decât stupefiantă. Ea devine iresponsabilă pur şi simplu”. Ce anume nu putea fi iertat ? Problemele minorităţii maghiare din România. „Dacă există, dacă UDMR le vrea rezolvate, ele trebuie discutate la Bucureşti, cu reprezentanţii minorităţii maghiare, şi nu la Budapesta, cu politicienii aflaţi la putere în Ungaria.”

După cum se vede, Ion Cristoiu miza mai curând pe teama lui Constantinescu, decât pe sensibilitatea lui Severin. În acelaşi număr, pentru a susţine editorialul, Radu Tudor publica un articol despre închiderea Consulatului de la Cluj pe vremea lui Ceauşescu. Înţelegerea realizată de Adrian Severin cu omologul său îi tulburase grozav, se

vede, pe mercenarii antimaghiarismului. Erau reluate vechile acuze ale Securităţii şi se conchidea : „reînfiinţarea la Cluj-Napoca a Consulatului general ungar ar fi inoportună, de natură să afecteze interesele majore ale României”. Ar fi de notat că Radu Tudor este un personaj aparte printre ceilalţi redactori ai cotidianului. El era semnatarul felicitărilor pe care *Evenimentul zilei* le adresa din când în când ofiţerilor SRI.

Evenimentul zilei a oferit spaţiu a doua zi, pe 7 ianuarie, fostului general de Securitate Ioan Şerbănoiu, ca să acuze şi el pericolul deschiderii unui consulat ungar la Cluj. Pe 8 ianuarie, campania *Evenimentului zilei* părea să-şi fi luat timp de *respiro*, o dată cu replica Ministerului Afacerilor Externe. În schimb, intra în scenă, din nou, *Adevărul*. Redacţia ziarului a reuşit să „smulgă” de la Preşedinte, pe 8 ianuarie, o declaraţie pe care o punea sub titlul „Adrian Severin n-a avut mandat să discute la Budapesta chestiunea bilingvismului şi a Universităţii Babeş-Bolyai”. „Aspecte ca universităţile bilingve sau plăcuţele bilingve cu denumiri de localităţi sau de străzi”, îşi ridica glasul Constantinescu, „nu au făcut obiectul mandatului sus-menţionat, fiind probleme interne ale României”[231].

Iată o primă strategie : stimularea cu dexteritate – când prin declaraţii ameninţătoare, când printr-o delegare de responsabilităţi şi competenţe creatoare de invidii şi frustrări – a confruntării dintre Preşedinte şi ministrul de Externe.

Aşa au încercat principalii artizani din presă ai contenciosului româno-maghiar, săptămână de săptămână,

231. Bineînţeles, nu erau doar probleme interne, măcar pentru faptul că introducerea plăcuţelor bilingve este reglementată prin normele Recomandării 1201, parte a Tratatului dintre România şi Ungaria. Dar şi celelalte aspecte privind drepturile minorităţilor sunt de discutat în întâlniri bilaterale, la Budapesta şi la Bucureşti, mai întâi întrucât au intrat într-un capitol din Tratatul amintit, apoi întrucât drepturile minorităţilor sunt subiect de interes internaţional.

sabotarea noii politici a Guvernului CDR-USD-UDMR. În ciuda acestui vacarm, Victor Ciorbea şi echipa au îndeplinit cele două condiţii negociate cu maghiarii : amendarea legii învăţământului şi a administraţiei locale. Respectul premierului pentru cuvântul dat a fost decisiv pentru proces. Atitudinea i-a creat o simpatie extraordinară printre maghiari, fie aceştia din Bucureşti, fie din Ardeal ori din Ungaria.

*

Legile mai trebuie aplicate, nu numai adoptate. Una dintre consecinţele cu efect imediat ale Ordonanţei de Urgenţă 36 era introducerea plăcuţelor bilingve în localităţile unde se află peste 20% minoritari. Punerea lor rezulta direct din lege. Numai că autorităţile mai trebuiau să treacă la treabă. În localităţile locuite masiv de maghiari nu a fost nevoie de venirea legii ca să apară inscripţii bilingve. La Cluj, Funar se comporta de parcă oraşul său şi-ar fi obţinut autonomia de România. Iată de ce Târgu-Mureş apărea acum drept un test cheie. Imre Fodor, primarul, a trecut la fapte. Mai multe tăbliţe bilingve au fost aşezate la intrarea în oraş. Peste noapte, tăbliţele au fost mâzgălite, vopsite tricolor, şterse. Au fost înlocuite. Au fost vopsite iarăşi. Jocul de-a plăcuţele s-a repetat zi după zi. Filiala PUNR din oraş era activă şi şi-a asumat deschis responsabilitatea. Surpriză ! Poliţia din Târgu-Mureş a refuzat să păzească inscripţionările bilingve. Şeful Inspectoratului Judeţean de Poliţie a şi spus-o cu viu grai. Grav era însă ce se întâmpla în Guvern. Gavril Dejeu a cerut amânarea aplicării Ordonanţei. Iaţă deci, într-o ţară părând „normală”, ministrul de Interne cerea amânarea unui act normativ. Adică neaplicarea. Peste toate, Secretarul de Stat Grigore Lăpuşanu, şeful Departamentului pentru Administraţia Publică Locală, şi-a permis să trimită cu de la sine putere o adresă de interpretare a Ordonanţei, menită să blocheze aducerea ei la îndeplinire.

Lucrurile se deteriorau. Iată, cu un UDMR – parte la Guvern trebuiau mai departe făcute clarificări şi

atenţionări publice de către organizaţiile civice. Eram la Universitatea de vară Bálványos – mutată deja la Tuşnad – când situaţia scăpase cu totul de sub control. Discutam din nou cu Smaranda Enache şi Elek Szokoly despre ce trebuie făcut. De fapt, ştiam, cel puţin în ce ne priveşte : analize şi luări de atitudine. Foile cu antet se aflau însă la Bucureşti.

„Dragă Renate, Manuela, Ionuţ[232] etc.

Vă trimit această propunere de comunicat al APADOR-CH. Vă rog să-l citiţi şi să-i faceţi modificările care vi se par corecte, dar el trebuie imediat trimis autorităţilor – în special Secretariatului Guvernului, Departamentului pentru Minorităţi, Guvernului + o cerere de la Ministerul Turismului/pentru ministru – presei etc.) Atenţie, joi are loc şedinţa de Guvern.

Mult bine, Tuşnad, 22.07.1997
Gabriel

COMUNICATUL APADOR-CH privind acţiunile îndreptate împotriva afişării plăcuţelor bilingve

APADOR-CH a salutat eforturile îndreptate spre ameliorarea drepturilor minorităţilor naţionale. Transformarea Recomandării 1201 în normă juridică internă şi amendamentele la Legea administraţiei publice locale şi la Legea învăţământului plasează România între ţările cu standarde superioare în domeniul protecţiei minorităţilor naţionale. Iată de ce împotrivirea la aplicarea legislaţiei specifice constituie nu numai o violare a principiilor statului de drept, ci şi afectarea unui statut pe care România şi l-a câştigat cu greu. APADOR-CH cere autorităţilor să ia măsurile ce se impun, pentru a asigura supremaţia legii. În acest sens :

1) APADOR-CH solicită Ministerului de Interne şi IGP să intervină în legătură cu refuzul Poliţiei din Târgu-Mureş şi a Poliţiei Judeţului Mureş de a asigura

232. Ionuţ Iacoş, documentarist la biblioteca Centrului pentru Drepturile Omului.

paza însemnelor bilingve din oraş. Faptul că un astfel de refuz priveşte evidente acţiuni cu caracter şovin poate sugera că Poliţia din Târgu-Mureş nu vrea să-şi asume obligaţiile ce o privesc, în cazul manifestărilor îndreptate împotriva minorităţilor naţionale.

2) APADOR-CH consideră adresa Secretarului de Stat Grigore Lăpuşanu, şef al Departamentului pentru Administraţia Publică Locală, ca o interpretare necorespunzătoare a Ordonanţei de Urgenţă pentru modificarea şi completarea Legii administraţiei publice locale nr. 69-1991, capabilă să afecteze relaţiile interetnice din România. Astfel :

a) considerarea faptului că afişarea plăcuţelor bilingve constituie o «atribuire şi schimbare de denumire» constituie o interpretare speculativă, menită să elimine competenţele primarului în acest domeniu. Afişarea plăcuţelor cade în competenţa primarului, conform art. 43 (modificat), care stipulează : «În exercitarea atribuţiilor de… autoritate tutelară…, primarul acţionează şi ca reprezentant al statului în… oraşul în care a fost ales». Această formulare nu face decât să preia ideea enunţată mai explicit în art. 43, a), a Legii administraţiei publice locale nr. 69-1991 (înainte de modificare) care atribuie primarului responsabilitatea de a «asigura respectarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale cetăţenilor, a prevederilor… legilor ţării, …ale hotărârilor Guvernului».

Un argument împotriva ideii că afişarea plăcuţelor bilingve ar fi scoasă din atribuţiile executive ale primarului, excepţie stipulată de art. 28, alin. 2 (modificat), care atribuie consiliului local «hotărârile privind administrarea domeniului public şi privat al comunei sau al oraşului, organizarea şi dezvoltarea urbanistică a localităţilor şi amenajarea teritoriului» este şi faptul că, astfel, consiliul local ar avea posibilitatea să refuze, printr-un vot negativ a două treimi din numărul consilierilor, aplicarea unei norme cu valoare de lege.

b) aprecierea conform căreia «numai consiliul local este competent a hotărî asupra inscripţionării bilingve a

denumirii localităţilor, instituţiilor publice şi unităţilor proprii» este contrară legii, întrucât :

– în localităţile unde se află un număr de persoane aparţinând unei minorităţi naţionale în proporţie de peste 20%, consiliul local nu are competenţa să hotărască asupra inscripţionării, aceasta rezultând din Ordonanţa de Urgenţă a Guvernului României privind amendarea şi completarea Legii administraţiei publice locale nr. 69-1991 ;

3) Afirmaţia Secretarului de Stat, domnul Grigore Lăpuşanu, că inscripţionarea bilingvă priveşte «strict denumiri de localităţi, instituţii publice şi unităţi înfiinţate de autorităţile publice locale – neextinzându-se asupra altor obiective (străzi)» este greşită. Într-adevăr, Ordonanţa de Urgenţă enumeră doar cele trei tipuri de entităţi, dar nu exclude posibilitatea inscripţionării bilingve şi a altor tipuri de obiective. Mai mult, conform Recomandării 1201, parte a dreptului intern (conform Tratatului dintre România şi Ungaria şi a art. 11 şi 20 din Constituţie), autorităţile publice locale pot hotărî asupra inscripţionării bilingve a unor obiective precum străzile etc. În acest caz, decizia aparţine consiliului local.

Drept urmare, APADOR-CH cere Guvernului să anuleze adresa Secretarului de Stat Grigore Lăpuşanu, Şeful Departamentului pentru Administraţia Publică Locală, şi să asigure aplicarea cu bună credinţă a Ordonanţei de Urgenţă a Guvernului României pentru amendarea şi modificarea Legii administraţiei publice locale nr. 69-1991".

*

La mijlocul anului 1997, primele efecte ale campaniei antimaghiare începuseră să-şi facă simţită prezenţa. Guvernul cedase din interior. Ziarele antimaghiare jubilau. Şi plusau. Articolul din 14 august al lui Ion Cristoiu, acum editorialist la *Naţional,* repeta obsesiv ideea provocărilor antiromâneşti. Principalul vinovat pentru neliniştile Ardealului ? Ordonanţele de Urgenţă. Iată un citat : „Guvernul Ciorbea… e complice, mai mult sau mai puţin conştient, la realizarea ţelului ascuns al extremiştilor

maghiari ; acela de federalizare a României şi alipirea Ardealului la Ungaria”.

Acest ton isteric era susţinut de frontispiciul ziarului, pe care tronează titlul „ŢINTĂ : TRANSILVANIA”, la care se adaugă un „raport” întins pe o întreagă pagină, al unui „serviciu secret românesc”. Subtitluri incendiare : „Acţiuni vizând crearea structurilor complementare şi de aservire economică a Transilvaniei” ; „Implicarea elementelor maghiare din România în politica neorevizionistă de aservire economică” ; „Folosirea unor cetăţeni români de naţionalitate maghiară sau a unor firme particulare cu patroni de etnie maghiară pentru achiziţionarea de terenuri şi imobile, eludându-se prevederile legislaţiei actuale din România” şi aşa mai departe.

Mai semnificativă decât orice : simpatia pe care Ion Cristoiu o arăta, în acelaşi editorial, lui Gavril Dejeu.

Nu cunosc cum a arătat, în acea perioadă, confruntarea – bănuiesc că a existat – din Guvern. Ca Ministru al Departamentului pentru Protecţia Minorităţilor Naţionale, György Tokay a făcut şi el ce a putut face. Încă din martie apelase la Comitetul Helsinki, să pregătim aplicarea Ordonanţei privind administraţia publică locală. „Beneficiarii” seminarului organizat de către Departamentul pentru Protecţia Minorităţilor Naţionale şi APADOR-CH erau prefecţi, subprefecţi sau reprezentanţi ai prefecturilor din mai multe judeţe în care trăiesc minorităţi naţionale. În cursul dezbaterilor a devenit evident că lipsa unei culturi juridice constituie un obstacol major în orice tentativă de progres. Reprezentanţii celor mai multe prefecturi au declarat, în principal, că la nivel local e aproape imposibil să explici că un tratat internaţional ratificat de România e tot una cu o lege (de exemplu, cu Legea administraţiei publice locale) şi, cu atât mai puţin, că ar avea prioritate. A reieşit chiar că, din partea consilierilor juridici locali, se manifestă o anume rezistenţă şi faţă de invocarea supremaţiei Constituţiei. Pe scurt, mesajul a fost : în lipsa unei gândiri juridice deschise, creatoare, concordante cu principiile interpretării şi aplicării dreptului, e

necesară adoptarea de acte normative de modificare a legilor existente în România[233].

Dar nu aleşii locali au „omorât” noile reglementări privind administraţia locală. În toamna anului 1997, Curtea constituţională a respins Ordonanţa, pe motiv că îi lipsea argumentul „urgenţei”[234]. A trebuit să vină PDSR la putere pentru ca, în urma protocolului semnat cu UDMR, partidul condus de Adrian Năstase să adopte – în 2001 – o nouă lege a administraţiei locale, care prelua în mare prevederile Ordonanţei din 1997.

---

233. Amuzantă a fost mirarea unor jurişti, când li s-a spus că Recomandarea 1201 nu este, aşa cum considerau, o sugestie, de aplicat numai dacă o doresc, ci parte a legislaţiei interne. Nu o… recomandare, ci o normă.
234. Ceea ce, din punct de vedere practic, deşi nu simbolic, părea să fie adevărat.

31. O altă criză, o altă universitate maghiară

Căderea Ordonanţei care înglobase doleanţele maghiare în ceea ce priveşte administraţia locală, în toamna anului 1997, fusese precedată de eşecul primei sesiuni a noului Parlament. Cele două ordonanţe reprezentând pentru mine eroinele „modelului de reconciliere româno-maghiar" nu au putut fi adoptate. Toamna, coaliţia a repetat bâlbâiala inutilă. După criza de guvern de la sfârşitul anului 1997, relaţiile româno-maghiare au intrat pe o pantă descendentă.

Pe fondul blocajului parlamentar, patru parlamentari maghiari din Cluj au depus, la sfârşitul lunii iunie 1998, un proiect de lege pentru reînfiinţarea Universităţii Bolyai. Propunerea, venită într-un moment când presa se pregătea de vacanţă, s-a transformat într-un spectacol politico--mediatic.

Primul care a reacţionat a fost… Forumul Civic Naţional Român. Am pus punctele, întrucât nimeni nu ştia de el. Iată-l însă autorul unui comunicat vehement. Scrisoarea sa deschisă a fost îmbrăţişată de 48 de universităţi ! În luna iulie, alţi profesori, alte comunicate. Societatea Română de Ştiinţe Fundamentale – o altă necunoscută până atunci – susţinea că statul român nu are nici un interes, moral ori material, să scoată pe poarta facultăţilor specialişti de limbă maghiară.

Această solidarizare era organizată evident de ministrul Educaţiei Naţionale. Andrei Marga juca ba din postura de membru al Guvernului, ba din cea de rector. Mihai Korka, secretarul de stat pentru învăţământul superior din Ministerul Educaţiei Naţionale, a semnat un document oficial cu titlul *Segregarea etnică a învăţământului superior din România nu este oportună*. Mostre : „Secretariatul

de Stat pentru învăţământ superior este sistematic confruntat cu insistente solicitări de segregare etnică, în forme instituţionale diverse, care, dacă ar fi să fie ierarhizate, merg de la constituirea de secţii şi facultăţi autoadministrate, pe criterii etnice, până la înfiinţarea de universităţi de stat cu predare în limba maghiară” ; „trebuie să se recunoască cu toată francheţea că dimensiunile şi calitatea învăţământului superior în limba maternă, aşa cum este organizat astăzi în România, nu au termen comparabil niciunde, nici în Europa, nici în vreun alt colţ din lume”. Korka a uitat însă să pună semnul exclamării.

UDMR a ameninţat cu ieşirea de la guvernare. Radu Vasile, noul premier, a lansat ideea înfiinţării unei comisii de evaluare a universităţii maghiare. În acest context fierbinte, ca un făcut, Comisia de învăţământ a Camerei Deputaţilor s-a pronunţat asupra proiectului de modificare a Legii învăţământului. Era 2 septembrie 1998. Comisia accepta cel mult grupe şi secţii în limba minorităţilor. Nici măcar facultăţi de stat independente. O provocare, gândită probabil să scoată UDMR din coaliţie.

Consiliul Reprezentanţilor Unionali ai UDMR s-a întrunit de urgenţă. Hotărârea ? Dacă Ordonanţa nr. 36/1997 nu se va adopta în forma ei iniţială, până pe 30 septembrie 1998, UDMR va părăsi guvernarea. Pe 8 septembrie, liderii coaliţiei CDR-USD-UDMR au inventat o nouă ofertă : o universitate maghiaro-germană. Propunerea punea în faţă ideea de multiculturalitate, pe care pedalaseră, demagogic, liderii CDR şi PD. Se mai acceptase, ca formulă de compromis, eliminarea din legea învăţământului a oricărei referiri la universităţile în limba maternă. Nu se garanta, dar nici nu se interzicea înfiinţarea lor.

Béla Markó nu avea competenţa să negocieze decizia Consiliului Reprezentanţilor Unionali, forul suprem al UDMR. Era practic imposibil pentru Parlament să adopte ordonanţa în trei săptămâni. În ultimul moment, în noaptea de 30 septembrie spre 1 octombrie 1998, membrii Guvernului au adoptat o Hotărâre de înfiinţare a Universităţii cu limbile de predare în maghiară şi germană –

care avea acum şi un nume : Petőfi-Schiller. La 4 octombrie, CRU întrunit în şedinţă ordinară, a hotărât ca UDMR să rămână în coaliţia guvernamentală. Acesta este evenimentul cu care am început, în introducere, lunga noastră istorie.

Nebunia a continuat totuşi. Pe 15 octombrie, Consiliul Naţional al Rectorilor din România a declarat vehement că Hotărârea guvernamentală nu este constituţională. Şi în ce termeni ! Ar fi o hotărâre contrară interesului naţional şi normelor internaţionale, aducând prejudicii „inclusiv în planul securităţii naţionale” ! Era clar, puţin transpirată, se vedea mâna SRI.

Şi pentru a confirma, într-adevăr, un plan pus ofiţereşte la punct, tot atunci decanii facultăţilor de drept din Bucureşti, Cluj-Napoca, Timişoara şi Sibiu au dat publicităţii analiza lor asupra Hotărârii. Viorel Ciobanu, Liviu Pop, Radu Motica şi Ioan Santai susţineau că „înfiinţarea unei Universităţi maghiaro-germane ar constitui o măsură de discriminare raportat la cetăţenii români de etnie română şi la celelalte minorităţi”. Invocând articolul 6 din Constituţie, ajungeau la concluzia : „organizarea şi conţinutul învăţământului nu pot fi structurate după criterii exclusiviste şi discriminatorii de ordin ideologic, politic, religios sau etnic”.

Iată patru decani ai unor facultăţi de drept care confundau senini naţionalitatea cu limba de predare, discriminarea cu folosirea unor măsuri speciale şi, cum se vedea din alte comentarii, contestau principiul disciplinei guvernamentale, îndemnând la refuzul aplicării deciziilor Guvernului.

Presiunea aceasta lipsită de orice jenă, profesională sau umană, a făcut ca nici Universitatea Bolyai, nici sora ei bilingvă, Petőfi-Schiller, să nu iasă vreodată de pe suprafaţa hârtiilor unde erau zugrăvite de iniţiatori. Coaliţia majoritară rezultată din alegerile din 1996 a reuşit totuşi să adopte, în anul 2000, o lege de amendare a legii învăţământului onorabilă – în ceea ce priveşte educaţia în limba minorităţilor –, chiar dacă nu exact pe formula

dorită de maghiari şi inclusă în Ordonanţa nr. 22/1997. O evoluţie lungă, grea, dar cu efect pozitiv. O zbatere, dar cu atât mai merituoasă.

Totuşi, întreaga discuţie din jurul unei universităţi de stat independente merită înţeleasă dintr-o perspectivă largă, ca parte a unei culturi adaptată unei lumi pluri-etnice. Iată de ce aş reproduce observaţiile APADOR-CH privind posibilitatea universităţii în limba maghiară, date publicităţii la 4 septembrie 1998. Oferă o analiză cuprinzătoare şi nu exprimă vreun *partis pris* maghiar. Trebuie invitat în arenă glasul raţiunii, pentru a înfăptui ceea ce unei raţiuni i se cere.

„În legătură cu dezbaterile publice pe această temă, APADOR-CH consideră că România este obligată să acţioneze în spiritul Pactului internaţional cu privire la drepturile civile şi politice, adoptat de ONU în 1966 şi ratificat de România în 1974. Art. 27 al Pactului enunţă: «În statele în care există comunităţi etnice, religioase sau lingvistice, persoanele aparţinând acestor minorităţi nu pot fi lipsite de dreptul de a avea, în comun cu ceilalţi membri ai grupului lor, propria lor viaţă culturală, de a profesa şi practica propria lor religie sau de a folosi propria lor limbă». În conformitate cu interpretarea Comitetului pentru Drepturile Omului de la Geneva, care examinează violările Pactului, art. 27 statuează un *drept* al persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale, statul care este parte la Pact având obligaţia de a lua măsuri motivate şi realiste ce vin în întâmpinarea aspiraţiilor lor.

Trebuie menţionat că maghiarii din România reprezintă cea mai numeroasă minoritate din Europa. Aspiraţia la instituţii proprii de învăţământ superior a fost exprimată printr-un referendum intern şi prin programele UDMR, formaţiune care a primit cvasitotalitatea voturilor populaţiei de limbă maghiară. Este de notat şi existenţa unei tradiţii istorice a învăţământului terţiar maghiar din Transilvania. Ca urmare, APADOR-CH consideră că poziţiile îndreptate împotriva posibilităţii de principiu a

unei universităţi de stat în limba maghiară constituie o violare a spiritului PIDCP.

APADOR-CH atrage atenţia că maniera în care liderii politici având responsabilitatea guvernării, Ministerul Educaţiei Naţionale şi o parte semnificativă a presei s-au exprimat privitor la cererile minorităţii maghiare reprezintă o revenire în forţă la politica naţionalistă de până în 1996. O astfel de politică poate pune în pericol procesul de reconciliere dintre minoritatea maghiară şi majoritate, iniţiat acum doi ani. Ea poate transforma din nou România în teatrul unor tensiuni interetnice, gata oricând să degenereze în grave tulburări.

Facem un apel către Parlamentul României să revadă proiectul legii de amendare şi completare a legii învăţământului, astfel ca în final să fie adoptată o variantă compatibilă cu aspiraţiile legitime ale minorităţilor şi cu nevoia de pace şi prosperitate a întregii societăţi româneşti.

Alte observaţii

APADOR-CH atrage atenţia asupra transmiterii, de către unii oameni politici şi demnitari de stat, a unei imagini falsificate asupra instituţiilor de educaţie în limba maternă, în stare să confuzioneze şi să manipuleze opinia publică. Unul dintre cele mai semnificative documente de acest gen este cel publicat în luna august a.c., de către Secretariatul de Stat pentru Învăţământ superior şi intitulat «Segregarea etnică a învăţământului superior din România nu este oportună» [am dat citatele amintite mai sus]. Pentru a clarifica anumite aspecte mai des invocate în dezbaterea publică, APADOR-CH observă următoarele:

1) *Culpabilizarea minorităţii maghiare şi a reprezentanţilor ei*

Calificarea cererilor minorităţii maghiare de întemeiere a unei universităţi de stat în limba maghiară drept «segregare etnică a învăţământului», «federalizare a învăţământului», «enclavizare educaţională», «dezvoltare a unui învăţământ pe bază etnică» etc. reprezintă o culpabilizare a minorităţii maghiare pentru «vina» de a fi

solicitat anumite condiţii considerate de ea necesare protejării şi dezvoltării identităţii naţionale. *Învinovăţirea unei comunităţi minoritare pentru exprimarea unor idealuri reprezintă un act de ostilitate faţă de acea comunitate şi o incitare la manifestări şovine faţă de ea.* Dreptul unei minorităţi de a-şi face publice idealurile constituie o componentă a dreptului ei la identitate. Nu acest drept poate fi contestat, ci, eventual, motivaţiile şi realismul opţiunilor comunităţii.

Trebuie subliniat că termenii «federalizare» şi «enclavizare» nu se aplică în nici un caz activităţilor educaţionale. Ei definesc raporturi dintre stat şi teritorialitate. Termenul «segregare» se referă la educaţie numai în cazul violării unor drepturi, nu în cazul afirmării unor drepturi. Existenţa unor şcoli şi universităţi independente în limba maternă nu poate însemna în nici un caz federalizare, enclavizare ori segregare a învăţământului. Putem vorbi despre «învăţământ pe bază etnică» numai atunci când conţinutul materiilor de învăţământ depinde în mod abuziv de natura etno-culturală a minorităţilor şi majorităţii. Singurul act care a reprezentat crearea unui «învăţământ pe bază etnică» în România a fost introducerea, prin Legea nr. 84/1995, a disciplinei „Istoria românilor”, în locul „Istoriei României”.

2) *Tema standardelor internaţionale privind învăţământul universitar în limba minorităţilor*

Nu există document internaţional adoptat de marile structuri interguvernamentale la care a aderat România care să includă, drept standard, crearea unor universităţi de stat în limba maternă. De fapt, noţiunea de «standard internaţional» în materia învăţământului universitar îşi pierde practic sensul. Într-adevăr, standardele internaţionale reprezintă *măsuri minime* la care sunt obligate statele în scopul asigurării protecţiei (în acest caz a) minorităţilor naţionale. Cum problema învăţământului universitar se pune exclusiv în cazul unor minorităţi numeroase, cu o cultură dezvoltată, *deci numai în cazuri de excepţie*, nu poate exista un standard internaţional – de vreme ce acesta

se aplică «în general». Din această cauză, în materia învăţământului universitar, dreptul internaţional trebuie invocat sub aspectul *spiritului* convenţiilor, şi nu prin litera regulilor. Un rol semnificativ îl joacă *modelele* prin care diferite state au rezolvat probleme asemănătoare în condiţii apropiate. Modelele naţionale nu fac parte din dreptul internaţional, dar joacă oarecum loc de *customary law*.

3) *Spiritul documentelor internaţionale cu privire la învăţământul universitar în limba minorităţilor*

Spiritul documentelor internaţionale în această materie este exprimat în Pactul internaţional cu privire la drepturile civile şi politice, reprodus mai sus. Există, pe de altă parte, recomandări în domenii «specializate», susţinute de organizaţii interguvernamentale, nu printr-o procedură de validare propriu-zisă, ci prin poziţii exprimate *sub egida lor* de grupuri de experţi. Astfel sunt «Recomandările de la Haga privind Drepturile Educaţionale ale Minorităţilor Naţionale» (elaborate sub egida Fundaţiei privind Relaţiile Interetnice de pe lângă Înaltul Comisar privind Minorităţile Naţionale/OSCE, 1996). Art. 17 al documentului enunţă : «Persoanele aparţinând minorităţilor naţionale au dreptul de acces la învăţământul terţiar în propria lor limbă dacă au demonstrat necesitatea lui şi dacă există o justificare numerică… Persoanele aparţinând minorităţilor naţionale pot de asemenea să urmărească căi şi mijloace de a stabili propriile lor instituţii la nivel terţiar». Semnificativ este art. 18 : «În situaţiile în care o minoritate naţională a menţinut şi controlat, în istoria sa recentă, propriile sale instituţii de nivel superior, acest fapt va fi recunoscut pentru determinarea modelelor de urmat». De altfel, dreptul la instituţiile cu valoare identitară reprezintă o cerinţă a tuturor convenţiilor internaţionale dedicate protecţiei minorităţilor şi transformate de România în obligaţii juridice.

Mai amintim Recomandarea 1353 a Consiliul Europei privind accesul minorităţilor la învăţământ superior, adoptată de Adunarea parlamentară, la 27 ianuarie 1998, care,

la Art. 6 (iv) susţine : «guvernele trebuie să recunoască libertatea fundamentală de a întreprinde studii la nivel superior şi a crea instituţii cu acest scop ; aceste instituţii trebuie să beneficieze de o susţinere oficială imediat ce calitatea lor a fost recunoscută – pe o bază nediscriminatorie şi echitabilă – şi s-a stabilit că există o cerere reală ; limba nu trebuie să fie un criteriu de recunoaştere a instituţiilor şi calificărilor».

Având în vedere numărul membrilor şi dezvoltarea culturii comunităţii maghiare din România, se poate afirma că, dacă documentele citate nu s-ar aplica în cazul acesteia, atunci ele nu s-ar aplica nici unei alte comunităţi din Europa.

4) *Exemple privind învăţământul universitar în limba minorităţilor naţionale*

Cum tratează alte state minorităţile ? Care sunt modelele ? Actul Universităţilor din Finlanda, legea fundamentală în acest domeniu, în forma adoptată la 27 iunie 1997, Secţiunea 9, alin. 2 enunţă : «Limbile de instrucţie şi examinare ale Universităţii din Helsinki, ale Universităţii de Tehnologie din Helsinki, ale Academiei de Arte Frumoase, ale Academiei Sibelius, ale Universităţii de Artă şi Design şi ale Academiei de Teatru sunt finlandeza şi suedeza. Limba de instrucţie şi examinare a Universităţii Abo Academy, a şcolii Suedeze de Economie şi Business şi a şcolii Suedeze de Asistenţă Socială şi Administraţie Locală a Universităţii din Helsinki este suedeza». (Deci în Finlanda există mai multe universităţi mixte şi mai multe universităţi de limbă suedeză pentru circa 285.000 mii suedezi/5,8% din populaţia Finlandei). Învăţământ terţiar în limba maternă există şi în Tirolul de Sud (Italia), pentru vorbitorii de limbă germană, în număr de 303.000 (0,5%). În Elveţia trăiesc 1,3 milioane (18%) vorbitori de limbă franceză şi 500.000 (7%) de limbă italiană. Acestea sunt limbi oficiale şi limbi de educaţie universitară. În Canada, în Ontario, unde preponderenţa populaţiei vorbitoare de limbă engleză este covârşitoare (80% dintre cei 6,1 milioane de vorbitori de limbă franceză

aflându-se în Quebec) există învăţământ universitar în limba franceză (University of Ottawa).

Ultimele exemple se referă la state cu sisteme constituţionale diferite (tip federativ). Dar din perspectiva drepturilor minorităţilor naţionale, caracterul statului (unitar, federativ) nu are nici o relevanţă pentru obligaţiile statului de a proteja minorităţile.

Este real faptul că universităţile multilingve sunt încurajate de multe state. Dar, în astfel de universităţi, limbilor minoritare li se acordă o atenţie specială. Regulile specifice au în vedere protecţia învăţământului în limbile minoritare, întrucât presiunea asupra minoritarilor este mai mare. Astfel, la Universitatea bilingvă din Ottawa (Ontario/Canada – regiune anglofonă) membrii Senatului pot comunica în limba pe care o doresc. Toate comunicatele sunt în limbile engleză şi franceză. Personalul trebuie să înţeleagă (cel puţin) ambele limbi, iar profesorilor li se cere să fie bilingvi. La Universitatea din Freiburg (Elveţia), rectorii se succed, după unul de limbă germană urmează unul de limbă franceză şi invers.

Consiliul de Conducere al APADOR-CH
4 Septembrie 1998"

Chemat pentru a aplana tensiunea creată de tema universităţii de stat maghiare, Înaltul Comisar OSCE, Max van der Stoel venise în România, la începutul anului 1998, participase la câteva întâlniri şi făcuse câteva declaraţii împăciuitoare[235]. Vădit afectat de modul abuziv în

---

235. Întâlnirea „pe substanţă", ţinută în 7 şi 8 februarie 1998 – la Snagov –, având ca temă învăţământul universitar în limba minorităţilor naţionale, a avut ca invitaţi câţiva experţi internaţionali, miniştrii György Tokay şi Andrei Pleşu, cei cinci prorectori ai Universităţii Babeş-Bolyai, Ion Diaconescu, Corneliu Tăriceanu, Béla Markó, Paula Ivănescu. Ne-demnitarii români : Smaranda Enache şi cu mine. Egida era comună : a Înaltului Comisar pentru Protecţia Minorităţilor Naţionale al OSCE şi Guvernul României. Am avut la acea întrunire o experienţă relevantă pentru constrângerile la care sunt supuşi funcţionarii internaţionali. Când am expus

care presa şi oamenii politici au interpretat declaraţiile sale, s-a simţit obligat să facă următoarea declaraţie cu caracter oficial :

„În ultimele zile am fost citat, în mod frecvent, de a fi spus că normele internaţionale şi standardele la care România a subscris nu obligă România să creeze universităţi de stat în limba minorităţilor naţionale. Dacă această afirmaţie este corectă, la fel de corect este şi faptul că nici o normă internaţională ori standard nu ar împiedica România să urmeze o astfel de cale. Cum nu există nici o normă internaţională menită să indice României ce trebuie să facă în acest sens, este evident, în opinia mea, că Guvernul şi Parlamentul României vor avea de luat o decizie care să ţină cont de factorii educaţionali, culturali şi sociali relevanţi şi de nevoile persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale”.

---

modul în care înţeleg aplicarea art. 27 al PIDCP în cazul României – apare mai sus în opinia APADOR-CH –, Asjbørn Eide, ale cărui mai vechi relaţii cu Adrian Năstase sunt notorii, a calificat interpretarea mea cam radicală. După întâlnire, un consilier al Înaltului Comisar – al cărui nume nu pot, evident, să-l dau – a venit la mine şi, referindu-se la poziţia lui Eide, mi-a spus : „Ştii, ai dreptate”.

32. Ceangăii

În anul 1971, Sándor Szilágyi a publicat în revista *A Hét* un articol despre ceangăii din România. O analiză lingvistică. La câteva săptămâni a fost chemat de un „ofiţer al Ministerului de Interne”, pentru o discuţie pe această temă. I s-a cerut să aibă grijă ce scrie.

Nu mult după asta, a fost interzisă apariţia cuvântului „ceangău” în presă. Ceea ce nu înseamnă că subiectul a dispărut chiar de tot. În 1985 a fost tipărită, cu fonduri de la propagandă, cartea lui Dumitru Mărtinaş[236]. Un text diletant, care introducea teza obârşiei române a ceangăilor, maghiarizaţi pe vremuri – se susţinea – de unguri. Într-o epocă cenuşiu-neagră, când era interzisă orice imagine religioasă, coperta volumului semnat de Dumitru Mărtinaş exhiba imaginea unui impozant lăcaş de cult.

Faptul că în anii ’60 ceangăilor li s-au preschimbat buletinele – mai vădită încercare de asimilare nici că se poate – nu aveam să-l aflu decât mult mai târziu. Este limpede că subiectul şi zona reprezentau gradul unu de interes pentru Securitate[237].

---

236. Dumitru Mărtinaş, *Originea ceangăilor din Moldova*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

237. Iată ce îmi scrie Sanyi (Szilágyi Sandor) în toamna anului 2001 : „Dragă Gabriel, te deranjez cu o chestie care mi s-a părut pur şi simplu şocantă.

Din anul 1985, când a apărut cartea lui Mărtinaş despre ceangăi, nu prea am consultat-o, atunci mă gândeam să scriu o recenzie în săptămânalul *A Hét*, dar era cam imposibil, din moment ce la vremea respectivă în publicaţiile maghiare din ţară cuvântul «csángó» (adică «ceangău») era interzis cu desăvârşire de cenzură. Atunci am citit numai textul de bază, şi nu m-am uitat bine la toate notele şi comentariile, făcute de către Ion Coja şi V.M. Ungureanu. Acum am căutat ceva în cartea asta, şi iată ce am găsit la pagina 122 :

Gradul unu pentru Securitate înainte de 1989, nu ştiu ce grad pentru SRI, după 1990. Câte ceva despre asta ne spune următoarea poveste. Vilmos Tánczos, folclorist şi antropolog, unul dintre specialiştii recunoscuţi ai domeniului (atunci încă lector universitar) a întreprins, în luna august 1995, o cercetare în Moldova. O anchetă cu privire la cultura religioasă tradiţională, tratând identitatea ceangăilor sub dimensiunea ei de ordin sociologic şi sociolingvistic[238].

La Oituz (Gorza), preotul locului s-a supărat tare de tot când a aflat că Vilmos Tánczos se urcase pe acoperiş

«[15] Pentru originea lor cabaro-cazară se pronunţă mai nou Sandor N. Szilágyi, *Amit még nem mondtak el a csángó névről* – Ceea ce nu s-a spus încă despre numele ceangău, în *A Hét*, X, 1979, nr. 24, 15 iunie, p. 10). *Observăm că, în 1979, revista* A Hét *(*Săptămâna*) a dat o mare atenţie aşa-zişilor ceangăi*, în toate articolele publicate respectând, bineînţeles, linia tradiţională maghiară cu privire la originea lor».

Prima observaţie : în articolul meu nu era vorba despre originea ceangăilor, ci despre originea (etimologia) cuvântului «csángó», care, potrivit unor interpretări, ar veni dintr-un verb unguresc, însemnând «a hoinări, a pleca (aiurea)». Eu am dat ca analogie etnonimele «kabar» şi «kazar», care înseamnă cam acelaşi lucru (şi asta într-adevăr nu s-a spus de nimeni pînă atunci, după câte ştiu).

A doua, mai interesantă : în această notă se repetă exact ceea ce am auzit în anul 1979 de la securistul despre care ţi-am povestit, căruia, după apariţia articolului meu, i s-a făcut dor să stea de vorbă cu mine. Şi el mi-a zis acelaşi lucru : că mă întreabă de ceangăi, fiindcă li s-a părut cam ciudat că revista *A Hét* acordă atâta atenţie acestei teme. Să vezi şi să nu crezi ! Oare de unde ştiau Coja şi Ungureanu care era mirarea securistului ? Şi de unde ştiau de articolul meu, când ei nu citesc ungureşte ? E o chestie, nu crezi ? Oricum, pot să-mi îmbogăţesc idioţenia aia de «quotation index» cu un nou «item». E ceva şi asta.

De altfel, ce mai faci ?

Cu bine,
Sanyi."

238. Aceasta era tema tezei sale de doctorat, susţinută în anul 1999 cu calificativul „Summa cum laude".

pentru a fotografia cele două clopote vechi, cu inscripţii în limba latină şi maghiară. I-a smuls aparatul de fotografiat, cerându-i să meargă amândoi la poliţie, să verifice ce conţine materialul înregistrat şi să clarifice cu ce scop se află în zonă. „Are sau nu permisiune pentru cercetare ? ” Într-un moment de neatenţie, Tánczos şi-a recuperat aparatul şi l-a lăsat singur pe preot.

La 11 august însă, la ieşirea din satul Căiuţi (pe Trotuş), calea i-a fost tăiată de un camion întors peste şosea şi o Dacie roşie cu poliţişti şi civili (în total cinci persoane). Se pare că preotul din Pralea, cu care Tánczos încercase fără succes să aibă o discuţie înainte, şi care l-a văzut făcând fotografii în cimitir, depusese un denunţ împotriva lui. Poliţiştii i-au confiscat pe loc tot ce era la vedere : un dictafon, un aparat de fotografiat şi o casetă înregistrată. L-au somat să urmeze camionul până la poliţia din Căiuţi, ei asigurând supravegherea din spate.

Ajunşi la post, i-au luat cheia de la maşină, l-au înjurat, i-au prechiziţionat Trabantul şi i-au confiscat mapa cu chestionare şi notiţe. Au făcut o treabă serioasă : au scotocit prin toate locurile posibile şi imposibile unde presupuneau că s-ar putea ascunde ceva. A urmat un interogatoriu amănunţit – „ca pe vremuri”, povestea el –, de mai bine de patru ore. A fost întrebat cu privire la scopul deplasării în zonă. Au ascultat caseta cu atenţie, au tradus totul. Vilmos a fost întrebat despre datele din mapă – date demografice ale recensământului din 1992 –, pe ce căi ajunsese în posesia lor ? Citind unele pasaje privind viaţa de toate zilele şi relatările despre trecut, poliţiştii au triumfat : „Nu prea sună a folclor, domnule profesor ! ”.

S-a întocmit un proces verbal de 10 pagini, care nu i-a fost înmânat spre citire. Să-l semneze ! „Nu cunosc conţinutul, nu semnez nimic”, le-a replicat el. S-au oferit să-l citească ei. Desigur, Tánczos a refuzat.

După o lună şi jumătate, la 26 septembrie, lucrurile confiscate i-au fost restituite, însoţite şi de o „dovadă”

semnată şi de martori. Tánczos nu s-a mirat prea mult, deoarece avusese deja asemenea experienţe din timpul unor cercetări anterioare pe teren. „Asta face parte din munca cercetătorului în zona respectivă”, a comentat el.[239]

239. Toată povestea a apărut, relatată cu seninătate şi umor fin, în volumul lui T.V., cu titlul *Keletnek megnyílt kapuja* [*S-au deschis porţile răsăritului* – un vers dintr-o rugăciune populară ceangăiască], KOM-PRESS, Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár [Cluj-Napoca], pp. 159-173, în forma unui studiu de sociologia vorbirii – o analiză a situaţiei de comunicare foarte ciudate între el şi un poliţist, şi acesta din urmă de origine ceangăiască. La început, în calitatea sa oficială, poliţistul voia să tăinuiască faptul că el înţelege tot ce se vorbeşte pe casetă, dar când urmează fragmente din satul lui, atunci îşi aduce aminte de copilăria sa şi confirmă tot ce aude, ba mai şi adaugă anumite lucruri. Cel care mi-a vorbit despre acest caz a fost tot Szilágyi Sándor, de la care am avut şansa, de altfel, să obţin o viziune „din interior” a problematicii maghiare.

33. Investigaţia din Moldova

Cele câteva date despre ceangăi notate anterior, urmărind premeditat notele unui maghiar, sunt aproape necunoscute între români. O comunitate cu un profil identitar bine conturat, ceangăii din zona Bacău-Neamţ, nu există practic pentru mentalul românesc.

Pe acest fundal de neştiinţă am primit la Comitetul Helsinki, în vara lui 1997, rugămintea să analizăm situaţia ceangăilor aşezaţi în regiunea Bacăului. Am contactat Departamentul pentru Protecţia Minorităţilor Naţionale, UDMR… am găsit foarte puţine date. A contat însă discuţia de la Miercurea-Ciuc, întâlnirea cu Anton Ciceu (Csicsó Antal), preşedintele Asociaţiei Maghiarilor Ceangăi din România. Domnul Ciceu ne-a prezentat o lungă serie de cazuri. Am mai luat legătura şi cu János Szőcs, muzeograful Muzeului Secuiesc al Ciucului. Nu doar documentele cu tentă istorică, dar mai ales articolele apărute în perioada 1990-1994, în ziarele *Deşteptarea* din Bacău şi *Ceahlăul* din Piatra-Neamţ ne-au deşteptat. Am descoperit acolo o campanie împotriva comunităţii ceangăilor – sau, mai precis, împotriva oricui invoca identitatea maghiară a ceangăilor – de o intensitate şi o vulgaritate a atitudinii pe care nu ni le-am fi imaginat.

Era necesară o investigaţie pe teren. Am avut nevoie doar de două zile (22 şi 23 august) ca să descoperim esenţialul. Am plecat cu maşina, am ajuns în zona Bacăului… sate sărace, suprafeţe pătate de soare, nimic din intensitatea vegetală a unei regiuni trăind din agricultură. Ne înarmasem cu câteva date. Aflasem că în privinţa originii ceangăilor din Moldova, istoriografia română şi cea maghiară – ca şi lucrările unor preoţi italieni – sunt pe poziţii opuse. Primii, în favoarea originii române,

ceilalţi, în favoarea originii maghiare. Ştiam că toţi ceangăii din Moldova sunt catolici practicanţi. Aflasem că preotul şi autorităţile religioase reprezintă pentru ei cele mai importante autorităţi, ca imediat după să urmeze poliţistul satului.

Aveam şi o listă de adrese. Lideri locali – în Lespezi: Ştefan Zediu, Iojă Olaru şi preotul Marian Fekete. În satul Pustiana, ştiam de învăţătorul Iojă Beţa (pensionar).

Pentru noi, cu standardele noastre de drepturile omului, nu atât originea în sens antropologic era primordială. Conta opţiunea individuală: ce se declară unii şi alţii. Acesta ar fi principiul prim. Surpriza a fost extraordinarul interes al ceangăilor pentru stabilirea identităţii lor. Am găsit toate variantele. O parte dintre ei se declarau, într-adevăr, de origine română şi vorbeau limba română în viaţa de zi cu zi. Alţii invocau originea maghiară, deşi foloseau în exprimarea zilnică limba ceangăiască arhaică. (Care are, de altfel, mai multe graiuri, în funcţie de locul în care se vorbeşte.) Dar existau şi ceangăi care susţineau originea lor ceangăiască *stricto sensu*, acceptând o diferenţă faţă de „maghiari” nu numai prin arhaismul limbii lor, ci şi prin tradiţii – cântece, dansuri ş.a.

Ce am găsit la faţa locului contrazicea serios recensământul. Satul Lespezi şi satul Pustiana sunt locuite într-o proporţie covârşitoare (peste 90%) de ceangăi care folosesc această veche limbă maternă acasă şi între ei. Câteva zeci de mii de locuitori. Cum de au ieşit, în 1991, doar ceva peste 2000 de ceangăi? Ni s-a vorbit despre luarea declaraţiilor, de către operatori, cu creionul, despre încălcarea expresă a denumirii de „ceangău” ş.a.m.d. Dacă treci prin satele din regiune îţi dai seama că recensământul a fost falsificat.

Pentru majoritatea minorităţilor, tema identitară primă este limba. Lucrul acesta arată mai nuanţat la ceangăi. Toţi locuitorii din zonă sunt buni vorbitori de limbă română. La şcoală, astăzi, toate disciplinile sunt predate exclusiv în limba română. Româna este, de asemenea,

limba comunicării cu autorităţile religioase, limba slujbelor, a predicilor, a rugăciunilor, a spovedaniei.

Dar ceangăii au adresat constant Episcopiei Romano--Catolice din Iaşi sau Decanatului Romano-Catolic din Bacău cererea pentru un minim serviciu religios în limba proprie. Au fost refuzaţi, deşi în perioada 1947-1959 ceangăii maghiari utilizau în mod curent limba maternă în timpul slujbelor. Episcopia are un răspuns standard : ceangăii sunt români şi sunt vorbitori de limbă română. În ziarele locale pe care le-am cercetat, preotul decan Ştefan Erdeş, cu care am ţinut să ne întâlnim – şi am reuşit – a avut mai multe interviuri şi un răspuns tipic : „ceangăii sunt români ca toţi românii”. „Dar noi am tot auzit limba ceangăiască”, i-am spus preotului decan, povestindu-i experienţa noastră. A trebuit să recunoască că destul de mulţi dintre ei vorbesc limba ceangăiască – el însuşi vorbind-o şi chiar slujind uneori în această limbă.

Asociaţiei Maghiarilor Ceangăi din Moldova îi era şi ei clar că ceangăii nu doresc să fie instruiţi la şcoală nici în limba ceangăiască, nici în limba maghiară, ci în limba română. Oamenii cu care am vorbit recunosc că pentru copiii lor este esenţială o bună cunoaştere a limbii române. Ei trăiesc şi vor continua să trăiască într-o regiune unde limba română este folosită în exclusivitate. Ei chiar îşi învăţau copiii mai întâi limba română, pentru a fi siguri că la şcoală aceştia vor înţelege tot ce li se predă. Abia după un an sau doi de şcoală primară încep să-i înveţe limba maternă.

Dar e la fel de adevărat că mulţi ar dori ca la şcoală să existe posibilitatea învăţării limbii maghiare literare, într-un regim similar cu cel al învăţării limbilor străine – două ore pe săptămână. Au existat mai multe cereri adresate Inspectoratului Şcolar al judeţului Bacău. Respinse.

În aceste condiţii, familiile care au copii de vârstă şcolară, mai ales copii de liceu, îi trimit să studieze în limba maghiară în judeţul Harghita. La Miercurea-Ciuc există o şcoală care a primit în ultimii ani astfel de copii,

asigurându-le şi condiţii de internat. (În ziarul *Deşteptarea* din Bacău s-a vorbit despre o acţiune de maghiarizare a copiilor moldoveni.)

Cum nu a existat o rezolvare oficială a cererilor, au apărut şi iniţiative private. În Lespezi, Iojă Olaru a organizat o perioadă „şcoala duminicală”, în curtea proprie. A avut circa 40 de copii. A reuşit, prin intermediul unor organizaţii din Ungaria, să-i trimită în excursii – Ungaria, Slovacia. Copiii au participat la concursuri de poezii, de dansuri şi cântece populare, au obţinut chiar premii.

În cei câţiva ani, cât iniţiativa a funcţionat, Iojă Olaru a avut neplăceri cu Biserica Catolică. Şi cu autorităţile locale. Preotul Fekete l-a criticat în biserică, şeful de post i-a făcut o vizită acasă. A fost invitat chiar la postul de poliţie, fiind „sfătuit” să înceteze. Ne-a impresionat atitudinea lui : lua în mână Constituţia României şi citea articolul 6. Aşa a aflat şi şeful de post că statul român asigură minorităţilor naţionale *afirmarea* şi *dezvoltarea* identităţii lor.

Amestecul poliţiştilor în viaţa ceangăilor a fost unul dintre punctele fierbinţi – anunţat anterior de povestirea lui Vilmos Tánczos. Două persoane dintre cele intervievate fuseseră martore la incidentul petrecut la Cleja în 1995. Asociaţia Maghiarilor Ceangăi din Moldova dorise să desfăşoare acolo una dintre şedinţele sale. Întrunirea a fost împiedicată de o mulţime înarmată cu sape şi furci. Violentă, mulţimea a răsturnat autobuzul care îi adusese pe participanţi, dând foc cărţilor descoperite. Chiar înainte de izbucnirea violenţei, la Cleja fusese adus un grup masiv de poliţişti. Nu au făcut nici un gest pentru calmarea situaţiei.

Despre aceste detalii am scris în Raportul nostru pe care l-am dat publicităţii în română şi engleză. Nu am trecut în el tocmai cele mai vii imagini cu care am revenit din drum. Zâmbetul mieros al preotului catolic, în faţa căruia ne aşezasem fără ca el să ne invite – ne ţinuse suficient în picioare ! –, când l-am întrebat : „Ce aveţi cu limba ceangăiască, de o refuzaţi în biserică ? ”. Pe figura

sa prosperă – asemenea locuinţei parohiale în care stătea, contrastând indecent cu modestia caselor enoriaşilor săi –, linia buzelor a rămas suspendată puţin. „Dacă este să alegem între limbă şi iubire, alegem iubirea”, a găsit el răspunsul acesta iezuit, care ne-a făcut să ne uităm unul la altul ca şi cum ochii şi-ar fi oprit respiraţia.

Tot de proporţii a fost experienţa prezenţei Securităţii – iar în ultimii ani, a moştenitorului SRI – în aceste locuri. „Ce or fi avut securiştii cu ceangăii ? ”, s-a întrebat, probabil cu o ironie superioară, o înaltă faţă bisericească, care trebuise să dea şi ea raportul. Securitatea supraveghease permanent zona. Se confirma că maghiaritatea ceangăilor fusese una dintre temele ei de acasă.

Comunicatul APADOR-CH susţinea că ceangăii maghiari care doresc să studieze limba maghiară trebuie să îşi ceară dreptul, adresând petiţii Ministerului Educaţiei Naţionale[240]. În raport cu legea, nu exista nici un motiv pentru refuzarea unei asemenea cereri. Descoperisem temerea părinţilor de a face un asemenea gest şi ştiam şi despre presiunile care se exercitau asupra lor. Erau ameninţări efective din partea directorilor de şcoală, a inspectoratului, a poliţiştilor. La mijlocul anilor ’90 ! Dar, chiar dacă ştiam asta, peste mobilizarea ceangăilor nu se putea trece. Oamenii trebuiau să-şi asume riscul. Iar dacă sufereau consecinţe, atunci trebuia intervenit.

Necesitatea mobilizării locale au înţeles-o unii lideri ceangăi, cel mai bine, poate, Tinca Nistor, o antropoloagă extraordinară, o adevărată lideră comunitară, dar care a făcut şi ea ce a putut. Ea ne-a spus că, după intervenţia Comitetului Helsinki, presiunile brutale ale autorităţilor

240. Serviciul religios în limba maternă era o temă mai complicată, întrucât ţinea nu de autorităţile statului român, ci de Biserica Romano-Catolică. Aceasta avea deja în spate colaboraţionismul cu comuniştii, pentru asimilarea ceangăilor. Era mai greu să-l renege. Dar calea era tot mobilizarea (enoriaşilor).

au fost evitate. Pentru prima dată, susţinea Tinca Nistor, oamenii nu s-au mai simţit singuri. Oricum, expediţia din 1997 definise principalele coordonate ale problemei şi ale soluţiilor. Din acel moment, tema era în mâinile ceangăilor şi a liderilor lor.

Tema ceangăilor a devenit şi vizibil un subiect pentru Budapesta. Zsolt Németh a vizitat regiunea. Aşa au ajuns ceangăii subiect al unei rezoluţii a Consiliului Europei[241]. În anul 1999, se adunaseră, în sfârşit, un număr de semnături pentru crearea a trei clase cu ore de predare în limba maghiară în satele amintite. Sub presiunea concertată a Inspectoratului din Bacău, care s-a împotrivit prin asta chiar Ministerului Educaţiei Naţionale, şi a directorilor locali, o serie de familii au fost convinse să renunţe la semnătură. Iarăşi nu s-a realizat numărul minim de elevi pentru începerea orelor de maghiară. Şi astăzi, în anul 2001, ne aflăm în zona fierbinte a evenimentelor.

*

Tema ceangăilor l-a adus pentru ultima oară în discuţie pe Valentin Stan. Proaspăt intrat în boardul unei fundaţii internaţionale[242] – pe ce filieră, nu este clar – Valentin a fost invitat să producă un studiu privitor la ceangăi. Era, se pare, primul material sintetic publicat în engleză, privind această comunitate, care ar fi intrat ca urmare în circuitul internaţional. S-a adresat lui Renate Weber. Şi-au împărţit subiectul : Valentin, partea de istorie şi identitate, Renate, problematica minoritară şi a drepturilor omului. În câteva luni, materialul era gata. A apărut sub egida Fundaţiei şi a fost lansat la Budapesta, făcându-i-se o ieşire cu totul specială în public – de vreme ce a fost

---

241. Aşa a ajuns să aibă loc vizita în România a parlamentarei europene Tytti Isohokana-Asunma, care a făcut un raport pe tema ceangăilor. La rândul său, Zsolt Szilágyi a făcut mai multe interpelări în Parlamentul României.

242. The International Foundation for Promoting Studies and Knowledge of Minority Rights/ Hungary.

prezent şi a luat cuvântul însuşi preşedintele de atunci al Ungariei, Árpád Göncz.

La Budapesta, studiul a produs un scandal. A iritat pe cercetătorii maghiari – incluzându-l pe Vilmos Tánczos[243] – din cauza caracterului cel puţin ambiguu al informaţiilor sale. Desigur, s-a spus, interpretarea în termenii drepturilor minorităţilor – făcută de Renate Weber – este O.K. Dar ce sunt teoriile privind originea ceangăilor ? Cum poţi să îl citezi pe Dumitru Mărtinaş ? Cum poate cineva care nu cunoaşte maghiara, deci fără să aibă acces la studiile fundamentale, să facă teoria limbii şi identităţii ceangăilor[244] ?

Valentin îl citase, într-adevăr, pe Dumitru Mărtinaş. Metoda lui fusese următoarea : făcuse referirea la perspectiva istoricilor maghiari, la aceeaşi susţinere a unor istorici de talia lui A.D. Xenopol şi R. Rosetti, ca să îl invoce în final pe Nicolae Iorga – care îi considera pe ceangăi de origine turcă – şi să pună accentul pe opinia lui Mărtinaş, care „*identifies the Csango as being largely an ethnic group of Romanian origin*”[245]. Deci, Mărtinaş i-ar fi „identificat”... drept grup etnic de origine română. Verb tare. Aşa că Valentin a tras concluzia : „întrebarea : care este originea ceangăilor îşi aşteaptă încă un răspuns”. Şi, ca să acopere susţinerea, invoca un autor maghiar care, în 1941, îşi punea retoric întrebarea : „cine sunt ceangăii ? ”.

Oricine a exersat actul de cercetare, ştie că anumite rigori sunt indispensabile. Una dintre ele este să nu se citeze autori (experimente) care nu sunt credibile. Omul de ştiinţă calificat are cel puţin capacitatea să distingă ce

---

243. Acesta a scris o reacţie de 12 pagini în engleză, în care se plângea că, în ceea ce priveşte originea ceangăilor, „autorii acceptă – din păcate fără nici o remarcă critică – esenţa teoriei diletante a lui D. Mărtinaş” – manuscris.
244. Un capitol al studiului trata chestiunile lingvistice.
245. Valentin Stan, Renate Weber, *The Moldavian Csango*, The International Foundation for Promoting Studies and Knowledge of Minority Rights, Budapesta, 1997, p. 9.

este autentic în ştiinţa lui şi ce nu. Dar oare doar viciile de deontologie ştiinţifică fuseseră la originea falsificărilor operate de acel text apărut pe neaşteptate în 1997 ?

Studiul a mai fost adus în discuţie în acel an la Bálványos, unde a generat un alt scandal. Dar de atunci a dispărut din interesul specialiştilor şi, cu atât mai mult, din cel al publicului larg.

34. Criza de la Odorheiu Secuiesc şi limitele autonomiei locale

În anul 1997, apăruseră în presă referiri la discriminarea unor români în Odorheiu Secuiesc. Vagi. „Vechea poveste a maghiarilor intoleranţi pe pământul României”, aveam tentaţia să spun, cu gândul la propaganda declanşată prin 1990. Iată însă că, la puţin timp, am primit vizita unor maici de la Congregaţia Inimii Neprihănite, chiar în sediul nostru din Calea Victoriei 120 – pe atunci. Lucrurile păreau totuşi mai problematice decât bănuisem. De altfel, în Camera Deputaţilor circula un raport. Era necesară o investigaţie înainte ca orice mic cuvânt să fie declarat pe această temă.

Am mobilizat-o pe colega mea Renate Weber – ale cărei competenţe erau necesare mai mult ca oricând – şi am purces la lucru. Toamna lui 1997. Ne-am întâlnit din nou cu maicile Congregaţiei, am fost la Odorheiu Secuiesc, unde am vorbit cu Jenő Szász, primarul oraşului, şi cu secretarul Primăriei, am ajuns la Miercurea-Ciuc, să discutăm cu Gábor Kolumbán, preşedintele Consiliului Judeţean Harghita. Ne-am făcut cópii după toate documentele.

Am văzut-o atunci pe colega mea lucrând cu cărţi funciare, cu contracte de concesionare… ce mai, o întreagă junglă de detalii menite să intimideze. Pe scurt, era vorba despre scoaterea unor maici greco-catolice aparţinând Congregaţiei Inimii Neprihănite din construcţia donată lor. Autorii ? Autorităţile locale ale Odorheiului Secuiesc. Pe lung, sunt necesare câteva explicaţii.

În 1990, Cyrill Burgel, elveţian, director executiv al asociaţiei umanitare Basel Hilft, cu sediul la Basel, a venit în România să se implice în ajutorarea copiilor aflaţi în nevoie. A fost pus în legătură cu autorităţile din

Harghita, care doreau construirea unei şcoli speciale în care să fie transferaţi copiii aflaţi la şcoala ajutătoare din comuna Ocland.

Întrucât Basel Hilft era persoană juridică de drept elveţian, fără o filială în România, Cyrill Burgel a trebuit să-şi găsească un partener local, prin intermediul căruia să construiască o şcoală ajutătoare. După avataruri pe care nu le mai povestesc, în istoria aceasta a apărut SC ARIS INDUSTRIE SA, reprezentată de Aristide Roibu – director general – cu care s-a contractat şcoala. La 24 septembrie 1992, Consiliul local al municipiului Odorheiu Secuiesc a eliberat Societăţii Comerciale autorizaţia de construcţie a unei şcolii speciale pentru copii cu handicap, pe terenul numit „lanul Cserehát".

O perioadă de timp, relaţia dintre părţile implicate a evoluat normal, lucrările avansând, deşi devenea tot mai evident că edificiul care se construia depăşea cu mult nevoile reale ale unei şcoli ajutătoare. Între timp, şcoala ajutătoare din comuna Ocland a fost renovată, noua amenajare reducând considerabil numărul copiilor care ar fi trebuit transferaţi.

La un moment dat, relaţiile dintre Consiliul local al municipiului Odorheiu Secuiesc şi asociaţia Basel Hilft s-au deteriorat. Se pare că mărimea clădirii a determinat autorităţile locale să propună administrarea construcţiei de către Consiliul municipiului. S-a avansat chiar ideea de a se schimba destinaţia iniţială.

În presa locală au început să apară articole acuzând fundaţia Basel Hilft de „românizarea" ţinutului Odorhei, prin adăpostirea, în edificiul de la Cserehát, a unor copii orfani de naţionalitate română. Concomitent, au apărut referiri la transformarea clădirii într-o instituţie în care să se acorde îngrijire copiilor bolnavi de SIDA. În presa locală a fost avansată şi întreţinută ideea unui complot împotriva Odorheiului şi a maghiarimii, populaţia din zonă devenind extrem de susceptibilă.

Între timp, Basel Hilft a început să caute o asociaţie umanitară care să preia administrarea clădirii şi a şcolii.

A intrat în dialog cu Congregaţia Inimii Neprihănite, o mănăstire de surori, greco-catolică, aflată în subordinea Mitropoliei greco-catolice de Alba Iulia, Blaj şi Făgăraş. La 7 iunie 1996, SC ARIS INDUSTRIE SA a donat Congregaţiei, prin contract de donaţie „construcţia neterminată, având ca obiectiv Centrul Social (Şcoala specială pentru orfani) situată în municipiul Odorheiu Secuiesc, lanul Cserehát… în stadiul de execuţie prevăzut în procesul verbal de recepţie intermediară… din data de 27 mai 1996”.

Vestea donării construcţiei a creat agitaţie în rândul autorităţilor locale, mai ales datorită menţiunii din contract : „obiectiv Centru Social”. Consiliul local şi primarul municipiului au considerat că, în acest fel, a fost schimbată destinaţia iniţială a obiectivului, noua denumire făcând referire la orfani în general, fără precizarea ariei geografice de unde aceştia ar putea fi aduşi.

Presa a vorbit despre „colonizarea” municipiului cu copii români. Situaţia s-a deteriorat de la zi la zi.

La 2 iulie 1996, Primăria municipiului Odorheiu Secuiesc a întocmit un proces verbal de contravenţie şi a amendat constructorul pentru încălcarea autorizaţiei de construire. Ulterior, la 26 iulie 1996, Consiliul local municipal a introdus o cerere de Ordonanţă prezidenţială împotriva SC ARIS INDUSTRIE SA, a Asociaţiei religioase Congregaţia Inimii Neprihănite şi a constructorului, solicitând „sistarea oricăror lucrări de construire la şcoala specială pentru copii handicapaţi situată în Odorheiu Secuiesc, la locul numit Cserehát”. Judecătoria din Odorheiu Secuiesc a admis cererea, dispunând sistarea oricăror lucrări de construcţie. Dar, la 4 martie 1997, Curtea de Apel Târgu-Mureş a schimbat hotărârea iniţială.

Între cei care au căutat depăşirea situaţiei a fost şi preşedintele Consiliului Judeţean Harghita, Gábor Kolumbán, acceptat ca partener de dialog de Basel Hilft şi de SC ARIS INDUSTRIE SA. A avut loc un impresionant schimb de scrisori, dar „procedurile de conciliere” au eşuat.

În aprilie 1997, Cyrill Burgel a accentuat dimensiunea politică a conflictului, trimiţând două scrisori preşedintelui

României şi primului-ministru, în care se plângea de intoleranţa autorităţilor locale din Odorhei. Este incredibil, susţinea el, că invocându-se protecţia minorităţii, se doreşte „expulzarea din Odorhei a unor cetăţeni români”, „pentru singurul motiv că vorbesc limba română în ţara lor”. (Stilul formulărilor, nu prea „elveţiene”, ne-a pus în gardă şi pe noi.)

Pe acest fundal, starea de spirit din Odorheiu Secuiesc a continuat să se înrăutăţească. Vocile au devenit tot mai agresive. Într-o zi, din nou prin intermediul postului local de televiziune, locuitorii oraşului au fost chemaţi de către Csaba Bardóczy, consilier local, să apere clădirea din lanul Cserehát. La 28 mai 1997, o mulţime surescitată s-a adunat lângă construcţie, câteva persoane au pătruns în clădire şi le-au scos cu forţa pe cele patru maici aflate înăuntru, cărora li s-au adresat, de asemenea, cuvinte injurioase.

*

Cam acestea au fost datele cu care ne-am întors din investigaţiile noastre. Am scris un raport, despre care ştiam dinainte că va fi mai sensibil decât altele. Ce va spune Comitetul Helsinki, într-o astfel de situaţie, conta pentru actorii implicaţi. Era limpede că alţii se antrenau pe margine. Cum să judece ? Până unde să-şi permită să intervină ? Raportul era important şi pentru noi. Era o dovadă că nu avem *partis-pris*-uri, că nu există nici o contradicţie între devotamentul pentru drepturile minorităţilor şi principiile generale de adevăr şi justiţie.

Comunicatul APADOR-CH, finalizat la 17 octombrie 1997, a fost trimis „în lumea largă” începând chiar cu acea zi. Contau nu atât „faptele”, despre care am vorbit simplificând chiar foarte mult, şi nici măcar aspectele juridice, multe neclare, ci „evaluarea situaţiei”, trecută la capitolul „Concluzii – probleme de drepturile omului” :

„**1. Folosirea ameninţărilor, a injuriilor şi a forţei**

Scoaterea maicilor greco-catolice din clădirea în care urmau să întemeieze o «Şcoală specială pentru orfani» s-a

făcut în urma unei acţiuni de masă, pregătită de presa locală şi la incitarea unor lideri locali, printre care şi consilierul Bardóczy Csaba. Mulţimea furioasă care, la 28 mai 1997, s-a adunat lângă construcţia din lanul Cserehát a proferat ameninţări şi a adresat injurii maicilor aflate înăuntru. Câteva persoane au pătruns în clădire şi au folosit forţa pentru a scoate afară membrele Congregaţiei Inimii Neprihănite.

În urma discuţiilor cu maicile greco-catolice şi cu martori din Odorheiu Secuiesc, putem afirma cu siguranţă că asupra celor patru maici nu au fost exercitate violenţe fizice, aşa cum au speculat unii ziarişti şi comentatori. Dar ele au fost scoase din clădire împotriva voinţei lor, recurgându-se la folosirea forţei. Folosirea ameninţărilor, a injuriilor şi a forţei pentru rezolvarea unui conflict de interese constituie un act inadmisibil, de care sunt responsabile presa locală, acele persoane private din Odorheiu Secuiesc şi acei membri ai autorităţilor locale care au participat la incident.

APADOR-CH consideră că nu există nici un argument care să justifice acţiunea ce s-a petrecut la Odorheiu Secuiesc, de scoatere cu forţa din clădirea de la Cserehát a maicilor Congregaţiei Inimii Neprihănite.

2. Libertatea de mişcare în interiorul României

Atât opinia publică cât şi autorităţile locale din Odorheiu Secuiesc au contestat, prin luările de poziţie publicate în presă ori prin fapte, dreptul Congregaţiei Inimii Neprihănite de a se stabili în Odorheiu Secuiesc. În acest fel, s-a contestat un drept al omului universal recunoscut şi confirmat de Constituţia României, dreptul oricărei persoane de a se stabili oriunde doreşte, pe tot cuprinsul ţării, indiferent de compoziţia etnică, religioasă sau naţională a unei localităţi. În mod evident, în cazul investigat nu se poate invoca rezistenţa la o schimbare forţată a compoziţiei etnice a regiunii, operaţie interzisă de dreptul intern şi internaţional.

3. Intoleranţa comunităţii locale

Reacţia comunităţii locale la apariţia construcţiei din lanul Cserehát este un comportament tipic al unei comunităţi

închise, care priveşte cu suspiciune eventualii «intruşi». Printre ideile care au fost avansate şi întreţinute luni de zile se numără complotul împotriva Odorheiului, a Ţinutului secuiesc şi a maghiarimii ori intenţia fundaţiei Basel Hilft de a «româniza» ţinutul Odorheiului. Sutele de persoane de origine română apreciate ca populând regiunea locuită tradiţional de secui, ca urmare a activităţii «Şcolii speciale pentru orfani», au fost considerate drept o ameninţare a identităţii locale. Articolele din presă privind adăpostirea în edificiul de pe Cserehát a unor copii orfani, transformarea clădirii într-o instituţie în care să se acorde îngrijire copiilor bolnavi de SIDA sau popularea regiunii cu persoane cu handicap reflectă sensibilitatea negativă a comunităţii locale la aceste categorii defavorizate.

O astfel de mentalitate de comunitate închisă este din ce în ce mai mult în contradicţie cu regulile unei Europe din ce în ce mai deschise. În cursul investigaţiilor din Odorheiu Secuiesc ne-am dat seama că această stare a fost alimentată de propaganda antimaghiară dusă de-a lungul ultimelor decenii de autorităţi şi de reaua intenţie manifestată după decembrie 1989 de o parte a mass-mediei. De altfel, unele ziare centrale şi locale au relatat deformat unele dintre evenimentele din Odorheiu Secuiesc. Trebuie de asemenea notat că, din cauza unei politici premeditate dusă de-a lungul deceniilor, Ţinutul Odorheiului este izolat de restul ţării, în primul rând prin slaba reţea de mijloace de comunicaţie. APADOR-CH consideră că adecvarea mentalităţii locale la realitatea unei Românii pluraliste şi a unei Europe unite presupune eforturi proprii ale acestei comunităţi şi simultan, eforturile statului român de a asigura condiţii de dezvoltare fireşti tuturor regiunilor ţării.

4. Comportamentul abuziv al autorităţilor locale

În cursul investigaţiei, reprezentanţii autorităţilor locale cu care ne-am întâlnit au făcut declaraţii ferme privind obligaţia lor de a proteja comunitatea locală şi a-i apăra interesele. Aceasta voinţă a dus, în cazul analizat, la un comportament abuziv, ale cărui implicaţii nu au fost întotdeauna evaluate.

Argumentul reprezentanţilor autorităţilor locale, că acestea au datoria să vegheze asupra dorinţelor şi voinţei comunităţii, este desigur corect. Acest lucru se întâmplă, spre exemplu, în momentul când se hotărăşte concesionarea unor terenuri aflate în proprietatea autorităţilor locale, cum s-a întâmplat cu lanul Cserehát. Luarea în considerare a opţiunilor comunităţii locale nu poate fi însă contrapusă legislaţiei naţionale, şi nici principiilor fireşti de drept. Ea nu poate motiva nici încălcarea deciziilor luate la un moment dat, actele Consiliului local Odorheiu Secuiesc semnate până în 1996 având aceeaşi putere juridică ca şi actele semnate după alegerea unui nou Consiliu local.

Suspiciunile, privind existenţa unor interese ascunse în spatele complicatului dosar al construcţiei de la Cserehát – pe care documentele avute la dispoziţie de APADOR-CH nu le dezmint – nu pot nici ele fi întâmpinate altfel decât prin recursul la mijloacele legale ale statului de drept. Este adevărat că edificiul destinat «Şcolii ajutătoare pentru copiii cu handicap din Odorheiu Secuiesc» – titulatură care apare în documentele însoţitoare ale contractului de concesiune – a depăşit cu mult aşteptările comunităţii locale. Dar acest lucru se tratatează prin dialog, şi nu prin conflict.

În acest context, iniţierea unor negocieri între părţile implicate, aşa cum a procedat preşedintele Consiliului judeţean, Gábor Kolumbán, constituie un act ce trebuie salutat. El este în logica comportamentului unui ales al comunităţii locale care răspunde intereselor acestei comunităţi, dar nu uită regulile convieţuirii într-un cadru mai general. Cuprinsul Declaraţiei de intenţii – folosirea clădirii numai în scopuri umanitare, cooperarea cu comunitatea locală, instruirea copiilor, indiferent de naţionalitatea lor, în limba maternă – dovedeşte că existau soluţii convingătoare. Din păcate, unul dintre cei mai importanţi actori, investitorul elveţian a blocat, prin Cyrill Burgel, procesul de negociere.

5. Dreptul de proprietate

Situaţia juridică a terenului şi a construcţiei au constituit şi constituie încă una dintre controversele cheie ale dosarului. Indiferent de felul în care instanţa de judecată va soluţiona cazul, două aspecte trebuie menţionate :

– Guvernul nu putea să atribuie în folosinţa Mitropoliei Greco-Catolice terenul din lanul Cserehát, atât timp cât acesta era o proprietate privată, folosinţa fiind unul dintre atributele dreptului de proprietate ;

– Consiliul local trebuie să respecte, cu bună credinţă, angajamentele pe care şi le-a asumat, inclusiv cele privind concesiunea terenului, dreptul de proprietate asupra construcţiei, administrarea şi folosirea şcolii în favoarea copiilor.

APADOR-CH consideră că evenimentele de la Odorheiu Secuiesc sunt rezultatul apelului la emoţii şi instincte în locul raţiunii şi regulilor statului de drept. APADOR-CH aşteaptă cu interes soluţiile proceselor în curs. Dar soluţiile juridice nu vor fi de ajuns. Situaţia de la Odorheiu Secuiesc pune în evidenţă probleme de mentalitate a comunităţilor locale. Statul român are obligaţia să depună eforturi astfel încât comunităţile locale să nu se mai simtă ameninţate. La rândul lor, acestea, fără să-şi trădeze identitatea şi interesele, trebuie să se adecveze la realitatea unei Românii democratice şi pluraliste.

17 octombrie 1997”

După cum se vede, raportul aştepta evoluţia evenimentelor. Dar el definise deja punctul de vedere al doctrinei drepturilor omului. În astfel de situaţii se experimentează, pe viu, raporturile dintre drepturile individuale şi cele colective, raportul dintre legea generală şi autonomia locală.

Cu puţin timp înainte de a finaliza raportul, dar după drumul la Odorheiu Secuiesc, primisem vizita lui Val Vâlcu, de la *Adevărul*. Ţinea să afle poziţia noastră faţă de cele întâmplate. I-am spus în mare cele scrise mai sus. Am insistat însă, auzindu-i comentariile, că maicile „nu au fost bătute”. Asta ne-au spus maicile nouă, asta am înţeles şi la faţa locului – „deci să nu exagerăm, dle Vâlcu”, i-am replicat eu, cel puţin în gând.

Lui Val Vâlcu (ca şi altor colegi ai săi de la *Adevărul),* puţin i-a păsat de realitate. A scris în ziar că maicile „au fost luate în pumni”. Dacă am citi în culisele acestui ziar, am putea afla o parte esenţială din oculta politică a perioadei post-decembriste.

35. Negocierea de la Odorheiu Secuiesc. Controlul conflictelor

Şi mai interesant a fost ceea ce a urmat. Pe fondul acesta de tensiune, Remus Opriş, atunci secretarul general al Guvernului, a vrut să facă o demonstraţie de forţă. În loc să o facă faţă de Funar, care se comporta ca şi cum Clujul ar reprezenta o regiune autonomă, el a descins în Odorheiu Secuiesc – doar acolo avea alături naţionalismul majorităţii. A mers cu măicuţele Inimii Neprihănite la clădirea din Cserehát, a cerut autorităţilor locale să-l lase să intre – doar să arunce o privire –, au pătruns cu toţii în clădire, rupând sigiliile… şi măicuţele n-au mai plecat. În loc ca secretarul general al Guvernului să sublinieze necesitatea respectării legii – care, presupune, e drept, timp pentru luarea hotărârilor şi aplicarea lor – el a vrut să sublinieze că are o poziţie importantă în Guvern. Urmarea a fost o nouă creştere a tensiunii locale. Ca să le scoată pe măicuţe din clădire, Primăria din Odorheiu Secuiesc le-a tăiat apa şi lumina. În loc să o reducă, intervenţia lui Opriş a sporit şi mai mult tensiunea. Au fost mobilizate forţele de ordine…, ce mai, părea că în curând va urma explozia.

Soluţia? O negociere între părţi care să dea timp justiţiei să lucreze. Să dezamorseze potenţialul exploziv. Să aducă la masa rotundă măicuţele şi liderii locali, iar aceştia să anunţe: am aranjat lucrurile şi ele se vor rezolva în viitor.

Iată contextul în care s-a plănuit escapada la Odorheiu Secuiesc. Am luat legătura cu Opriş – căruia i-am reproşat tensionarea cazului – şi am aranjat cu el o întâlnire la sediul Guvernului, alături de măicuţele Inimii Neprihănite, Aristide Roibu şi Cyrill Burgel. Întâlnirea a avut loc exact cum o plănuisem. Am stabilit, cu ei, principiile

medierii şi am rugat-o pe Smaranda Enache să obţină acceptul actorilor din Secuime.

Ce a urmat găsim descris în Raportul lui Dan Oprescu[246], subintitulat „Cu privire la participarea reprezentantului Departamentului pentru Protecţia Minorităţilor Naţionale la semnarea Protocolului de la Odorheiu Secuiesc din 15 decembrie 1997". Umorul-ironia greu de concurat ale autorului m-au convins că merită să privim varianta prezentată de el.

„Raport cu privire la participarea reprezentantului DPMN la semnarea Protocolului de la Odorheiu Secuiesc, 15 Decembrie 1997 :

Raportez cu supunere Superiorilor mei[247] :

În ziua de 15 Decembrie 1997 am participat la negocierea semnării unui Protocol la Odorheiu Secuiesc, judeţul Harghita, între (1) primarul municipiului Odorheiu Secuiesc, (2) consilierii locali, (3) Congregaţia Inimii Neprihănite, (4) Aris Industrie S.A. şi (5) Basel Hilft. Întâlnirea a fost organizată de APADOR-CH şi Liga Pro Europa. La invitaţia organizatorilor şi cu aprobarea ministrului Tokay György, am participat la întrunire în calitate

---

246. Dan Oprescu fusese angajat de Tokay György în funcţia de şef al Oficiului pentru romi din cadrul DPMN.

247. Acest text a fost trimis lui György Tokay pe faxul ministerului. Cum majoritatea covârşitoare a purtătorilor de funcţii guvernamentale nu aveau nici umorul, nici adaptabilitatea fină a lui Tokay, în a-şi stabili autoritatea în funcţie de subaltern, formula de mai sus a provocat un mic scandal la Palatul Victoria. Dumitru Tinu, generalul grupului de antimaghiari de la *Adevărul*, a trimis lui Tokay (la 27.03.1998) o scrisoare în care întreba „în ce condiţii este posibilă integrarea unui funcţionar guvernamental în acţiuni ale organismelor ce monitorizează activitatea Guvernului". Iată şi ce subtilă frază finală : „Vă rugăm să analizaţi, în consecinţă, dacă dl Oprescu a participat la o acţiune propagandistică îndreptată printre altele şi împotriva Guvernului sau dacă autorii s-au folosit de faptul că şi-a depăşit competenţele".

de observator (ceea ce nu înseamnă că nu am avut un rol activ pe parcursul negocierilor).

Povestea începe în ziua de Duminică, 14 Decembrie 1997, la orele 14, când am plecat din Bucureşti, cu o maşină Dacia 1300 a Comitetului Helsinki din România, împreună cu Renate Weber şi Gabriel Andreescu (plus şoferul Cristescu de la APADOR). Am ajuns la Odorheiu Secuiesc la orele 20 şi am tras la hotelul Târnava din centrul oraşului. La orele 21 am avut o întâlnire de pregătire. Au participat : Gabriel Andreescu, Renate Weber, Smaranda Enache, Szokoly Elek şi subsemnatul. S-au stabilit, în linii generale, programul de a doua zi, tactica de adoptat în cazul în care senatorul George Pruteanu ar dori să asiste la negocieri, modalitatea de desfăşurare a întâlnirii etc. Am mers la culcare la 2 noaptea.

În dimineaţa zilei de luni, 15 Decembrie 1997, grupul menţionat mai sus a vizitat clădirea din Cserehát. Senatorul Pruteanu, plus două echipe de televiziune se aflau deja acolo. Câteva observaţii personale : clădirea este imensă, situată pe un deal ce domină oraşul, iar priveliştea este minunată. Mi s-a părut că :

(a) clădirea este supradimensionată (P+2) din multe puncte de vedere (e.g. : holuri extrem de spaţioase, încăperi largi şi înalte, scări interioare cu o vădită justificare estetic-arhitecturală etc.) ;

(b) nu cred că planul clădirii a fost efectuat avându-se în vedere destinaţia declarată a edificiului, aceea de a găzdui un aşezământ pentru îngrijirea şi educarea copiilor cu handicap. De pildă : (i) nu există lifturi, deşi odăile în care se presupune că vor dormi copiii se află la etajul II ; (ii) nu există rampe pentru cărucioare, ci numai scări cu trepte înalte, pe care doar un adult sănătos şi în putere le-ar putea urca şi coborî fără dificultăţi ; (iii) nu există săli speciale de tratament medical sau recuperatoriu, ci doar o cameră ce se spune că va deveni cabinetul medical ; (iv) nu există măsuri şi instalaţii speciale de siguranţă (e.g. : balustradele joase, ferestrele şi uşile neasigurate etc.) ; (v) grupurile sanitare sunt construite în mod evident

pentru a fi folosite de adulţi sănătoşi, iar nu de copii, şi cu atât mai puţin de către nişte copii cu handicap fizic sau mental ;

(c) după părerea mea, clădirea este potrivită pentru un seminar teologic greco-catolic, eventual cu o mică anexă destinată copiilor orfani (iar nu cu handicap) ; dacă se admite rezonabilitatea unei asemenea destinaţii, atunci clădirea apare într-o lumină nouă şi justifică în bună măsură frustrările comunităţii locale, frustrări exprimate de primar, de consilierii locali, de presa locală etc. ;

(d) existenţa pazei înarmate în clădire şi în jurul edificiului este un factor suplimentar de tensiune între Congregaţie şi comunitatea locală.

După vizitarea clădirii, ne-am îndreptat spre sala de festivităţi a Consiliului local, unde urmau să se desfăşoare negocierile. Alături de cei invitaţi, s-au prezentat la întâlnire şi reprezentanţii presei centrale (TVR1, Mediafax etc.), ce-l acompaniau pe senatorul George Pruteanu. Pentru a forţa prezenţa senatorului la negocieri, Congregaţia Inimii Neprihănite a anunţat că George Pruteanu face parte din delegaţia lor, lucru socotit inacceptabil de către consilierii locali. Spre a dezamorsa criza, organizatorii au hotărât ca la negocieri să participe doar părţile interesate, iar senatorul, presa centrală[248], precum şi presa locală (ce fusese iniţial invitată[249]) să nu fie prezenţi în sală. Senatorul s-a manifestat cu furie (neputincioasă), şi este meritul lui Gabriel Andreescu de a-l fi dat afară, până la urmă, din încăpere.

Întâlnirea propriu-zisă a debutat la ora 11 cu o declaraţie de intenţii a lui Cyril Burgel, reprezentantul Basel Hilft şi finanţatorul construcţiei. El a adoptat un ton de împăciuire şi chiar şi-a cerut iertare pentru eventualele

---

248. Echipa de la TVR, studioul din Târgu-Mureş, s-a manifestat mizerabil. I-am scris o scrisoare colegului meu de GDS, Stere Gulea, plângându-mă de naţionalismul reporterilor săi. Nu am primit, niciodată, nici un răspuns.
249. Invitată ca participantă la ostilităţi, nu ca presă.

inconveniente pe care le-ar fi adus comunităţii locale prin construirea aşezământului.

În replică, primarul Jenő Szász a folosit un ton dur, cum că nu acceptă altă soluţie decât răscumpărarea clădirii şi trecerea ei în proprietatea Consiliului local Odorheiu Secuiesc.

Au urmat apoi nenumărate (şi aproape cu neputinţă de descris) argumente şi contra-argumente, dovedind : (i) lipsa de comunicare actualmente existentă între părţi şi (ii) faptul că nu se va putea ajunge la un compromis în probleme aşa-zis ontologice, cum ar fi cele legate de proprietatea asupra terenului. Pe la 14 : 30, când spiritele erau destul de încinse, iar oboseala începuse să se arate la cei mai mulţi dintre participanţi, mi-am permis sa propun încheierea unui protocol care să recunoască existenţa unei platforme comune minimale, pe cinci puncte, şi anume :

(1) limba maternă şi religia copiilor ce vor avea de-a face cu aşezământul nu vor fi schimbate ;

(2) vor fi angajate cu prioritate persoane din Odorheiu Secuiesc şi din zonă ;

(3) copiii cu handicap din Odorheiu Secuiesc au prioritate ;

(4) numărul măicuţelor va rămâne între 10 şi 20 ;

(5) constituirea unui grup de contact, care să supravegheze aşezământul încă de acum (grup format din măicuţe, consilieri locali, dar şi medici, contabili etc.).

Propunerea a fost primită cu oarece entuziasm de către părţile implicate, aşa că am trecut imediat la formularea textului Protocolului. Personal, speram ca într-o jumătate de oră totul să fie gata, apoi se va ţine conferinţa de presă, iar noi ne vom putea întoarce acasă la o oră rezonabilă. Din păcate, n-a fost să fie aşa.

Prima formă a Protocolului a fost discutată şi răsdiscutată, până când, din propunerile iniţiale n-a mai rămas aproape nimic. În acel moment (pe la orele 16 : 30), Smaranda Enache mi-a mărturisit că ea nu crede că se va mai semna ceva, pentru că atmosfera semăna foarte bine cu cea de la alte negocieri (de la Târgu-Mureş), care

eşuaseră. Gabriel Andreescu şi Renate Weber au reluat încercarea de a se ieşi din noianul argumentelor sterile.

Parcă spre a compromite orice şansă de înţelegere, în acel moment primarul a înmânat finanţatorului (Cyrill Burgel) şi reprezentantului Aris (pe numele său Roibu) o hârtie prin care îi anunţa oficial că Primaria va începe acţiunea legală de răscumpărare a clădirii. Pentru a doua oară pe parcursul negocierilor, reprezentantul Basel Hilft s-a declarat profund jignit (şi şantajat) ; prima oară fusese atunci când primarul a produs un lamentabil şi foarte injurios protest al părinţilor copiilor cu handicap din Odorheiu Secuiesc. Până la urmă, Cyrill Burgel n-a mai putut fi reţinut de nimeni (nici de Gabriel Andreescu, nici de măicuţe, nici de mine) să rămână în sală ; a plecat şi a dat o declaraţie presei (care aştepta de la prânz în faţa uşii, şi care va continua să aştepte acolo până după 18 : 30), cum că nu va mai finanţa terminarea lucrărilor la clădire (pentru că se presupune că ar mai fi nevoie de circa un milion de dolari).

Din acest moment, am observat o schimbare de atitudine, atât la primar, cât şi la consilierii locali. Până atunci, unii dintre aceştia adoptaseră o poziţie extrem de rigidă ; de pildă, ei insistau ca viitorii angajaţi ai aşezământului să fie doar din Odorheiu Secuiesc şi din zona Odorhei, iar nu din Odorheiu Secuiesc şi din zonă, cum propuneau călugăriţele. Pentru mine a devenit limpede că, până să se teamă de românizare etc., consilierii doreau doar să evite prezenţa unor persoane (fie ele şi de naţionalitate maghiară) din Miercurea-Ciuc. A fost nevoie de întreg talentul acrobatico-negociatoristic al lui Gabriel Andreescu, Renate Weber şi Smaranda Enache pentru a calma spiritele – ce se încinseseră din nou.

După şapte ore de negocieri epuizante, aproape cu disperare, am făcut o ultimă propunere : punctele din platforma minimală asupra cărora existau divergenţe să fie pur şi simplu scoase din text, iar eventualele rezerve să fie menţionate când se va semna forma finală a Protocolului. După încă o perioadă de agonie (fără extaz), aşa s-a şi

întâmplat, iar Protocolul poate fi citit în anexa acestui raport. O menţiune specială s-ar cuveni făcută asupra punctului 1 ; au existat următoarele variante :

(a) Beneficiarii sunt copiii cu dificultăţi şi handicap din Odorheiu Secuiesc şi din zona Odorhei (varianta Consiliului local) ;

(b) Beneficiarii sunt copii cu dificultăţi. Copiii cu handicap din Odorheiu Secuiesc şi din zonă au prioritate (varianta Congregaţiei) ;

(c) Beneficiarii sunt copiii cu dificultăţi. Copiii cu handicap din Odorheiu Secuiesc şi din zonă au prioritate. Procentul copiilor cu handicap în cadrul categoriei copiilor cu dificultăţi va fi stabilit ulterior, de către o comisie de specialitate (medici, asistenţi sociali, măicuţe, autorităţi locale şi judeţene etc.). Aceasta era varianta mea.

Nici una dintre cele trei variante de mai sus n-a întrunit acordul părţilor ; în această nouă situaţie de criză, Gabriel Andreescu a propus actuala formulare a punctului 1, formulare care a fost – nu foarte uşor – acceptată până la urmă.

Trebuie să mărturisesc aici că, în acele momente, a fost nevoie uneori ca moderatorii să cam ridice tonul la părţile angajate în negocieri. Până şi eu mi-am permis o dată să bat cu pumnul în masă (desigur, pe jumătate în glumă). În cele din urmă, Protocolul a fost semnat (era trecut de ora 18), şi a urmat o scurtă conferinţă de presă, în faţa unor jurnalişti obosiţi şi foarte frustraţi.

Aproape împleticindu-ne, ne-am dus să mâncăm ceva, apoi ne-am despărţit de cei de la Liga Pro Europa (care au plecat la Târgu-Mureş), iar noi, în aceeaşi formaţie, ne-am îndreptat spre Bucureşti, unde am ajuns, cu peripeţii, la orele 4 în dimineaţa zilei de Marţi, 16 Decembrie 1997.

Sunt foarte multe alte amănunte pe care nu le-am trecut în acest raport, dar pe care le pot povesti, dacă există interes pentru aşa ceva.

Dincolo de raportul propriu-zis, mi-aş permite, cu toată umilinţa, o seamă de consideraţiuni :

Odorheiu Secuiesc are o populaţie secuiască de peste 95% ; este vorba despre o comunitate foarte conservatoare şi foarte mult centrată pe interese strict locale. Localnicii sunt extrem de suspicioşi faţă de cei din afara zonei Odorhei. De asemenea, ca o reacţie de autoapărare, ei sunt foarte mândri de statutul lor şi al oraşului lor, deşi acestea se întemeiază pe izolare. Subzistă încă resentimente împotriva oraşului Miercurea-Ciuc, declanşate de când Miercurea-Ciucului a devenit reşedinţă de judeţ.

Pe de altă parte, Congregaţia Inimii Neprihănite nu a înţeles, până acum, specificul comunităţii locale în mijlocul căreia va trebui, eventual, să-şi desfăşoare activitatea şi să-şi ducă viaţa.

Impresia mea, ca nespecialist, este că ambele părţi în conflict au făcut erori, inclusiv juridice, foarte mari ; totuşi, cred că fostul primar şi fostul Consiliu local au greşit mult mai mult şi mult mai adânc. Măsura în care fostul primar şi fostul Consiliu local au greşit din prostie, nepricepere sau din pricina corupţiei (bani, călătorii în Occident etc.) nu o pot aprecia, în actuala fază a cercetării.

Am impresia, de asemenea, că poziţia Congregaţiei este mult mai solidă, actualmente, decât cea a Consiliului local. Evident, nu pot să prezic ce se va întâmpla peste 5-6 ani, când problema juridică îşi va fi aflat, să sperăm, rezolvarea definitivă. Ceea ce pot spune însă cu certitudine este faptul că un asemenea focar de infecţie poate molipsi ansamblul corpului social şi ameninţă să compromită – precum evenimentele de la Târgu-Mureş din 1990 – pentru încă un deceniu eforturile României de integrare euro-atlantică.

Câteva ceasuri petrecute în secuime te pot repede îmbolnăvi de scenarită ; fie-mi, dar, îngăduit şi mie să-mi permit câteva speculaţii :

O chestiune esenţialmente locală, parohială chiar, iniţial neînsemnată, a fost transformată – probabil de către profesionişti – într-o diversiune care ameninţa să compromită imaginea secuimii, a maghiarimii din România şi chiar a României. Scopul pare să fie întreruperea actualelor tentative

de integrare euro-atlantică, precum şi o apropiere de zona de interese, influenţă şi dominaţie a fostului Imperiu Sovietic. Drama (câteodată comedia) ce se derulează acum la Odorheiu Secuiesc este aceea a unei comunităţi extrem de centrate asupra unor probleme strict locale, ce se vede folosită de anumite grupuri de interese drept imagine a ungurimii din România.

Impresia mea este că măicuţele Congregaţiei sunt de faţadă, dar o faţadă foarte convenabilă. Imaginea promovată este cam următoarea : bestiile de secui nu le lasă pe bietele măicuţe să aibă grijă de orfani şi copii cu handicap, pentru că secuii sunt unguri, iar ungurii sunt şovini, antiromâni şi, în genere, lipsiţi de inimă (din moment ce vor să le alunge pe seraficele calugăriţe ale Congregaţiei Inimii Neprihănite).

Rezolvarea tensiunilor actuale nu-i o chestiune juridică sau morală, ci o problemă eminamente politică, ce nu priveşte doar UDMR, ci toate forţele democratice din România. După părerea mea, chestiunea de la Odorheiu Secuiesc este foarte gravă şi nu mai suferă amânare. După părerea mea, actualul Protocol n-a făcut decât să mai cumpere ceva timp, dar nu prea mult. În nici un caz nu-i vorba de trei luni ; mai degrabă, de trei săptămâni (adică până după sărbătorile de iarnă).

Consider ca o primă urgenţă să li se asigure secuilor ajutorul pentru o abordare profesionistă a situaţiei (juridic, psihologic, politic etc.), deoarece impresia mea este că de partea cealaltă se află profesionişti relativ înalt calificaţi (şi având, în mod evident, la dispozitie sume considerabile de bani).

De aceea, vă rog să luaţi în considerare cele câteva modeste propuneri de mai jos :

(1) Detaşarea de urgenţă, pe lângă Consiliul local şi primar, pentru o perioadă de cel puţin 90 de zile, a două persoane : (a) un jurist experimentat, eventual însoţit de o echipă corespunzătoare pentru cercetări legislative şi (b) un specialist în conflict management. Plata acestor

specialişti s-ar putea face şi din surse externe, pe care le-am identificat.

(2) Un audit al finanţelor municipiului Odorheiu Secuiesc, împreună cu o cercetare asupra situaţiei financiare a membrilor fostului Consiliu, precum şi a fostului primar.

(3) Audit la firma Aris Industrie în legătura cu construcţia în cauză (şi, desigur, nu numai cu ea). Subliniez faptul că Roibu mi s-a părut sensibil la argumente raţionale, ceea ce ar putea semnala şi faptul că s-ar cam teme de o purecare a hârţoagelor afacerilor sale. În acelaşi timp, cum eu cred că avem de-a face cu profesionişti, şansele de a găsi ceva necurat acolo sunt foarte reduse.

(4) Sesizarea autorităţilor competente (cum ar fi, de pildă, Garda Financiară) în legătură cu eventualele neregularităţi sau ilegalităţi legate de clădirea din Cserehát.

———————————————————————————

S C E N A R I U (non-S.F.)

Îmi pot imagina că ar fi vorba de banii fostei Securităţi, sau pur şi simplu de bani murdari etc. Banii vin din Elveţia, să spunem, şi în scripte apare că pentru clădire s-ar fi cheltuit 7 milioane de dolari. Să mai presupunem că, în realitate, contrucţia a costat doar 5 milioane de dolari. Avantaj imediat : 2 milioane de dolari. Să mai presupunem că acea clădire nu a fost construită spre a adăposti copii cu handicap, ci e vorba, în realitate, de un seminar greco-catolic. Să mai presupunem că Vaticanul este dispus să mai plătească vreo 5 milioane de dolari pentru clădire, dacă greco-catolicii devin proprietari de drept (ceea ce s-a şi întâmplat, sub forma unei donaţii dinspre Aris către Congregaţie). Avantaje : se spală banii murdari şi se mai şi câştigă pe deasupra câteva milioane bune de dolari.

Dan Oprescu
Bucureşti, 16.XII.1997”.

Nici măcar istorisirea lui Dan Oprescu, atât de bun povestitor, nu a putut surprinde extremul dramatism al întâlnirii înainte de propunerea de a elabora un document

final. Eram cinci inşi pe postul de „negociatori”, câte unul lua conducerea ostilităţilor, se plia cât putea pe atitudinile divergente… Beligeranţii ţineau frâna apăsată până la maximum. Un pas, doi paşi, când să notăm progresul, poc ! , cineva ne lovea parcă în moalele capului, trimiţându-ne la punctul de pornire. Când unul pierdea orice cale de ieşire intervenea altul, o lua de la alt punct… şi aşa au trecut orele. Norocul nostru, am fost cinci.

Nu ştiu ceva care să epuizeze psihic cum s-a întâmplat cu negocierea aceea de Sisif. Propunerea lui Dan Oprescu a avut un rol hotărâtor. Când nu se mai întrevedea nimic, a trecut la tablă să înşiruie punctele declaraţiei comune. De acolo, aerul lui de miştocar a dominat atitudinile persoanelor care radicalizau lucrurile şi pentru că prea se luau, fiecare, în serios.

Un alt element important : scoaterea afară a lui Pruteanu. Dacă ar fi fost şi el prezent, întâlnirea s-ar fi transformat într-un eşec anunţat. Antimaghiarul de serviciu forţase nota şi rămăsese în sală, deşi i se spusese că nu e loc de el. Măicuţele îl trăgeau pe scaun… A fost nevoie de totală intransigenţă ca să cedeze şi să tragă uşa la plecare.

Cum s-a spus, la final a ieşit un document minuscul, semnat şi el cu amendamente. Nu reprezenta propriu-zis o înţelegere. Pe baza lui nu s-a putut obţine o „soluţie” asumată de toate părţile. Negocierea iniţiată de APADOR-CH şi Liga Pro Europa nu a contat prin asta mai puţin. Separarea paşnică a împricinaţilor a fost ca o lopată de nisip peste cărbunele încins. Încet, încet, miza naţionalistă a murit. Nici astăzi nu a fost rezolvat întregul litigiu de la Odorheiu Secuiesc. Dar el rămâne unul printre zecile de mii.

Am reprodus şi scenariul non-S.F. al lui Dan Oprescu. În investigaţia făcută cu luni în urmă descoperisem şi notasem, în raport, multe lucruri nefireşti. Unele ţineau de dimensiunile şi arhitectura clădirii, discordante cu scopul declarat al aşezământului. Apoi, modul în care proprietarii tot creşteau cu trecerea timpului valoarea construcţiei : constructorul indica 4,8 miliarde lei, Basel Hilft o echivala

cu 4 milioane dolari în 1996, cu 5 milioane dolari în martie 1997 şi 6 milioane dolari în mai 1997. (O expertiză cerută de Consiliul local al Odorheiului Secuiesc evaluase investiţia la 3.322.023 dolari.)

La asta se mai adaugă demisia preşedintelui Basel Hilft, Martin H. Burckenhardt, a cărui scrisoare din 9 mai 1997 nota „multe motive care [îl] forţează să se dea la o parte de asumarea oricărei responsabilităţi juridice a Basel Hilft".

Dar la *bonne bouche* trebuie păstrată pentru sfârşit. Omul de afaceri Aristide Roibu a fost ales deputat pe lista PDSR devenind, în anul 2000, preşedintele Comisiei juridice a Camerei Deputaţilor.

*

Cineva, în cunoştinţă de cauză, îmi spunea că din toată povestea asta lipsesc antecedentele care au pregătit reacţiile – fără doar şi poate condamnabile – ale actorilor locali : chestiunea Episcopiei Ortodoxe din Miercurea Ciuc, Cazarma de Jandarmi din Odorhei etc. După cum lipseşte şi continuarea poveştii, situaţia de astăzi de la Cserehat, care nu face decât să confirme justeţea temerilor localnicilor. Reţeta modificărilor demografice este infailibilă. Impresia lăsată după lectura acestor două ultime capitole, pe care i le oferisem la lectură, era frustrantă. Mai degrabă condamnarea fraierilor de la Odorhei, decât a şmecherilor de la Bucureşti[250]. Ar fi fost interesantă şi analizarea conflictului ulterior dintre Roibu şi Burgel, fondul adevărat al acestui conflict, mi-a spus el.

I-am înţeles frustrarea, dar am o perspectivă diferită. Dincolo de fraieria unora şi şmecheria altora, conflictul de la Odorheiu Secuiesc ridică o chestiune de fond : raportul dintre drepturile individuale şi cele colective. Ei bine, nu poţi apăra până la sfârşit raţiunea drepturilor comunitare, dacă nu eşti pregătit să le indici cu fermitate

250. Dat fiind faptul că şi călugăriţele, şi Roibu erau, de fapt, din capitală.

şi limitele. Limita care trebuia invocată cu fermitate, în acest caz, era precedenţa drepturilor individuale.

Controlul conflictelor

Două cuvinte, în acest context, despre rezolvarea conflictelor. După 1990, s-au desfăşurat în România mai multe iniţiative având ca temă controlul conflictelor. Au venit organizaţii, au fost aduşi experţi, s-au derulat ateliere… Nu ştiu însă nici un caz în care o echipă cu diplomă de „negociator” să fi dus la stingerea vreunui conflict aici acasă. (Nu doar pentru că îmi lipseşte informaţia.) E foarte bine ca astăzi să fie mai mulţi oameni capabili să acţioneze, *în principiu*, în situaţii de confruntare. Numai că actorii în dispută la noi sunt încă prea puţin dispuşi să gândească situaţia în termenii unui compromis. Deci, în termeni de negociere. Ideea de bază a rezolvării conflictelor este introducerea „unui al treilea actor”, absolut neutru, care să faciliteze compromisul între părţi. Neutralitatea ar fi condiţia acceptării mediatorului. Numai că problema primă, în această fază de (i)maturitate, nu este atât acceptarea unui al treilea actor, ci acceptarea jocului care pune împricinaţii la masă.

Iată de ce, dacă în aceşti ani s-au diluat, stins ori prevenit conflicte, aceasta s-a făcut impunând, influenţând părţile să accepte ceea ce, cu a lor voinţă, nu ar fi acceptat. „Al treilea actor”, dacă a intervenit cu succes, a făcut-o venind nu cu neutralitatea lui, ci cu un capital care a contat în desfăşurarea mai largă a jocului.

36. Scrisorile către UDMR

Au fost momente când atitudinea liderilor UDMR anunţa prejudicii importante pentru toţi jucătorii implicaţi în contencios. Aşa am ajuns să adresez acestor lideri, de câteva ori, scrisori deschise. Să faci apeluri publice presupune să invoci un capital pe care, cei în cauză ori „cei care privesc” la evenimente ţi-l recunosc. Aflat în totalitate în afara limbii şi culturii maghiare – spre deosebire de Smaranda Enache – liderii maghiari nu aveau de ce să mă perceapă drept un martor competent al destinului lor. De un asemenea procedeu trebuia făcut uz cât mai rar. Dar, aşa cum spuneam, fenomenul „de lentilă” al presei maghiare ori calificativul de „promaghiar” al Smarandei, al Doinei Cornea şi al meu, în opinia publică românească, participa la miză. Am considerat firesc să se amintească liderilor maghiari că sunt responsabili pentru tot ce se întâmplă în ţara asta, nu numai pentru felia lor identitară. În ceea ce priveşte motivaţia apelurilor, scrisorile deschise – sau adresate numai organismelor de conducere ale UDMR, ceea ce se recunoaşte după stil – vorbesc ele singure.

„23 august 1996

Apel către liderii
Uniunii Democrate Maghiare din România

Cu câteva zile în urmă, MAE român şi MAE ungar au anunţat progrese decisive în definitivarea textului Tratatului de bază dintre cele două ţări. Este vorba, în principal, de acceptarea, de către Partea română, a includerii Recomandării 1201 între documentele cărora Tratatul urmează să le dea forţă juridică şi de acceptarea, de către Partea ungară, a unui enunţ confirmând că Recomandarea 1201 nu se referă la drepturi colective şi nu obligă la acordarea autonomiei teritoriale şi a statutului special minorităţilor naţionale.

În legătură cu înţelegerea astfel anunţată, liderul UDMR, Béla Markó a exprimat opinia că Tratatul dintre România şi Ungaria nu ar trebui semnat înainte de alegeri. Recent, Consiliul operativ al UDMR a decis să facă presiuni asupra celor două guverne, pentru a se adopta un alt text care să reflecte ansamblul solicitărilor din Programul UDMR.

Neparticiparea UDMR la ultimele discuţii între reprezentanţi ai forţelor politice din România pe marginea actualelor progrese privind definitivarea Tratatului dintre cele două ţări întăreşte sentimentul opiniei publice privind împotrivirea conducerii UDMR la compromisul realizat.

Acesta este contextul în care îmi permit să atrag atenţia liderilor UDMR că semnarea unui Tratat de bază constituie un pas merituos pentru România şi Ungaria, ducând la creşterea prestigiului lor internaţional. Importanţa semnării Tratatului de bază pentru stabilitatea în regiune şi pentru poziţia celor două ţări în raport cu procesele de integrare paneuropene nu mai are nevoie de a fi accentuată.

În plus, transformarea Recomandării 1201 într-un document cu forţă juridică, în urma ratificării Tratatului, va avea efecte directe şi pozitive asupra evoluţiei drepturilor minorităţii maghiare, în special în domeniul utilizării limbii materne în administraţie. Interpretarea Recomandării 1201, ca neimpunând recunoaşterea drepturilor colective, autonomiei teritoriale şi statutului special, nu face decât să pună în lumină substanţa reală a reglementărilor acestui document. Ameliorarea cadrului politico-juridic privitor la protecţia minorităţilor naţionale, în România şi Ungaria, în urma semnării Tratatului de bază nu înseamnă în nici un fel îngheţarea dezbaterii interne privitoare la asigurarea unui cadru optim de existenţă a minorităţilor.

Aş adăuga, privitor la importanţa actualelor înţelegeri între MAE român şi MAE ungar, efectul lor pozitiv asupra relaţiilor dintre români şi maghiari, marginalizarea extremismului-naţionalist din viaţa politică a ţării.

Iată de ce, luând cunoştinţă de actuala reticenţă a conducerii Uniunii Democrate Maghiare din România,

fac apel la liderii acesteia să nu obstrucţioneze, ci din contră, să sprijine finalizarea cât mai rapidă a Tratatului dintre România şi Ungaria. Eventualul impact asupra campaniei electorale, la care s-a făcut referinţă, nu este în nici un caz un criteriu de importanţă comparabilă cu Tratatul dintre cele două ţări. Analiza raţională a avantajelor definitivării Tratatului de bază în actuala formă, respectul faţă de valorile drepturilor omului şi ale minorităţilor, faţă de înţelegerea şi buna convieţuire, responsabilitatea faţă de situaţia maghiarilor din România şi faţă de întreaga societate românească impun liderilor UDMR să fie prietenii, şi nu inamicii actualului proces.

Gabriel Andreescu"

*

Criza din cadrul coaliţiei guvernamentale de la jumătatea anului 1997 a fost întâmpinată, iniţial, printr-un apel adresat preşedintelui Constantinescu şi celorlalţi principali lideri politici. Scrisoarea deschisă – semnată la 22 septembrie 1997 şi de Doina Cornea – avea ca motivaţie „temerea... că în faţa acestei campanii concertate [naţionaliste], aţi putea da înapoi. Este sentimentul că, mai mult decât oricând, coaliţia guvernamentală se află în pericol, iar ţara, în faţa unei perioade de instabilitate – cu toate consecinţele unei astfel de situaţii"[251]. La nici trei luni de zile, situaţia cerea ca un alt apel să fie adresat Consiliului Reprezentanţilor Unionali :

„12 Decembrie 1997

Scrisoare deschisă adresată
Consiliului Reprezentanţilor UDMR

Stimaţi membri ai Consiliului Reprezentanţilor UDMR,

---

251. Aş mai da un citat : „Continuarea reformei economice, dar şi a celei legislative, incluzând reforma din domeniul drepturilor minorităţilor, constituie o obligaţie de la care nu aveţi dreptul să daţi înapoi. Totul a dovedit ca singură cale raţională, capabilă să transforme România într-un partener demn al naţiunilor europene, calea pe care s-a mers până acum. Orice îndoială este absurdă".

Ştim că între competenţele Consiliului Reprezentanţilor UDMR intră stabilirea politicii Uniunii Democrate a Maghiarilor din România. Cunoaştem că această putere există şi în fapt, nu numai în principiu, pe hârtie, confirmând natura democratică a organizaţiei. În virtutea competenţelor pe care le aveţi, ne adresăm dumneavoastră, preocupaţi de posibilitatea ca în timpul întâlnirii din 13-14 decembrie 1997, Consiliul să decidă ieşirea UDMR de la guvernare.

Asupra contextului, şi dumneavoastră, şi noi avem – suntem convinşi – aceeaşi înţelegere. Curentul naţionalist din cadrul coaliţiei majoritare a dus la votarea de către Senat, după o campanie susţinută luni de zile, a unor limitări ale educaţiei în limba maternă privind «Istoria românilor» şi «Geografia României» şi cu privire la învăţământul universitar. În acest mod s-a încălcat Protocolul semnat la data de 3 decembrie 1997, între liderii PNŢCD, USD, PNL şi UDMR, deşi nu trecuse nici măcar o săptămână de la încheierea lui. Decizia UDMR de suspendare politică a miniştrilor săi a răspuns, desigur, erodării complete a ideii de înţelegere politică. Rămâne întrebarea dacă este cazul să se meargă mai departe, până la ieşirea UDMR de la guvernare.

Noi credem că prezenţa UDMR la guvernare este spre binele României şi serveşte comunităţii maghiare. Consecinţele plecării UDMR ar fi grave şi imposibil de evitat :

– o victorie a forţelor ultranaţionaliste din România, întărirea grupării PDSR-PRM-PUNR-PSM ;

– fragilizarea completă a actualei coaliţii, alături de pierderea unor preţioase resurse umane ;

– deteriorarea gravă a şanselor de integrare a României în structurile euro-atlantice (o deziluzie, pe linia experienţelor traumatizante din anul 1990 şi după ce lumea începuse să vorbească despre modelul de reconciliere etnic românesc ar da o lovitură întregii societăţi, majoritarilor şi minoritarilor în egală măsură) ;

– erodarea întregului sistem de protecţie a minorităţilor din România ;

– afectarea relaţiilor dintre România şi Ungaria.

Iată de ce forţele politice conştiente, raţionale şi responsabile, maghiare şi româneşti, au datoria să evite criza, acţionând până în ultima clipă. Această ultimă clipă înseamnă epuizarea tuturor etapelor care transformă un proiect în lege : votul din Senat, din Camera Deputaţilor, Comisia de mediere, promulgarea de către Preşedinte.

În ceea ce priveşte proiectul de lege a învăţământului, el se află încă în prima fază a votului din Senat. Intervenţia din 10 decembrie a Preşedintelui României, Emil Constantinescu, care a întărit Protocolul semnat la 3 decembrie de către liderii formaţiunilor coaliţiei majoritare, constituie încă un argument al nevoii de cooperare între diferitele forţe politice pentru asigurarea unei educaţii fără restricţii în limba maternă a persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale. Desigur, acest lucru nu ar fi posibil fără participarea UDMR la guvernare.

Iată de ce facem un apel Consiliului Reprezentanţilor să reflecteze asupra tuturor implicaţiilor hotărârii pe care o va lua şi aşteptăm reconfirmarea participării UDMR la guvernare.

Gabriel Andreescu
Doina Cornea
Smaranda Enache
Renate Weber”

*

Nu a trecut nici măcar un an până la o nouă criză majoră. CRU s-a întrunit iarăşi să decidă ieşirea – sau nu – a UDMR de la guvernare. Executivul adoptase o Hotărâre referitoare la universitatea maghiaro-germană ca o propunere de compromis între maghiari şi ceilalţi membri ai coaliţiei. Numai că, în termenii stricţi ai deciziei anterioare a CRU, UDMR ar fi trebuit să părăsească guvernarea.

„2 septembrie 1998

Către membrii
Consiliului Reprezentanţilor UDMR

Asistăm de mai bine de un an la presiunile politice care au drept scop scoaterea UDMR de la guvernare şi care par aproape de succes. În acest context, Hotărârea Guvernului privind iniţierea procedurii de înfiinţare a Universităţii de stat multiculturale în limbile de predare maghiară şi germană «Petőfi-Schiller» schimbă situaţia întrucât :

1) Întăreşte Ordonanţa de urgentă nr. 36, prin punerea în aplicare a art. 123, punctul cel mai sensibil al Ordonanţei ;

2) Face pasul practic de înfiinţare a unei universităţi în limba maternă (faptul că sunt două limbi materne, şi nu una are mai puţină importanţă), în condiţiile legislative specifice creării unei astfel de universităţi.

Hotărârea Guvernului apare într-o situaţie cu atât mai delicată cu cât iese în întâmpinarea unui comunicat CRU imposibil de realizat în termenii săi stricţi. Într-adevăr, votarea unei legi trecute prin Senat presupune adoptarea proiectului în Camera Deputaţilor, iar apoi un proces de negociere care se termină cu votul în Camerele reunite. Era imposibil, în aceste condiţii, să se poată adopta proiectul de lege privind amendarea şi completarea Legii invăţământului 84/1995 până la sfârşitul lunii septembrie. În acest sens, am interpreta Hotărârea Guvernului din 30 septembrie drept un punct important în satisfacerea ultimei decizii a CRU în *spiritul ei* – deşi, evident, nu şi în litera acesteia.

Acum, Consiliul Reprezentanţilor UDMR se află în situaţia de a decide dacă pasul făcut de Guvern este compatibil cu voinţa exprimată de CRU la ultima sa întrunire (ceea ce credem că este cazul, dacă citim comunicatul CRU în spiritul său) sau nu este compatibil (ceea evident se întâmplă, dacă citim comunicatul CRU în litera sa).

Ca militanţi pentru reconcilierea româno-maghiară, ne permitem să vă trimitem această scrisoare, în speranţa că decizia Biroului Executiv al UDMR va avea un rezultat benefic pentru cele două comunităţi. Una dintre temerile noastre este că, prin ieşirea UDMR de la guvernare, după ce Guvernul a făcut pasul amintit, întreaga responsabilitate a consecinţelor va cădea pe umerii UDMR. Va fi uşor să se susţină că CRU a făcut o cerere imposibilă – votarea legii până la 30 septembrie – şi că actualul Guvern a mers mai departe decât toţi predecesorii săi. Va fi greu după aceea să se argumenteze că «partenerii români» refuză să accepte solicitările maghiarilor, ori că nu au existat astfel de parteneri. Cunoaştem, desigur, felul jignitor în care au acţionat până acum membrii coaliţiei majoritare, dar ceea ce contează în final sunt, se ştie bine, documentele.

Dar dacă din nou Hotărârea Guvernului va fi răsturnată de către Parlament? Desigur, lucrul este posibil. Ajungerea la acest rezultat va demonstra că spiritul de negociere, raţionalitatea UDMR au rezistat în cele mai grele condiţii, în timp ce partenerii de coaliţie s-au comportat constant în afara bunei credinţe. Pe un atare fundal, minoritatea maghiară va fi într-adevăr legitimă să susţină autodeterminarea internă drept unica soluţie de «salvare», de afirmare a identităţii ei – de vreme ce în «ceilalţi» nu poţi avea nici un fel de încredere[252].

Iată de ce facem un apel Consiliului Reprezentanţilor UDMR să ia o decizie cât mai echilibrată, care să ofere o şansă promovării intereselor minorităţii maghiare şi, prin asta, şi a intereselor majorităţii.

Cu prietenie,
Smaranda Enache/ Liga Pro Europa
Gabriel Andreescu/ Comitetul Helsinki”

252. Acest punct arată că eram atât de preocupaţi de vreo eventuală hotărâre negativă a CRU, încât am folosit ideea autodeterminării interne ca pe o găselniţă în stare să înfrângă şi inimile cele mai furioase.

*

În sfârşit, au existat scrisori destinate competiţiei din interiorul UDMR, cu cele două principale grupări, „moderaţi” şi „radicali”. Ele nu mai erau împinse în arena publică spre neplăcerea tuturor liderilor maghiari, pentru care însemnau un context incomod. Ci erau chiar dorite de moderaţi, ale căror principii noi le susţineam deschişi. O mostră :

„Bucureşti, 15 Mai 1999

Simate Domnule Preşedinte,

Stimaţi Participanţi la Cel de-al VI-lea Congres al UDMR,

Mulţumind pentru invitaţia făcută, de a participa la Cel de-al VI-lea Congres al UDMR, trebuie să îmi exprim părerea de rău de a nu putea fi alături de dumneavoastră. Dar, dacă nu mă aflu acolo fizic, voi încerca să fiu prin câteva cuvinte.

Nu ştiu dacă perioada dintre Congresul al V-lea şi cel de-al VI-lea a fost perioada în care UDMR să fi elaborat cel mai mult. În care UDMR să fi cerut cel mai mult. În care UDMR să se fi exprimat cel mai mult. În schimb, sunt sigur de aceasta, este perioada în care UDMR a realizat cel mai mult.

Unii dintre dumneavoastră îşi amintesc, cred, cu nostalgie, de timpul eroic al demonstraţiilor tăcute. Poate unii simt o mândrie invocând trimiterea tinerilor pe biciclete la Strasbourg, pentru a protesta împotriva legii PDSR-iste a învăţământului. Şi ce mai mare dovadă de forţă şi de unitate ar putea fi dată, decât strângerea unei jumătăţi de milion de semnături pentru susţinerea unui proiect de lege ?

Amintesc de toate acestea, închipuindu-mi dificultatea trecerii de la *perioada eroică* a UDMR la perioada propriu-zis *politică* a formaţiunii. Cred că participarea autentică la viaţa politică cere mai puţină bravură, dar mai multă răbdare. Uneori, o insuportabilă răbdare. Ea face apel mai puţin la fermitatea dreptăţii şi implică ştiinţa

nuanţată a compromisurilor. Participarea la autentica viaţă politică te obligă să părăseşti confortul unităţii comunitare. Îţi solicită inteligenţă, pentru a descurca iţele încurcate ale intereselor comunităţii tale, dar şi a unor interese exterioare. La sfârşitului mandatului politic va fi mai puţin probabil să primeşti onoruri. Dar te poate aştepta mulţumirea ca la finele carierei tale de lider politic să arăţi că noile generaţii au mai multe drepturi, au mai multe libertăţi, au mai multe şanse. Ca erou, poţi să susţii : am vrut, am luptat, nu s-a putut. Omul politic nu se poate retrage în subterfugiul consecvenţei pierzătoare.

Ce a reuşit UDMR între ultimul Congres şi cel de astăzi ? Este suficient, şi bine, repet, să fie enumerate condiţiile de existenţă ale minorităţii maghiare în 1996 şi acum, în 1999. Lista schimbărilor în mai bine e lungă. Pentru această listă, vă rog să primiţi toate felicitările mele.

Succes !

Gabriel Andreescu"

Astfel de scrisori erau citite la tribună. Problema, în mai 1999, era să arăţi evidenţa : participarea la guvernare a adus avantaje comunităţii maghiare. Altfel spus, strategia aripii Béla Markó a fost cea corectă. În lipsă de altceva, astfel de scrisori cu evaluări uşor de decodat se adunau pe cântarul persuasiunii la Congres. La puţin timp, o cercetare făcută de Centrul de cercetare a relaţiilor interetnice de la Cluj, condus de Marius Lazăr şi István Horváth, a venit cu rezultate incontestabile. Într-o proporţie substanţială, populaţia maghiară considera intrarea UDMR în Guvern drept aducătoare de beneficii[253]. Béla Markó îşi merita victoria.

---

253. Irina Culic, István Horváth, Cristina Raţ, „Modelul românesc al relaţiilor interetnice reflectat în «Etnobarometru»", in Lucian Năstasă, Levente Salat (coord.), *Relaţii Interetnice în România postcomunistă*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2000.

PARTEA A III-A – EPOCILE

37. Declaraţia de la Cluj şi devoluţia Transilvaniei

„La 16 iunie a.c. [1989, n.m.], au avut loc la Budapesta funerariile oficiale ale conducătorilor revoluţiei maghiare din 1956 – Imre Nagy, Géza Losonczy, Pál Maléter, Miklós Gimes şi József Szilágyi, executaţi de Guvernul Kádár la 27 iunie 1958 (Géza Losonczy a murit în închisoare).

Aceste funerarii au fost impuse actualului Guvern maghiar de către opinia publică din această ţară şi ele au fost organizate exclusiv de opoziţia naţională, în principal de Forumul Democrat Maghiar, formaţiunea politică cea mai importantă sub aspect numeric a opoziţiei din Ungaria."

În afară de persoane sau organisme naţionale maghiare, au fost invitate să participe şi o serie de delegaţii străine. Este de notat că Partidul Muncitoresc Socialist Ungar (P.C.) n-a fost invitat, nepermiţându-i-se prezenţa ca atare la ceremonie. Pe de altă parte, statul a fost reprezentat de primul-ministru şi de preşedintele Parlamentului, ambelor organisme permiţându-li-se să depună şi coroane de flori. În ajun, într-un comunicat comun, Guvernul şi Parlamentul au consacrat pentru prima dată în mod oficial termenul de „revoluţie", vorbind despre evenimentele din 1956.

„Invitând la ceremonii pe ambasadorii acreditaţi la Budapesta, organizatorii au specificat însă că nu invită amabasadorii a patru ţări : China, Coreea de Nord, Albania şi România. În schimb, românii – nu statul sau regimul din România – au fost reprezentaţi de două delegaţii distincte : prima, a organizaţiei refugiaţilor români din Ungaria, «România liberă» ; cealaltă, formată dintr-un grup compus din şase români stabiliţi în Franţa, Germania şi Elveţia, invitaţi ai Forumului Democrat Maghiar. Ambele

delegaţii româneşti au depus coroane de flori : cea a «României libere» a fost depusă la picioarele sicrielor celor calificaţi a fi eroii revoluţiei maghiare din 1956 de către doi dintre actualii conducători ai organizaţiei, Doru Staicu şi Emil Iovănescu ; coroana opozanţilor români stabiliţi în Occident, care purta o panglică cu tricolorul românesc pe care stătea scris «În numele prieteniei româno-maghiare», a fost depusă de Stelian Bălănescu, Mihnea Berindei, Ariadna Combes, Ion Vianu şi Dinu Zamfirescu."

Acest pasaj a apărut, sub titlul „Corespondenţă de la funeraliile lui Imre Nagy", într-un număr al revistei *Dialog* din 1989. L-am reluat, întrucât spune multe : despre nivelul atins de opoziţia de la Budapesta – care putea să nu admită Partidului Muncitoresc Socialist Ungar depunerea de flori la mormântul lui Imre Nagy ; despre aşezarea României, în 1989, într-un şir de patru ţări, alături de China, Coreea de Nord şi Albania ; despre existenţa unei grupări de exilaţi în Ungaria. Dar şi despre cei câţiva emigranţi români stabiliţi în Occident, foarte activi : Stelian Bălănescu, Mihnea Berindei, Ariadna Combes (fiica Doinei Cornea), Ion Vianu şi Dinu Zamfirescu, care făceau în 1989 un gest de mare valoare simbolică pentru ideea solidarităţii dintre români şi maghiari. Nu doar că au participat la comemorarea eroilor revoluţiei maghiare. Ci şi : „Astăzi, 16 iunie 1989, o dată cu celebrarea funerariilor victimelor represiunii revoluţiei maghiare din 1956, eveniment de o deosebită importanţă pentru toate popoarele Europei şi în special pentru cele care mai trăiesc încă sub dictaturi comuniste, a avut loc o întâlnire între membri ai Forumului Democrat Maghiar şi români, semnatari ai următoarei DECLARAŢII...".

Aşa începea documentul care a devenit cunoscut sub numele „Declaraţia de la Budapesta" şi care a fost semnat de cei cinci, cărora li s-a adăugat Mihai Korne şi câţiva maghiari cu rol interesant în evoluţia ulterioară a Ungariei : László Antal G., Júlia Balogh, Gáspár Biró, Sándor Csóori, Lajos Für, Mária Illyés, Géza Jeszenszky, Gyula

Keszthelyi, Gyula Kodolányi, Gusztáv Molnár. Ideile Declaraţiei au o modernitate care explică şi rezistenţa lor în timp : soluţionarea conflictelor nu poate veni, în nici un caz, din schimbarea frontierelor, ci din schimbarea rolului lor ; îmbunătăţirea relaţiilor româno-maghiare va avea loc în perspectiva procesului de restructurare democratică general-europeană ; Transilvania a fost şi este un spaţiu de complementaritate şi trebuie să devină un model de pluralism cultural şi religios ; dreptul la reprezentare politică autonomă şi la autonomia culturală a fiecărei naţiuni trebuie garantat ; trebuie asigurată reînfiinţarea universităţii maghiare din Cluj.

Nici una dintre temele Declaraţiei din 1989 nu era mai puţin prezentă, mai puţin legitimă sau mai puţin pusă în discuţie la zece ani scurşi de la revoluţie. Între timp, Lajos Für devenise ministrul Apărării, iar apoi fusese marginalizat din viaţa politică ; Géza Jeszenszky trecuse prin poziţia de ministru de Externe, pentru ca în 1999 să devină ambasador al Ungariei la Washington ; Gáspár Biró ocupase funcţia de consilier al Preşedintelui Ungariei şi ajunsese unul dintre principalii strategi ai politicii Ungariei în domeniul minorităţilor.

Pentru comparaţie, nici unul dintre exilaţii români nu a fost primit cu braţele deschise de puterile succesive de la Bucureşti. Ion Vianu a încercat să deschidă, imediat după 1990, tema abuzului psihiatric. A venit la Bucureşti dorind să iniţieze o mişcare în rândul psihiatrilor români „independenţi”, care să aducă puţină justiţie pentru victimele acestor mijloace respingătoare. Eşecul a fost deplin, solidaritatea breslei pentru ascunderea responsabilităţilor s-a dovedit mai puternică. Ion Vianu a rămas, pentru România, un simbol şi autorul unor excelente articole în revista *22*.

Ariadna Combes a venit în România cu diferite ajutoare, iar o perioadă, pentru a preda la Universitatea din Cluj. Mihai Korne a fondat, alături de Gabriel Liiceanu şi alt companion din Paris, Editura Humanitas, şi a continuat articolele lui critice din *Lupta* la adresa regimurilor de la

Bucureşti. Dinu Zamfirescu s-a stabilit în România, devenind un lider cunoscut – în imediatul rând doi – al PNL, unul din rarii politicieni care să fi susţinut fără pauze valorile drepturilor omului şi ale reconcilierii româno-maghiare.

În ceea ce-l priveşte pe Stelian Bălănescu, acesta a rămas, ca întotdeauna, un discret.

Dintre toţi, prezenţa cea mai spectaculoasă a avut-o Mihnea Berindei. El a sosit la Bucureşti pe 23 decembrie 1989 şi, în zilele următoare, a creat, practic, Grupul pentru Dialog Social. A susţinut substanţial Grupul în prima perioadă şi a făcut-o mai discret şi ulterior. A sprijinit revista *22*, apoi Comitetul Helsinki din România, apoi Alianţa Civică, apoi Partidul Alianţei Civice, apoi campaniile Convenţiei Democrate, apoi PNL-ul în care PAC-ul se dizolvase ş.a.m.d. A rămas doar un mare aducător de resurse, nimeni – nici oamenii pe care-i ajutase substanţial – neoferindu-i un statut în raporturile cu autorităţile de la Bucureşti care să-i recunoască meritele şi să-i utilizeze poziţia în rândul elitei franceze.

De la „problema transilvană” la „problema europeană”

Revin însă la cel direct implicat în subiectul nostru, Gusztáv Molnár. După o perioadă în care îmbrăţişase ideologia FDM, acesta a luat calea cercetării independente, ajungând şeful Grupului de geopolitică de la Institutul pentru Europa Centrală şi de Est/ Fundaţia Teleki. Specializat pe România, devenise, puţin câte puţin, o persoană foarte prezentă în publicistica românească. Un analist cu care am început să colaborez. Peste timp, numele lui se va lega, în primul rând, de tema devoluţiei Transilvaniei. Ceea ce avea să iniţieze el peste ani îşi găseşte logica, contextul, în participarea sa la „Declaraţia” semnată la Budapesta în 1989, împreună cu un grup de români şi maghiari care au gândit împreună bazele relaţiilor între cele două popoare.

Voi sări tocmai în anul 1997. Atunci, Gusztáv Molnár a publicat în revista *Magyar Kisebbség* studiul „Problema transilvană” – în care lansa tema devoluţiei provinciei – ce avea să suscite o amplă dezbatere în mediul de specialitate, dar şi cel politic din România. Numărul următor (3-4/1997) al lui *Magyar Kisebbség* a însumat reacţiile imediate şi revista s-a văzut nevoită să lase spaţiu şi în cele ulterioare. Smaranda Enache şi Elek Szokoly, editorii revistei *Altera*, au preluat în numărul 8/1998 o parte din dezbaterea din *Magyar Kisebbség*. Tot ei au amplificat dezbaterea din jurul temei devoluţiei, organizând, la 3 iunie 1998, la Cluj, o dezbatere având ca titlu „De la «problema transilvană» la «problema europeană»”[254], la care au mai participat Adrian Marino, Alexandru Cistelecan (autorul unui text des citat, privind pierderea identităţii Transilvaniei[255]), Paul Philippi (specialist al istoriei Transilvaniei), Sorin Mitu (reprezentantul „noii generaţii” de cercetători ai „imaginarului” istoric[256]), Marius Lazăr (Centrul de cercetare a relaţiilor interetnice din Transilvania), Miklós Bakk (specialist al UDMR în domeniul minorităţilor naţionale[257]), Victor Neumann.

Subiectul a fost dus mai departe prin oferta pe care i-am făcut-o lui Gusztáv Molnár şi acceptul său de a edita un volum în jurul „Problemei transilvane”, după ce i-am invitat pe Sorin Mitu, Miklós Bakk, Renate Weber, Liviu Andreescu, Tom Gallagher, Liviu Antonesei şi Elek Szokoly – autorii unor studii cu relevanţă pentru subiect – să analizeze la rândul lor chestiunea devoluţiei. Volumul a avut parte de câteva recenzii, oferind o referinţă analitică

---

254. Era titlul studiului meu publicat ca replică în *Magyar Kisebbség* şi, apoi, în *Altera*, nr. 8.
255. Textul lui Alexandru Cistelecan, „Provincia ratată”, a fost republicat în *Altera*, nr. 9, 1998, pp. 77-86.
256. Vezi în special *Geneza identităţii naţionale la românii ardeleni,* Humanitas, Bucureşti, 1997.
257. Vezi, printre altele, polemica purtată cu Miklós Bakk, pe tema programului UDMR, din *Revista Română de Drepturile Omului*, nr. 6-7, 1994.

aproape completă a temei devoluţiei Transilvaniei. Nu se poate totuşi considera a fi fost integrat în conştiinţa culturală mai largă, deşi a rămas cea mai completă desfăşurare intelectuală vizând acest subiect adus periodic sub ochiul public.

Ieşirea propriu-zisă în mass-media a avut loc la 24 septembrie 1998, când revista *Beszélő* din Budapesta a aranjat o dezbatere pe marginea ultimului său număr, cuprinzând „Problema transilvană" a lui Molnár, textul meu, al Antonelei Capelle-Pogăcean şi eseul lui Sorin Mitu. A participat un public numeros, au vorbit, alături de Gusztáv Molnár şi de mine, Biró Toro (UDMR), Renate Weber, Zsolt Németh – noul secretar de stat la MAE ungar, după victoria FIDESZ. Aflat la Budapesta, în sală a apărut şi secretarul de stat Mihai Răzvan Ungureanu.

La Budapesta, discuţia a avut un caracter esenţial academic. În România, *Cotidianul* lansase un număr scandalos. Tiltlurile : „Federalizarea României, un plan pus la cale în cancelariile occidentale" ; „O avalanşă suspectă de luări de poziţie în favoarea federalizării" ; „Fundaţia Soros susţine devoluţia Transilvaniei"[258], propuneau acest mesaj : la Budapesta s-a pregătit un proiect de federalizare a României. În mai multe ziare a fost atacat Mihai Răzvan Ungureanu întrucât, deşi aflat în sala unde s-a discutat „problema transilvană", nu a protestat. Devoluţia lui Molnár îşi făcuse intrarea în imaginarul politic.

Devoluţia lui Sabin Gherman

Iniţiativa iniţial academică a lui Gusztáv Molnár a intersectat între timp aventura jurnalistică a lui Sabin Gherman. Acest redactor de la TVR-Cluj a publicat, tot în luna septembrie 1998, un text al cărui titlu a devenit repede celebru : „M-am săturat de România". Sabin Gherman

---

258. Renate Weber fusese aleasă, în 1998, preşedintă a Fundaţiei pentru o Societate Deschisă, finanţată de către George Soros.

punea câteva întrebări de fond şi amintea lucruri de neevitat : „Citesc prin ziare că, Bucureştiului, Guvernul a avut grijă să-i aloce de la bugetul ’98 o sumă mai mare decât a întregului Ardeal” ; „Stau la coadă la finanţe, la CEC, la orice aparţine Statului şi peste tot se dă şpagă. Ciubuc. Peşcheş. Turcisme fără de care nu se poate. Şi atunci ? Eu nu vreau să emigrez, numai că de zece ani nu se face nimic”. La ideile de bun-simţ enumerate adăuga însă un limbaj care scandaliza şi provoca : „Noi, cei care n-am făcut nici măcar o dată dovada virilităţii, noi, care în timpul invaziilor ne ridicam poalele în cap şi fugeam în păduri, noi, care leşinam prin sălile unde se hotăra istoria, noi, care astăzi ne scremem pentru o bucată de pâine şi nu mai ştim ce şmechereli să mai inventăm” ; „Între două ghiorăituri şi-o înjurătură, poporul (boborul, domnilor) vorbeşte băţos despre Posada, despre Mihai Viteazu, despre «trăiască şi-nflorească Moldova, Ardealul şi Ţara Românească»”.

Gherman a tras concluzia : „m-am săturat de România, vreau Transilvania mea” şi a întemeiat o fundaţie Pro Transilvania, care şi-a propus în statut „renaşterea valorilor spirituale pur ardelene”. Presa a exploatat cazul Sabin Gherman vreme de săptămâni, apoi a făcut din el o referinţă la care se revenea periodic, când se discuta tema „ruperii Transilvaniei de România”. Nu numai naţionaliştii români au valorificat scandalul din septembrie 1998. Câteva organizaţii naţionaliste maghiare l-au invitat la rândul lor pe Gherman în Ungaria, pentru a susţine conferinţe, i-au făcut rost de o bursă în SUA etc.

În 1999, ministrul Justiţiei, Valeriu Stoica, a obţinut, împotriva tuturor principiilor constituţionale, scoaterea în afara legii a fundaţiei lui Gherman. Fostul autor al primului curs de drepturile omului, dar prim-vicepreşedinte – atunci – al PNL, nega dreptul la asociere al unor oameni care doreau şi promovau o identitate transilvană. Acuza, că propuneau un regim de autonomie pentru Transilvania în cadrul statutului român, ceea ce nu corespundea prevederilor constituţionale, era un sofism pe care

PNL şi aliaţii săi nu-l aplicaseră niciodată în cazul monarhiştilor, spre exemplu. Procesul dintre Gherman şi statul român se judecă în continuare. Primul are dreptate şi va câştiga, mai mult ca sigur, la Strasbourg. Dar împiedicarea asocierii în jurul unei teme identitare şi regionale este una dintre cele mai jalnice oportunisme ale politicienilor consideraţi „democraţi". O spun, întrucât despre ceilalţi nu are rost să pomenim.

Declaraţia de la Bucureşti

În 1999, Gusztáv Molnár a găsit o ocazie să-şi promoveze proiectul : celebrarea „Declaraţiei de la Budapesta". Se împlineau zece ani de la simbolicul eveniment care adusese la aceeaşi masă „simpatizanţii opoziţiei comuniste din Ungaria şi reprezentanţii emigraţiei democratice româneşti". Acesta merita, într-adevăr, celebrat. Molnár propunea lansarea unui nou document : „Declaraţia de la Cluj".

Prima dată am vorbit despre ideea lui la Budapesta, dar crochiul proiectului de declaraţie l-am văzut la Cluj. Consideram iniţiativa lui o aventură contraproductivă. Molnár cunoştea argumentele mele. Când îmi arătase crochiul, la Cluj, avusese în vedere scepticismul meu. (Acesta e motivul pentru care eu nu apăream pe lista persoanelor enumerate pentru a fi contactate ca semnatare a Declaraţiei.) I-am adăugat, la acea întâlnire, şi observaţii de conjunctură. În anul 2000, în România se desfăşurau alegeri. Dacă stânga naţionalistă vine la putere, ţara o va lua din nou razna. Asta era problema fundamentală pentru următoarele 16 luni ! De ce să se deturneze atenţia de la marea bătălie politică, prin discuţii sofisticate şi contraproductive despre devoluţie ?

Gusztáv Molnár elaborase două pagini care nu erau decât o ciornă. Trebuiau contactaţi şi alţi prezumtivi participanţi şi elaborată formula acceptabilă. Profitând că eram în Cluj, m-am întâlnit cu Andor Horváth. Pus pe lista de semnatari. Avea aceeaşi opinie : devoluţia nu era o temă a zilei.

Am vorbit cu Daniel Vighi. Nu ştia încă nimic despre propunerea de declaraţie. Nu considera evocarea devoluţiei utilă. Mihnea Berindei, unul dintre semnatarii „Declaraţiei de la Budapesta”, gândea la fel. A şi început să lucreze pe crochiul lui Molnár. Textul se îndrepta în cu totul altă direcţie.

Iată însă ce scriau ziarele din 8 iunie 1999 : „Preşedintele Constantinescu a lansat, vineri, la Târgu-Mureş… avertismentul că se pregăteşte lansarea unei scrisori-manifest care vorbeşte de federalizarea Transilvaniei… Constantinescu a ţinut să precizeze, cu îngrijorare, că de la un document redactat cam în aceeaşi termeni a pornit şi războiul sângeros din Iugoslavia…”. (*Adevărul*). Cotidianul *Ziua* era şi mai apăsat : „Preşedintele Emil Constantinescu a transmis opiniei publice şi clasei politice un avertisment cutremurător”.

Presei îi călca pe urme Uniunea Forţelor de Dreapta. Partidul născut pentru a-i propulsa pe Vosganian, Ulici şi Iorgulescu în Parlament cerea Parchetului General, nici mai mult nici mai puţin, declanşarea unor investigaţii şi aplicarea art. 166 Cod penal. Ar fi trebuit ca autorii să primească de la 5 la 15 ani închisoare, considera UFD, dacă s-ar fi dovedit că au propus devoluţia şi federalizarea României (!).

Transcriptul cuvântării lui Emil Constantinescu de la Târgu-Mureş – terminat la 10 iunie – arăta mult mai domol decât îl sugerau ziarele. Citez : „Întâmplarea a făcut ca numai în urmă cu câteva zile să fiu informat şi să fiu în măsură să intru în contact cu proiectul unei aşa-zise «Declaraţii de la Cluj»… Acest proiect, fără a fi semnat, nominal… cuprinde sub numele unor oameni de cultură din oraşele Banatului şi Transilvaniei… şi are ca obiect reluarea unei dezbateri privind o autonomie a Transilvaniei şi Banatului…

Sigur că orice dezbateri se pot face în medii intelectuale, pentru că mediile intelectuale libere şi societăţile deschise nu au tabu-uri, dar, pentru că nu mi-am lăsat la uşă funcţia de preşedinte, dar nici cea de intelectual

român… voi repeta ori de câte ori va fi nevoie : nu putem accepta, sub nici o formă, idei separatiste care neagă principii fundamentale ale Constituţiei şi care contravin intereselor esenţiale ale poporului român.

Agitarea acum, în special acum, a unor provocări federaliste este extrem de gravă, pentru că situaţia internă impune ţării noastre, mai mult ca oricând, unitate şi stabilitate, pentru a depăşi un moment economic greu şi, în acelaşi timp, situaţia regională impune României o maximă concentrare asupra a ceea ce are ea mai de preţ : stabilitatea. Cred că nimeni acum nu îşi mai propune să devenim o parte a butoiului de pulbere din Balcani, ci, dimpotrivă, să consacrăm acest model acceptat al României, de respectare a drepturilor omului, care sunt bazele oricărui stat democratic. Aşa cum am spus, înţelepciunea românilor a făcut posibilă apariţia unui model de convieţuire capabil să facă faţă provocărilor…

(…)

… apelul meu este ca dumneavoastră, distinşi intelectuali din acest oraş, împreună cu marii intelectuali ai Transilvaniei, să abordaţi această problemă, să o discutăm, nu există subiecte tabu, dar să o discutăm cu responsabilitate şi să nu ne lăsăm antrenaţi în aventuri care par jocuri intelectuale, dar care pot fi plătite scump de oamenii acestei ţări…”.

Preşedintele Constantinescu făcea şi el câteva confuzii (dintre structurarea federală a unei ţări şi „separatism”). Pe ce se sprijinea el calificând descentralizarea regională, în principiu, împotriva „intereselor esenţiale ale poporului român”, era total neclar. În Europa, regionalizarea a avut peste tot numai consecinţe pozitive. Dar, altfel, textul arăta decent. Presa deturnase, în mizerabilul ei stil clasic, spiritul discursului de la Târgu-Mureş.

Presa insista însă pe manipularea, grosolană ori rafinată, a opiniei publice. „Aşa cum *Adevărul* a avertizat de multă vreme, inevitabilul s-a produs”. La fel, *Cotidianul* lui Dan Diaconescu. În *Ziua* din 8 iunie, Sorin Roşca Stănescu aranja pasaje din discursul lui Emil Constantinescu

ca să obţină o imagine belicoasă. Lansa apoi declaraţii de genul „ne aflăm în prezenţa celui mai important atentat la suveranitatea naţională de după 1964" ; „cum a fost posibil ca o asemenea acţiune, extrem de periculoasă, cu caracter antistatal, să fi fost iniţiată fără ca SRI să informeze la timp pe şeful statului ? " ; „de unde a aflat şeful statului că se pregăteşte ciopârţirea României ? " ; „autonomia teritorială reprezintă o crimă. Cea mai gravă crimă îndreptată împotriva statului, împotriva suveranităţii, împotriva naţiunii".

Am fi avut mai multe pretenţii de la Bogdan Teodorescu şi de la editorialele din *Curentul*. Iată ce scrie şi el : „Scrisoarea intelectualilor din Ardeal şi din Banat este gravă, fiindcă pune în discuţie scindarea României".

Singurul text inteligent pe care l-am văzut (nu am citit, desigur, toate ziarele) a fost editorialul lui Cornel Nistorescu din *Evenimentul zilei*. „Că... s-a pregătit şi o ciornă a unei alte declaraţii, face iarăşi parte din normalitatea lumii civilizate. Că declaraţia se adoptă sau nu, rămâne de văzut. Deocamdată n-a semnat-o nimeni şi e greu de presupus că, în această formă redactată de una-două persoane, va fi adoptată vreodată. Să pornim totuşi de la o premisă exagerată. Că declaraţia va fi semnată exact aşa cum este. Şi care ar fi chichirezu' ? Zece intelectuali zic că se pronunţă pentru afirmarea intereselor economice ale provinciilor istorice, că aceste provincii au dreptul de a dispune de instituţii regionale, că respectă «suveranitatea naţională şi integritatea teritorială a statului român şi exercitarea neştirbită a competenţelor organelor centrale în domeniile politicii externe, de apărare şi financiare»... Să fie România atât de avansată în democraţie încât să fi ajuns să organizeze dezbateri şi pe o ciornă ? ". O judecată perfectă, dar cred, fără cunoaşterea discursului integral al preşedintelui.

Iată pe scurt povestea „Declaraţiei de la Cluj". La puţin timp, am marcat, în sala de la Grupul pentru Dialog Social, trecerea a zece ani de la „Declaraţia de la

Budapesta”, propunând o „Declaraţie de la Bucureşti”. Ea nu invoca tema devoluţiei. De această dată, presa s-a arătat prea puţin interesată să noteze, să analizeze şi să publiciteze logica noului document.

Devoluţia la sfârşitul anilor ’90. Provincia, în anii 2000

Am descris aici cariera unei idei care începe în 1989. Principiul susţinut atunci : „Transilvania a fost şi este un spaţiu de complementaritate şi trebuie să devină un model de pluralism cultural şi religios” nu avea o concluzie univocă, dar îşi găsea o continuare firească în ideea devoluţiei provinciei. Din 1997 până în 1999, tema aceasta a curs într-o societate oarecum imunizată la scandalurile privind desfacerea României în bucăţi din cauza complotului maghiar, evreiesc şi occidental. În ciuda eforturilor considerabile făcute de forţe vizând autohtonizarea României, cu sprijinul unor ziarişti sau al unor întregi ziare care făceau operă de mercenariat, spectrul devoluţiei nu a avut efecte politice majore.

Paradoxal, aceasta se întâmpla tocmai în momentul când militantismul civic pro-modern dădea semne de oboseală. Revista *22*, până atunci un stindard al gândirii deschise, îşi găsise un loc pe această baricadă a jurnalismului în stil isteric. Era în această schimbare ceva ipocrizie, o proastă aşezare teoretică, multă psihologie – unde nu trebuia să fie decât idee. Gabriela Adameşteanu şi Rodica Palade, alţi câţiva membri ai Grupului pentru Dialog Social care le suţineau intraseră deja în aranjamente politice minore. De această dată, îşi exprimau ofensiv diletantismul lor în materie. Dar, la sfârşitul anilor ’90, revista *22* conta la rândul ei suficient de puţin în dezbaterea publică pentru ca intrarea în hora „statului naţional unitar” să mai aibă repercursiuni. Menţinerea echilibrului în relaţiile româno-maghiare îşi avea acum centrul de greutate în spaţiul politic. Participarea UDMR

la coaliţia majoritară îşi demonstrase succesul. Nimeni nu ştia încă, dar schimbarea politică radicală din toamna anului 2000 avea să menţină la rândul ei înţelegerea politică româno-maghiară la cel mai înalt nivel : al Puterii.

Aceasta a făcut ca tema identităţii transilvane să evolueze pe coordonate deloc oarecare – ca miză. Pentru anul 2000, Gusztáv Molnár a obţinut sponsorizarea unei reviste cu caracter regional al cărui nume nu mai are nevoie de explicaţii : *Provincia*. Condusă de el şi de Al. Cistelecan, având drept colaboratori o echipă româno-maghiară demnă de respect : Hugó Ágoston, Miklós Bakk, Mircea Boari, Marius Cosmeanu, Caius Dobrescu, Sabina Fati, Marius Lazăr, Ovidiu Pecican, Traian Ştef, Elek Szokoly, Daniel Vighi – bucureştenii acceptaţi dovediseră simpatie pentru ideea regională –, revista constituia un instrument concret al afirmării unei identităţi ardelene, preconizată, dar nu neapărat dovedită de către Molnár.

La sfârşitul anului 2000, o amplă discuţie publicată în *Provincia* arăta că ipoteza creării unui partid regional nu mai era pur teoretică. Poate pentru că discuţia avea, acolo, un rol mai puţin analitic, cât promotor, semnificaţia acestei atitudini nu trebuie exagerată. Dar am fost oarecum surprins când, la o întâlnire avută la 26 mai 2001, menită să discute viitorul politic al României, mulţi bucureşteni au tratat posibilitatea creării unui astfel de partid cu opţiuni regionaliste previzibilă şi chiar oportună[259].

Începând cu anul 2001, *Provincia* a devenit o revistă independentă. Nu ştiu dacă aceasta a dus la o creştere a numărului cititorilor ei. Dar, sigur, ea a dat stabilitate grupului care şi-a asumat susţinerea unei identităţi regionale. Susţinătorii autonomiei Transilvaniei reprezintă, la începutul anilor 2000, o mulţime tăcută, al cărei număr e

259. Erau prezenţi, la această întâlnire oarecum „istorică”, Smaranda Enache şi Szokoly Elek (iniţiatorii), Renate Weber, Cristian Pârvulescu, Aurel Ciobanu-Dordea, Mariana Celac, Renate Weber, Valentin Constantin, Mihaela Miroiu, Sorin Moisă, Luminiţa Petrescu.

greu să-l evaluăm. Astăzi se poate afirma, cu suficientă siguranţă, că în orizontul anilor 2000 o mişcare politică pro-transilvană are rampa de lansare asigurată – conceptual, motivaţional şi uman. Dar la această dată, subiectul joacă încă, după opinia mea, un rol periferic în definirea raporturilor româno-maghiare.

38. Naţionalismul „profesoral”

Tocmai în momentul când, spre sfârşitul anului 1998, ruperea UDMR de coaliţie părea iminentă, când atmosfera generală ridiculiza zi de zi „modelul de reconciliere româno-maghiar”, Horia-Roman Patapievici a publicat în revista *22* un editorial cu un titlu deloc liniştitor : „Minorităţi imperiale”. Autorul, care-şi făcuse un prestigiu indiscutabil între cititorii revistei, trata voinţa maghiarilor în termenii diabolizaţi şi deveniţi un *leit motiv* rudimentar ai „separării”, „închiderii” ori „segregării”. Textul era esenţialmente mefient şi acuzator.

Am intervenit rapid, printr-un alt editorial, să „restabilesc echilibrul”. Nu era prima dată când mă simţeam dator să ajustez linia cu care *22* trata tema naţională. O adevărată criză avusese loc în acel an nefast 1995. În numărul 28 al revistei, un text al lui Andrei Cornea fusese aşezat la rubrica „Tribuna liberă”, unde erau publicate materiale de care conducerea se discocia în mod ferm[260]. Care erau motivele ce determinaseră luarea de atitudine a Gabrielei Adameşteanu şi Rodicăi Palade ? Idei de genul „integrarea presupune o renunţare explicită la unele dintre prerogativele naţionale” sau fapul că modul în care Occidentul ar trata problemele minorităţilor reprezintă „un limbaj al echităţii şi fermităţii”. În numărul imediat următor, Ilie Şerbănescu, excelentul ziarist pe teme economice pe care revista editată de GDS avea şansa să-l aibă drept colaborator, îşi dezvoltase teoriile sale antimaghiare plasate anterior în presa electronică sau din provincie, dar niciodată în *22*. Pe pagina trei a revistei se lăfăiau sentinţe cum ar fi „Recomandarea 1201 pare a fi doar

260. Andrei Cornea, „Preţul integrării”, in *22*, nr. 28, 12-18.07. 1995.

un cap de pod”, şi „poziţiile ungurilor... sunt greu interpretabile altfel decât separatiste” ori : „Ungaria ar avea un mandat occidental de a împiedica extinderea NATO spre Rusia”(!)[261].

Ca totul să însinueze o linie nouă a *22*-ului, divergentă faţă de ce făcuse publicaţia GDS înainte, fostului redactor--şef al *Revistei Române de Studii Internaţionale*, Adrian Pop, i s-a publicat un interviu al său cu regele Mihai[262]. Întrebările erau însă tendenţioase, creând impresia că regele ar accepta opiniile reporterului. Iar acesta făcea din opţiunile maghiarilor „problema majoră a relaţiilor etnice româno-maghiare” – şi nu extremismul antimaghiar al unui spectru care ducea de la Ion Iliescu şi Virgil Măgureanu până la Gheorghe Funar şi Vadim Tudor.

Am publicat atunci un apel „Către conducerea revistei *22*” în care, analizând seria celor trei intervenţii notate mai sus, am întrebat : „Ce se întâmplă ? ”[263]. Textul mi-a atras câteva reproşuri insidioase din partea Gabrielei[264], dar neprieteneasca ei apostrofare în public a meritat : pentru trei ani de zile o asemenea volută a revistei editate de Grupul pentru Dialog Social nu a mai avut loc.

Acum însă contextul la revistă, la GDS şi în societatea românească era altul. Patapievici îşi publicase textul ca editorial. Am scris replica mea, iar între timp Rodica Palade a primit un text şi de la Gusztáv Molnár, răspuns la rândul lui „Minorităţilor imperiale” ale lui Patapievici. Redactoarea-şefă-adjunctă a trebuit să-l publice[265], dar, legitimându-se ca păzitoare de serviciu a ideologiei *22,*

---

261. Ilie Şerbănescu, „România prea la Est pentru extinderea occidentală spre Est”, in *22*, nr. 29, 19-25.07.1995.
262. Adrian Pop, „Interviu cu M.S. Regele Mihai I de România”, in *22*, nr. 34, 23-30.08.1995.
263. Gabriel Andreescu, „Ce se întâmplă ? ”, in *22*, nr. 35, 30.08.-5.09.1995.
264. Gabriela Adameşteanu, „Un răspuns pentru Gabriel Andreescu”, in *22*, nr. 37, 13-19.09.1995.
265. Gusztáv Molnár, „Imperii şi pseudoimperii...”, in *22*, nr. 45, 10-16.11.1998.

a pus o „Precizare” în colţul paginii : „Acest articol nu reprezintă punctul de vedere la redacţiei. Îl publicăm deoarece el se doreşte o replică la textul lui H.-R. Patapievici, «Minorităţile imperiale»…”.

Ce spunea, „atât de incomod” Molnár, încât obligase revista la distanţare ? „…Nu maghiarii constituie călcâiul lui Ahile al statului român, ci însuşi regimul politic românesc bazat pe supremaţia Bucureştilor, supremaţie ce se exercită nu numai asupra unei minorităţi naţionale încăpăţânate, dar şi asupra unei sau unor majorităţi regionale ale căror aspiraţii pur şi simplu nu vor mai putea fi «îndiguite» cu metodele obişnuite sau mai neobişnuite ale naţionalismului de stat, metode aruncate cu atâta uşurinţă în lupta contra aspiraţiilor legitime ale maghiarilor.”

Întrucât astfel de idei i se păreau, se vede, prea „excentrice”, Rodica Palade avusese grijă să-l invite pe istoricul Dinu C. Giurescu să-l pună la punct pe cercetătorul budapestan. Profesorul Giurescu a scris două pagini de revistă despre povestea frumoasă a unui stat naţional unitar în care majoritatea şi minorităţile întreţineau raporturi fireşti, chiar dacă nu ideale[266]. De ce naţional unitar ? Explicaţia lui Giurescu : „Formularea Constituţiei din 1923, articolul 1 : «Regatul României este un Stat naţional unitar şi indivizibil», exprimă o realitate. Stat naţional unitar întrucât : românii reprezentau 71,9% din populaţie ; majoritatea absolută a naţiunii române era cuprinsă în hotarele acestui stat”.

Deci asta definea, în opinia profesorului Giurescu, identitatea „statului naţional unitar”. De ce oare Italia, Finlanda, Germania – opresc exemplele –, cu minorităţi sub 10% şi, desigur, cu majoritatea între hotare, nu s-or fi definit ele ca fiind state naţionale unitare ? Şi ce ar însemna atunci evoluţia României, din punctul de vedere al proporţiilor etnice ? Că tindem spre un stat supernaţional

266. Dinu C. Giurescu, „Imperii şi pseudoimperii, între teorie şi realităţi”, in *22*, 10-16 noiembrie 1998.

şi superunitar ? La asta să se reducă, pentru profesorul Giurescu, întreaga discuţie asupra logicii democraţiei moderne şi a multiculturalităţii în societăţile cu identităţi etnopolitice intens distincte ?

Articolul comandat de Rodica Palade făcea apel la multe informaţii, dar făcea abstracţie tocmai de datele specifice şi eluda tocmai tema de fond ridicată de Molnár. El scotea complet din discuţie politica naţionalistă a Bucureştiului faţă de Transilvania, Basarabia şi Dobrogea înaintea celui de-al doilea război mondial. Totul ar fi intrat în limitele normalităţii. Pentru profesorul Giurescu, România de până în 1989 trăia în echilibru identitar, după revoluţie, ea reprezenta un adevărat model. „Examinarea cumpănită, fără idei preconcepute, a datelor existente arată că statul român nu a practicat între 1919 şi 1939, metodic şi concertat, o politică de asmilare – culturală, religioasă sau economică – a minorităţilor” ; „Românii şi ungurii trăiesc în teritoriile transilvane de peste 900 de ani. După decembrie 1989, au fost înregistrate progrese notabile şi de esenţă pentru consolidarea şi afirmarea individualităţii şi tradiţiilor proprii ale comunităţilor minoritare”. Pentru cititorii săi, în România pare să nu fi existat, vreodată, o problemă a minorităţilor.

Desigur, realitatea a fost cu totul contrară şi lucrul acesta trebuia făcut foarte clar tuturor administratorilor treburilor publice, în primul rând elitelor culturale şi a celor politice care desenează, în joacă sau în rarele momente de responsabilitate, proiectele societăţii româneşti. Întrucât, într-un volum anterior, am făcut referire la politica guvernelor interbelice faţă de Basarabia[267], m-aş opri, mai pe larg, la politica regimurilor de la Bucureşti faţă de Transilvania şi faţă de minoritatea maghiară după

---

267. Vezi analizele lui Dr. Ernest Latham Jr. şi respectiv, Ladis K.D. Kristof, din Gabriel Andreescu, „Addenda”, in Gabriel Andreescu, Gusztáv Molnár (coord.), *Problema transilvană*, Polirom, Iaşi, 1999.

al doilea război mondial, când nu mai se motiva spectrul unui revizionism maghiar.

O primă perioadă, după ocuparea României de către sovietici, în relaţiile interetnice se invocaseră principii leninisto-staliniste – „politica de vitrină la sfârşitul anului 1944”, cum o numea Gábor Vincze. Urmase „politica «filomaghiară» a lui Petru Groza. Încă un interludiu, „continuarea politicii de vitrină”, care s-a sfârşit la 12 decembrie 1948. După, politica antimaghiară a revenit la făgaşul ei „clasic”[268].

Acţiunile de românizare a oraşelor au reînceput deja prin 1947, cu adoptarea şi aplicarea selectivă a restricţiilor privind la stabilirea reşedinţei noilor veniţi. Eliminării inscripţiilor bilingve din Ardeal i s-a dat startul o dată cu formarea Regiunii Autonome Maghiare, operând în afara acestui teritoriu.

Domeniul la care maghiarii sunt cei mai sensibili este sistemul lor de învăţământ. În anul universitar 1953-1954, s-a desfiinţat secţia de maghiară a Institutului Politehnic de la Cluj. Din 1955, nu s-a mai anunţat admiterea la secţia Maghiară a Institutului Agronomic – măsură asupra căreia s-a revenit o perioadă, în urma Revoluţiei de la Budapesta, pentru ca în 1959 secţia maghiară să fie lichidată definitiv. În 1959 au fost desfiinţate ultimele şcoli elementare cu limba de predare maghiară a ceangăilor din Moldova. În acelaşi an, s-au unificat universităţile Babeş şi Bolyai, ceea ce a însemnat dispariţia învăţământului superior maghiar independent. La mijlocul anilor ’70 au dispărut, practic, liceele cu predare exclusiv

---

268. Gábor Vincze, „De la minoritate naţională la «români de naţionalitate maghiară», in *Altera* 15, 2000, pp. 85-128. Preluând copios din acest autor, nu înseamnă că mă asociez integral poziţiei sale. Gábor Vincze capitalizează toate acţiunile regimului comunist – inclusiv cooperativizarea, naţionalizarea – şi orice aberaţie a lui Ceauşescu – vezi acţiunea de demolare a satelor – la rubrica „antimaghiarism”. Nu este cazul. A existat suficient antimaghiarism în România comunistă pentru ca să nu avem nevoie de supralicitări.

în limba maghiară. În anii ’70 s-a intensificat eliminarea maghiarilor (ca şi a altor minoritari) din poziţiile de conducere, în special din armată, securitate, afaceri externe. (Păstrarea proporţiilor în organe de reprezentare, precum Marea Adunare Naţională, era un procedeu cu valori pur propagandistice.) După mini-revoluţia culturală din 1971, teatrele maghiare au fost retrogradate la nivel de „secţii” – asemenea facultăţilor.

În urma reducerii liceelor pedagogice, la sfârşitul anilor ’70, procentul profesorilor şi învăţătorilor maghiari a ajuns la 4,5% (comparativ cu proporţia de 7% a maghiarilor). Reducerea proporţiei studenţilor de la drept la 1,2% sau reducerea la aproape jumătate a celor de la ştiinţe economice, la mijlocul anilor ’70, indică existenţa unui proces premeditat de limitare a accesului la ramuri cheie ale învăţământului superior. (Nu existase o astfel de reducere a numărului candidaţilor.)

Repartizarea sistematică a absolvenţilor în afara regiunilor maghiare a fost considerată, în cadrul comunităţii, atât de ameninţătoare încât, în 1978, Lajos Takács, András Sütő şi János Fazekas i-au adresat un memorandum lui Nicolae Ceauşescu. Naţionalistul Ceauşescu – şi Elena Ceauşescu, o antimaghiară isterică, conform unor mărturii din interiorul nomenclaturii – nu a schimbat strategia, ba din contră. În 1985, din 21 de absolvenţi ai secţiei de limbă maghiară plus o limbă străină, doar 5 au fost repartizaţi în Ardeal. Între 1980 şi 1989, numărul de candidaţi maghiari admişi la Institutul de Medicină din Târgu-Mureş a scăzut la un sfert[269].

Conform unui decret din aprilie 1988, în presa naţionalităţilor numele localităţilor nu puteau să apărea decât în limba română. Procedeul fusese însă utilizat cu mult timp înainte – vezi şi cartea lui… Constantin C. Giurescu, *Ardealul în istoria poporului român,* Minerva, Bucureşti, 1968, publicată şi în variantă maghiară, unde toponimicele

---

269. *Apud* Gábor Vincze.

transilvănene figurează numai în limba română. În toamna lui 1971, din presa maghiară dispăruseră circa 20-25 titluri.

*

Politica antimaghiară care a dominat filosofia politică a statului român de după 1918, şi a revenit în depline „drepturi” de la sfârşitul anilor ’40 până în ultimele zile ale regimului Ceauşescu, este foarte bine documentată. Românii nu trebuie să uite nici faptul că în spatele cifrelor şi ale schimbărilor statistice s-au aflat, de fiecare dată, oameni.

Nu este deloc nefiresc ca istorisirile unor prieteni maghiari, şi nu cifrele să ne marcheze cel mai mult. Aş pune pe hârtie câteva, începând cu povestirea lui Hugó Ágoston, redactorul revistei *A Hét*, autorul frumosului serial, din *Provincia*, „Bucureştiul de altădată”. Ágoston a intrat într-o seară într-un local, în capitală, cu mai mulţi amici şi, după câteva pahare, s-au trezit cântând în maghiară. Un miliţian a intrat în cârciumă, l-a săltat pe Hugó şi l-a dus la arest. „De ce cântă imnul maghiar ? ”, l-a acuzat miliţianul, furios. Auzi, imnul ! Situaţia a descris-o cel mai bine redactorul-şef al revistei şi membru supleant al Comitetului Central al PCR, Sándor Huszár. Venind după redactorul său, l-a luat la întrebări pe comandantul secţiei de Miliţie. „Domnule colonel, cântaţi-mi imnul maghiar”, i-a cerut el, după ce i-a arătat legitimaţia în măsură să intimideze. „De unde să ştiu eu imnul ? ”, a răspuns, înmuiat, colonelul. „Da’ de unde să ştie plutonierul care l-a arestat ? ”, a replicat domnul Huszár, punând capăt reţinerii unui intelectual maghiar pentru lipsa de inspiraţie de fi cântat în limba maternă la băutură, într-o cârciumă din Bucureşti.

Un prieten al lui Sándor Szilágyi a fost scos afară „din toate liceele din România” pentru a fi ofensat sentimentele româneşti. Răspunzând în scris la un examen de chimie – disciplină din care nu ştia mai nimic, întrucât nu îl interesa ; a urmat o carieră de artist –, unde i se cerea să scrie despre „păcură”, a pus pe hârtie următorul

enunţ: „Dacii foloseau păcură pentru a unge osiile carelor". O naivitate de şcolar autist la altceva decât la ce-l interesează. Cuvintele sale au fost considerate un *mişto* naţionalist, a fost dat afară din învăţământ, ceea ce a făcut ca viaţa „vinovatului" să urmeze, în anii următori, o traiectorie foarte complicată.

Szilágyi mi-a istorisit şi o întâmplare care îl traumatizase pe el. La şcoala generală unde învăţa, în Cluj, a avut parte, la un moment dat, de un profesor de limba română proaspăt venit în Ardeal. Pentru că acela era nivelul său de inteligenţă, dar şi atmosfera, profesoraşul, care nu ştia o boabă din limba lui Petőfi, a început să o ironizeze. Ca demonstraţie a sonorităţii imposibile a limbii maghiare, a schimbat numele copiilor. El, Sándor, a fost numit „Alexandru". Zoltán – Irimie etc. Interesantă reacţia copiilor, după ce suportaseră o perioadă vulgaritatea agresivă a acestui tartor de doi bani: au refuzat să mai vorbească. Au primit note numai pe extemporale. „Să ne fi jignit", mi-a zis Szilágyi, ar mai fi înţeles, „dar să ne schimbe numele?".

Sau ce să spui despre absurda, dar sistematica obsesie a culorilor? S-a ajuns până acolo încât, în anumite clase, s-a interzis copiilor folosirea creioanelor verzi! Copacii în albastru, nu cumva culoarea lor naturală să se intersecteze cu roşul florilor şi albul hârtiei!

*

Să arate amintirile lui Sándor Szilágyi, o sensibilitate de maghiar exagerată? Să exprime aceste istorisiri o subiectivitate de care autorii nu se pot desprinde? Profit, dând un răspuns, pentru a cita un român get-beget, un cunoscător, un om pe care l-am respectat mult şi, din păcate, cu care am avut prea puţin timp pentru a fi împreună[270]. „Parcă nu aţi fi trăit în Transilvania [Radu Popa răspundea unui sibian care-i adresase o scrisoare deschisă] în ultimul sfert de secol sau parcă toate cele

270. Radu Popa a murit în 1992, urmare a unui cancer necruţător.

petrecute în acest răstimp s-ar fi scurs ca apa pe lângă piatră ! Aţi avut curiozitatea de a deschide un manual de istorie pus la îndemâna copiilor de şcoală maghiari pentru a constata ce se spune acolo despre strămoşii lor ? Ştiţi că unei maramureşence dintr-o familie voievodală, măritată cu un medic maghiar şi văduvă de multă vreme, i s-a pretins schimbarea numelui – acela al copiilor ei ! – pentru a fi promovată ? Ştiţi că unor copii de la Oţelul Roşu li s-a furat premiul cuvenit de pe urma strădaniilor pionicreşti datorită fapului că aveau nume ce nu sunau româneşte, că acest lucru li s-a spus fără jenă şi milă ? Ştiţi că pe unii dintre cei mai buni colaboratori şi elevi ai mei nu i-am putut ajuta să se realizeze profesional datorită faptului că aveau nume neromânesc ? ”

„Aş putea lungi inventarul pe zeci de pagini, deoarece l-am înregistrat cu indignare de-a lungul anilor…”, a continuat Radu Popa, ca să exclame : „Domnia Voastră fie nu cunoaşteţi datele problemei, fie nu vreţi să înţelegeţi ! ”[271]. Cuvintele acestea, adresate odată sibianului Vasile Avram, par a fi fost pregătite pentru profesorul Dinu C. Giurescu.

*

Este de înţeles, în aceste condiţii, că problema unor intelectuali români relativ informaţi şi probând a fi avut o atitudine respectabilă, cum este profesorul Giurescu[272], nu este numai una de ordin teoretic. Ci una de sensibilitate

---

271. Radu Popa, „Stafii poate naive şi speranţă realistă”, in 22, nr. 19, 25-31 mai 1990.
272. Este foarte interesant, astfel, de notat articolul pe care Dinu C. Giurescu l-a publicat în *Cotidianul*, nr. 142, din 26 noiembrie 1991. Susţinând că „o naţiune majoritară îşi dobândeşte şi îşi garantează libertăţile şi drepturile ei fundamentale, în măsura în care respectă şi garantează aceleaşi libertăţi şi drepturi comunităţilor etnice de altă limbă…”, el contestă Constituţia adoptată de Parlament la 21 noiembrie 1991, tocmai din cauza absenţei unor garanţii necesare, considera profesorul Giurescu, pentru protecţia minoritarilor.

la glasul unei (unor) comunităţi ce reclamă injustiţia pe care au suferit-o. Dacă receptivitatea există, restul – datele şi baza conceptuală – poate fi uşor câştigat. Personalităţile cu autoritate disciplinară sunt cele care pot afecta cel mai mult, pe perioade lungi de timp, dezbaterea elitelor. Acestea le determină orientările şi proiectele[273]. Intrarea în polemica *pro-* sau *anti*-Molnár a lui Dinu Giurescu, aşa cum a intrat, mi se pare a fi fost unul dintre momentele cele mai dezamăgitoare în istoria dezbaterii post-comuniste a naţionalismului românesc.

„Naţionalismul profesoral” nu a fost practicat numai de Giurescu. Dar el m-a impresionat cel mai mult în context. Responsabilitatea demonstraţiei au împărţit-o, în 1998, egal, profesorul însuşi şi conducerea revistei *22*.

---

273. Acelaşi Dinu Giurescu a avut o intervenţie impresionantă, salutară, cu ocazia dezbaterii manualelor de istorie alternative. Atunci s-a văzut foarte limpede impactul unei personalităţi disciplinare, cum este acceptat a fi el, profesorul Giurescu, cel puţin în mediile culturale.

39. „Un naţionalism mai spilcuit"

A existat în presa românească o încercare de a legitima teoria unui „naţionalism decent". Întâmplarea face ca autorul mai des invocat în acest sens să fie Octavian Paler, în ciuda irelevanţei sale pentru domeniu[274]. Polemica dezbătută în volumul *Naţionalişti, antinaţionalişti... O polemică în publicistica românească*[275] – unde a fost un participant implicit – explică, poate, o parte a acestei identificări. „Naţionalismul moderat" nu pare să fi câştigat o energie simbolică proporţională cu numărul celor care-l asumă – desigur, considerabil. Aş putea spune că acest tip de naţionalism a făcut o carieră mai slabă chiar decât cea pe care ar fi meritat-o. În definitiv, rolul naţionalismului minorităţilor sau al naţionalismului „sub ocupaţie" este mult prea serios pentru a-l trata de sus. O altă explicaţie ar fi „emigrarea" anumitor energii antiminoritare cu vizibilitate publică către teoria unui democratism *ad litteram*[276]. Ultima categorie este reprezentată prin

274. Octavian Paler susţinea, într-un articol publicat în 2001 („De ce îl cred pe Năstase", in *Cotidianul*, 31.08.2001): „nu cunosc nici un stat care să fi devenit, din «naţional», «federal»". Ar trebui aflat totuşi că Germania a devenit federală după faza naţională, iar state precum Spania ori Italia au evoluat, în anii '70, dinspre forma de organizare unitară spre o structură adimistrativă cel puţin semifederală. În fond, Octavian Paler aparţine categoriei naţionaliştilor demagogi, gata să ia în braţe teoria pierderii Transilvaniei, dacă asta slujeşte populismului său oportunist. (Articolul citat vede în tema „federalizării României" o „denumire pudică pentru desprinderea Ardealului de România".)
275. Gabriel Andreescu (coord.), *Naţionalişti, antinaţionalişti... O polemică în publicistica românească,* Polirom, Iaşi, 1996.
276. Democratismul *ad litteram* însemnând legitimarea dominaţiei minorităţii de către majoritate.

exces stilistic şi discursiv de către Cristian Tudor Popescu şi Horia-Roman Patapievici.

O ameninţare mai subtilă şi încă nedezamorsată o reprezintă ceea ce a fost numit, de către Marius Lazăr, „un naţionalism mai spilcuit”. E vorba despre o atitudine de tip naţionalist care îşi ia ca vehicul argumentativ scheme analitice. Amabalajul poate perverti profesional mass-media, oameni de cultură, dar fără experienţă specifică, studenţii. Pseudoteoriile ştiinţifice devin puiul de cuc care aruncă din cuib, în anumite condiţii, fructele cercetării adevărate. Nu o să fac un inventar al acestei tipologii, deşi „o dare de seamă” în acest sens va trebui realizată într-o zi[277]. O să explorez tema luând ca referinţă reprezentantul cel mai ofensiv al categoriei : Alina Mungiu-Pippidi.

*

Mulţi ani, Alina Mungiu a atins doar în treacăt tema minorităţilor, în stil eseistic şi mai curând marcând o tendinţă liberală. Schimbarea „dramatică” a avut loc însă în anul 1996, când a elaborat şi a publicat un lung studiu intitulat „Pentru o democraţie transetnică în România”. Lucrarea debuta cu afirmaţii surprinzătoare de genul „cei care discută (…) proiectul elitei maghiare din România de a pregăti o secesiune îndepărtată neglijează brutal aspecte esenţiale care ţin de drepturile individuale şi colective ale unei minorităţi din Europa secolului nostru”. Nu exista însă nici un document elaborat de UDMR şi nici o acţiune a Uniunii care să însemne pregătirea „unei secesiuni îndepărtate”. Astfel de prezumţii specioase nu aveau ce să caute într-un studiu ştiinţific. (Ele reconstruind de fapt discursul de tip Vadim Tudor ori Gheorghe Funar, în alt înveliş.) Sau iată : „aceia care discută problema din punctul de vedere al conflictului etnic o transformă într-o problemă de securitate, care, ca orice problemă de acest

277. În ea trebuie inclusă cercetarea sociologică dezvoltată în laboratoare de genul celui condus de Ilie Bădescu.

gen, neglijează indivizii, comunităţile şi orice noţiune de justiţie, pentru a rezolva problema stabilităţii". În realitate, analiza din perspectiva conflictului etnic a relaţiilor dintre minorităţi şi ansamblul societăţii reprezintă o componentă esenţială a cercetărilor din domeniu. Constituie şi obiectul unor instituţii internaţionale. A dezavua această paradigmă însemna să închizi uşa în faţa unui instrument indispensabil.

Recomandarea 1201 nu ar fi fost, comenta autoarea, „decât o recomandare". Am amintit de mai multe ori până acum, pentru România documentul cu acest titlu era un angajament politic întrucât, prin avizul 176 al Adunării parlamentare a Consiliului Europei, România asumase aplicarea ei. Formula „autonomia teritorială internă a comunităţii maghiare" nu exista în documentele UDMR şi era lipsită de sens. Ideea că „UDMR (...) trebuie să acorde Guvernului garanţii de loialitate" relua asaltul din 1995 al clasei politice asupra formaţiunii maghiare. Cum putea să semneze un „analist" următoarea idee : „noua lege a învăţământului… recuperează unele înlesniri făcute de statul român comunist maghiarilor". Drepturile nu sunt înlesniri, iar reducerea drepturilor nu înseamnă recuperare.

Alina Mungiu făcea o lungă argumentare, de ce ar fi în interesul maghiarilor (competiţia pe piaţa muncii) să dea examene şi concursuri în limba română. De altfel, A.M. punea egalitate, în privinţa utilizării limbii, între maghiari şi studenţii străini care veneau să studieze în România timp de 4 ani.

Autoarea era de părere că autoguvernarea minorităţilor, dincolo de sfera informaţiei, „ar trebui să facă obiectul negocierilor între statul român şi administraţiile locale". Autoguvernarea unei minorităţi are de ce să devină obiect de negociere numai dacă este vorba despre delegarea către ea a unor atribuţii asociate statului. Astfel, se făcea confuzia între procesul de autoadministrare a instituţiilor minorităţii (rezultând din exercitarea dreptului de asociere) şi obţinerea de către aceste instituţii a statutului de persoane de drept public – obligând la adaptarea poziţiilor între minoritate şi stat.

Conform Alinei Mungiu, „autodeterminarea internă" şi „autonomia personală" constituiau „o terminologie inovativă şi prost definită". Nu numai că terminologia nu era inovativă, ci îşi afla un corespondent în realitate (Cazul legii estoniene din 1925 sau a suedezilor din Finlanda.)

Pentru Alina Mungiu, o lege care creează o formă de subsidiaritate... este o „provocare a suveranităţii statului". La fel califica exercitarea dreptului constituţional la referendum. Absurdităţi. Nici ideea că documentele UDMR propun o „autonomie transteritorială" nu avea nici un fel de acoperire. La fel şi ideea că propunerile UDMR „forţează teoria şi practica guvernării europene" şi reprezintă o „provocare pentru noţiunea curentă de suveranitate a unui stat european".

Lucrării îi lipseau datele şi criteriile deontologiei profesionale. Informaţia era deficitară. Existau multe erori, dar apăreau şi dezinformări propriu-zise. În fond, studiul era construit prin argumentarea impresiilor şi a preconcepţiilor pe care le avea autoarea. Dreptul internaţional în materie era absent. În bibliografie nu apăreau autori, altfel indispensabili, ca Francesco Capotorti, Hurst Hannum, Patrick Thornberry, Antonio Cassese. Autoarea nu părea să fi parcurs nici principalele cercetări româneşti privind conceptele şi poziţiile minorităţii maghiare din România.

Toate acestea le-am spus pe larg într-un articol din revista *22*: „Compromiterea cercetării în problematica minorităţilor"[278]. Iată şi concluzia articolului: „Lucrarea... «Pentru o democraţie transetnică în România» nu trece de nivelul unui material semidoct. Nu face cinste nici Institutului sub a cărui egidă apare[279], nici finanţatorului. Ea poate fi utilizată ca un studiu de caz excelent pentru a arăta, cu documente şi cu cărţi de specialitate în mână, cum nu trebuie făcută cercetarea. ...Problema minorităţilor este

278. *22*, nr. 24, 12-18 iunie 1996.
279. Centrul pentru Studii Politice şi Analiză Comparativă.

prea importantă pentru a ne permite să o tratăm (prin superficialitate) cu dispreţ”.

Un ton poate „rău”. Dar vinderea, pentru opinia publică, a celor mai grave clişee antimaghiare cu marca „studiu ştiinţific” dădea toate motivele de revoltă.

Numărul următor al revistei conţinea o replică suprarealistă a Alinei Mungiu, întâmpinată cu un fel de şapou („Câteva precizări”) al Gabrielei Adameşteanu[280]. Redactoarea-şefă a revistei *22* deplângea depăşirea, de către recenzia mea, a „tonului neutru”, pentru ca, la sfârşit, Gabriela Adameşteanu să-şi exprime dezamăgirea faţă de răspunsul „extrem de subiectiv”, cu multe inexactităţi, al Alinei Mungiu.

Limbajul acesta cu multe dedesubturi era urmat însă de un răspuns care conta cu adevărat : „Replica UDMR”. Amintind interesul Uniunii pentru orice iniţiativă având ca obiect analiza activităţii şi programului UDMR, Anton Niculescu, consilierul politic al preşedintelui UDMR nega afirmaţia Alinei Mungiu, cum că s-ar fi bucurat de acordul reprezentanţilor UDMR pentru afirmaţiile cuprinse în studiul Centrului pentru Studii Politice şi Analiză Comparativă. Din contră, „o bună parte din obiecţiile cuprinse în recenzia semnată de dl Gabriel Andreescu în nr. 24 al gazetei coincid cu cele exprimate de demnitarii UDMR la dezbaterea publică menţionată de Alina Mungiu-Pippidi”.

Dar comentariul care a pus capăt studiului Alinei i-a aparţinut lui Andrei Cornea. Textul său, intitulat „«Separaţie paşnică» sau hermeneutică de control”, apărut în două numere succesive, 28 şi 29/1996, avea meritul acelei distanţe amicale care reprezintă, după părerea mea, principala

---

280. Gabriela Adameşteanu susţinea lucruri pe care le va renega vehement mai târziu, în alte contexte. Dorind să contribuie la stabilizarea unui climat de normalitate, ea ar fi „optat [publicând textul plin de falsificări al A.M.] pentru principiul publicării textelor «incomode», fie şi a celor care conţin afirmaţii (...) nedrepte, incorecte”.

calitate a scrierilor lui Cornea. Nimic din implicarea tensionată pe care „criticata” mi-ar fi putut-o imputa mie. Ce remarca Andrei Cornea ? Desigur, el intra, ca şi altă dată, în subiect, având cuvinte de bună întâmpinare, mici complimente, care dau textului o minunată îmbrăcăminte deontologică. Dar mai departe numea esenţialul : „...ar trebui ca autorul să poată justifica, cu oarecare plauzibilitate, presupoziţia sa principală, aceea că elita maghiară sau UDMR proiectează secesiunea. (...) Din punct de vedere ştiinţific, această teză trebuie demonstrată cu documente şi fapte plauzibile şi autentice. Nu va fi niciodată admisibil să susţinem existenţa unor planuri radicale, dacă nu le putem documenta indiscutabil, şi nici nu am avea, eventual, dreptul să declarăm că asemenea documente lipsesc deoarece, aşa cum cred unii, chipurile, maghiarii înşişi le ascund.

Or, în baza documentelor şi a faptelor existente (...) nu văd deloc ce anume ar permite cuiva, fără prejudecăţi şi preconcepţii, să deducă, astfel, că proiectul elitei maghiare este, efectiv, «secesiunea îndepărtată»”.

Mai departe, Andrei Cornea identifica o falsificare operată de autoare în susţinerea demonstraţiei ei. Îl citez : „Alina Mungiu crede, de asemenea, că descoperă intenţiile UDMR în alt fragment din Hotărârea CRU, dată tot la 14 ianuarie 1996, unde se spune că, în concepţia sa, comunitatea maghiară din România cere de la statul român recunoaşterea sa drept «subiect politic distinct». Deşi autoarea citează la pagina 14 acest text, deja pe pagina următoare ea utilizează, nu-mi dau seama de ce, sintagma (pusă totuşi între ghilimele) «subiect politic separat», care nu există în documentul UDMR. Aceeaşi sintagmă apare şi la pagina 18, unde Alina Mungiu afirmă că, spre a elimina suspiciunea de separatism şi intenţii secesioniste, UDMR, care se doreşte «subiect politic separat», ar trebui să recunoască Constituţia României.

Cred că nu este greu de înţeles că «distinct» nu este tot una cu «separat». A fi «distinct» nu se opune integrării într-o societate unică în România, în timp ce a fi

«separat» tinde să se opună[281]. A cita greşit nu e deci tocmai inocent ! ”.

Magistral ! Andrei Cornea continuă însă subliniind alte sugestii fatale. Una este constructul „separaţia paşnică”, pe care A.M.-P. o atribuie, ca proiect, UDMR-ului. Îl citez mai departe : „Or, sintagma Alinei Mungiu «se scontează pe emigrare» mă lasă perplex : cine anume «scontează» ? Elita maghiară ? Cine anume din ea, exact ? (…) Care sunt documentele justificative pentru asemenea, să recunoaştem, grave afirmaţii ? Cu asemenea «se scontează» putem ajunge lesne la fantasmagorii de genul Pavel Coruţ ori chiar de genul Protocalelor înţelepţilor Sionului. Ce ne-ar mai rămâne atunci pentru a spune că printre maghiari ori evrei ori turci etc. «se scontează» otrăvirea fântânilor ori sabotarea prosperei noastre economii ? ”.

Andrei Cornea termină textul său în acelaşi ton de zile mari. El are premoniţia rezultatelor alegerilor şi remarcă : „…este posibil ca, la alegerile generale din toamnă, Opoziţia să întreacă la număr de voturi actuala coaliţie guvernamentală. Dar, pentru ca acest câştig să nu rămână doar aritmetic, va fi necesară alcătuirea unei noi coaliţii, la care va fi imposibil de exclus aportul UDMR. Or, cum vor negocia CDR sau USD cu un UDMR suspectabil de planuri separatiste după «modelul Quebec» ? ”.

Pentru ca acest superb articol să-şi împlinească rotunjimea, Andrei Cornea termina cu tonul unui mesaj : „Dar aş vrea să spun că ferma situare a GDS, cât şi a revistei sale, *22*, de-a lungul a mai bine de şase ani, împotriva

---

281. De fapt, literatura de specialitate vorbeşte în mod curent despre nevoia minorităţilor de a menţine un anumit grad de separare. Numai că în contextul public dat, „separatismul” are o conotaţie atât de rea încât distincţia lui Andrei Cornea devine importantă. Datorită implicaţiilor de natura psihologiei politice ale asocierii comunităţilor minoritare unor intenţii „separatiste”, am propus, în 2001, conceptul de „privatitate comunitară” (Gabriel Andreescu, „Problems of Multiculturalism in Central Europe”, Institut d’Etudes Politiques de Paris, 9-10 iulie 2001).

oricăror forme consistente de emfază naţionalistă, bunul său simţ ori tăria etică şi intelectuală de a rezista sirenelor fals patriotice şi antidemocratice îi fac cinste şi îi asigură un loc nu doar important, dar şi unic pe scena politică românească”.

Este poate de înţeles, pe marginea unui astfel de comentariu, entuziasmul cu care se trăia solidaritatea de unii membri ai GDS, în primii ani. Anii în care se făcea, în felul acesta, istorie, când valorile erau trăite, nu declarate. Când, mai târziu, revista a cotit spre o atitudine mai ipocrită, deja fructele acestui comportament erau coapte. Criza din 1998, pe marginea Declaraţiei de la Cluj, apoi atitudinile distante faţă de temă nu mai aveau prea mare miză. Jocul politic luase aproape complet locul jocului civic în relaţia româno-maghiară.

*

Ce nu ştiau probabil mulţi era şi faptul că acel Centru pentru Studii Politice şi Analiză Comparativă în cadrul căruia şi-a dezvoltat cercetarea Alina Mungiu era condus de Dorel Şandor. Iar antimaghiarismul lui Şandor l-am descoperit direct şi indirect în toţi aceşti ani.

El explica, se zice, şi atitudinea sceptică faţă de UDMR a fostei reprezentante a Delegaţiei Uniunii Europene în România, Karen Fog, cu care Dorel Şandor avea o relaţie foarte strânsă. În discuţiile cu Şandor nu am auzit doar bancuri naţionaliste cu maghiari, dar şi poveşti despre întâlniri pe care el le-a avut cu „bozgorii” înainte de 1989, cărora le-ar fi dat lecţii. Culmea, unele dintre aceste discuţii aveau loc la Budapesta.

*

A doua mare ieşire în public a Alinei Mungiu-Pippidi, în materia minorităţilor naţionale a avut loc în anul 1999, prin lansarea volumului *Transilvania subiectivă*. Se întâmpla la câteva luni de la apariţia *Problemei transilvane*.

Am fost invitat la lansare. Îmi doream să citesc o carte instructivă. Pe 16 decembrie, sala Grupului era aproape

plină. Editorul, Gabriel Liiceanu, şi-a făcut numărul său. Stil clasic : cuvinte fastuoase, care nu intră în nici un fel în subiect. El sublinia lipsa de *partis-pris* a autoarei, folosirea unei bibliografii ample, exploatarea unor metodologii aduse la zi. Liiceanu dădea calificative într-un domeniu în care nu cunoştea absolut nimic.

Cum arăta în realitate volumul ? M-am simţit dator să scriu şi despre el :

„Conform «Introducerii», lucrarea a fost gândită drept «o contribuţie românească nu doar la problema Transilvaniei (…) cât şi la problema mai generală a identităţii naţionale şi a naţionalismului în Europa contemporană». Este fără doar şi poate o observaţie corectă, pentru că, în ciuda titlului, analiza Alinei Mungiu-Pippidi întâmpină temele tipice ale naţionalismului şi ale minorităţilor – nu doar ale Transilvaniei, unde au fost făcute investigaţiile sale empirice. În sfârşit, aş mai observa că *Transilvania subiectivă* are calităţile stilistice cu care ne-a obişnuit Alina Mungiu-Pippidi : comunică uşor, se adresează simplu. Într-un cuvânt, stilul face cartea «atractivă»".

Citatul din analiza pe care am publicat-o la puţin timp după lansare[282] nu era decât o formă de subliniere a priorităţii aspectelor de ordin metodologic, de ordin conceptual şi privind informaţia :

„În ceea ce priveşte metodologia volumului, de notat că autoarea invocă un număr de idei psihosociologice şi apelează la investigaţii proprii pentru a dezvolta, în final, o viziune asupra raporturilor dintre români şi maghiari şi a produce astfel soluţii pentru oamenii de decizie (altfel spus, politici publice). Există un salt logic între premise şi concluzii (în sensul în care o fotografie aeriană cu un pixel de 1 metru nu-ţi poate oferi detalii asupra formei mânerului unei genţi diplomat). Invocarea teoriilor şi cercetărilor devine, astfel, un instrument retoric.

---

282. Gabriel Andreescu, „Trei cărţi pe teme naţionale", in *22*, nr. 2, 11-17.01.2000.

O a doua observaţie metodologică priveşte preocuparea de a gândi lucrurile pe baza unor investigaţii de teren proprii. Intenţia este, desigur, merituoasă, cu atât mai mult cu cât intră în opoziţie cu obişnuinţa de a specula pe impresii. Pe de altă parte, în context apare necesar să notăm limitele unor astfel de metode. Mai întâi, datarea rapidă a investigaţiei. Este suficient ca ulterior să apară un studiu cu o eşantionare mai amplă, cu o metodologie şi arie de cuprindere mai asigurate, ca cercetarea iniţială să-şi piardă relevanţa. Apoi, este vorba de necesitatea de a intra în dialog cu cvasitotalitatea domeniului de cercetare, pentru a vedea în ce măsură investigaţia proprie aduce cu adevărat ceva nou. Iată de ce cărţi de genul celei elaborate de către Alina Mungiu-Pippidi au în general logica unor volume de sinteză la care investigaţia proaspătă vine să clarifice sau să pună la punct aspectele cumva nesigure ale investigaţiilor anterioare. Din păcate, cele 15 interviuri de grup şi sondajul făcut pe un număr de 597 de persoane în luna iulie 1998 sunt instrumente mult prea subţiri faţă de alte cercetări deja publicate. Astfel, ideile despre religiozitatea românilor şi a maghiarilor din Transilvania sunt cu totul surclasate de către ampla cercetare a lui Tomka Miklos : «Erdélyi magyar vallásosság – összehasonlító perszpektivában», in *Magyar Szemle*, octombrie 1999, pp. 17-32 – va apărea în curând în traducere română în excelenta revistă *Altera*. Iar opiniile autoarei asupra perceperii reciproce a majoritarilor şi minoritarilor ar fi trebuit puse în dialog cu un studiu amplu – şi, prin caracterul neintuitiv al rezultatelor, indispensabil –, «Stereotipuri şi modele identitare», finalizat în luna martie 1999 de către Ion Andrei Popescu, Mihael Oancea şi Dragoş Popescu (Institutul de Studii şi Sondaje). Bogata bibliografie în măsură să dialogheze cu politicile publice invocate de autoare nu este utilizată, în schimb se face trimitere la lucrări – e adevărat, de notorietate – care au prea puţin de spus asupra acestor chestiuni.

Există mai multe confuzii conceptuale care vor irita, mă aştept, pe specialişti. A spune : «subsidiaritatea (...)

nu este identică cu descentralizarea unui stat modern, ci este mai aproape de filosofia şi organizarea Evului Mediu» (p. 225) şi a o mai aşeza, astăzi, pe linia religios *vs*. secular contrazice, desigur, tot ceea ce ştim despre cariera acestui concept în lumea „modernă”. Invocarea de către UDMR a subsidiarităţii nu trebuie confundată cu opţiunea pentru federalism (nici un document al UDMR nu vorbeşte despre federalizare) ; termenul de «statut special», la care apelează maghiarii se referă la teritorii, nu la comunităţi ; iar a trata drept «consensualist» regimul post-1996, întrucât, în cadrul coaliţiei, UDMR primeşte funcţii guvernamentale, înseamnă a reduce consensualismul la o logică de coaliţie – ceea ce nu e cazul.

În volumul editat de editura Humanitas apar şi erori de informaţie. De corectat, nu e loc decât pentru o parte din ele. Astfel, Ordonanţa 22 nu a fost «trântită» prin votul Senatului (p. 186) – care era doar o fază a procedurii parlamentare –, ci prin decizia Curţii Constituţionale (care a contestat caracterul de urgenţă al Ordonanţei). Eliminarea maghiarilor din funcţiile de conducere, renunţându-se la regula procentelor (p. 195), a început cu mult înainte de 1990. Intervenţia lui Remus Opriş la Odorheiu Secuiesc nu era «în dreptul său» (p. 228), ci a depăşit nivelul competenţelor sale (el a violat sigiliul unei instanţe judecătoreşti). În loc să medieze, actiunea sa a dus la o criză gravă, salvată la limită prin intervenţia unei echipe aparţinând societăţii civile.

Erorile conceptuale şi de informaţie ar fi fost uşor evitate dacă editura Humanitas ar fi dat manuscrisul unor referenţi. Nu este nimic neonorabil în asta, să obţii o supervizare de la tehnicieni. Se face în toată lumea (în editurile respectabile, obligatoriu), cu succes. Sper ca pe viitor editura Humanitas să înţeleagă necesitatea acestui procedeu”.

Cum să nu intervii când se falsifică atât de flagrant deontologia ştiinţifică ? (Şi în problema atât de sensibilă a Transilvaniei ?) Şi de astă dată, textul meu, care era nu doar o analiză – cu atât mai puţin o recenzie –, ci chiar

un protest în faţa acestui mod de a compromite ideea de cercetare şi, mai ales, responsabilitatea tratării temelor cu miză, a fost depăşit de un altul. La puţin timp, în *Provincia*, nr. 1, 2000, apărea articolul unui excelent profesionist al sociologiei domeniului, Marius Lazăr. El este cel care a pus până la urmă punctul pe „i”. Care este fenomenul pe care-l reprezintă Alina Mungiu? *Naţionalism mai spilcuit!* Un naţionalism care falsifică nu numai atitudinea, ci şi instrumentele.

„Autoarea îşi asumă sarcina dificilă de a deconstrui, cu instrumentele proprii psihologiei sociale, cele două «subiectivisme» (în fapt, etnocentrisme, dar Alinei Mungiu pare să îi scape aici termenul) ce fondează naţionalismele român şi maghiar din Transilvania, devaluând totodată metodologia cantitativistă ce stă la baza atâtor cercetări. (…) Noua anvergură intelectuală, mult mai ambiţioasă, pe care o angajează luările ei de poziţie începând cu *Românii după 1989* au aruncat-o însă pe un teren unde intuiţia trebuie să facă o casă bună cu sistemul – şi spiritul de observaţie, abundent, cu respiraţia teoretică mai largă. Împărţită însă între activismul civic – ce-i motivează interesul pentru reflecţia politică şi aspiraţiile de expert – şi nevoia de profesionalizare într-o zonă în care formaţia academică iniţială are cel mult valoare propedeutică (fiindcă practica jurnalistică, în sine, nu te face mai savant, aşa cum viaţa trăită nu te face filosof!), Alina Mungiu s-a văzut nevoită să-şi convertească capitalul simbolic al liderului de opinie într-o formă de capital intelectual ce aspiră la autoritate ştiinţifică. Conversia s-a făcut utilizând o dublă strategie: una ce valorifică poziţia de «opinion leader», pentru a-şi consolida credibilitatea judecăţilor asupra stării de fapt a societăţii –, iar alta, autopromovantă, a substituirii competenţei specifice profesiunii prin cumulul (prezumtiv înnobilat) de referiri la stagii de cercetare în străinătate sau lucrări proprii anterioare.”

Această lungă introducere aparţinând lui Marius Lazăr nu voia în nici un caz să deschidă un caz „personajul Alina Mungiu”. Numai că un profesionist percepe imediat

oribilităţile metodologice. Fizic ! „Identificând cercetarea sociologică cu aplicarea de sondaje – şi nefăcând nici măcar noţional distincţia între un sondaj sociologic şi o anchetă – autoarea poate astfel să declare fără să clipească : «Nu există la noi o şcoală care să conceapă sondaje descriptive sau simple măsurători ale unor răspunsuri la întrebări – acestea nu pot fi numite nici atitudini, nici credinţe, nici evaluări, nici reprezentări sociale, nici valori, de cele mai multe ori. Cu excepţia opţiunii electorale şi a câtorva alte opţiuni de acest gen (…) sondajele nu ne-au spus până acum lucruri prea relevante despre cultura noastră…» (p. 20). (…) «Eşantionul de 597 de persoane în vârstă de peste 15 ani a fost reprezentativ pentru structura populaţiei judeţelor mai sus menţionate în ce priveşte variabilele de vârstă, structură etnică, reşedinţă, sex. Sondajul a fost efectuat între 16 şi 24 iunie 1998, prin metoda chestionarului poştal, cu autocompletare. Rezultatele obţinute au fost comparate cu alte sondaje realizate pe eşantioane mai mari, şi în toate cazurile au fost consistente… Rata de eroare pe total eşantion este de 3-5 %».

Iată un fragment care merită discutat puţin, fiindcă dă seama asupra improvizaţiei care minează din interior studiul publicat Alina Mungiu. (…) Cum poate fi un eşantion de 597 de persoane reprezentativ pentru structura populaţiei judeţelor mai sus menţionate nu se precizează. Este el reprezentativ la nivelul fiecărui judeţ ? (Asta, în fapt, nu este posibil.) Sau pentru ansamblul judeţelor – mai exact, pentru Transilvania ca întreg ?” Specialistul Marius Lazăr spune : cei 597 de subiecţi eşantionaţi nu pot da reprezentativitate pentru fiecare dintre cele două etnii dominante. Şi contestă mai departe tot „restul” : metoda chestionarului poştal cu autocompletare nu este cea mai adecvată ; „rata de eroare” arată a fi o formulă neprofesională, iar dacă s-a avut în vedere „marja de eroare”, atunci aceasta se dă cu „+” şi „–” ; ar mai fi trebuit adăugată probabilitatea cu care se extinde la nivelul populaţiei de referinţă, concluziile etc. Îl citez mai departe :

„Din păcate, acelaşi tratament îl au alte concepte de notorietate în literatura teoretică a problemei – precum perechile : primordialism *vs*. instrumentalism, esenţialism *vs*. relaţionism, pentru care confuzia noţională e potenţată de neglijenţa deconcertantă a formulărilor. Ea se proiectează negativ şi asupra a ceea ce constituie centrul de interes al cărţii : exemplificările abundente şi analizele răspunsurilor subiecţilor intervievaţi".

Poate pentru observatorul temelor transilvane şi minoritare, ba chiar pentru un politolog, aceste detalii tehnice rămân cumva străine, ori marginale, faţă de marea temă a naţionalismului [283]. Marius Lazăr nu se cantonează în asta – deşi tema profesionalismului este în sine o chestiune care în nici un caz nu poate fi expediată invocând interesul tematic – ci vrea să ajungă – şi ajunge – la esenţa atitudinii conceptual-intelectuale. Ar fi păcat să îl povestesc pe autor, în loc să-l citez din nou :

„Este limpede, astfel, că, în ciuda efortului de obiectivare, Transilvania rămâne în continuare, pentru Alina Mungiu, un tărâm exotic, marcat de tot felul de bizarerii. «Subiectivitatea» la care trimite titlul cărţii tinde să fie folosită şi cu înţelesul de perspectivă «iluzorie», «deformată», «incorectă» etc. Spre deosebire de punctul de vedere al analistului care – nu-i aşa ? – este şi cel corect... Românii şi maghiarii sunt adesea cuprinşi de fandacsii caraghioase – cum ar fi de pildă regionalismul, care trebuie amendat, preventiv, imediat". Iar în ceea ce priveşte calificativul răspicat al autoarei : „Transilvania este marginală", sociologul din Cluj comentează : „Nu ştiu dacă aceasta este într-adevăr problema. Dar nu poţi să nu constaţi angoasele discrete din care se hrăneşte punerea ei

283. În privinţa profesionalismului autoarei, Marius Lazăr mai face un comentariu : „nu mă pot abţine să nu bifez aici o altă afirmaţie simptomatică pentru strategia persuasivă a autoarei : «în *Românii după '89* (...) am utilizat pentru prima dată în România grupurile focus pentru o investigaţie ştiinţifică» ! Nu am alte comentarii ! ".

în scenă, relativ la tentativele de reformare ale actualului centralism. În afara observaţiilor formulate la adresa cărţii, nu i se poate refuza, totuşi, autoarei buna credinţă. Tentativa ei de demontare minuţioasă a proiectului mental naţionalist şi a autoînşelărilor la care conduce este una indiscutabil curajoasă. Chestiunea nerezolvată a unor astfel de studii rămâne însă aceea a instrumentalizării concluziilor pe care le formulează – şi tocmai de aceea este bine ca, prin ele, să fim atenţi la nuanţe. Nu ştim niciodată dacă acestea reuşesc în cele din urmă să neutralizeze naţionalismul sau doar să îl reformuleze, dându-i doar o patină «ştiinţifică» şi un alt ambalaj. Cu alte cuvinte, dacă îl depăşesc sau fac din el – aşa cum se vede din unele semne – doar un naţionalism mai spilcuit".

*

Cum spuneam, „naţionalismul mai spilcuit" nu a fost încă dezamorsat. Din păcate, nu s-a realizat, încă, o masă critică profesională, care să claseze tot ceea ce nu intră în standardele fireşti. Este posibil lucrul acesta în perspectivă ? Cred că nivelul de elaborare şi numărul celor implicaţi s-ar apropia de acest nivel. Există astăzi un doctorat în multiculturalism (Salat Levente) ; câteva *think tank*-uri şi reviste specializate (Centrul de Studii Etnoculturale de la Cluj, Comitetul Helsinki la Bucureşti, *Altera*, *Revista Română pentru Drepturile Omului*) etc.

Din păcate, în condiţiile în care un personaj de tipul lui Ilie Bădescu este acceptat (ales) preşedinte al sociologilor români, la ce te poţi aştepta în rest ? Realizarea unei conştiinţe profesionale în materia minorităţilor şi, mai larg, a doctrinelor naţionaliste, rămâne un deziderat concret, în măsura în care realitatea românească este fragilă şi are nevoie de o sursă de legitimitate care s-o piloteze pe termen lung. Din fericire, intervenţiile de genul celei ale Alinei Mungiu-Pippidi nu au intrat în competiţia de legitimare politică, atunci când lucrul acesta a contat. Rămâne că în momentul competiţiei dintre naţionalism şi antinaţionalism cu relevanţă politică maximă au existat studii care au hrănit gândirea pozitivă.

40. Naţionalismul, ca aberaţie intelectuală

O aberaţie intelectuală este extremismul naţionalist. Extremismul în general reprezintă o negare a rolului raţiunii în comportamentul uman. Despre formele şi motivaţiile extremismului ca tip de mutilare a *atitudinii* au fost date mai multe exemple până acum. Le caracterizează şi utilizarea discursului ca simplu instrumentar al voinţei politice.

Aş invoca însă acum o categorie a producătorilor de discursuri cu substrat etnopolitic, dar a căror miză pare să fi fost şi să rămână *discursul*. Însă un discurs ciudat prin linia lui aberantă. Intelectualii în cauză pot fi acceptaţi mult mai uşor pe „piaţa ideilor”, întrucât nu aparţin categoriilor compromise. Ca atare, pot avea impact o perioadă mai lungă de timp, pe o arie care contează mai mult în jocurile simbolice şi politice şi cu o relevanţă mai amplă pentru viaţa culturală. Am trei exemple, venind de la persoane cu contururi psihologice extrem de diferite : Horia-Roman Patapievici, Cristian Tudor Popescu, Ovidiu Hurduzeu.

Horia-Roman Patapievici a introdus relativ târziu între subiectele sale tema minorităţilor. Pasaje substanţiale apar de abia spre sfârşitul anilor ’90. Cu capacitatea sa indiscutabilă de a-şi energiza negaţiile, afectat nu se ştie când şi cum, pare-se definitiv, de „pretenţiile” maghiarilor, *gay*-lor ori excentricilor, el şi-a ideologizat rapid stările. Sentimentul întors spre sine – entuziasmul apartenenţei la majoritatea dominantă – exhibat într-un eseu care a făcut rapid vâlvă, *Comunismul american,* s-a transformat galopant într-un sentiment îndreptat spre afară : aversiunea antiminoritară.

În ciuda faptului că are o frazare bogată, iar lanţurile sale argumentative fac bucle peste pasaje întregi,

H.-R. Patapievici nu este greu de citat. Marea parte a textelor sale sunt dezvoltări lexicale, dizertaţii artificiale imitând, dar nu creând „ideea”. Că este aşa, se vede după selectarea elementului frust – ca radiografierea sistemului osos dintr-o forfotă de ţesuturi moi. Cele câteva eseuri (unele apărând în provincie – vezi revista *Orizont* de la Timişoara) sunt variaţii pe o temă dată, sintetizată perfect de un text de referinţă pentru subiectul nostru : „Problema identităţii”[284] :

„Omul [tradiţional] avea un stăpân, o religie, un nume şi un neam.” Omul modernităţii clasice este rezultatul dispariţiei stăpânilor şi convenţionalizării numelor, „privatizării credinţelor şi naţionalizării fidelităţilor”. În ceea ce-l priveşte pe „omul modernităţii recente”, deplâns de Patapievici, acesta nu ar mai avea „în sus” nimic, „în jos”, nimic. Pe acest loc rămas gol ne-am trezit, susţine Patapievici, cu „evanescenţa tranzitorie, trepidaţia nervoasă, conştiinţa izolării identitare, vocaţia victimizării, tensiunea dezechilibrului minoritar şi trufia revendicărilor singulare –… trăsături… agresive, dublate de conştiinţa că minoritarul *qua* minoritar este în poziţia de a avea întotdeauna dreptate împotriva majoritarului”. Toată polifonia anterior produsă de atâtea voci şi nu ştiu câte instrumente, pregătită de o pagină şi jumătate de revistă, nu era, se vede, decât preludiul declamării unei frustrări. *Minoritarul ar avea vocaţia victimizării, ar fi agresiv, ar avea revendicări trufaşe, ar avea pretenţia eternei dreptăţi*. Invocând polemica şi nostalgia, adversitatea şi tradiţia, funcţia şi substanţa, elecţiunea şi fantasmaticul, transcendenţa şi putativitatea[285], pe René Char şi H.H. Stahl, pe William Petty şi Max Weber[286], ca într-o mare bătălie cosmologică, Patapievici îndreaptă brusc degetul spre

---

284. H.-R. Patapievici, „Problema identităţii” (I), (II), (III), in *22*, nr. 11, 12 şi 13.
285. Spre extazul cititorului doritor de semnificaţii absconse şi lexic supra-mundan.
286. Eclectismul referinţelor lui H.-R.P. este întotdeauna surprinzător.

problemă. El găseşte că s-a produs, iată, „inversiunea majorităţilor naturale în minorităţi inventate”. Rezultatul ar fi „minoritatea de opţiune, dandysmul segregării benevole, mandarinatul diferenţei, etnicitatea profitabilă”. Ar fi : „minoritarul care îşi joacă apartenenţa ca pe o armă politică, care ştie că poate domina informul oricărei majorităţi aritmetice prin victimizare şi prin diabolizarea majorităţii”.

Tot productul intelectual al lui Horia-Roman Patapievici în chestiunea minorităţilor revine la o frazeologie aberantă, menită să susţină, ca într-un cuib, cele mai primitive acuze la adresa minoritarilor. Pentru a le ascunde însă – posibil, şi faţă de el însuşi –, Patapievici construieşte un întreg palat teoretic, atât de baroc, atât de artificios, atât de rupt de datele realului şi conceptele domeniului, încât trebuie plasat în categoria „aberaţie”.

*

Într-un fel, strategia stilistică a lui Cristian Tudor Popescu este opusă dantelăriilor lui Patapievici. În timp ce ultimul acoperă ca un fluture de mătase sensul nud al ideilor sale, primul excelează asumându-şi pe linia cea mai scurtă, cea mai transparentă, grozăvia concepţiilor. Atitudinile uimesc prin asemănare[287], şi totuşi, Cristian Tudor Popescu rămâne campionul absolut al extremismului discursiv. De unde siguranţa ieşirii pe o scenă deloc acoperită de pedigree-ul lor, a acestei categorii de literaţi ? Îmi pare a distinge în stilistică şi în acea aură care coboară din cuvinte, între rânduri, conştiinţa apartenenţei la majoritatea dominantă. Accentul cade pe cuvântul „dominantă”. Nu numărul, ci privilegiul oferă în ultimă instanţă confortul expunerii celor mai mari absurdităţi. Privilegiatul „şi-o poate permite”. El are

287. Văd surprins confirmarea intuiţiei lui Dorin Tudoran, care susţinea încă prin 1997 asemănarea dintre H.-R.P. şi C.T.P. Pe atunci, comentariul său mi s-a părut de neînţeles. Astăzi nu mi se mai pare.

dreptul de a spune ultimul, eventual, *unicul* cuvânt[288]. Voi face o excepţie, citându-l pe C.T.P. nu cu declaraţiile lui antiminoritare, ci cu elucubraţiile lui faţă de femei, întrucât acestea arată cel mai bine orgoliul *stăpânului* – stăpân peste o revistă, peste o scenă, peste o ţară, peste un teritoriu, peste epistemologie şi peste ontologie. Mai precis, o voi cita pe Mihaela Miroiu, care-l reproduce pe C.T.P. într-o replică notorie pe care revista *22* a găzduit-o în numărul său din 21-27 martie 1998[289] :

„Femeile sunt fiinţe neumane şi infantile : «Femeia este atât de deosebită de masculul uman, încât pare că aparţine altei specii, eventual extrapământeană»[290]. (...) Femeile nu gândesc şi comunică în coduri specifice regnului animal : «oricât de diferite ar fi ca intelect, vârstă şi înfăţişare, capătă un aer comun, de specie, seamănă între ele, aşa cum ni se pare că toate pisicile seamănă, sau găinile». Neputând să tacă, dat fiind că sunt incapabile de comunicare raţională, «două femei... vor recurge imediat la limbajul şi conceptele minimale de contact ale altei specii», căci mintea lor este «o minte colectivă, un covor psihic în ale cărui noduri se află indivizii femele»... «femeile, de fapt, nu gândesc. Cu excepţiile de rigoare, la fel de dese ca pinguinii albaştri, ele mimează gândirea omenească». (...) Ceea ce trece drept gândire, dacă dincolo de zgomotul pe care-l produc se află asta, este,

---

288. Obsesia unei singure voci, deci legitimă şi dominantă, apare chiar explicit în articolele lui C.T.P. : „Cum e posibil să concepi Istoria României în alternative ? Mai există încă o Academie Română, mai există savanţi, istorici emeriţi – ce poate fi mai logic şi normal decât ca o Comisie Naţională alcătuită din asemenea oameni să se pună de acord asupra unui unic manual, asupra unei unice cărţi de învăţătură a Istoriei României pentru elevii acestei ţări ? (Articol apărut în *Adevărul*, sub titlul : „Câte Istorii are România" ?)
289. Mihaela Miroiu este iniţiatoarea şi, indiscutabil, şefa de şcoală a studiilor de gen de la noi.
290. Citate din articolul „Femeia nu e om", in *Adevărul literar şi artistic*, 10.03.1998.

în cazul femeilor, o activitate aproape mecanică (…) : «nici femeia nu ştie ce se întâmplă cu adevărat în capul ei». (…) Proba indubitabilă a incapacităţii epistemice femeieşti este aceea că femeile nu au făcut nimic în istorie : «De la sine înţeles, istoria este privită ca o istorie a bărbaţilor. Bărbaţii fac filosofie, ştiinţă, istorie, politică. Bărbaţii inventează, decid, greşesc sau câştigă. Femeile doar îi însoţesc» etc.”.

Microeseul „Femeia nu este om” a fost publicat, fără ca prin asta autorul să fie clasat într-o categorie din afara filonului cultural respectabil[291]. Evenimentele la care Cristian Tudor Popescu este organizator sau invitat adună personalităţi – Ileana Mălăncioiu, Dorin Tudoran, Mircea Martin, Alexandru Paleologu ş.a. – indispensabile desenului unei hărţi intelectuale româneşti. Compatibilitatea pe care o demonstrează oamenii de cultură „de centru”, ca să spun aşa, cu publicistul Cristian Tudor Popescu dă o măsură asupra filonului antimulticulturalist de la noi[292].

Antimulticulturalismul capătă întotdeauna, dacă nu începe cumva cu asta, o dimensiune politică. Este interesant să vezi unde duc obsesiile lui Cristian Tudor Popescu, excursurile lui ample, acoperitoare, punând în comun lucruri cu ordin de mărime diferit, cărora le dă un sens excesiv până la apocaliptic. Cititorul se află în faţa unui text a cărui energie este egalată doar de arbitrariul său. Cristian Tudor Popescu amestecă în final ingredientele contemporaneităţii, pentru a le interpreta drept un atac

---

291. Şi unde sunt clasaţi Vadim Tudor, Adrian Păunescu ori Ion Coja.
292. Dar şi a nivelului intelectual, pe care Cristian Tudor Popescu îl „deconspiră” cu susţineri de genul : „Cum e posibil să concepi Istoria României în alternative ? Mai există încă o Academie Română, mai există savanţi, istorici emeriţi – ce poate fi mai logic şi normal decât ca o Comisie Naţională alcătuită din asemenea oameni să se pună de acord asupra unui unic manual, asupra unei unice cărţi de învăţătură a Istoriei României pentru elevii acestei ţări ? ”.

ideologic, în primul rând american, la adresa bietei Românii : „Drept care apare şi ideologia aferentă necesarei expansiuni americane. Ea se numeşte în multe feluri, legate fără a fi suprapuse : *political corectness*, multiculturalism, globalism, postmodernism… Un stat-naţiune injectat cu aceste produse este atacat în punctele sale cheie : autoritatea centrală, limba oficială de stat, istoria, biserica, tradiţiile, cultura, întreg setul de valori spirituale care definesc o naţiune”[293].

Asocierea globalismului, a multiculturalismului şi a pericolului occidental la adresa noastră fac trimitere directă la celălalt exponent al triadei : Ovidiu Hurduzeu.

*

Fenomenul „Hurduzeu” este creaţia *României literare*. Conducerea revistei a oferit de mai multe ori paginile sale de mijloc unui autor care trăieşte în Statele Unite şi ale cărei lungi frazări, stilistic armonioase, ar fi trebuit luate altfel drept fantezii adolescentine. Cum acesta este nivelul cultural al multora dintre administratorii revistelor noastre culturale, el şi-a găsit repede debuşeu şi în alte publicaţii. Incredibil, dar Ovidiu Hurduzeu a devenit astăzi un nume[294]. Marfa pe care o vinde el pe piaţa culturală este un amestec totuşi recognoscibil : de o parte, mistica naivă a unei identităţi româneşti valorizatoare ; de cealaltă şi prin opoziţie, caricatura noilor concepte şi atitudini occidentale.

Spre deosebire de ceilalţi doi companioni de aberaţii în materie identitară, Ovidiu Hurduzeu are un glas blând. El întâmpină generos şi descalifică liniştit, ca şi cum temele sale nu ar fi decât o preocupare de cenaclu.

Hurduzeu introduce o concepţie deseori numai implicită privind tema naţională, rezultând prin derivă din tezele

---

293. Cristian Tudor Popescu, „Legea lui Marx şi România--abţibild”, in *Adevărul*, 1 decembrie 1999.

294. Singurii pe care i-am citit condamnând mistificarea numită „Ovidiu Hurduzeu” au fost Adrian Marino, Elek Szokoly şi Andreea Deciu.

lui antioccidentale, antiglobaliste şi antimulticulturaliste. „Cultul românesc al personalităţilor, pasiunea pentru ierarhii valorice, dezgustul faţă de colectivism, egalitarism, hedonismul trăirii în prezent, nostalgia după timpurile eroice de altădată aparţin toate de o aristocraţie a spiritului la care poporul român n-a renunţat vreodată."[295] Iată o formulare care pare să nu aibă agresivitatea fundamentalismului protocroniştilor la zi. Aduce parcă aminte de stilul lui Rădulescu-Motru. Dar iată şi ce ne spune Hurduzeu despre „multiculturalitate" :

„Sub acoperământul generos al principiilor diversităţii etnice într-o lume interdependentă, multiculturalistul îşi ascunde setea de putere şi dorinţa de distrugere a tot ceea ce înseamnă UNICITATE VALORICĂ. (...) Multiculturaliştii sunt departe de o înţelegere profundă a noţiunii de cultură şi diversitate culturală. Într-o lume multiculturalistă, standardele de valoare sunt total arbitrare. (...) Pentru a remedia situaţia, mediocrităţi patente devin peste noapte «valori universale», prin simpla apartenenţă la grupul minoritar. Dimpotrivă, adevărate valori individuale nu înseamnă nimic, dacă nu au suport «multicultural». Cu greu ar fi putut să fie publicaţi astăzi în Occident un Kafka, un Borges sau un Cioran[296].

Pentru a-ţi duce la îndeplinire scopurile, multiculturalismul luptă să împiedice şi să pedepsească orice comportament care ar fi în detrimentul grupului «minoritar». (...) Practic, nici un intelectual occidental nu se poate pronunţa astăzi împotriva dogmelor multiculturaliste, fără riscul de a fi etichetat drept rasist şi elitist, suportând consecinţele de rigoare".

Dar, după cum se va vedea, nici măcar Ovidiu Hurduzeu, „fiinţă ontologică", asemenea românului autentic, nu poate scăpa de nivelul politic al existenţei. Iată ce

---

295. Ovidiu Hurduzeu, „Individualismul românesc", in *România literară,* nr. 51-53, 1999.
296. Din fericire, apar şi astfel de susţineri empirice, care permit probarea caracterului delirant al discursului.

„îndemn la luciditate şi vigilenţă” adresează el în final intelectualilor români. „De vor ceda din nou iluziilor şi oportunismului – de data asta venite de la Vest –, s-ar putea ca peste douăzeci de ani să locuiască în regiunile «autonome» şi federalizate Valahia, Transilvania şi Moldova, iar copiii şi nepoţii lor să înveţe la şcolile «multiculturale» despre «istoriile» «carpatice» şi despre un anume Eminescu, şovin şi falocentrist.”

Accidentul acestui ultim pasaj indică miza unui autor precum Hurduzeu. Ce repede poate fi el contorizat de Adrian Năstase şi Adrian Păunescu! Hurduzeu îmi pare totuşi menit să anestezieze simţul faptelor şi al atitudinii juste – indispensabile în înţelegerea realităţilor etnopolitice – unor categorii culturale care nu suportă agresivitatea politică a ultimilor.

Deşi atât de diferit, în atâtea feluri, de Horia-Roman Patapievici şi Cristian Tudor Popescu, el are în comun cu ei nu numai tezele antiminoritare, ci şi ciudăţenia unei stilistici chemată să echilibreze trivialitatea concepţiei.

Ceea ce îi mai uneşte pe cei trei este puterea impactului nefast al demersului lor. În ciuda obscurantismului, a reducţionismului şi a fantasmagorismului teoriilor lor, ei au o ciudată capacitate de a găsi emuli în categoria multiplicatorilor. Ei au ajuns centrul intelectualist al uneia dintre cele mai insidioase mişcări, dacă nu total anti-occidentală, cel puţin net antiamericană.

41. De ce România nu a urmat „modelul sârb” ?

Misiunea americană a lui Dennis Sammut din 13 iulie 1994, despre care am povestit, a sintetizat situaţia etno-politică de la noi în patru anexe : (1) cele mai importante măsuri de securitate pozitive care ar fi fost luate de principalii actori din România ; (2) acţiunile acestora, percepute drept ostile ; (3) preocupările principalilor actori ; (4) aspiraţiile lor. Care era lista „actorilor” contând, în perspectiva misiunii americane, în rezolvarea raporturilor interetnice din România ? Iat-o : Guvernul României ; Guvernul Ungariei ; liderii minorităţii maghiare din România ; grupările naţionaliste.

În Raportul prezentat la masa rotundă din 1994, misiunea americană nu a amintit nimic despre organizaţiile civice din România. A mai adăugat doar, la actorii anterior amintiţi, organizaţiile internaţionale.

Dacă doar actorii identificaţi de Dennis Sammut ar fi existat în România, este posibil ca istoria etnopolitică a ţării să fi fost suficient de diferită de cea pe care o ştim. Ca argument, să privim la cazul fostei Iugoslavii. Conflictul din R.F. Iugoslavia nu este un model pentru ţările din regiune. Dar el rămâne o sugestie asupra a ceea ce se poate întâmpla într-o ţară unde o minoritate importantă şi o majoritate condusă de lideri iresponsabili nu găsesc în nici un fel calea unui dialog ; au pierdut orice fel de punţi. În condiţiile în care asemănările dintre regimul Slobodan Miloşevici şi regimul Ion Iliescu sunt departe de a rămâne superficiale, este firesc să se pună întrebarea : de ce soarta lor a fost până la urmă atât de diferită ?

În R.F. Iugoslavia există 1,8 milioane de albanezi. În România există circa 1,8 milioane de maghiari[297]. Primii se bucură de sprijinul Albaniei şi de posibila asistenţă a statelor arabe. Ceilalţi, de sprijinul Ungariei şi de o indiscutabilă simpatie internaţională. Ambele comunităţi, cea albaneză din Iugoslavia şi cea maghiară din România, manifestă o puternică solidaritate internă. Ambele au reuşit să menţină, ani de zile, o singură formaţiune reprezentativă. Ambele au proiecte elaborate, mizând – inclusiv maghiarii din România – pe autodeterminarea internă[298].

Şi în România, şi în Iugoslavia, evoluţia politică de după 1989 a fost dominată de nevoia de autolegitimare resimţită de forţele luptând pentru putere. La Belgrad, în momentul prăbuşirii comunismului, Slobodan Miloşevici, membru al nomenclaturii, a mizat pe cartea naţionalistă. A câştigat. La Bucureşti, după revoluţia din decembrie 1989, în fruntea noului organism de putere – Consiliul Frontului Salvării Naţionale – au apărut patru foşti lideri comunişti, având conexiuni, cel puţin în trecut, cu Moscova. Pentru a se salva de contestaţiile care dominau capitala ţării, într-un context foarte fragil, echipa precipitată în jurul lui Ion Iliescu a lansat o amplă campanie xenofobă şi naţionalistă. A fost utilizată, în acest scop, întreaga presă posibil de controlat şi Administraţia. În Iugoslavia, Miloşevici a folosit forţele secrete pentru manipulări, şantaj, crime ; orice alte acţiuni ce i-au părut necesare pentru victoria strategiei sale naţionaliste. Forţele care formau armata ocultă a lui Ion Iliescu, interesate de salvarea membrilor fostei Securităţi, nu s-au sfiit să declanşeze confruntările sângeroase de la Târgu-Mureş.

Dar cea mai mare şi spectaculoasă asemănare dintre regimul Ion Iliescu şi cel al lui Slobodan Miloşevici este folosirea unor forţe cu caracter paramilitar, împotriva

---

297. Această cifră, puţin diferită de cea a recensământului din 1992, a fost dată de unii demografi unguri.
298. Albanezii din Kosovo mergând astăzi spre o autodeterminare externă.

celor care se opuneau politicii lor aventuroase. De patru ori a chemat preşedintele, la începutul anilor '90, la Bucureşti, miile de mineri din Valea Jiului, pentru a-şi rezolva tensiunile politice. Prima dată în ianuarie 1990, pentru a-i intimida pe cei care-i contestau poziţia. A doua oară, în februarie 1990, pentru a zdrobi pe demonstranţi. A treia oară, pe 13-15 iulie, minerii au fost din nou aduşi în Bucureşti, pentru a pune Opoziţia sub teroare. În septembrie 1991, minerii au venit din nou pentru a da jos un Guvern care părea deja prea reformator.

Exemplele acestea arată că şi în România, ca şi în R.F. Iugoslavia, regimul lui Ion Iliescu nu şi-a impus nici o limită în ceea ce priveşte utilizarea violenţei, în scopul păstrării puterii. Şi, cum regimul Ion Iliescu a pedalat, ca şi regimul de la Sud-Vest, pe opţiunea naţionalist-anti-minoritară, ar fi fost gata să ducă conflictul cu maghiarii, pe care i-a incitat constant în aceşti ani, până la cele mai sângeroase confruntări.

Nu spun prin această argumentare că o escaladare a conflictului interetnic în România ar fi urmat *pattern*-ul iugoslav. Diferenţe fundamentale, precum participarea maghiarilor (spre deosebire de albanezii kosovari), la viaţa politică, ori dispersia minorităţii maghiare în Transilvania – unde oricum nu reprezintă decât 35% –, ca să nu mai vorbim despre absenţa unei tradiţii a utilizării armelor sunt elemente decisive pentru configuraţia eventualului conflict. Susţin doar că o astfel de escaladare ar fi fost foarte posibilă, ar fi căpătat o dimensiune naţională şi ar fi destabilizat întreaga regiune.

Asemănarea dintre România şi Serbia există, din păcate, şi din punctul de vedere al opoziţiei politice la regimul naţionalist. În ambele ţări, o Opoziţie slabă, fragmentată, mediocră, confuză. Crearea Convenţiei Democrate din România, în 1992, coaliţie a Opoziţiei, a fost posibilă în ciuda contra-voinţei a numeroşi lideri de partid[299].

299. În primul rând, Radu Câmpeanu, apoi Sergiu Cunescu, ale căror comportamente le-am urmărit „pe viu", atunci, ca vicepreşedinte al Alianţei Civice.

Doar presiunea până la ameninţare a unor organizaţii neguvernamentale de masă, în primul rând a Alianţei Civice a permis acest mariaj. Campania electorală din 1996, incluzând controlul sistemului electoral, care a asigurat victoria Opoziţiei din 1996, a depins decisiv de efortul aceloraşi organizaţii[300]. Mai mult, ani de zile partidele fostei Opoziţii au încercat să câştige electoratul Puterii, prin declaraţii naţionaliste. Preocuparea CDR pentru „idealul" României Mari nu a fost mai puţin fermă decât preocuparea vecinilor noştri pentru Serbia Mare.

Şi atunci, ce a fost altfel în România faţă de Serbia, pentru ca destinul lor etnopolitic să fi fost atât de diferit? Diferenţele de cultură şi de comportament politic, pe care le-am enumerat deja, conjuncturile, dar şi, substanţial – aş insista –, *locul şi rolul societăţii civile*. Că această ultimă explicaţie ar fi credibilă au încercat să demonstreze cele 40 de capitole anterioare ale volumului.

*

Un articol semnat de catre Christopher de Bellaigne ne poate invita la o analogie diferită. Oare România nu ar fi putut evolua în direcţia unui autoritarism de tip militar, de genul celui prin care Turcia întâmpină problema kurdă? [301] Conflictul dintre autorităţile române şi maghiari ar fi dus – *proportions gardées* – la un sistem instituţional cvasimilitar, pe care să-l folosească împotriva maghiarilor, aşa cum Turcia îl foloseşte pe al său împotriva kurzilor[302].

Până la un punct, un astfel de sistem a şi fost pregătit. Analogia este puternic susţinută de locul pe care simbolul

300. Aici se adaugă observatorii Pro Democraţiei ori ai Ligii pentru Drepturile Omului.
301. Christopher de Bellaigne, „Justice and the Kurds", in *The New York Review of Books*, 24 iunie, 1999.
302. Asta nu motivează în nici un fel vreo analogie între situaţia maghiarilor şi a kurzilor.

„statului naţional unitar” îl are în viaţa românilor şi turcilor. În perioada 1992-1996, Ion Iliescu şi partidul său, în conivenţă cu formaţiunile participante la coaliţia guvernamentală – PUNR, PRM şi PSM – au împins legislaţia statului spre incriminarea „diseminării propagandei separatiste” ori a „punerii în pericol a unităţii statului”, ca în Turcia. Existenţa unei Curţi de Securitate a Statului, la Ankara, care judecă astfel de delicte în afara sistemului de justiţie normal, îşi găseşte un oarecare corespondent în natura antidemocratică-cvasimilitară a Consiliului Suprem de Apărare a Ţării[303]. Importanţa serviciilor de informaţii, în jocul politic care are ca obiect natura centralizată a statului, trimite la aceeaşi analogie.

Astfel de aspecte au fost analizate, cum am amintit – fără să invocăm exemplul Turciei –, în studiul lucrat cu Renate Weber în 1995 şi publicat în primul număr al revistei *Studii Internaţionale* : „Naţionalism şi stabilitatea statului de drept”. Din fericire, pericolele asupra cărora atrăsesem atenţia acolo – aducând în primul plan funcţionarea unui sistem instituţional cvasimilitar, ca în Turcia – sunt, practic, depăşite[304]. Asta, nu pentru că nu am fi avut dreptate. Pericolul este însă o potenţialitate. Ea se poate actualiza ori nu.

303. În sensul prevalenţei instituţiilor militare în raport cu instituţiile civile în democraţie.

304. Ceea ce nu înseamnă dispariţia lor din viaţa României. În anul 2001 a fost anunţată amendarea Legii de organizare şi funcţionare a SRI, astfel încât instituţia să intervină corespunzător în cazurile când apar atitudini pro-federaliste.

42. Alegerile din anul 2000. Consociaţionism şi sfârşitul erei civice

Am văzut cum, în perioada 1996-2000, coaliţia dintre CDR plus USD şi UDMR s-a aflat sub o presiune naţionalistă formidabilă. Aceasta a fost lansată în ajunul perfectării negocierilor dintre membrii ei şi a continuat până în ultimele zile de dinaintea alegerilor. Presiunea naţionalistă explică într-o oarecare măsură poticnirile guvernării, ca şi dificultatea de a împlini înţelegerile dintre maghiari şi partenerii de coaliţie stabilite în toamna anului 1996. Presiunea explică parţial şi de ce până la sfârşitul anilor '90 actori – persoane şi organizaţii – provenind din societatea civilă şi-au păstrat o oarecare pondere în evoluţia etnopolitică din România. Tensiunile generate de tema deschiderii Consulatului ungar de la Cluj, a plăcuţelor bilingve, a învăţământului în limba maternă, a scandalului de la Odorheiu Secuiesc, a ceangăilor, a universităţii maghiare, a manualelor alternative, a devoluţiei şi federalizării şi a altora pe care nu le mai numesc nu au putut fi reglate în totalitate la nivel politic deşi, paradoxal, liderii maghiari şi cei români se aflau în jurul aceleiaşi mese a Executivului.

În particular, Comitetul Helsinki a avut o bună cooperare cu Departamentul pentru Protecţia Minorităţilor Naţionale. Perioada ministeriatului lui Gyögy Tokay a fost un dialog permanent asupra felului în care evolua, în detalii, „proiectul reconcilierii româno-maghiare”[305]. L-am perceput

---

305. György Tokay m-a propus ca „expert” independent, din partea României, pentru Comitetul consultativ („Advisory Committee”) de pe lângă Comitetul de Miniştri al Consiliului Europei, urmând ca decizia finală să fie luată de către

pe Tokay drept unul dintre cei mai flexibili judecători ai situaţiei politice, poate cel mai bun negociator dintre liderii maghiari pe care i-am cunoscut.

Colaborarea cu Péter Eckstein-Kovács, după ce acesta a venit la conducerea DPMN, a avut câteva mize importante. Una cu adevărat remarcabilă, care a şi reuşit, a fost introducerea unei norme juridice care să acopere marele gol din legislaţia românească privind discriminarea[306]. Ordonanţa nr. 137 privind eliminarea tuturor formelor de discriminare a fost adoptată în vara anului 2000, în timpul vacanţei parlamentare. Este aproape de necrezut că ea „a trecut", având în vedere opoziţia viscerală a celor două categorii-ţintă vizate prin lege : oamenii politici şi presa. A fost nevoie de tenacitatea conducerii DPMN, de sprijinul dat din afară de Centrul de Resurse Juridice şi de Fundaţia pentru o Societate Deschisă, de intervenţia salutară a lui Eberhard-Wolfgang Wittstock[307] în Comisia pentru Drepturile Omului, Cultelor şi Minorităţilor

Ministerul Afacerilor de Externe – diriguit pe atunci de Andrei Pleşu. Conducerea MAE a numit-o însă pe Iulia Motoc, fapt care a şocat înalţii funcţionari de la Strasbourg. Ei au văzut în această mişcare încă o dovadă a nepotismului Bucureştilor – de vreme ce Iulia Motoc era soţia lui Mihnea Motoc, director în MAE român. De altfel, Mihnea Motoc era bine cunoscut la Consiliul Europei, întrucât participase la începutul anilor '90 – perioada cea mai conservatoare a atitudinii româneşti în privinţa problematicii minorităţilor naţionale – la dezbaterile pe marginea Recomandării 1201 şi a Convenţiei-cadru. (Vezi Rapoartele de lucru ale CAHMIN.)

306. Prevederile existente – articolul 317 din Codul penal, cu referire la propaganda naţionalist-şovină, aţâţarea urii de rasă sau naţionale şi articolul 247, privind abuzul în serviciu prin îngrădirea unor drepturi pe temei de naţionalitate, rasă, sex sau religie – erau departe de acoperirea diverselor forme de discriminare. Oricum, deşi au fost semnalate Parchetelor numeroase cazuri de manifestări şovine, există o singură speţă în care o instanţă a pronunţat (abia în luna octombrie 1999) o condamnare pe art. 317.

307. Atunci, vicepreşedinte al Forumului Democrat German din România şi reprezentantul în Parlament al comunităţii germane.

Naţionale de la Camera Deputaţilor şi de un ochi de veghe care să cupleze la timp actorii amintiţi pentru ca această cămilă antidiscriminatorie să treacă prin urechea de ac a sistemului legiuitor din România.

Consumarea legislaturii 1996-2000 a însemnat şi o progresivă îngroşare a graniţelor care separau clasa politică şi lumea civică, altfel implicată, până în 1996, direct în bătălia pentru putere. Partidele au ajuns să domine complet scena intereselor publice. Acelaşi lucru se poate spune şi în ce priveşte raporturile dintre români şi maghiari. La sfârşitul anilor ’90, puţine erau iniţiativele civice care să mai joace un rol notabil din punct de vedere etnopolitic.

Doar Pro Democraţia şi apoi filiala din România a lui Project on Ethnic Relations au mai adus partidele la masa comună – şi la nivel înalt –, spre a le aminti responsabilităţile pentru atitudinea lor faţă de minorităţi. Pro Democraţia a reuşit să obţină semnătura liderilor principalelor formaţiuni pe un protocol prin care se angajau să ducă o campanie pozitivă şi raţională, să evite discursul naţionalist şi extremist la alegerile locale şi la cele generale din anul 2000[308].

Project on Ethnic Relations a obţinut în anul 2000, de la reprezentanţii celor mai importante partide : PNŢCD, PDSR, PNL, PD, ApR, UDMR, promisiunea unei campanii electorale curate („Declaraţia de la Poiana Braşov”)[309]. În anul 2001, Project on Ethnic Relations a reuşit să aducă din nou, la un seminar ţinut la Predeal pe tema

308. Respectat însă doar în prima parte a campaniilor.

309. Declaraţia a fost semnată de către Ioan Mureşan, Nicolae Ionescu-Galbeni, Gabriel Ţepelea, Mihai Gheorghiu (PNŢCD), Adrian Năstase, Ioan Mircea Paşcu, Liviu Maior (PDSR), Valeriu Stoica, Mona Muscă (PNL), Teodor Meleşcanu, Dan Mihalache (ApR), Béla Markó, Péter Eckstein-Kovács, Attila Verestóy, György Frunda, László Borbély, Lázár Madaras (UDMR). Vezi : Dan Pavel, *The Year 2000 Elections in Romania : Interethnic Relations and European Integration,* Working Paper, PER, Princeton, New Jersey, 2000.

evoluţiei României spre acomodarea etnică, principalele forţe politice. Au fost prezenţi Octavian Ştireanu, Eugen Mihăescu şi Gheorghe Răducanu de la Preşedinţia României, Valer Dorneanu, Viorel Hrebenciuc, Cosmin Guşe, Răzvan Ionescu şi Mădălin Voicu de la PDSR, Valeriu Stoica şi Mona Muscă de la PNL, Constantin Dudu Ionescu, Călin Cătălin Chiriţă de la PNŢCD, Nicolae Păun de la Partidul Romilor şi Béla Markó, Csaba Takács, László Borbély, János Demeter, Péter Eckstein-Kovács, Dénes Seres, Zsuzsa Bereschi şi István Bartunek de la UDMR[310].

Cele două organizaţii s-au bucurat, ambele, de conducerea unor persoane cu o poziţie interesantă pentru oamenii politici. Şi Cristian Pârvulescu, şi Dan Pavel, liderii, sunt politologi care au câştigat o semnificativă audienţă la televiziune şi în presă scrisă. Ei au reuşit să convingă partidele şi liderii lor în conexiune cu influenţa personală – *i.e.*, nu instituţională – pe care au obţinut-o în mass-media şi în mediile profesionale"[311]. În cazul lui Project on Ethnic Relations, relaţiile pe care le are conducerea americană în cadrul *establishment*-ului din Statele Unite au contat cu siguranţă.

Să nu uităm totuşi că am dat cele două exemple ca titlu de excepţie.

*

Oricum, apropierea alegerilor era privită ca aducătoare de nori peste raporturile româno-maghiare. Deşi catastrofa din toamnă nu putea fi prevăzută de nimeni[312] –

310. Dan Pavel, *Political Will : Romania's Path to Ethnic Accomodation*, Working Paper, PER, Princeton, New Jersey, 2001.
311. Cele două organizaţii au promovat împreună şi un program pentru pregătirea romilor la alegerile din 2000.
312. Spun „catastrofă", fără să am în vedere o anumită simpatie politică. Dar dezastrul era „obiectiv", de vreme ce PRM-ul lui Vadim Tudor a devenit al doilea partid al ţării, iar în paralel partidele aflate în competiţie cu PDSR au fost cu totul marginalizate, PNŢCD ieşind din Parlament.

nici măcar de beneficiarii ei – urcarea în sondaje a PDSR şi a PRM se vădea a fi ireversibilă.

Eram îngrijoraţi pentru ce se va întâmpla. Pe acest fond de nesiguranţă, PDSR a lansat la începutul lunii noiembrie 2000 programul său electoral, care surprindea mai ales prin capitolul referitor la minorităţile naţionale. Documentul ne întâmpina cu declaraţii generale pozitive : „Protecţia minorităţilor naţionale va fi realizată prin asigurarea posibilităţilor pentru manifestarea liberă şi deplină a tuturor minorităţilor, a respectării drepturilor omului, în conformitate cu angajamentele României de integrare europeană şi euro-atlantică”. Mai văzusem. Ne aşteptam la un discurs demagogic. Dar PDSR mergea de această dată mai departe, asumându-şi lucruri concrete, printre care „continuarea şi dezvoltarea iniţiativelor instituţionale şi legislative din ultimul deceniu”. Referirea la „dezvoltarea instituţională şi legislativă” reprezenta o trimitere implicită la temele legislative în *suspense*, precum legea administraţiei locale.

Sau iată formularea : „PDSR va acţiona pentru dezvoltarea diversităţii culturale în folosul întregii societăţi, în scopul excluderii apariţiei unor curente de orientare extremistă care promovează intoleranţa şi ura interetnică”. A vedea diversitatea etno-culturală ca o valoare, pusă în contrapunct cu atitudinile extremisme, nu era chiar o declaraţie oarecare.

Atitudinea era întărită de o altă idee : „În concepţia PDSR, minorităţile sunt pentru orice ţară o mare resursă. Un bun management al acestei resurse este o cale de a servi în egală masură dezvoltarea identităţii minorităţilor, cât şi o cale de a garanta cooperarea interculturală. Acest model poate fi definit ca un model civic-multicultural”.

Conceptul unui „model civic-multicultural” era ceva nou în concepţia partidelor politice. Programul de guvernare indica ce se înţelegea prin acest concept, enumerând asigurarea unui cadru comunitar favorabil dezvoltării fiecărui model cultural, transferul către majoritate a valorilor culturale ale minorităţilor, gestionarea diversităţii, a

tensiunilor şi a distorsiunilor ce pot să apară la un moment dat, astfel încât să poată fi prevenite conflictele. Conceptul de „multiculturalitate" era deci prins în sensul lui propriu.

Nu este clar în ce măsură însuşi PDSR era conştient de anvergura pasului doctrinar pe care l-a făcut. Dar conceptul se afla printre obligaţiile de principiu ale formaţiunii care urma să formeze – era aproape sigur în noiembrie 2000 – viitorul Guvern.

PDSR mai avea în vedere extinderea cadrului existent pentru reprezentarea minorităţilor în structurile de decizie şi administrare şi asocierea lor la actul de guvernare. Maghiarilor le promitea extinderea cadrului existent al învăţământului, interconectarea şi integrarea problemelor culturale în limba maghiară la radio şi televiziune, asigurarea condiţiilor pentru folosirea limbii materne în activităţile publice.

Prin publicarea acestui program, PDSR introducea în discursul public un alt cadru de dezbatere. El făcea partidul disponibil pentru negocieri cu o formaţiune naţională minoritară. Porţiunea din programul PDSR privind minorităţile a fost tradusă în maghiară şi transmisă filialelor din Transilvania.

*

Discuţii pentru o eventuală colaborare între PDSR şi UDMR avuseseră loc cu mult timp înainte de alegeri. Între liderii UDMR nu erau puţini cei gata să se alăture unui Guvern PDSR. Unii ar fi dorit ca populaţia maghiară să fie lămurită asupra beneficiului acestui statut. Lunarul *Provincia* din Cluj a şi acordat un spaţiu dezbaterii asupra eventualităţii revenirii UDMR la guvernare.

*

Ceea a fost scris pe hârtie în programul de guvernare electoral nu a fost dezminţit în paşii făcuţi ulterior de către Cabinetul Adrian Năstase[313]. La începutul anului 2001,

313. Excepţie face transformarea Departamentului pentru Protecţia Minorităţilor Naţionale într-un Departament pentru relaţii

prim-vicepreşedintele (atunci) Adrian Năstase, devenit ulterior preşedintele PDSR, şi Béla Markó, preşedintele UDMR, au semnat un protocol, ale cărui principale puncte erau : finalizarea legii administraţiei locale, cu referire explicită la „dispoziţiile privind utilizarea limbii materne în cazul unui procentaj de peste 20% populaţie" ; demilitarizarea treptată, până cel mai târziu în anul 2002, a unor servicii comunitare ; crearea cadrului organizatoric şi profesional pentru asigurarea finanţării liniei de învăţământ cu limba de predare maghiară în Universitatea Babeş-Bolyai ; lărgirea structurilor de învăţământ în limba maghiară, prin introducerea predării în această limbă şi în alte instituţii de invăţământ superior ; interconectarea şi integrarea programelor în limba maghiară de radio şi televiziune, inclusiv prin înfiinţarea de noi posturi şi mărirea timpilor de antenă ; asigurarea unei corecte reprezentări în actul de guvernare şi în structurile socio-profesionale ale ţării pe baza principiului egalităţii şanselor.

PDSR şi UDMR se angajau să revadă cel puţin trimestrial îndeplinirea punctelor protocolului.

La mijlocul lunii februarie 2001, preşedintele Béla Markó declara : „Trebuie să admitem că, în prezent, cel mai devotat şi mai îndârjit susţinător al protocolului

---

interetnice – condus de un secretar de stat – aflat în subordinea Ministerului Informaţiilor Publice. Astfel, sistemul instituţional în materie a fost diminuat, şi nu dezvoltat, aşa cum se promisese. APADOR-CH declara, la 19 decembrie 2000, următoarele : „APADOR-CH face un apel conducerii PDSR să renunţe la o decizie care ar diminua «drepturi de participare» deja câştigate de către minorităţile naţionale din România şi ar fi considerată un semnal negativ, în privinţa felului cum intenţionează noile forţe politice să trateze problematica minorităţilor naţionale. APADOR-CH solicită să se păstreze actualul statut al conducătorului organului de specialitate, de Ministru delegat pe lângă Primul-Ministru şi membru al Guvernului. Un anunţ cât mai grabnic în acest sens, venit din partea PDSR, ar domoli îngrijorarea minorităţilor naţionale şi a celor care promovează protecţia lor".

semnat cu UDMR, al punerii sale în practică, este însuşi primul-ministru. Este posibil ca această atitudine să nu fie decât o tactică de moment, însă cred că liderii PDSR, inclusiv Ion Iliescu, au înţeles că trebuie să adopte un altfel de comportament faţă de problema maghiarilor decât până în 1996"[314]. Declaraţia era motivată de rezistenţa conducerii PDSR faţă de disidenţa parlamentarilor naţionalişti Adrian Păunescu şi George Pruteanu, în privinţa procentului de 20% prevăzut de legea administraţiei locale şi a altor puncte din protocol.

La rândul ei, UDMR s-a dovedit a fi cel mai fidel susţinător al PDSR – apoi, PSD – în Parlament. Atât de fidel, încât formaţia condusă de Béla Markó a acceptat să voteze până şi proiectul privind secretul de stat şi de serviciu – un document sfidător pentru democraţia românească[315]. Bătălia bugetului a fost câştigată de PDSR tot cu sprijinul maghiarilor. Liderii partidului de guvernământ şi cei maghiari s-au felicitat reciproc de multe ori, insistând asupra capacităţii lor de a respecta protocolul.

Desigur, nu era vorba despre o politică a PDSR în chestiunea minorităţilor cu totul coerentă. Prezenţa vechii gărzi a PDSR pe care o invoca Béla Markó[316], arăta că presiunea asupra relaţiilor interetnice rămânea o umbră ameninţătoare. Trebuie însă subliniat faptul excepţional că formaţiunea care a grupat, zece ani, o parte substanţială a populaţiei cu mentalitate naţionalistă – dar, să zicem, nu extremistă – era acum reprezentată de un partid care îşi negocia strategiile cu UDMR. Într-un fel, Uniunea a devenit parte a actului de guvernare. Pentru formaţiunea reprezentativă a comunităţii maghiare, importantă nu era participarea zi de zi la actul concret al administrării vieţii

314. *Cotidianul*, vineri, 16 februarie 2001.
315. Proiectul a fost adoptat, apoi, după ce însuşi Adrian Năstase s-a scuzat pentru promovarea lui, a căzut prin decizia Curţii Constituţionale.
316. „O garnitură veche", după expresia lui Béla Markó.

publice, ci capacitatea de a avea un cuvânt în privinţa chestiunilor care privesc minoritatea.

*

Aşa se face că până în vara anului 2001, UDMR se profila un partener cu vechime – vreme de cinci ani ! – la decizia de nivel statal în chestiuni ce privesc interesele minorităţii[317]. Încet-încet, statutul minorităţii maghiare din România prindea alt contur. Tradus în concepte, aceasta înseamnă îndreptarea democraţiei româneşti într-o direcţie consociaţionistă.

Despre un consociaţionism românesc a vorbit şi Alina Mungiu-Pippidi în volumul său, *Transilvania subiectivă*, dar într-un sens neadecvat, ca participare a UDMR la guvernare. Cel care avea să revină asupra conceptului, punându-l în cadrele sale fireşti, a fost tot Gusztáv Molnár.[318] Intervenţia lui Molnár a deschis calea unor analize mai atente, cumva mai tehnice şi ducând analiza „spre capăt”, cum sunt cele ale lui Alpár Zoltán Szász[319] şi Zoltán Kántor[320], din lunarul *Provincia*. Ceea ce înseamnă că astăzi avem o enumerare a presupoziţiilor şi a argumentelor de bază cu privire la posibilitatea unui consociaţionism româno-maghiar ; adică a unui sistem în care majoritatea română acceptă să negocieze cu minoritatea maghiară

317. Ca şi anterior, anumite prevederi depăşesc cu mult tema minoritară, având impact asupra întregii societăţi (vezi prevederile vizând demilitarizarea unor servicii comunitare).
318. Gusztáv Molnár preferă însă termenul „consociativ” : „Şansele democraţiei consociative în Transilvania”, in *Provincia*, nr. 6, 2000. Prezentarea „consociaţionismului” poate fi găsită în volumul lui Arend Lijphart, *Democracy in Plural Societies* (1977). Recenta carte a lui Lijphart, *Modele ale democraţiei* (1977), Polirom, Iaşi, 2000 se referă pe larg la „consensualism”.
319. Szász Alpár Zoltán, „Modele ale democraţiei în România – şanse şi realităţi”, in *Provincia*, nr. 3, 2001, p. 4.
320. Kántor Zoltán, „Consocierea în Ardeal”, in *Provincia*, nr. 4, 2001, p. 7.

soluţiile la problemele minorităţii, plănuind consensul, şi nu recursul la vot.

Pentru Molnár, un sistem consociaţionist trebuie proiectat pentru Transilvania, unde locuieşte majoritatea covârşitoare a comunităţii maghiare. Regiunea ar urma să devină *şi politic* spaţiul „comun" al maghiarilor şi românilor de acolo – adică, al „transilvanilor" –, iar provincia să-şi prezerve valorile civilizatorii prin devoluţia ei în cadrul statului român[321]. Deci, o linie nouă pentru o teorie veche.

Revin la Molnár : „Această democraţie prin consens, care caută armonie, vrea să rezolve conflictele prin cooperarea diverselor elite, şi nu prin decizie majoritară".

Problema tezei lui Gusztáv Molnár – am argumentat într-o replică publicată tot în *Provincia*[322] – ar fi că devoluţia Transilvaniei pare, în orizontul de timp relevant din punct de vedere politic, cu totul iluzorie. Dacă există un program consociaţionist, atunci el ar putea avea în vedere comunitatea maghiară din România în raport cu populaţia românească, şi nu comunitatea maghiarilor transilvani în raport cu comunitatea românilor transilvani[323]. Deplasarea scării comunitare schimbă însă logica a ceea se poate face şi deci a ceea ce se va căuta a fi făcut. Într-un fel, se pune problema negocierii între reprezentanţii unor comunităţi aflate în raportul de 1 la 3[324], altfel

321. Molnár Gusztáv, „Problema transilvană", in Gabriel Andreescu, Molnár Gusztáv (coord.), *Problema Transilvană*, Editura Polirom, Iaşi, 1999, pp. 12-40.

322. Gabriel Andreescu, „Alegerile locale şi definirea unui alt joc politic", in *Provincia*, nr. 3, 2000.

323. De vreme ce problema de principiu are sens, dacă ea are şi practic sens.

324. Conform recensământului din 1992, ar fi 1.603.923 maghiari la 5.684.142 români (Árpád E. Varga, „Limbă maternă, naţionalitate, confesiune. Date statistice privind Transilvania în perioada 1880-1992", in *Fizionomia etnică şi confesională a regiunii carpato-balcanice şi a Transilvaniei*, Asociaţia Culturală Haáz Rezsö, Odorheiu Secuiesc, 1996, pp. 83-133.

decât pentru un raport de 7 la 100[325]. Una este să rezolvi temele unei populaţii de 7,7 milioane de locuitori, alta – ale uneia de 23 de milioane[326]. Dacă s-ar putea imagina o reprezentare a „românilor din Transilvania" în chestiuni de ordin specific comunitar – să zicem – de către „o anumită elită" [327], această presupoziţie ar fi cu totul lipsită de sens pentru „românii" din România[328].

Iată de ce spaţiul de negociere inter-comunitară, în România, s-ar reduce la micul, dar importantul spaţiu de negociere dintre coaliţia majoritară şi reprezentanţii minorităţii maghiare. Este posibil ca existenţa unei unice formaţiuni reprezentative a maghiarilor să fie un avantaj esenţial în susţinerea unui program consociaţionist. Ce poate oferi majoritatea ? Acceptarea, respectarea şi, eventual, participarea la dezvoltarea unui proiect comunitar maghiar, incluzând o reprezentare maghiară în spaţiul instituţional.

*

Presupoziţia unei democraţii consociaţioniste este însă că regula, ca atare, a unui consens între majoritate şi

---

325. În schimb, în context etno-cultural, se păstrează o problemă de fond, indiferentă la scară : perpetuarea majorităţii, aşa cum nu se întâmplă în cazul segmentării ideologice a spaţiului politic între majoritate-opoziţie – unde funcţionează regula alternanţei.
326. Nu este deloc ciudată funcţionarea sistemului consociativ în ţările mici, precum Olanda, Belgia sau Elveţia.
327. Presupoziţia este de fapt formală. Ea ar fi contestată de o lungă listă de fracturi în interiorul societăţii româneşti transilvane, dintre care una, radicală, era notată, tot în numărul din octombrie al *Provinciei*, de către Ovidiu Pecican : fractura dintre o majoritate „care continuă să fie profund ancorată în logica şi ritualurile de clan ancestral, o logică tribală" şi o minoritate care „a descoperit individualismul burghez şi raţionalitatea carteziană... căutând să construiască un alt tip de solidaritate".
328. Cineva ar putea găsi aici încă un argument privind caracterul specific al relaţiilor intercomunitare din Transilvania.

minoritate a fost acceptată, ceea ce se negociază mai departe fiind doar substanţa consensului[329]. E nevoie deci de o mentalitate consensuală. De o mentalitate a compromisului şi a dialogului. România pare, în sens general, foarte departe de aşa ceva. Paradoxal, lucrurile ar putea să arate mai bine exact în ceea ce priveşte raporturile româno-maghiare. Participarea la guvernare a UDMR timp de patru ani a avut un impact mai important asupra perceperii colective decât bănuim. Scăderea sensibilă a capacităţii de manipulare naţionalistă s-a văzut la sfârşitul anilor '90[330]. Este probabil ca PDSR să fi avut date, când a evaluat strategia pre- şi post-electorală faţă de maghiari. Din punct de vedere etnopolitic, înţelegerea dintre PDSR şi UDMR este aproape echivalentă cu participarea la guvernare[331]. Susţinerea protocolului până la alegerile din 2004[332] are, ca urmare, o miză fundamentală. Dacă lucrul acesta se va realiza, este probabil ca următoarea coaliţie majoritară să continue o formă de aranjament de tip executiv sau legislativ cu maghiarii. În acel moment, am putea vorbi despre un consociaţionism româno-maghiar. Ceea ce începe să fie obicei al implicării maghiarilor în deciziile care-i privesc va fi devenit o tradiţie.

Obstacolele în faţa unei evoluţii în sensul descris mai sus nu lipsesc. Unul reflectă echilibrul pe care partidele

---

329. Aici greşea Alina Mungiu-Pippidi.
330. A accepta această afirmaţie înseamnă a accepta şi faptul că incredibila creştere a PRM în alegerile din anul 2000 nu a reflectat dimensiunea sa naţionalistă – ceea ce cred.
331. Dan Pavel preferă să vorbească în primul caz despre o „coaliţie executivă", în celălalt – despre una „legislativă". (Vezi Dan Pavel, „Coaliţia PSD-UDMR şi relaţia româno-maghiară", in *Ziua*, 3.09.2001.) Sintagmele au avantajul – în context – că pun accentul pe faptul „coaliţiei", nu pe natura ei.
332. Şi în luna septembrie 2001, deci pe fondul crizei create de Legea statutului maghiarilor din ţările vecine, se mai punea problema ca UDMR-ului să i se ofere portofolii guvernamentale. (*Evenimentul Zilei,* „PSD tentează UDMR cu intrarea la guvernare", 12.09.2001.)

românești reușesc să-l mențină – sau nu! – în acest context foarte delicat al vieții politice interne. Nu se va putea visa la consociaționism, dacă PRM va crește în continuare. Indiferent de ce se întâmplă însă pe scena partidelor românești – cu excepția destabilizărilor extremiste –, câștigătorii de la un moment dat au multe argumente pentru a continua tradiția în formare și puține pentru a o renega.

O altă piedică serioasă a căzut din cer și ea se numește „legea maghiarilor din țările vecine Ungariei”[333]. În principiu, ne aflăm în fața unui act normativ prin care se acordă asistență maghiarilor din afara granițelor. Persoanele care doresc să beneficieze de avantajele legii trebuie să solicite un „certificat de maghiar” (sau un „certificat de rudă maghiară”) de la organismul maghiar competent, pe baza unei recomandări eliberate de către o organizație „care reprezintă comunitatea națională maghiară dintr-un stat în statul respectiv”, recunoscută ca atare de Guvernul ungar.

Mecanismul de asistență creat de către Guvernul maghiar este unul dintre cele mai riscante pe care le putea propune. Prin dreptul său de a selecta ce organizație dorește ca „organizație de recomandare”, Ungaria poate avea o intervenție decisivă în raporturile dintre formațiunile maghiare din țările vecine. Legea poate fi deci un instrument de influențare a opțiunilor minorității maghiare, transformând loialitatea identitară într-o loialitate politică.

Administrarea „certificatului maghiar” poate fi și un instrument de intervenție a organizației recunoscute de statul maghiar asupra membrilor comunității maghiare. Cine ar putea împiedica autoritatea de examinare să elibereze „certificatul de rudă maghiară”, în conformitate cu

333. Legea se referă la maghiarii care nu sunt cetățeni ai Ungariei și care trăiesc în Croația, R.F. Iugoslavia, România, Slovenia, Slovacia și Ucraina. În proiect fusese inclusă, inițial, și Austria.

o politică proprie de încurajare a identităţii maghiare a copiilor[334] ?

Însă cele mai ferme observaţii se referă la spiritul legii. Acesta reprezintă un proiect politic de mobilizare a naţiunii maghiare. Dreptul internaţional promovează grija unui stat pentru soarta minorităţilor din alte state. În acest sens, sentimentul naţional este chemat să protejeze. Nu să mobilizeze. El vine în întâmpinarea persoanelor, nu pune persoanele în slujba „naţiunii".

Legea ungară schimbă datele. Loialitatea naţională este chemată să unifice intereselor maghiarilor din toată regiunea Central-Est Europeană. Legea face intrarea, în dreptul internaţional, a „naţiunii maghiare" în sens etnic, punând astfel în pericol logica patriotismului constituţional din ţările din jur[335].

Astfel, legea privind maghiarii din ţările vecine creează un nou cadru problemei echilibrului dintre minoritate şi majoritate. Minoritatea pare a nu mai fi atât de interesată să regleze problemele ei comunitare cu majoritatea – de vreme ce o parte dintre aşteptări sunt rezolvate de către Budapesta. Şi nici nu mai poate fi minoritatea maghiară privită în acelaşi fel, ca partener în sine – de vreme ce este, în primul rând, parte a unei comunităţi mai mari – pentru realizarea unui proces consensual.

Iată deci ce cadou a oferit echipa Viktor Orbán comunităţii internaţionale. O perspectivă pe care aceasta va trebui să o absoarbă.

---

334. Legea vine limpede în întâmpinarea comunităţii maghiare, preocupată de preponderenţa copiilor românofoni în familiile cu un soţ maghiar (în proporţii depinzând de originea tatălui/mamei).

335. Desigur, nu prea vedem manifestându-se, la noi şi în regiune, o mentalitate de tip „patriotism constituţional". Dar punerea la baza statului a unei logici de tip „patriotism constituţional" reprezintă o normă a dreptului internaţional – reflectată şi în Constituţia României cu limitele despre care am vorbit. Nu este logic să invoci, pe de o parte, dreptul internaţional în materie şi patriotismul constituţional, iar pe de altă parte – să promovezi naţiunea etnică.

O va absorbi. Aşa cum trebuie să o absorbim şi noi. Pe fondul problemelor pe care le ridică legea votată la Budapesta, Guvernul Năstase nu a găsit ceva mai bun decât să fluture măsuri de autoritate şi să revină la schema joasă a pericolului federalist. Cum, practic, autorităţile române nu pot să facă nimic, această fază va trebui depăşită la un moment dat[336].

Dacă am ajuns s-o luăm pe acest drum, al unui posibil consociaţionism în relaţia româno-maghiară, merită să ne punem speranţele în succesul lui. Cele două comunităţi au o distanţă lingvistică notabilă. Într-o lume în care distanţele şi comunicarea s-au apropiat cum s-au apropiat, coagulările culturale vor prefera şi ele calea de înţelegere cea mai uşoară. Un grad de separare avansat, aşa cum pare să aibă minoritatea maghiară de la noi, ca şi din celelalte ţări central sau est europene – un grad de privatitate comunitară înaltă, ca să folosesc un concept la care ţin –, poate fi cel mai bine administrat politic printr-o formulă consociaţionistă.

Stabilizarea progreselor concrete în sensul consociaţionismului presupune însă transformarea actualei situaţii într-un proiect al maghiarimii ; într-o atitudine capabilă să asigure predictibilitate internă şi externă. O perspectivă consociativă ar întări magnitudinea şi demnitatea a ceea ce UDMR a câştigat până astăzi. Aceasta ar permite şi mobilizarea comunităţii maghiare în jurul unui obiectiv aproape de idealul ei de comunitate „co-participantă” la statul român. Desigur, ca formaţiune interesată în conservarea unicităţii, UDMR are un interes fundamental

---

336. Cum să se interzică aplicarea legii pe teritoriul României, cum s-a spus ? Să se retragă paşapoartele maghiarilor, ca să nu ajungă în Ungaria ? Să se blocheze finanţarea organizaţiilor maghiare din ţară cu bani de la Budapesta ? Să se interzică autorităţilor ungare eliberarea certificatelor de maghiar ? Poate cineva împiedica UDMR să elibereze recomandări ? Toate acestea ar intra în conflict ce legea internă, cu cea internaţională, iar din punct de vedere practic ar fi imposibil.

în prezervarea funcţiilor ei de reprezentare şi administrare a proiectului comunitar. Nimic nu poate fi mai asigurator, mai înalt şi mai mobilizator decât statutul ei de partener la un mecanism consociaţional.

Dacă România va deveni parte a Uniunii Europene, minoritatea maghiară tot va trebui să se raporteze la majoritate. E adevărat că atunci va fi posibilă întreaga exploatare a logicii regionale, asta însemnând o creştere considerabilă a relaţiilor maghiarilor din România cu comunitatea maghiarilor din jurul Budapestei. Dar, chiar într-o Europă federală, maghiarii vor rămâne parte a unei logici naţionale şi deci indispensabil legaţi într-un proces de negociere cu statul român[337].

Dacă tendinţa consociaţionistă se va realiza, aceasta va duce, pe linia care s-a conturat din ce în ce mai ferm cu trecerea timpului, la *sfârşitul erei civice*. Marile probleme etnopolitice româno-maghiare îşi vor găsi rezolvarea, în acest context, în negocierile dintre elitele politice. Militantismul civic, adică lupta dusă prin demonstraţia exemplului, ca expresie a „puterii celor fără de putere”, îşi va fi găsit rostul într-un moment al istoriei când el (ea) nici nu avea alternativă. Pentru România, acest moment a durat între 1990 şi 2000. Epoca militantismului civic se întinde pe o porţiune de timp care nu înseamnă prea mult în viaţa unei naţiuni. Dar nu înseamnă prea puţin în viaţa unui om : zece ani.

337. Aceasta este şi logica definiţională a unei federaţii : componentele federaţiei nu pot fi în nici un caz supuse unui proces de redefinire teritorială, aşa cum se poate face cu unităţile administraţiei locale. (William H. Riker, „European Federalism. The Lessons of Past Experience”, in Joachim Jens Hesse şi Vincent Wright (coord.), *Federalizing Europe ? The Costs, Benefits, and Preconditions of Federal Political Systems*, Oxford University Press, 1996).

Indice de nume proprii

C

D

E

F

G

M

N

R

Ţ

U

Cuprins

PARTEA A III-A – EPOCILE

Colecţia **Ego**

- romane
- jurnale
- memorii
- proză scurtă

au apărut :

Mariana Codruţ – *Casa cu storuri galbene*
Doina Jela – *Telejurnalul de noapte*
Iosif Sava – *Poli(tico)fonii*
Gabriel Andreescu – *Solidaritatea alergătorilor de cursă lungă*
Anamaria Beligan – *Încă un minut cu Monica Vitti*
F.M. Dostoievski – *Idiotul*
Cornel Ungureanu – *A muri în Tibet*
Dan Stanca – *Muntele viu*
C.T. Popescu – *Copiii fiarei*
Bulat Okudjava – *L'amour toujours*
F.M. Dostoievski – *Jurnal de scriitor* (vol. I, II, III)
Ion Vianu, Matei Călinescu – *Amintiri în dialog*
Grigore Ilisei – *Oleacă de taifas*
C.T. Popescu – *Vremea Mânzului Sec*
Alexandru Călinescu – *Interstiţii*
Stelian Tănase – *LA* vs. *NY. Jurnal american*
C.T. Popescu – *Timp mort*
Iosif Sava – *Claviaturile timpului. Jurnal pe portative*
Dorin Spineanu – *Nataşa blues*
F.M. Dostoievski – *Scrieri politice. Evenimente internaţionale*
Daniel Vighi – *Insula de vară*
Dan Stanca – *Ultimul om*
Serge Moscovici – *Cronica anilor risipiţi*
Miguel de Unamuno – *Jurnal intim*
Henri Troyat – *Sfârşit de vacanţă*
Anamaria Beligan – *Scrisori către Monalisa*
Carlo Masoni – *Interior cu fereastră deschisă şi alte nuvele*
Dima Bicleanu – *Buimatic prin lume*
Cătălin Mihuleac – *Titlu neprecizat*
Françoise Giroud – *Arthur sau fericirea de a trăi*
Val Gheorghiu – *Pretenţiile barcagiului Caron*
Cristian Bădiliţă – *Tentaţia mizantropiei. Stromate*
C.T. Popescu – *Omohom. Ficţiuni speculative*

C.T. Popescu – *România abţibild*
Ion Simuţ – *Arena actualităţii. Confidenţe*
Mircea Mihăieş – *Masca de fiere. Pamflete*
Ileana Mălăncioiu – *Călătorie spre mine însămi*
Zigu Ornea – *Polifonii. Cronică literară*
Grigore Ilisei – *Divanuri duminicale. 16 + 2 interviuri mărturisitoare*
C.T. Popescu – *Un cadavru umplut cu ziare*
Ileana Mălăncioiu – *Vina tragică (Tragicii greci, Shakespeare, Dostoievski, Kafka)*
Leonard Oprea – *Cartea lui Theophil Magus sau 40 de Poveşti despre Om*
Tatiana Slama-Cazacu – *Meşterii. Romanteatru*
William Totok – *Constrângerea memoriei. Însemnări, documente, amintiri*
Gabriel Andreescu – *Ruleta. Români şi maghiari, 1990-2000*

în pregătire:

Lucian Dan Teodorovici – *Circul nostru vă prezintă:*

Redactor: Lucian Teodorovici
Coperta: Manuela Oboroceanu
Tehnoredactor: Lucian Pavel

http://www.polirom.ro

Bun de tipar: noiembrie 2001. Apărut: 2001
Editura Polirom, B-dul Copou nr. 4 • P.O. Box 266, 6600, Iaşi
Tel. & Fax (032) 21.41.00; (032) 21.41.11;
(032) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, P.O. Box 1-728, 70700;
Tel.: (01) 313.89.78; E-mail: polirom@dnt.ro

Tiparul executat la S.C. Polirom Co S.A.
6600, Iaşi, Calea Chişinăului nr. 32
Tel.: (032) 230323; Fax: (032) 230485

Valoarea timbrului literar este de 2% din preţul de vînzare şi se adaugă acestuia. Sumele se virează la Uniunea Scriitorilor din România, cont nr. 2511.1-171.1/ROL